Baracs Dénes

TENG HSZIAO-PING

AZ ÉLETÚT FÖLDRAJZÁBÓL

1. 1904–20
Kuangan – születés, gyermekkor

2. 1920–25
Franciaországi évek

3. 1925–26
Moszkva,
Szun Jat-szen Egyetem

4. 1926–27
Hszian,
Feng hadúr instruktora

5. 1927–29
Sanghaj,
illegális pártmunka

6. 1929
Co-folyó parti bázis

7. 1930
Ju folyó parti bázis

8. 1931–34
Csianghszi:
Központi bázisterület

9. 1935–37
Észak-Senhszi:
bázisterület

10. 1938–45
Sanhszi:
japánellenes bázis

11. 1945–49
Polgárháború –
huajhaji győzelem
1948–49-ben

12. 1949–52
Csungking.
Délnyugat-Kína
párttitkára

13. 1953–69
Peking, a vezetés tagja
1966-tól a
„kulturális forradalom"
áldozata

14. 1969–73
Nancsang,
száműzetésben

15. 1973–76
Peking,
újra a vezetésben

16. 1976–77
Kantoni „pihenő"

17. 1977–
Peking, 1978-tól
Kína legfőbb vezetője

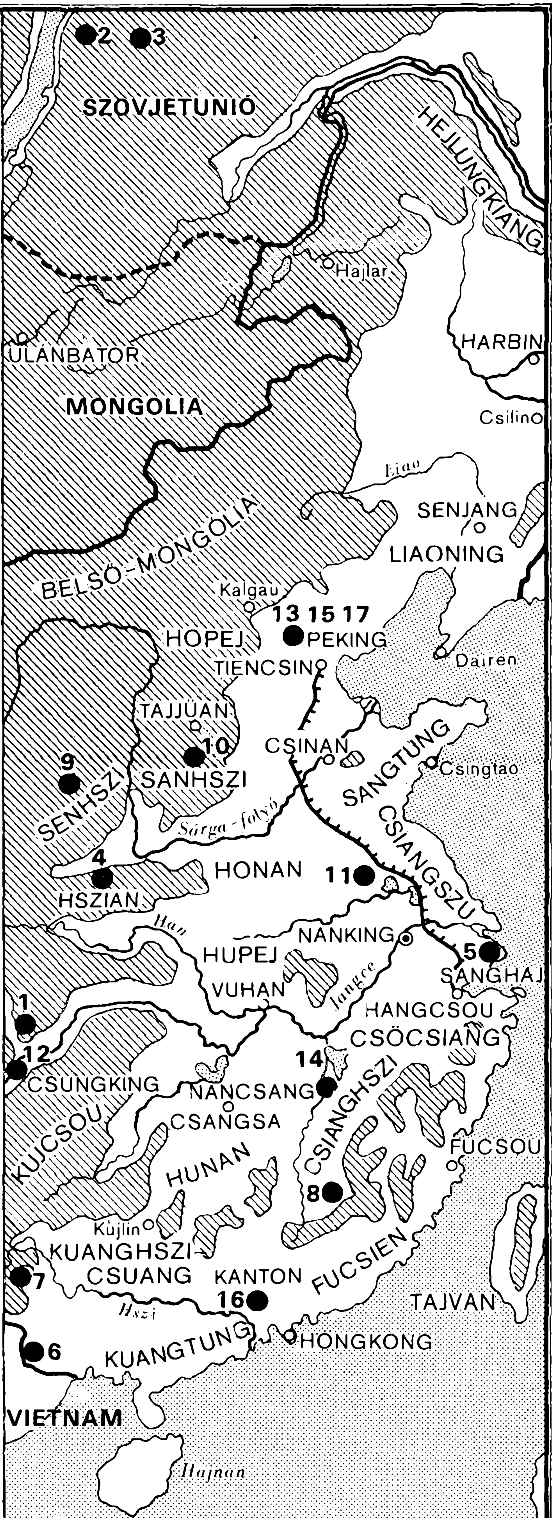

Baracs Dénes

TENG HSZIAO-PING

A SZERZŐ EDDIG MEGJELENT KÖNYVEI

Portugália szegfűvel (Baracs–Schütz)
Kossuth Konyvkiadó 1974

A fal mögött: Kína
Gondolat 1975, 1976

„Virágozzék egy szál virág!"
Kossuth Konyvkiadó 1980

Mitterrand – Franciaországi változások
Kossuth Konyvkiadó 1981

Párizsból nem jelentettem
Gondolat 1983

Tanuld meg újra Kínát!
Gondolat 1985

Társbérlet Párizsban
Kossuth Konyvkiadó 1986

Baracs Dénes

TENG HSZIAO-PING

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1987

A szövegben közölt Teng Hsziao-ping-idézetek többségénél Juhász Ottó, Pataki Sándor és Polonyi Péter kínai eredetiből készült átültetését használtam. Munkájukért ezúton fejezem ki köszönetemet – *B. D.*

ISBN 963 09 3154 0
© Baracs Dénes, 1987.
(4402)

ANYÁMNAK,
AKI UGYANAKKOR KELT ÚTRA
EBBEN A VIHAROS SZÁZADBAN

ELŐSZÓ

Amikor először megpillantottam, magában álldogált egy pekingi banketten, 1973 áprilisában. Feltűnően alacsony (megírták: 150 cm), tömzsi, erőteljes figura, Mao-zubbonyos sötét káderruhában, de fehér zokniban. Tudta természetesen, hogy távolabbról, az Országos Népi Gyűlés nagytermének kerek asztalai mellől szempárok százai irányulnak felé kíváncsian, hiszen váratlanul bukkant fel a múlt, a feledés s a feledtetés mély kútjából: a legrangosabb visszatérő azok közül, akiket majdnem hét esztendővel azelőtt maga alá temetett a „nagy proletár kulturális forradalom" politikai földrengése, majd rehabilitáltak.
Amikor a furcsa és baljós „forradalom" elkezdődött, őt nevezték „a második számú hatalmon levő és burzsoá úton járó" személynek. Az „első számúnak" Liu Sao-csi egykori államelnök számított. Teng Hsziao-ping visszatérésekor ő már rég halott volt, de ezt akkor még nem tudtuk. Később, évekkel később Liu is visszakerült a kínai forradalom hőseinek politikai panteonjába, ám ez már csak posztumusz, késői elégtétel lehetett. Nem utolsósorban éppen Teng ragaszkodott ehhez a tiszteletadáshoz.
Az emlékezetes banketten a kínai vezetők – az étkezés kezdetére várva – kisebb-nagyobb csoportokba verődve társalogtak. Ő egyedül maradt; szokatlanul nagy, szinte európaias szemét nyugodtan hordozta végig a jelenlevőkön, mint aki ettől a magánytól egy pillanatra sem zavartatja magát, csak felméri a terepet, a társakat, készül feladatára. Mit gondolhattak egymásról? Itt a „kulturális forradalom" hősei, akik nem olyan rég megfosztották minden hatalmától, ott áldozatuk, aki most újra a hatalom csarnokában áll, a miniszterelnök-helyettesek egyikeként . . . Nem, nem kapta meg korábbi rangját, funkcióját, a párt főtitkárának tisztségét – az megszűnt a zűrzavarban –, de ez az újabb beosztás friss „startnak" nem akármilyen. A jelenet nem tartott sokáig. a zenekar lágyabb melódiára zendített, Szihanuk herceg – ő volt a meghívott – a kínai veze-

tőkkel a terített, virágkompozíciókkal díszített főasztalhoz telepedett. 1973. április 12-ét írtak. Amikor az államtanács bankettet rendez az Országos Népi Gyűlés épületében, az íratlan szertartásrendhez hozzátartozik, hogy a meghívott diplomaták, tudósítók csak a végén távoznak – bármi hangzik el, csak ezt követően továbbítják az újságírók a maguk tudósítását, a diplomaták a jelentéseket. Azazhogy ez a szabály igazából csak az újságírókra vonatkozott. Az akkori feszult kínai–szovjet viszony egyik járulékos következményeként a szocialista diplomaták ritkán fejezték be a díszvacsorát. A bankett étrendjének vége felé (ez a hetedik-nyolcadik fogást jelentette) a díszterem színpadára lépett a vendéglátó, akinek unnepi pohárköszöntőjéből szinte sohasem hiányzott egy többé-kevésbé élesen fogalmazott bíráló megjegyzés a Szovjetunió címére. A szónoklat kezdetekor kiosztották e beszéd szövegét, az újságírók elolvasták és máris tudták, várható-e incidens. Amikor elhangzott a kényes mondat, megindult az érintett nagykövetek menete a hatalmas termen át a kijárat felé. Azon az áprilisi estén azonban nem diplomaták, hanem újságírók siettek le úgy a lépcsőn, hogy közben még tartott a lakoma. Egyenest a közeli főpostára rohantak, hogy világgá röpítsék a szenzációt: Teng visszatért. A formákra oly kényes kínai protokollosok nem sértődtek meg. Tudták, hogy a hír fontos, a hír sürgős, hogy az újságírók feladata nem tűr halasztást.

Megkezdődött a „kulturális forradalom" végjátéka, ez a vakmerő politikai sakkparti, amelyben aztán egy ideig úgy tűnt, mégis Teng veszít.

Amikor tíz esztendővel később újra Pekingben jártam, már azt is tudni lehetett, hogy Teng 1976-os újabb bukása csak rövid, drámai kozjáték volt. Időközben a szecsuani politikus hosszú pályájának legfontosabb szakaszát tette meg, Kína legfőbb politikaformáló személyiségévé emelkedett. Egyszerűbben: az ország vezetőjévé.

Volt, aki azt írta: Teng igazi szerepe 69 éves korában kezdődött, azon az áprilisi banketten. Ez persze nem igaz: ami akkor indult, logikus folytatása volt egy hosszú életútnak, amely 1966 előtt már a legfőbb vezetők közé emelte. A „kulturális forradalomban" megszüntetett főtitkári poszt ugyan csak a hatodik-hetedik helyet biztosította a hierarchiában, de hetedik sem lehet akárki több százmillió kínai vagy az akkori több mint tízmillió párttag közül . . . Mégis, a megjegyzésben van

annyi igazság, hogy ettől fogva vált központi figurává a nemzet életében, egy politikai irányvonal határozott profilú képviselőjévé. Ahhoz hasonlót, ami ez előtt történt vele, a kínai forradalom, a kínai párt számos vezetője élt át. Ami ez után következett, az egyedülálló volt – és meghatározó a Kínai Népköztársaság politikai történetében. Azok a nagy erők, amelyek a Mao Ce-tung utáni Kínát formálták, az ő személyét emelték szinte ellenállhatatlan nyomással a politikai élet középpontjába. S mivel ez az ország a legnépesebb a világon, mivel az öt atomhatalom egyike, mivel a Teng nevével fémjelzett reformkurzus tapasztalatai – a jók és a rosszak egyaránt – valamenynyi szocialista ország számára tanulságosak, mivel az új politika közvetlenül a „kulturális forradalom" meghökkentő viharát követi, általánosabb értelemben pedig Kína és a fejlettebb ipari társadalmak ütközésével megnyílt másfél évszázados civilizációs konfliktus feloldására kínál alkalmat, mindenképpen fontos megismerni az új szakasz legfőbb építőmesterét.

Fontos – de lehetséges-e? Teng Hsziao-ping mindeddig elzárkózott azelől, hogy életrajzot publikáljanak róla országában. „Az évek során nem kevés jó dolgot csináltam, de egynémely rossz dolgot is" – mondta egy interjúban arra utalva, hogy például nem ellenezte a „nagy ugrást" és így része volt e hibában. „Ha életrajzot írnak, a jó és rossz dolgokat, köztük a hibákat is bele kellene foglalni – ezért a legjobb, ha nem írják meg" – mondotta 1986 szeptemberében Mike Wallace-nak, a CBS amerikai tévétársaság riporterének. Ez persze az erre az emberre jellemző önkritikus és önironikus érv. Annak elutasítása, hogy közreműködjön az életrajzban, az én szememben inkább állásfoglalás egy olyan évtized után, amelyet egyetlen ember féktelen istenítése jellemzett. Ám a kínai kommunista mozgalom egészének történetében is ritka volt, hogy vezetői magukról nyilatkozzanak: ha ezt tették, azt is közvetlen politikai meggondolás diktálta, nem pusztán az információs igények kielégítésének szándéka. Amikor Mao Ce-tung Jenanban tollba mondta életét Edgar Snow-nak, a harmincas évek végén kialakult forradalmi bázisra látogató amerikai újságírónak, tudnia kellett: ez is eszköz lehet vezető szerepének megszilárdítására, s ugyanakkor hozzájárulhat ahhoz, hogy a Kuomintang ellenőrzése alatt álló területeken megcáfolják a kommunistákról szóló hivatalos propagandát, amely egyszerűen „vörös banditáknak" állította be őket. Snow riportkönyvét, amely Vö-

rös csillag Kína fölött címmel jelent meg, valóban hamar lefordították kínaira, s igen sokan éppen ebből kaptak rokonszenves képet a távoli löszvidék barlangjaiban élő kommunistákról. A „nagy kormányosról" szóló későbbi kínai portrék a személyi kultusz tégláivá és így a hatalmi harc elemeivé váltak.

Hasonlóképpen, amikor Csiang Csing, az elnök felesége 1972-ben Roxana Witke amerikai szerzőnek mondta el életét, arra számított, hogy egy külföldön megjelenő életrajz növeli saját hazai tekintélyét, elősegítheti korlátlan ambícióinak megvalósítását. De a könyveknek megvan a maguk sorsa: mire Witke műve a könyvesboltokba került, a „négyek bandáját", élén Csiang Csinggel, már letartóztatták egy pekingi éjszakán, alig egy hónappal Mao halála után. A biográfia inkább Csiang Csing ellen vált fegyverré.

Nem sokkal azt követően, hogy Hua Kuo-feng kezébe került a kormányrúd, már árulták is Kína-szerte az új vezető hivatalos és igencsak hízelgő regényes életrajzát, amely főleg „Hua elnök" végtelen egyszerűségét és szerénységét hangsúlyozta. Az ő országlása azonban nem tartott sokáig, bármekkora érdemeket szerzett is éppen a már említett pekingi éjszakán. Így ma már sehol sem forgalmazzák a kötetet.

Tengről tehát nincs összefüggő pekingi biográfia. Részletek megjelentek itt-ott, nyolcvanadik születésnapja alkalmából például közzétették lánya feljegyzéseit arról, milyen megpróbáltatásokat élt át a „kulturális forradalom" idején. Ő maga időnként megemlíti hosszú pályájának egy-egy epizódját. Ezenkívül az ismeretes, ami politikai munkásságával kapcsolatos: beszédei, funkciói, állásfoglalásai. És mi történt, amikor még nem mondott beszédeket, vagy két nyilvános szereplés között?

Amióta Teng Hsziao-ping 16 éves korában kapcsolatba került a kínai forradalmi mozgalommal, hol itt, hol ott bukkant fel neve a történelmi események csomópontjain, majd később az országépítés nagy vállalkozásában. Ismerjük a nagy áradat medrét, s ha a Jangce szorosainak kanyaraiban eltűnnek a szemünk elől az ott haladó hajók, azt azért tudjuk, milyen utat járnak meg, amíg újra előbukkannak. Valahogy így követhetjük e nemzedék tagjainak sorsát, azokat az áramlatokat, eseményeket, amelyek formálták, csiszolták őket.

Sokan elestek a hosszú úton, mások szembefordultak a mozgalommal, voltak sokéves testvérgyilkos küzdelmek, ame-

lyekben „a forradalom felfalta gyermekeit". Tehetség, tisztánlátás, egészség és szerencse egyaránt szükségeltetett ahhoz, hogy valaki talpon maradhasson. Tenget azok emelték mai helyére, akik mindezt végigcsinálták, akik közben a hatalom fontos embereivé váltak – még ha elvesztették is egy időre ezt a hatalmat –, s akik úgy érezték, ő vonta le a legvilágosabban mára ennek az útnak a tanulságait, ő tett szert közben a legszerteágazóbb tapasztalatokra, ő képes azokat a legjobban hasznosítani. Így ők is hozzátartoznak a sztorihoz. De Csang Kaj-sek is, aki megpróbálta feltartóztatni a forradalmat és kudarcot vallott, és Mao Ce-tung is, aki előbb diadalra vezette azt, majd az ötvenes évek végén, a hatvanas évek közepén zsákutcába hajszolta az országot – Mao, akinek új helyét éppen Teng kísérelte meg kijelölni a kínai történelemben.

A tudós ma még aligha vághatna neki a biográfiának – a hajdani tudósító, aki láthatta, hova sodorta a hatalmas országot a „kulturális forradalom" orkánja, de tanúja lehetett a lábadozásnak, a gyógyulásnak is, más helyzetben van. A mai Kínát megérteni most kell, ehhez mindent össze kell gyűjteni, ami ismeretes, és jelezni kell azt, ami még nem. A képhez az a rész is hozzátartozik, ami fehéren marad.

Egy politikusról és egy forradalom útjairól – tévútjairól is –, egy nagy országról szól ez a töredékes és szükségszerűen szubjektív krónika. Ezért már a bevezetőben érdemes figyelmeztetni rá: mivel ez a revolúció egy rövid időszakban igen közel állt hozzánk, sokan figyelmen kívül hagytuk, hogy nemcsak igen messze zajlott le, de a maga egyedi útján járt, különvalóságát is hangsúlyozva. Ma már hűvösebb fejjel tudomásul vett kijózanító tapasztalatunk, hogy pusztán a közös végcél nem zárja ki sem az eltérő koncepciókat, sem a konfliktust; sajnos még a konfrontációt sem. A közös gyökerekből fakadó vagy azonos elnevezésű ideológia nemcsak cselekvési azonosságot szülhet, hanem súlyos vitát is arról, ki vallja az „igaz hitet" és ki az „eretnek". S ha az ötvenes évek végén kibontakozott torzulás számos belső vonatkozását ma már árnyalt kritikai elemzésnek vetette is alá a Teng Hsziao-ping nevével fémjelzett új vezetés, a Szovjetunióval való évtizedes viszály, polémia és bizalmatlanság egyes jégszigetei még a két ország közötti lassú olvadás közepette is megmaradtak: így a nemzetközi munkásmozgalomban folyt viták utórezgései is. Krónikánk nem lenne sem pontos, sem hasznos, ha erről hallgat-

nánk. Ha nem szólnánk arról, milyen messziről indult meg újra s milyen más alapokon a kapcsolatépítés a szocializmus építését egyaránt célnak tekintő országok között, nem mérhetnénk fel sem a megtett utat, sem annak nehézségeit, nem értékelhetnénk a haladást. De ugyanez érvényes arra is, ami még ma is megosztó, zavaró tényező.

Így hát nem angyalokat rajzoltam és nem is ördögöket: politikusokról írok, akik az emberiség egyötöde számára keresték és keresik az utat. Volt, akinek egyszer sikerült a szinte lehetetlen, de aztán kudarcot vallott, amikor újra megpróbálta, türelmetlenül hajszolva egy egyenlősítő utópiát. És akadt, aki az eget ostromló álmok után azt mondta, az igazság egyedüli kritériuma a gyakorlat (mellesleg éppen az előbbitől kölcsönözte a mondást, hogy a valóságra ébressze az országot). Ami a mindennapi politika nyelvére lefordítva, prózaiabban így hangzott: „mindegy, hogy a macska fehér-e vagy fekete, ha megfogja az egeret".

Néhány évig e jelszó meghirdetését Kínában Teng Hsziao-ping bűnének nevezték – ma érdemének számít. Ami engem illet, a Pekingben töltött évek után tudom, milyen merész dolog volt kimondani. Nem Teng volt az egyedüli, aki a kínai politikában a realizmust hirdette – de csak neki sikerült el is fogadtatni.

Ezért érdemes elmondani ezt a történetet. Ez a mentség arra is, hogy a pálya első állomásain csak azt érzékelhetjük, miként formálja azt a történelem. Csak később rajzolódik ki igazán az egyén útja – akkor, amikor saját dimenziója már maga is érzékelhetővé válik Kína históriájában. A kép még ma sem végleges, a portré ma is jelen idejű, ma is személyes. Ha úgy tetszik, csupán egy vélemény – a tanúé, aki Kínában volt a végkifejlet egy rövid szakaszában, a többit pedig megkísérelte felkutatni a közelmúlt krónikáiban.

Teng Hsziao-ping nyomában azt kerestem, mi formálta a Mao utáni Kína nagy fordulatát. De ehhez hozzátartozik az is, ami a fordulatig történt.

A TOVATŰNŐ CSÁSZÁRSÁG

(A BIRODALOM) Teng Hsziao-ping 1904-ben született a távoli Szecsuanban, Kuangan térségében, Csungkingtól száz kilométerre. Ebben az időben a birodalom szívében, Peking „Tiltott Városában", az egymás mellett emelkedő, egymáshoz kapcsolódó paloták bonyolult és zárt világában még az ősi szertartásrend szerint folyt a császári udvar élete. Ce Hszi „anyacsászárnő", aki az uralkodó ágyasából emelkedett a birodalom urává, innen irányította a hatalmas – Európának megfelelő nagyságú, majd négyszázmillió lakosú – országot, vagy ami belőle még irányítható volt. Itt fogadta a kérelmező alattvalókat, a felcicomázott minisztereket, a külföldi követeket, akik hódolva leborultak (és könyörtelenül diktálták feltételeiket), az intrikáló eunuchokat (akiknek egyike valaha gyermeket nemzett neki, mert ebben a dekadens világban már az eunuch sem volt igazi), itt őrködött kegyetlenül a látszat fölött, amely már nem sokáig tarthatott.

A császárság utolsó éveit élte féktelen pompában, tehetetlen mozdulatlanságban, reménytelenül. A császári palota tavának egy kis szigetén már hat éve ette a rabság keserű kenyerét Kuang Hszü császár, aki 1898-ban-ban száz napon át még egyszer, utoljára kísérletet tett a dinasztia megmentésére. Egyik reform követte a másikat, nap mint nap újabb, mivel a fiatal uralkodó a japán példát próbálta utánozni, a reformerek tanácsát követve modernizálni akarta a birodalmat. Száz nap, aztán Ce Hszi és a rémült miniszterek, a rémült eunuchok, a rémült rokonok palotaintrikája véget vetett a szentségtörő, hagyománycsúfoló, a megengedhetetlen egyedüli esélynek, hogy Kína régi urai új felfogással lépjenek a XX. századba.

Talán ez sem mentette volna meg őket. Így azonban a reformer császár számára ez a század már csak a kis tó füzeinek susogását hozta, tanácsadói közül pedig többnek is rögtön a palotaforradalom után fejét vette a hóhér bárdja.

Erről a birodalomról, erről a császárságról – vagy inkább er-

ről az állam- és életformáról, amely a dinasztiák hosszú során át mindig újjászületett – szólnunk kell, ha azt kutatjuk, honnan indult el Teng Hsziao-ping és nemzedéke. Ce Hszi és Kuang Hszü 1908-ban, közvetlen egymás után, eltávozott az élők sorából (egyes források szerint az anyacsászárnő előbb megmérgeztette foglyát, aztán öngyilkos lett). Három év múlva maga a császárság is kimúlt. De az ezredévek öröksége meghatározó.

Itt engedtessék meg egy személyes kitérő. Kínában töltött éveim során több ízben is vezetett utam a hatalmas folyókhoz, amelyek ezt az országot felszabdalják, életet adó vizét biztosítják, de időről időre félelmes áradásokkal is sújtják. Tanúja lehettem a gátépítkezések hangyamunkájának: tízezrek nyüzsögtek a töltés oldalán. Vörös zászlók lengtek a földhalmokon, de ettől eltekintve a kép nem sokban különbözött attól, amit száz vagy ezer éve láthattak más látogatók. Végtelen emberkígyók, ásókkal és taligákkal. A nekiveselkedés kiáltásai, az izmok megfeszülése az ismétlődő emelkedőn, a tömeg, a tömeg. Ha most így védekeztek, gyakorlatilag gépek nélkül, akkor miként történhetett ez hajdanán? Ezeket a folyókat csak az erős központi hatalom szervezőereje fékezhette meg, hogy völgyeikben földet művelhessenek; egy olyan hatalomé, amely képes tízezreket, százezreket mozgósítani, hogy gátat, falat – Nagy Falat – vagy sírt építsenek, mert Kínának is megvannak a maga (kisebb) „piramisai". Ez a szükséglet, ez az igény teremtette meg és teremtette újjá a dinasztiákat, valahogy úgy, mint Egyiptomban. Csakhogy a Nílus, a Tigris és az Eufrátesz partjairól később eltűntek ezek a hatalmi struktúrák, míg Kínában – bár külső hódítók ezt a térséget is bevették, leigázták, trónjára ültek – megmaradtak. Kínában a faluközösségek adóira épülő bürokratikus hatalom lényegében tovább élt a legújabb korig. Ebben pedig különleges szerepe van a kínai írásnak, kultúrának, amely e térség egész civilizációjára rányomta bélyegét mind a mai napig.

(AZ ÍRÁSJEGYEK EREJE) Ki ne látott volna kínai írásjegyeket: rejtélyes és esztétikus alakzatok, kevesebb vagy több – akár kéttucatnyi – vonásból. Amikor kínai iskolába látogattam, elnéztem a kisdiákokat. Nagy figyelemmel mártogatták ecsetjeiket a tussal teli tálakba, leírták ugyanazt az írásjegyet ötször, tízszer, százszor. Mire elvégzik az elemit, legalább ezerötszá-

zat ismernek. Ennyivel már lehet olvasni az újságot, ha nem is jól. Az írásjegyek ugyanazt jelentik minden írástudó kínainak – de másként ejtik őket északon és délen, néha a felismerhetetlenségig. Ha különböző vidékre való kínaiak találkoznak, s nem értik egymás szavát, a levegőbe, tenyerükre vagy a porba rajzolják ujjaikkal az írásjegyeket: már megvan a megfejtés. Ha nem kötné össze őket ez a híd, szecsuaniak, honaniak, kantoniak lennének csupán, így kínaiak, nemcsak egy nagy ország polgárai, de egy nagy és közös kultúra hordozói is. A szecsuani kisdiák, akit akkor Teng Ven-pingnek vagy – ez is szerepel a feljegyzésekben – Teng Hszi-hsziennek neveztek, a jellegzetes helyi dialektust beszélte, amelyet az ország más részeiben könnyen azonosítanak, ha nem is mindig értenek jól, de azt az írást tanulta, amelyet sok millió más tanuló az ország más részeiben. Századunk elején persze korántsem minden kínai gyerek járt iskolába, a lakosság több mint kilencven százaléka még írástudatlanul nőtt fel. Ahogy visszafelé lapozunk e hosszú történelemben, azt láthatjuk, hogy – éppen mert a kínai írás bonyolult, s elsajátítása óriási erőfeszítést követel meg – az írástudók kiváltságos helyzetben voltak. Ők pályázhattak a közhivatalnoki tisztségekre, amihez szigorú (irodalmi) államvizsgát kellett letenniük, az államirányítás erkölcsét és filozófiáját tartalmazó konfuciánus tanokat kellett elsajátítaniuk. A pályázat elvben mindenki előtt nyitva állt, ezért csodálta távolról Voltaire és a francia felvilágosodás megannyi gondolkodója a kínai társadalom bölcsességét. A gyakorlatban azonban csak az uralkodóházhoz, illetve a hatalomhoz szorosan kötődő mandarinok literátus-bürokrata vagy tudós-hivatalnok rétege s a módosabb földtulajdonos engedhette meg, hogy gyermekeit felkészítse rá. A plebejus sarjak, ha sikerrel jártak, maguk is e réteg erkölcseit képviselték. A hatalom alapja különben nem a bizonytalan sorsú földbirtok (azt a császár adta és el is vehette – Kínában sohasem alakult ki európai értelemben vett feudalizmus), hanem éppen e mindig kormányzással foglalkozó réteg funkciója volt. Hadd idézzem itt Étienne Balázst, a nagy sinológust, aki így írt: „A tudós-hivatalnokok vállalják a közvetítést és a vezetés összes teendőjét: ők foglalkoznak a naptárral; ők szervezik meg a szállítást és az árucserét; ők felügyelnek az utak, csatornák, gátak és duzzasztóművek építésére; ők irányítanak minden közmunkát és különösen azokat, amelyek a természet mostohaságának

ellensúlyozására, a szárazság és az árvizek megelőzésére hivatottak; tartalékokat gyűjtenek éhínség idejére, és minden eszközzel elősegítik az öntözést. Egyszerre építői, mérnökei, tanítói, adminisztrátorai és irányítói a társadalomnak. Ezek a *menedzserek* azonban – s a szó itt megelőzi korát – sose szakemberek. Egyetlen mesterséghez értenek csak: a *kormányzáshoz.*" Ahogy Menciusz, a híres ókori kínai bölcselő írta: „Azok, akik szellemi munkát végeznek, *kormányozzák a többieket*; azokat pedig, akik erejüket fordítják a munkára, mások kormányozzák."

A mondást, az elvet nemcsak ő ismerte: lényegében minden kínai. Azok is, akik tanultak, hogy egyszer vezessenek, azok is, akiknek erre nem jutott módjuk, és általában természetesnek tekintették, hogy kormányozzák őket. Konfuciusz és Menciusz tanítása, a hierarchia, a felsőbbség tisztelete áthatja a régi Kínát. Más meggondolásból is idéztem itt: mert a sok ezer éves morál, hogy a kormányzáshoz egy ideológiát kell elsősorban birtokolni, nem a szakismereteket, talán egyik rejtett magyarázata lehet annak, hogy a kínai pártvezetés különben művelt, értelmiségi elitjének egy része a „kulturális forradalom" idején oly könnyen lökte félre a szaktudást, a szakértőket – és azokat, akik fontosságukat hirdették, mint azt Teng Hsziao-ping tette – egy voltaképpen elvont eszmerendszer mindenhatóságának hirdetése jegyében. Mint ahogy talán ez is összefügg azzal, hogy Teng, aki ledöntötte Mao bálványát, megőrizte „Mao eszméit".

(AZ UTOLSÓ KIHÍVÁS) De térjünk vissza a császárság rendjéhez, amelynek 1904-ben már csak néhány éve van hátra: korábban talán nem érték kihívások? Dehogynem. Ha idéztem Balázs szavait a tudós-hivatalnokokról, akkor egyben megadtam az ideális dinasztia képét is: azét, amelyik eleget tett minden feladatának. Ám a kínai történelem uralkodóházak tucatjait ismeri: a lista ott sorakozik minden kínai történelemkönyv első vagy utolsó oldalán, pekingi irodámban ott lapult a tolmács asztalán az üveg alatt. Minden kínai, írástudó és analfabéta egyaránt, ismeri a fontosabbakat; a négy évezred ködébe vesző Sang- és Csou-házat; a birodalomalapító Csin Si Huang-ti császárt, aki megteremtette az egységet, a törvényeket, az országos szabványokat, felhúzatta a Nagy Falat, és élve eltemettette a konfuciánus írástudókat, mert visszasírták a

korábbi állapotokat, hercegségeket. A Han-dinasztiát, amely oly jól működött, hogy a kínaiak magukat mindmáig hanoknak, Han császár embereinek nevezik, s ezt a szót használják az ország más nemzetiségű polgáraitól (a lakosság mintegy hat százaléka) való megkülönböztetésükre. Aztán az ún. Három Királyság dinasztiáit, a keleti és nyugati Csin-, a különböző déli és északi dinasztiákat, a Szuj- s főleg a Tang-dinasztiát a mi időszámításunk első ezredében; az északi és déli Szung-, a Liao- és Csin-, majd a mongol hódítók alapította, de kínaivá szublimálódott Jüan-házat meg a Ming-dinasztiát. Amikor Teng született, akkor már több mint két és fél évszázada az utolsó külső hódítók uralkodtak, a mandzsu Csing-ház császárai, akik kínai alattvalóikat copf viselésére kötelezték: de ők is Kínát kormányozták, Kína császárai voltak.

A dinasztiák élete meglepő hasonlóságot mutatott. Az uralkodók először teljesítették „az Ég mandátumát", amin nem csak azt kellett érteni, hogy bemutatták az előírt áldozatokat az isteneknek. (Pekingben ma is az egyik első számú turisztikai látványosság az Ég Temploma, ahova évente elvonult a díszes processzió, hogy az Ég fia, a császár ott könyörögjön a jó termésért.) Az uralkodók és hivatalnokaik kezdetben rendbe hozták a gátakat, igazságosan adóztatták a szegényt és a gazdagot, erős véderőt tartottak fenn. A sikerek nyomán aztán meglazultak az erkölcsök, a gátépítésre szánt pénzt az udvartartás élte fel, a folyók kiáradtak, az államkassza kiürült, a hadsereg és a parasztság lázongani kezdett. Rendszerint valamelyik zsoldját követelő egység lázadása mögé sorakoztak fel a tömegek, s a győztes parasztvezér vagy a zűrzavart kihasználó katona, esetleg külső hódító alapított új dinasztiát. Rendbe hozatta a gátakat... és kezdődött minden elölről (Később, amikor Teng Hsziao-ping a sok ezer éves „feudalista hagyománnyal" is magyarázza Mao istenítését, gondoljunk erre a történelemre.)

A felkeléseknek, szabadságharcoknak így hosszú a sora. Csen Seng és Vu Kuang a Csin-dinasztia ellen kelt fel, a vörösszemöldökűek a Hszin-ház ellen, a sárgaturbánosok a keleti Han-császárság ellen, Huang Csao a Tangok idején indult harcra. A Ming-dinasztia végét ugyancsak parasztmozgalmak jelezték. Ez is része volt a hagyománynak: a császár az Ég mandátumát teljesíti, s ha nem tesz eleget kötelességének, más léphet helyére, olyan, aki méltó rá. A forradalmak így min-

dig egyformán végződtek, győztesen is csak a dinasztiák sorát gyarapították. A Csing-háznak azonban nem akadt császári utóda, és sorsát voltaképpen már a véres tajping-felkelés megpecsételte, noha a nyugati hatalmak segítségével még sikerült leverni ezt a „keresztény királyságot" alapító parasztlázadást.

Mert ekkor már Kínában voltak a nyugati hatalmak, a brit ágyúnaszádok már megalázó koncessziókat csikartak ki a mandzsu dinasztiától, amely addig egyszerűen tudomásul sem akarta venni a „külső barbárokat". Kína neve kínaiul – Csungkuo – szó szerint annyit tesz: Középső Birodalom, tükrözve azt a szemléletet, hogy a kínai császárok, az Ég fiai magukat tekintették a világ közepének. Ahogy C. P. Fitzgerald írja A kommunista Kína születése című munkájában, az antik Kína egyszerre volt „a Távol-Kelet Athénja és Rómája", a térség kulturális, filozófiai és hatalmi központja. A kínai császárok mind katonai, mind kulturális fölényük címén elvárták a környező népek, országok, külső hatalmak hódolását, uralkodóiktól az ezt kifejező, akárcsak jelképes adót, amely vazallusi mivoltukat mutatta. (A katonai erő időnként összeomolhatott, a birodalom felbomolhatott, de a civilizációs fölény – az írásrendszer összetartó ereje is – tovább érvényesült: a sikeres mongol, majd mandzsu hódítók sem tettek mást, mint hogy átvették a kínai írást, államszervezetet, a hatékony kormányzási hagyományt és a világközpont-szemléletet, s tudomásul vették, hogy hódító hadaik néhány évszázad alatt „felszívódtak" a meghódított tömegben.) A dekadens Csing-dinasztia uralkodói számára ezért elfogadhatatlan volt a mind sürgetőbben fellépő európai hatalmakkal való diplomáciai kapcsolat, amely az egyenlőség elvét is magában foglalja: egészen az 1839–1840. évi ópiumháborúig elutasították, utána is csak kényszerből fogadták el.

Hiszen addig, illetve a konfliktust közvetlenül megelőző évekig a „külső barbárokkal" Kanton kikötőjén át folytatott kereskedelem is Kína fölényének illúzióját keltette: az angolok, az amerikaiak és a többiek teát és porcelánt vettek, és ezüsttel fizettek, Kína csak gazdagodott. A termék, amely megfordította a helyzetet, és a múlt század elején veszteségessé tette Kína számára a mérleget, az Indiában termesztett kábítószer, a Kínába mind nagyobb mennyiségben szállított ópium volt, amely korrumpálta, szétzüllesztette és mellesleg Peking szá-

mára is ellenőrizhetetlenné tette a déli tartományokat. Ezért koboztatta el 1839-ben Kantonban Lin császári biztos az angol, amerikai és más külföldi kereskedők raktáraiban tárolt ópiumot, ezért dobatta a tengerbe a „méreggel" telt ládákat. A válasz a tenger felől érkezett: a brit flotta torolta meg a „szabad kereskedelem" elvén esett sérelmet. Ezzel kezdődött meg az ország félgyarmati leigázása, amelyből hamarosan a kor valamennyi imperialista hatalma részt kért magának. Néhány évtized alatt kialakult a birodalomra kényszerített egyenlőtlen szerződések egész rendszere. Hongkong az ópiumháborút követően került brit fennhatóság alá, Kína kikötőiben sorra nyíltak a külföldi koncessziós negyedek. Ezek idegen polgáraira nem terjedt ki a hazai törvénykezés hatálya, saját rendőri erőkkel rendelkeztek, s biztonságukat a folyókban horgonyt vető brit, amerikai, francia, német, japán ágyúnaszádok is vigyázták, amelyek alkalmanként az újabb hadjáratok kiindulópontjává váltak. A dinasztia 1911-ben dőlt meg, akkor, amikor Teng hétéves volt – addig Kínát egyik csapás a másik után érte a „külső barbárok" részéről. Az 1860. évi angol–francia hadjárat idején a külföldi hadak bevették Pekinget is, feldúlva a Nyári Palotát. Az 1884-ben Franciaországgal vívott háború elvesztésével odalett Kína fennhatósága Indokína felett (nem árt erre a hajdani helyzetre gondolnunk akkor, amikor a mai kínai–vietnami viszály gyökereit keressük). 1895-ben Japán mért rá vereséget, elragadva Formozát (Tajvant). Az 1900-as bokszerlázadást követően, amikor Ce Hszi császárnő titkos támogatásával felkelők ostromolták meg Pekingben a külföldi követségeket, közös nyugati büntetőexpedíció vonult be a fővárosba. Anglia, Franciaország, Japán, Németország, Olaszország, a cári Oroszország, az Osztrák–Magyar Monarchia és az Egyesült Államok egymással versengve csikart ki magának különleges jogokat.

(A TÖRTÉNELMI SOKK) Páratlan megrázkódtatás volt ez; a múltban Kína nemcsak a környező térség államszervezeteinél állt magasabb színvonalon, kisugározva a maga civilizációját, hanem a „Nyugati Óceán" távolában működő többi hatalom sem múlta felül. Európa kapitalista fejlődése merőben új helyzetet teremtett. Az első vereségek után a mandzsu udvar és a kínai írástudók még beérték azzal a magyarázattal, hogy a brit hadihajók ágyúi jobbak, elég lenne azt elérni, hogy Kína is

ilyen fegyvereket gyártson. A több évtizeden át ismétlődő kudarcok érlelték a felismerést, hogy a Nyugat fölényére más magyarázatot kell keresni, hogy a megaláztatások után, amelyeket seregeitől – és a nyugati országok mintáját követő Japántól – szenvedtek el, a nemzeti felemelkedés receptjét is Nyugaton kell keresni. Kína már nem volt a világ közepe.

Mi több, Kínában az imperialista behatolás meggyorsította a bomlás folyamatát. Amikor a dinasztia „jól" működött, akkor voltak bizonyos beépített fékek, a császárságnak természetesen nem állt érdekében olyan zűrzavar, elégedetlenség, amely már hatalmát veszélyeztette. A hagyományos kizsákmányolást azonban ettől fogva megkettőzte a külföldi, imperialista lefölözés, amely egyébként a kínai apparátust használta fel annak a régi szabályozásnak alapján, hogy a külföldi hosszú időn át csak a kijelölt kínai kereskedőknek adhatta el áruját, illetve attól vásárolhatott. Így alakult ki a kínai „komprádor" (comprador – vevő –: az országgal először kereskedő portugálok nevezték így e kínai partnereket) burzsoázia. Az eredmény ugyan egyfelől Kína megnyitása a nemzetközi kereskedelem és így a külvilág számára, az idegen áruk és eszmék beáramlása, vasutak építése, másfelől viszont a hagyományos társadalom szövetének gyors bomlása, az ország egységének lazulása, a korrupció fokozódása, a parasztság helyzetének romlása, a lázongások fokozódása – többek között éppen a 14 évig tartó (becslések szerint 20-30 millió halottat követelő), 1864-ben elbukott tajping-felkelés. Ezt követően is virágoztak a titkos társaságok, amelyek jó része a külföldiek és a mandzsu (tehát eredetét tekintve szintén külföldi) dinasztia ellen szervezkedett, és nem egy esetben igen kiterjedt, több százezres tagsággal rendelkeztek. (A bokszerlázadás is egy ilyen titkos társaság – a Ji Ho Csüan, szó szerint „Az igazságos és egyetértő öklök társasága" – szervezkedéséből nőtt ki.)

(EGY TITKOS TÁRSASÁG) Az egyik életrajzi forrás – a Who's Who in Communist China 1969-es kiadása – szerint Teng Hsziao-ping apja, Teng Ven-ming maga is tagja volt egy ilyen társaságnak, az úgynevezett Jóakarat (Ko Lao Huj) szektának, s abban „zászlóvivő" rangot viselt. Ez, ha más részletet nem ismerünk is, arra utal, hogy politizáló ember volt.

A Ko Lao Huj a késői Csing-korszak egyik legbefolyásosabb, kiterjedt titkos társasága volt. Ezek a társaságok persze

többek között azért is alakultak, hogy tagjaik egymásnak kölcsönös segítséget, védelmet nyújtsanak – egy mentsvárral több a hányatott időkben. (A későbbi évtizedekben némelyikük alvilági szervezetté változott.) Egy-egy ilyen szekta kapcsolatai messze kiterjedtek. Teng apja különben – mint számos más kínai forradalmáré – e forrás szerint módos ember volt, földbirtokos (Kínában e fogalom alatt megfér néhány hektár föld tulajdonosa is). Mindenesetre ahhoz, hogy már azokban az években iskoláztassa gyermekeit, jó anyagi háttérre és az erre való magasabb igényre volt szükség. A század eleji kínai értelmiség – amelynek soraiból a korai kommunisták zöme verbuválódott – általában módosabb családi háttérrel rendelkezett, legalábbis kínai viszonylatban, hiszen különben csak kivételes körülmények között tehettek szert jobb képzettségre. (Teng apjának második felesége azonban – aki Tenget édesanyja korai halála után felnevelte – írástudatlan maradt egész életében, mint nemzedékének legtöbb falusi asszonya.)

Az idézett forrás szerint egyébként Teng Hsziao-ping édesanyját Tan Sinek hívták. Hsziao-ping volt a legidősebb fiú, két fiútestvére született, Teng Ken és Teng Su-ping, valamint egy lánytestvére, Teng Hszien-lie, aki egy földesúrhoz ment férjhez. Féltestvére, Teng Hszien-csing a kommunista párt tagja lett, akárcsak a Teng apjának másik házasságából származó egyik lánytestvér, Teng Hszien-fu, aki egy ideig szintén a pártapparátusban kapott munkát. A másikról, Hszien-csünről csak annyit tudni, hogy Tiencsinben is dolgozott. A családi adatok, részletek Teng életéről ritkák – amit tudunk, az szinte mind a politikusra vonatkozik. Az apa titkos társaságbeli tagságára vonatkozó utalás azonban mindenképpen figyelemre méltó. Nem a fiatal Teng volt az első a családban, aki belépett egy politikai szervezetbe. Akkoriban a titkos társaságok álltak a legközelebb ahhoz, amit „pártnak” lehet nevezni.

A ZŰRZAVAR KORA

(EGY NYUGTALAN TARTOMÁNY) Szecsuan, ahol Teng Hsziao-ping gyermekéveit töltötte, Kína legnagyobb és legnépesebb tartománya: ma több mint 100 millió ember él itt az 567 000 négyzetkilométernyi területen. A század elején, amikor egész Kína népessége 400 millió körül járt, szintén a lakosság egytizedét táplálta gazdag földje. Noha csak a Jangce, a leghatalmasabb kínai folyam révén érintkezik a tengerrel, éppen a kitűnő víziutak folytán egész történelme során igen élénk kapcsolatot tartott fenn a külvilággal. Szecsuant – nyugatra a nagy észak-kínai síkságtól és a dél-kínai hegyektől – sokan mintegy „harmadik Kínának" tekintik: ez a gyakran ködös, felhős tartomány egy mondás szerint mindig „az első, ahol zavar támad és az utolsó, ahol rend lesz".

Az amerikai *Time* magazin riporterei 1985-ben a szecsuani Kuangan körzetében felkereshettek egy szürke cseréptetős, favázas, U alaprajzú épületet. A hagyományos architektúrájú házban ma tíz család él. A 16 szobából azonban három „kulturális központként" működik. Régi fotók és bútorok idézik itt fel Teng Hsziao-ping szülőházának légkörét és Teng életpályáját. Amikor a kínai vezetőt megkérdezték, mi legyen szülei házának sorsa, ő a magazin szerint így válaszolt: „Tartsák meg úgy, ahogy van, és hagyják, hogy a parasztok továbbra is ott éljenek." Ide nem szerveznek országos zarándoklatot, mint egykor Mao Ce-tung szülőházába, bár naponta ötven-hatvan ember így is felkeresi az egymilliárd lakosú országból.

A hivatalviseléshez kötelező vizsgarendszert ugyan eltörölték, de az akkori kínai iskolarendszer tartalma nem sokat változott: a konfuciánus tanítások, a régi könyvek és dalok, a múlt krónikái, az írás oktatása – ez volt az elemi iskolák tananyaga. Az örökséghez tartozott még a régi szertartásrend, az ősök kultusza, az iskolamester suhogó bambuszpálcája, amellyel, mint azt az ugyancsak szecsuani Kuo Mo-zso írta meg önéletrajzában, a rosszalkodó kis bűnözőt Konfuciusz oltára

előtt úgy fenekelték el, hogy előzőleg le kellett tolnia a nadrágját. Kuo Mo-zso meg is jegyzi, hogy mindazok, akik hivatalnokságig vitték, így nőttek fel, ezért aztán, mihelyt hivatalba léptek, kitöltötték bosszújukat az egyszerű népen. Teng azonban nem lett hivatalnok (és Kuo sem).

(ELKÓTYAVETYÉLT KÖZTÁRSASÁG) Teng Hsziao-ping hétéves, amikor megdől a császárság: Szun Jat-szen, a nagy kínai polgári forradalmár 1895 óta egyik felkelést a másik után szervezi ellene. Az első, amelyet Kantonban készít elő a fiatal orvos-forradalmár, kudarcba fullad. 1900-ban hasonló sorsra jut a második, a kuangtungi. Aztán 1905-től szinte alig van szünet, hol itt, hol ott lázadnak parasztok, katonák, polgárok. Szun Jat-szen, aki emigrációban él, Japánból, az Egyesült Államokból, Angliából, Hongkongból, Francia Indokínából irányítja a megújuló kudarcok ellenére is szüntelenül gyarapodó, szélesedő mozgalmát, amelyet a „három népi elvre" alapoz: a nacionalizmusra, a néphatalomra és a népjólétre. 1911-ben éppen az Egyesült Államokban gyűjt pénzt a forradalmárok számára, amikor a Jangce-parti nagyvárosban, Hupej tartomány fővárosában, Vucsangban hívei által irányított lázadás megadja a kegyelemdöfést.

A krónikások feljegyezték, hogy – mint korábban több más hasonló kísérlet – ez is az összeesküvők tervezte időpont előtt, mintegy véletlenül indult el. Amikor az egyik forradalmár éppen bombát szerelt össze, az felrobbant, súlyosan megsebesítve őt és több társát. A város mandzsu helyőrsége a detonáció nyomán behatolt a szervezkedők lakásába, több embert letartóztatott; hármat már másnap, 1911. október 10-én lefejeztek a helytartó palotája előtt. Csakhogy ez volt a szikra, amely lángra lobbantotta a tüzet: az egyik utászzászlóalj még este fellázadt, elfoglalta a fegyverraktárt, a mozgalom átterjedt a városnál állomásozó hadosztályra, amely aztán ágyúkkal lövetve bevette a fallal övezett Jangce-parti települést. A helytartó és hívei elmenekültek. Az akcióban Szun Jat-szen szervezetének, az Általános Haladás Szövetségének csak helyi emberei vettek részt, s hogy tekintélyt adjanak felkelésüknek, „rendes katonát", egy Li Jüan-hung nevű ezredest kívántak beiktatni a tartomány és a város katonai kormányzójának tisztébe. Az ezredes korántsem akart lázadni, a történelmi ajánlat elől felesége ágya alá rejtőzött. A felkelők azonban megtalál-

ták, rákényszerítették a poszt elvállalására – és arra, hogy aláírja a rendeletet a császári ház, a gyűlölt mandzsu uralkodók trónfosztásáról.

Ha ezt a groteszk epizódot idézem itt, csak annak érzékeltetésére teszem, hogy a Csing-dinasztia bukása korántsem nyitott egyértelmű távlatokat. Az alattomos pekingi udvarból, amely voltaképpen ellenezte Kína megnyitását a külvilág számára, ekkor már elege volt a nyugati hatalmaknak, elege volt a katonaság jelentős részének, elege volt a csekély számú kínai polgárságnak, elege volt a tömegeknek. Ezért a vucsangi lázadás továbbterjedt (Szecsuanba is), s patakokban folyt a vér. Egymás után keltek fel a közép- és dél-kínai tartományok helyőrségei. Szun Jat-szen hazatért az Egyesült Államokból, és decemberben a felkelő erőket összefogó, Nankingban ülésező Tanácskozó Kamara őt választotta köztársasági elnökké. A köztársasági kormány azonban csak az ország egy részét ellenőrizte: folytak az öldöklő harcok sok ezer áldozattal, a polgárháború hosszúnak ígérkezett. Azazhogy mégsem, mert Jüan Si-kaj lett a császári hadak vezére. Ő annak idején katonailag biztosította Ce Hszi anyacsászárnő államcsínyének sikerét Kuang Hszü császár ellen, majd maga is kegyvesztett lett, de most ismét hozzá fordultak. Jüan hajlandónak mutatkozott az újabb árulásra: megfosztani a mandzsu uralkodóházat maradék hatalmától is, ha ő lehet a születő köztársaság elnöke. Szun Jat-szen februárban lemondott az elnöki tisztségről, a dinasztia a trónról (a palotákat megtarthatták), s a Tanácskozó Kamara a császár hadvezérét választotta államfővé. Mindehhez elég volt néhány hónap – a következmények felszámolásához több mint három és fél évtizedre volt szükség.

Teng Hsziao-ping már ebben az igazából soha nem létezett polgári köztársaságban töltötte gyermekkorát. A választott parlamentet az elnök hamarosan szétkergette, az alkotmányt, amelyet az elfogadott, felfüggesztette. A belső zűrzavart, a hadurak kibontakozó uralmát, a világháború nemzetközi bonyodalmait kihasználva Jüan csak egyetlen cél felé tört – egy új dinasztia megalapításán mesterkedett. Persze miért járt volna el éppen ez a volt császári vezér másként, mint megannyi elődje ezredévek alatt, amikor az előző uralkodóház hatalma megszűnt? Jüan harmadik árulásának következménye azonban Kína széthullása volt; az elkótyavetyélt köztársaság után egészen 1949-ig soha többé nem jött létre olyan egységes ha-

talom, amely az ország egészére kiterjesztette volna fennhatóságát.

Pedig úgy látszott, Juan terve sikerül. A forradalom legtehetségesebb politikusait elkergette Pekingből, vagy meggyilkoltatta, s már kihirdették a császárság helyreállítását. Juan Si-kaj – utoljára a történelemben – bemutatta a hagyományos áldozatot az Ég Templomában, felszántotta az erre kijelolt parcellát, és bejelentették a koronázás dátumát is. A mandarinok leporolták a szertartásos díszruhákat, amelyeket 1911-ben félretettek· úgy tűnt, hogy a kínai történelem folyama ismét visszatér az ezredévek óta vájt mederbe. Ez azonban csak a látszat volt.

(SZÉTHULLÓ ORSZÁG) Mert az, hogy ez a restauráció már csak illúzió, hogy Kína már csak árnyéka a régi hatalomnak, hogy a széthulló ország immár nem képes számottevő ellenállásra egy olyan világban, amelyben éppen a fegyverek ultima ratiója érvényesült, nem maradhatott titok. Így Jüan terveinek Japán adta meg a kegyelemdöfést – Japán, amely az elkövetkező évtizedekben is a kínai történelem egyik dontő tényezőjévé vált (éppen az ország leigázására irányuló hadjárataival, amelyekre mindig a kínai forradalmi mozgalom új hullámai feleltek) Tokió 1915 májusában nyújtotta be Juan Si-kaj kormányának a maga hírhedt 21 pontos kovetelését, amely – elfogadása esetén – gyakorlatilag japán protektorátussá változtatta volna az országot Juant a nyugati hatalmak támogatták a forradalom leverésében, de Japánnal szemben nem kívántak fellépni – lefoglalta őket a véres európai konfliktus, és éppenséggel támogatást vártak a távol-keleti szigetországtól. Juan Si-kaj kénytelen volt teljesíteni a kovetelések némelyikét, húzta az időt – tekintélyét elvesztette, néhány tábornok fellázadt a távoli tartományokban, mások ugyanezt helyezték kilátásba a dinasztia restaurálásának esetére. Így kénytelen volt lemondani tervéről, s néhány hónappal később meg is halt. 1916-ot írunk, Teng 12 éves, Kínában pedig gyorsan terjed a zűrzavar

Ettől fogva nincs igazi kozponti hatalom az országban, Pekingben kérészéletű kabinetek és kormányok, elnökok kovetik egymást (még a „trónfosztó" Li Juan-hung is „elnök" lett egy rövid időre) Fő tevékenységuk az, hogy kolcsonoket kunyerálnak a nyugati hatalmaktól A torvényt azonban a hadurak diktálják – a katonai parancsnokok, akik a csapataik által ellen-

őrzött körzeteket a maguk birodalmának tekintik, akik szünet nélkül marakodnak-szövetkeznek egymással. Délen, ahol Szun Jat-szen köztársasági pártjának nagyobb a befolyása, nem ismerik el a pekingi kormányt. A polgári forradalom vezetője több ízben is visszatér Kantonba. Elnök lesz, majd generalissimo, kísérletei azonban sorra kudarccal végződnek, végső soron a katonák diktálnak ott is.

A hadurak marakodása a külföldi hatalmak beavatkozásaival párosulva nemcsak Kína szétesséséhez vezetett – gyorsan súlyosbodott a lakosság széles tömegeinek helyzete is. A császári hatalom könyörtelen despotizmus volt, de legalább a legnagyobb szélsőségeknek gátat vetett. Azon a ponton, ahol a prések további szorítása már bizonnyal ellenőrizhetetlenné tette volna a helyzetet, a császári biztos rendszerint közbelépett. A kínai irodalom, költészet bővelkedik ilyen tanmesékben: a helyi despotákkal szemben a „deus ex machina" mindig az igazságot hozó császári biztos. Amikor Pekingben a „kulturális forradalom" eredete után kutattam, a megelőző vita középpontjában a Haj Zsuj elbocsátása hivatalából című drámát, Vu Han darabját találtam; ez pontosan egy ilyen történetet dolgozott fel.

Ekkor azonban, a polgári köztársaság létrehozására irányuló kísérlet csúfos kudarca után, ez az utolsó biztosítószelep sem működött már. Fitzgerald idézett könyvében ezt a folyamatot így foglalja össze: „A császárság idején kevés csapat volt vidéken. A földesurak a faluban éltek, a parasztok fizették a bérleti díjat. Rossz időkben a földesurak csökkentették a bérleti díjat, hogy enyhítsék a nyomorúságot maguk körül. Ha nem, az a veszély fenyegette őket, hogy leégetik házaikat, vagy megölik őket. A zűrzavart az udvar is kivizsgálja, és esetleg kivégezteti a túl mohó hivatalnokokat." (Persze a korrupt Csing-dinasztia utolsó évtizedeiben már ez is illúzió volt.)

Most viszont már nem akadt központi hatalom, hogy egyensúlyt tartson, igazságot szolgáltasson, leváltsa vagy lefejezze a túlzottan korrupt és pénzéhes helyi hatalmasságokat. A katonáknak lőfegyverük volt, viszont zsoldot csak rendszertelenül kaptak: úgy egészítették ki jövedelmüket, ahogy tudták, raboltak, gyilkoltak és zsaroltak. A földesurak jó része elmenekült a falvakból, intézőkre bízta birtokát, azok viszont szövetkeztek a katonákkal.

(MÁJUS 4.) Odahaza nyomor, zűrzavar, növekvő elégedetlenség, körös-körül az acsarkodó külvilág: a kínai értelmiség, a kínai fiatalok legjobbjai kétségbeesetten keresték a kiutat. Közben véget ért a világháború, amelyben a köztársasági Kína az antanthatalmak nyomására hadat üzent Németországnak – ez arra szolgált, hogy lefoglalhassák a kínai kikötőkben a német hajókat, felszámolhassák rivális koncessziós területeiket és kereskedelmi vállalkozásaikat. Csakhogy az űrt Japán töltötte be, és 1919-ben a versailles-i konferencia is japán kézen hagyta Berlin korábbi kínai érdekszféráit. Utólag visszatekintve azt mondhatnánk: ez volt az a csepp, amelytől kicsordult a pohár. 1919 tavaszán – május 4-én – a pekingi diákok nagyszabású tüntetése mozgalmat indított el. Megérlelésében nagy szerepet játszottak a diákok, értelmiségiek: ezzel a mozgalommal, amelybe sok japán tulajdonú üzem kínai munkásai is bekapcsolódtak, a forrongás imperialistaellenes mederbe kanyarodott, s ugyanakkor teljessé tette a szakítást az egykor dicső, de immár végérvényesen visszahúzó múlttal. (Egyik jelszava: Le a konfuciánus ócskaságokkal!)

A Május 4-e mozgalom sokféle következménye, elágazása kapcsolódik a kínai forradalom és konkrétabban a kínai forradalmárok útjához. Előkészítői közül többen részt vettek két évvel később a kommunista párt megalapításában. Mások közvetlen szerepet játszottak annak az akciónak a megszervezésében, amelynek keretében 1919-ben és 1920-ban több száz fiatal utazott Franciaországba: dolgozni, tanulni. Köztük volt Csou En-laj, Csen Ji, Teng Jing-csao (Csou későbbi felesége), és egy apró termetű szecsuani fiú, aki alig volt 16 éves: Teng Hsziao-ping.

Századunkban természetesen nem ők voltak az első kínai fiatalok, akik külföldön folytatták tanulmányaikat. Korábban főleg Japánba mentek – könnyebben megközelíthető lévén –, de a Május 4-e mozgalom nyomán a szigetország vonzereje csökkent. Így mind többen igyekeztek Európába, ahonnan annyi új érkezett ezekben az években. A politikai fogalmak beáramlása különösen a császárság bukása után gyorsult fel. Anarchizmus, demokrácia, választás, parlamenti élet, szocializmus, történelmi materializmus, marxizmus – itt mindez új fogalom volt. Ami a marxizmust és a szocializmust illeti, hírük voltaképpen csak az októberi forradalom győzelme után jutott el Kínába: Li Ta-csao, a kommunista párt egyik későbbi alapí-

tója 1918-ban írta róla az első ismertető cikket Csen Tu-hsziu (a másik későbbi alapítótag, az első főtitkár) folyóiratába, a *Hszin Csingnien*be – az *Új Ifjúság*ba. De azok közül, akik Franciaországba indultak, hogy ott munkával keressék meg tanulmányaik költségét, aligha olvasták sokan. Viszont olyan országba érkeztek, ahol ez volt az élet tananyaga.

PÁRIZSI ÉVEK

(CSINKUNG-CSIENHSZÜE) A francia rendőrtisztviselő, aki 1920. december 18-án beírta a Porthos tengerjáróval érkezett 88 kínai nevét a maga lajstromába, bizonyára meglepődött, amikor ez az egész fiatal fiú elébe került. Nemcsak a legkisebb, de az addig bejegyzettek közül a legfiatalabb is. Tizenhat éves, kerek arcát hosszúra növesztett haj keretezte. Különösebben persze aligha gondolkodott el a dolgon: Marseillebe naponta érkeztek furcsa utasok a világ minden tájáról. Hál' istennek érkeztek: a háború véget ért, és ezek a kínaiak a kísérő okmányok szerint „kemény munkára" és „szorgalmas tanulásra" (kínaiul: csinkung-csienhszüe) jöttek a franciák földjére, ehhez kaptak a pekingi kormánytól szerény összegű támogatást is. Szükség is volt a kemény munkára, hogy egyáltalán megélhessenek. de szorgalmas tanulásra is, hogy elsajátítsák a nyelvet, s egyáltalán tanulhassanak. A kis szecsuani fiú különben már a Jangce-parti Csungkingban elvégzett egy előkészítő tanfolyamot, az egyik legjobb iskolában. Apja íratta be, talán jobb jövőt remélt fia számára, ha külföldre mehet.

Sokan jöttek a Sanghajból érkező hajókon a csinkung-csienhszüe révén; a különböző források szerint mintegy ezerötszázan vágtak neki az útnak. Ki-ki a maga álmával érkezett: nyelvet, szakmát tanulni, később felsőfokú tanulmányokat folytatni, ha az első lépések sikerülnek, esetleg végleg letelepedni Európában, vagy legalábbis valami pénzt gyűjtve visszatérni Kínába. Ám voltak köztük olyanok is, akik már valami másra készültek.

1920 decemberében érkezett például egy 22 éves tiencsini diákvezető, Csou En-laj is. Az elszegényedett mandarin fia, akit szüleinek korai halála után egy nagybácsija taníttatott, középiskolái elvégzése után másfél évet Japánban töltött, majd visszatért, és a tiencsini egyetemre iratkozott be. A kikötővárosban a Május 4-e mozgalom nagy hullámokat vert, gyorsan gyarapodott a diákmozgalom. Lapját Csou szerkesztette. A di-

ákszövetség 1919 szeptemberében egyesült egy hazafias nőszervezettel, létrejött az Ébredés nevű társaság. Az új vezetőségbe a diákok közül többek között bekerült Csou, a másik szervezetből pedig Teng Jing-csao, aki akkor 15 éves gimnazista lány volt (nem rokona Hsziao-pingnek). Csout 27 társával együtt 1920 januárjában letartóztatták. A hadurak akkoriban nem sokat kukoricáztak, a szervezkedésért halálbüntetés is járt. A szabadon maradottak azonban országos mozgalmat szerveztek, a börtönbe zártak éhségsztrájkot kezdtek. A tiencsini diákokat júliusban bíróság elé állították – és felmentették. A „tiencsini hazafias mozgalom" – ahogy később a történelemkönyvekbe került az epizód – nagy diadalt aratott. Persze azért nem volt ajánlatos sokáig a hadurak kezeügyében maradni, Csou így néhány hónappal később Franciaországba hajózott, Teng Jing-csao úgyszintén, dolgozni és tanulni. Négy évvel később, amikor visszatértek Kínába, összeházasodtak.

Csou En-laj Japánban ismerkedett meg a marxista irodalommal, Franciaországba pedig már országosan ismert diákvezetőként érkezett.Több más társa is azzal a tudatos elhatározással ült hajóra, hogy Európában a bolsevik forradalmat, a marxizmust tanulmányozza. Kevéssé valószínű, hogy a szecsuani diák is ezzel a tervvel indult volna útnak, de minden kínai ismeri a „nyugati utazás" legendáját: az út résztvevői egy csodálatos új tannal térnek haza.

„Úgy éreztük, Kína gyenge, és erőssé akartuk tenni. Úgy gondoltuk, hogy ehhez a korszerűsítésen keresztül visz az út. Így Nyugatra mentünk tanulni" – mondotta Teng 65 évvel később. Az 1985-ös valóság és cél vetül vissza 1920-ra? Vagy fogadjuk el: ilyen messzire nyúl vissza Teng credója, hogy Kínát modernizálni kell?

A munka és tanulás kettős programjából a Porthos utasai számára elsősorban az előbbi maradt meg: maga Teng később Edgar Snow amerikai újságíróval beszélgetve azt mondta, hogy nem is folytatott iskolai tanulmányokat ezekben az években, hanem különböző üzemekben dolgozott. Francia irattárak megőrizték vándorlásainak nyomait: a nyolcvanas évek elején egy Nora Wang nevű kutató lapozta fel a fóliánsokat, s hol itt, hol ott bukkant a Teng Hi-hien, illetve Teng Si-sien néven bejegyzett kínai nyomára. (A szülők adatai jelzik, hogy a személy Hsziao-pinggel azonos). A Hsziao valószínűleg felvett név, azt jelenti: kicsi.

Rendőrségi bejelentkezések, gyári munkáslisták őrzik a szecsuani fiú mozgásának nyomát. Teng neve csak a franciaországi tartózkodás vége felé tűnik fel a kínaiak körében folyó kommunista szervezkedésről szóló jelentésekben. Mindenesetre van némi irónia abban, hogy a „police" készítette az utókor számára a történelmi jegyzeteket – és ezekből a későbbi kínai kommunista vezetők tevékenységére vonatkozólag néha többet tudhatunk meg, mint amit a Kínában töltött időről szóló dokumentumok elárulnak. Mint ahogy az sem nélkülözi a história fintorát, hogy néhány évtizeddel később, 1979-ben, az egyik, hajdanán rendőrségi megfigyelés alatt álló épület falán ünnepélyes ceremónia közepette Kína miniszterelnöke avatott emléktáblát a húszas években ott élt ifjú, Csou En-laj tartózkodásának megörökítésére. (A szóban forgó miniszterelnök, Hua Kuo-feng azonban nem sokáig maradhatott a posztján.)

De egyelőre térjünk vissza Tenghez, Marseille-be. A Porthos utasai itt tájékozódtak, felvették a kapcsolatot a francia hatóságokkal. Teng ezután 1921 tavaszán a bretagne-i Bayeux gimnáziumában tűnt fel, nyilván nyelvtanfolyamra osztották be. Később egy Párizs környéki üzemben dolgozott, és La Garenne-Colombes kisvárosban lakott. 1922 februárjában a fővárostól száz kilométerre levő Montargisban jegyezték be fizikai munkásként, ősszel a Dijon környéki Chatillon-sur-Seine középiskolájába járt, de hamarosan visszatért Montargisba. 1923 februárjában neve a Hutchinson gumigyár alkalmazottainak listáján szerepel. Innen júniusban ismét La Garenne-Colombesba költözött, és egészen Franciaországból való távozásáig gyári munkát végzett, nevezetesen a billancourt-i Renault-művekben. Jóval később, a „kulturális forradalom" idején, még jó hasznát vette a francia földön szerzett ismereteknek, amikor ismét fizikai munkát kellett végeznie, géplakatosként egy nancsangi traktorgyárban. Tengről azt is feljegyezték, hogy főzött társainak – takarékoskodni kellett, és a szecsuaniak különben is nagyra értékelik a jó konyhát. Ez a tudomány is jól jött még hosszú pályáján.

S végül, de nem utolsósorban feljegyezték, hogy itt tanult meg bridzselni. Ez a szenvedélye végigkísérte életét, néhány kedvelt partnere kiváló beosztást kapott később a politikában is. Van, aki sakkozik, van, aki bridzsel: a politika és a stratégiai játékok között van valamiféle kapcsolat. Aminthogy később, a

„kulturális forradalomban" politikai vád is lett Teng ellen a bridzs iránti vonzalma. Még később legendák forrása. Harrison Salisbury amerikai újságíró szerint például mesterfokú játékos lehetne, ha versenyeken indulna. Ugyancsak szerinte Teng sohasem játszik pénzbe. A vesztesnek egyszerűen az asztal alá kell másznia. Ha ő veszít – bár partnerei felmentenék a „büntetés" alól –, ő is odamászik.

A csinkung-csienhszüe programmal érkezett kínai fiataloknak általában – bármilyen reményekkel érkeztek is – hamarosan rá kellett ébredniük, hogy a válság sújtotta Franciaországban lehetőségeik meglehetősen korlátozottak. A program keretében folyósított szűkös támogatás nem volt elegendő a megélhetéshez, jobbára csak vidéki iskolákban végezhettek nyelvtanfolyamot, s éppen a megfelelő nyelv-, illetve szaktudás hiányában csak gyengén fizetett munkát kaptak. Így legtöbbjük ama néhány vidéki iskola és Párizs környéki gyár, többek között a Renault-művek körül tömörült, amelyek alkalmaztak kínaiakat. Működésbe lépett a kölcsönös segélyezés kínai hagyománya is, így nem meglepő, hogy kialakultak a kínai kolóniák, nem egy kis garzonszállodában kizárólag kínaiak laktak. Ez természetesen megkönnyítette a szervezkedést.

Ne feledjük: a húszas évek a nagy osztálycsaták esztendei voltak a franciák földjén. 1920-ban, a tours-i kongresszuson különvált a munkásosztály reformista és forradalmi szárnyának útja, megszületett a Francia Kommunista Párt. A francia üzemekben dolgozó kínai munkásokhoz még a nyelvi nehézségek közepette is el kellett jutnia e küzdelmek visszhangjának, a munka–tőke összecsapások őket sem hagyták közömbösen. A francia szakszervezetek hagyományosan törekedtek arra, hogy megnyerjék a külföldi munkásokat ügyüknek, márcsak azért is, hogy a tőkések ne a bevándoroltakat használják fel mozgalmukkal szemben. A franciaországi kínai munkás-diákok kolóniájának fejlődésére, radikalizálódására azonban ennél sokkal közvetlenebb hatást gyakoroltak azok a hírek, amelyek Kínából érkeztek.

(PÁRTALAPÍTÓK) 1921 júliusában megalakult a Kínai Kommunista Párt. Az alakuló értekezletre az Internacionálé küldöttjének közreműködésével Sanghajban került sor. A 12 résztvevő a pekingi, sanghaji, hunani stb. marxista csoportok összesen 57 tagját képviselte. A francia koncesszió Vangce nevű utcájá-

ban, a 108-as számú házban tanácskoztak, természetesen a legnagyobb titokban. A rendőrség azonban így is „szagot fogott", s ezért az alapítók a Csöcsiang tartománybeli Saohszing tavon, egy bérelt bárkában fejezték be munkájukat. Ki gyanakodna egy sétahajózó társaságra? Főtitkárrá Csen Tuhsziut választották, akinek nevét már ismerjük híres lapjával, a *Hszin Csingnien*nel kapcsolatban. A tanácskozás egyik résztvevője Mao Ce-tung volt, aki a hunani marxista kört képviselte, de ezen a tanácskozáson nem játszott különösebb szerepet. A többiek közül akadt, aki később mártírhalált halt, volt, aki kilépett a pártból, mások a Kuomintanghoz csatlakoztak. Voltak közöttük „kispolgári forradalmárok" – vagy egyszerűen gyenge emberek is. Az alapítók hevesen vitáztak, programjuk csak vázlatos volt. Ez azonban mitsem változtat azon, hogy a párt létrejött, csatlakozott a Kommunista Internacionáléhoz, szervezeti szabályzatot és forradalmi elveket fogadott el, vezetőséget választott. Működni kezdett – kovászként a nagy változásra megérett társadalom anyagában. A pártnak az egy évvel később megtartott II. kongresszus idején 123, a következő esztendőben tartott III. kongresszus listája szerint 342 tagja volt. Aztán jött 1925 fordulata: a Kuomintanggal való együttműködés és a gyors növekedés szakasza – de erről majd később.

Hogy visszatérjünk Franciaországba, itt a kommunista párt létrehozásának gondolata ugyanakkor merült fel a kínai kolónia legtudatosabb tagjaiban, mint odahaza, sőt valamivel még előbb is. Csou En-laj és néhány társa már július elseje előtt létrehozott egy szervezetet, amelyet Kommunista Csoportnak neveztek.

Teng Hsziao-ping nem ezen, hanem a munkás-diákok Kölcsönös Segélyező Egyletén keresztül jutott el a mozgalomhoz. Az egyletet két fiatal, Caj Ho-seng és Vang Zsu-fej hozta létre, akik már korábban megismerkedtek a szocialista eszmékkel. Az előbbi kifüggesztette a szervezet helyiségében a Kommunista Kiáltvány kínai szövegét, az utóbbi pedig arra szólította fel társait, hogy kövessék a szovjet munkásosztály példáját. 1921-ben a Kölcsönös Segélyező Egylet megváltoztatta nevét, a Munkás-Diákok Szövetsége lett, mintegy 400 taggal. Ezek közül került ki 1921-ben a Kínai Szocialista Ifjúság Csoportja, amelyhez 1922-ben csatlakozott a fiatal Teng. Ugyanebben az évben, azt követően, hogy Párizsba is eljutott

a Kínai Kommunista Párt létrejöttének híre, e csoport tagjai adták a KKP „francia szekciójának" zömét, amely az „európai részleg" része volt. Az „európai részleg" vezetője Csou En-laj lett, aki ettől fogva hivatásos forradalmárként utazgatott Párizs, Berlin és Brüsszel között, hogy a kínai kolóniák sorában toborozzon híveket az új eszmének. (Egyik berlini útján találkozott Csu Tével, aki már a harmincas éveiben járt, ő ajánlotta a pártba a Vörös Hadsereg későbbi főparancsnokát.) Az „európai részleg" tagjainak száma 1923-ban 500 körül járt; többen voltak, mint a párt teljes létszáma Kínában.

Ami Teng útját illeti, még egy epizódot említ több életrajza: azt, hogy 1921-ben ő is részt vett a lyoni munkás-diák mozgalomban. Lyonban a kínai és a francia kormánynak az első világháború befejezése után kötött megállapodása értelmében Francia–Kínai Intézetet hoztak létre; nevezetesen a bokszerlázadás után Kínára rótt hadisarc összegét használták fel erre. Az intézetbe Kínában közösen választották ki a két kormány képviselői a hallgatókat. A már korábban Franciaországba érkezett munkás-diákok követelték, hogy őket is vegyék fel, s elfoglalták az épületet. A hatóságok a csendőrséget mozgósították, s az akció 104 résztvevőjét – javarészt kommunisták voltak – kiutasították az országból. Nora Wang úgy vélekedik, hogy ha Teng részt is vett a lyoni megmozdulásban, szerepe szerény lehetett – különben ő is erre a sorsra jutott volna (mint később ez meg is történt).

Egybevágóak viszont a visszaemlékezések abban, hogy a szecsuani fiú 1922-ben lett az ifjúsági szervezet, 1924-ben pedig a KKP francia szekciójának tagja. Arra vonatkozólag különben, hogy a történelmi emlékezet és igazságtétel miként sugárzik vissza ezekre a dátumokra, hadd idézzem Csou En-laj esetét, aki, mint említettem, már 1921 júliusa előtt kommunista sejtet hozott létre, 1922-től pedig vezette az európai részleget. Ennek megfelelően, egészen 1985. május 23-ig, párttagságát 1922-től keltezték: ezen a napon a KKP KB Szervezési Osztálya határozatot hozott, amelynek értelmében Csou és a többi „pártalapítás előtti párttag" tagsága ugyanúgy 1921-től datálandó, mint a sanghaji kongresszus résztvevőié. Csou akkor már kilenc éve nem élt . . .

(A SOKSZOROSÍTÁS DOKTORA) Teng Hsziao-ping egészen 1925-ig igen szerény szerepet játszott: a szervezet röplapjait és

Csikuang nevű közlönyét sokszorosította – olyan szakértelemmel, hogy a „sokszorosítás doktorának" becézték. A megbízatás azonban más fényt kap, ha tudjuk, hogy a közlöny szerkesztője, egyik állandó szerzője Csou En-laj volt, aki nemcsak cikkeket írt bele, hanem természetesen maga is részt vett az előállításban és a terjesztésben. Egy Pekingben megjelent Csou-életrajz szerint a két ember igen közel állt egymáshoz a párizsi években, Csou kedvelte fiatalabb társát, úgy kezelte, mintha öccse volna, gyakran sokszorosították együtt a propagandaanyagokat. Maga Teng egy ízben megemlítette: volt idő, hogy együtt is lakott Csou En-lajjal.

Csou 1924-ben tért vissza Kínába, azt követően, hogy a Kínai Kommunista Párt és Szun Jat-szen Kuomintangja között együttműködési megállapodás jött létre. Elvtársai ünnepélyesen búcsúztatták őt, az eseményről csoportkép is készült. Legjobb – európai szabású – öltönyükben, fehér ingben, nyakkendővel (volt, aki csokornyakkendővel) sorakoztak fel a fotós előtt, egyikük-másikuk fekete szalagos fehér kalapot is tart a térdén. Valamennyien nagyon komolyak, senki sem mosolyog. Középen, az első sorban ül Csou En-laj, a negyedikben áll fiatal barátja, a sokszorosítás doktora, a kis Teng. Száját kissé összeszorítja, egészen a fülére fésült, megnövesztett haja keretezi kerek arcát. Csou 26 éves volt, Teng 20.

A párizsi kínai kommunista szekcióban azonban a szecsuani fiatalember csak Csou En-laj távozása után jó egy esztendővel kapott említésre méltó szerepet – mármint olyat, amelyet a francia rendőrség megemlített jelentéseiben. De abban, hogy erre sor kerüljön, hogy a kis Tenget új feladattal bízzák meg, a rendőrség fellépésére, vagy ha úgy tetszik, a kínai események új fordulatára, a „május 30-i" incidensre volt szükség. Azt követően ugyanis, hogy a sanghaji francia koncesszió rendőrsége 1925. május 30-án tüzet nyitott a tüntető tömegre, nemcsak egész Kínát öntötte el a felháborodás hulláma, hanem a külföldi kínai kolóniákat is. Párizsban június 21-én a kínai kommunisták – pártszervezetük titkárának, Zsen Csue-hszüangnak irányításával – elfoglalták a kínai követség Babylon utcai épületét, hogy így tiltakozzanak a sanghaji vérengzés és a pekingi hatóságok passzivitása ellen. Zsent és három társát bíróság elé állították, elítélték, majd kiutasították, de ítélet nélkül is a kiutasítás sorsára jutott az akciónak vagy száz résztvevője, akiknek zöme a kommunisták közül került ki.

Az így megüresedett helyeket be kellett tölteni. Augusztusban a 21 éves Tenget a Kuomintang franciaországi bizottságának „megbízott felügyelőjévé" választották, összhangban azzal, hogy ebben az időben a kommunisták egyénileg beléptek a Kuomintangba, amint arról még szó lesz. Ez az első tisztség, amelyikről tudunk – később még sok lesz, nagyon sok. A választást 1926. január elsején jóváhagyták a Kuomintang felsőbb szervei. Ez onnan ismeretes, hogy a francia rendőrség lefoglalta az erre vonatkozó dokumentumokat egy hajón, amely Marseille-ből Sanghajba tartott. Hogy mivel foglalkozott a „megbízott felügyelő", azt pontosan nem tudjuk.

1925 augusztusától Teng Hsziao-ping Billancourt-ban, a rue Castéja 3. alatti kis szállodában élt, együtt más kínai munkásokkal (ma úgy mondanánk: vendégmunkásokkal). Több más hasonló „hotel", azaz voltaképp szerény munkásszállás volt még a környéken, lakóik többsége a Renault-művekben dolgozott.

(RENDŐRSÉGI JELENTÉSEK AZ UTÓKORNAK) Mindez azonban csak a memoárokban szerepel – a rendőrség feljegyzései más összefüggésben említik Teng Hi-hient. Azt rögzítik, hogy billancourt-i szobáját megosztotta két társával, a sanghaji Jang Ping-szunnal, valamint a hozzá hasonlóan szecsuani Fu Csunggal, aki Csou távozása után a KKP európai részlegének főtitkára lett.

A kis munkásszállóból valaki pontosan informálta a hatóságokat. A rendőrségi kartonon az állt, hogy a két szobatárs „a jelek szerint osztja Teng Hi-hien nézeteit", s hogy „mindig együtt hagyják el a szállást".

Egy másik jelentés már arról is beszámolt, hogy Teng elnökölt 1926. október 4-én a Párizs környéki munkásváros, Issy-les-Moulineaux kínai kolóniájában rendezett gyűlésen (25 résztvevő), majd november 15-én, amikor Belleville kínai közösségében megemlékeztek egyik társuk, a Franciaországból a júniusi események nyomán kiutasított Kuomintang-aktivista, Vang Csing-csi haláláról. (Vang azon a hajón halt bele tüdőbajába, amely Sanghajba vitte volna vissza.) Teng mondta a megnyitó beszédet a 47 megjelent előtt, majd ő készítette el a jegyzőkönyvet is, amelyből idézett a rendőrség ügynöke. Így egy francia archívumban szerepel az első mondat, amely az utókorra maradt a szecsuani forradalmártól: „Felszólítjuk a jelenlevőket, folytas-

sák a harcot a nemzetközi imperializmus ellen, s őrizzék meg mindörökre drága elvtársunk, Vang Csing-csi emlékét."

Az utolsó párizsi gyűlés, amelyen Tenget beszélni hallották az éber besúgók, 1926. január 3-án zajlott le. A 70 résztvevő rokonszenvéről biztosította a Peking addigi hadura, Csang Co-lin ellen fellépő Feng Jü-hsziang tábornokot, s a Szovjetunió kormányával való „fraternizálását" sürgette „az imperializmus elleni harc érdekében". Teng aligha sejthette, hogy néhány hónap múlva Feng tábornok katonai akadémiájának instruktora lesz Kína szívében, Hszianban.

Azt viszont, hogy Franciaországot el kell hagynia, valószínűleg tudta már. A kínai kolónia természetesen nemcsak baloldaliakból állt, működtek itt antikommunisták is – nevezetesen a Kínai Ifjúsági Párt (Csungkuo Csingnientang), amelynek vezetője Ho Lu-csi volt. Ez utóbbiak feljelentést tettek Teng és három társa ellen, azzal a váddal, hogy merényletet szerveznek Ho ellen. A rendőrség e feljelentés nyomán 1926. január 8-án házkutatást hajtott végre a Castéja utcai és két másik kínai munkásszálláson. A vádra semmiféle bizonyítékot nem talált, de az 5-ös számú szoba üres volt – lakói már előző nap sem tértek haza.

A jegyzőkönyv megörökítette a házkutatás eredményét. Megtalálták a sokszorosítógépet, s a listán szerepeltek még könyvek, folyóiratok, újságok is. Francia és kínai nyelvű mozgalmi brosúrákat olvasott a három lakó. Néhány cím: A kínai munkás, A kommunizmus ábécéje (Buharin műve), Szun Jat-szen végrendelete. Az újságok között egy Moszkvában kiadott kínai lap is akadt. A rendőrség kiutasította a veszedelmes kommunista agitátorokat, de a január 20-án kelt végzéssel már elkésett. Az irattárban ráírták: kézbesítendő.

Teng és Fu, mint az utóbbi később megírta, Berlinen keresztül Moszkvába utazott. A franciaországi évek meghatározták mindkettejük pályáját: ettől fogva „hivatásos forradalmárok". Fu később Jenanban a Japánellenes Katonai Akadémia, a Kangta politikai osztályának vezetője, majd a Népi Felszabadító Hadsereg tisztje lett. Teng csak 48 év múlva látta viszont Párizst – miniszterelnök-helyettesként.

A kiutasítási végzést a magas vendégnek kézbesíteni már aligha lett volna helyénvaló . . .

MOSZKVÁTÓL SANGHAJIG

(A LEGGYENGÉBB LÁNCSZEM) Teng Hsziao-ping szeptemberig maradt a szovjet fővárosban, ahol a Szun Jat-szen Egyetemen folytatott tanulmányokat. Sok más honfitársa is tanult ott, hiszen az európai forradalmi hullám elcsendesedése után éppen a Távol-Kelet, konkrétan pedig Kína tűnt a tőkés világrend leggyengébb láncszemének, s a szovjet kormány, a Kommunista Internacionálé egyaránt nagy figyelmet fordított az ott kibontakozó folyamatra.

Az elvi alapot még Lenin dolgozta ki, aki már az 1911-es kínai polgári forradalmat is gondosan elemezte. Az ő ösztönzésére a Komintern II. kongresszusán, 1920 júliusában síkraszállt a kommunista pártok és a gyarmati országokban kibontakozó polgári forradalmi mozgalmak közötti szövetség mellett. Csang Ta-lej, a kínai kommunisták küldötte az Internacionálé III. kongresszusán, 1921 nyarán már a kínai burzsoáziával való „időleges és éber" szövetséget hirdette. 1922 januárjában Pétervárott ülésezett a keleti népek kommunista szervezeteinek kongresszusa, amelyen olyan kínai küldöttség vett részt, amelyben nemcsak a kommunisták, hanem a Kuomintang és más kínai polgári pártok is képviseltették magukat. Szafarov szovjet küldött itt a Kuomintang megbízottjának válaszolva – mint azt Jacques Guillermaz idézi a KKP történetéről írott könyvében – leszögezte, hogy Szun Jat-szen pártja nagy és szükséges forradalmi munkát vitt végbe Kínában. „Meggyőződésünk – mondotta –, hogy a gyarmati országokban a forradalmi mozgalom első szakasza szükségszerűen egy demokratikus nemzeti mozgalom."

Ám ha a Párizsból érkezett fiatal kínai figyelmesen áttanulmányozta ezt a beszédet, azokra az eltérő célokra is találhatott nyílt utalást, amelyek a kommunisták és a polgári erők harcát mozgatták. Szafarov síkraszállt az osztályszakszervezetek kialakítása mellett, hozzáfűzve, hogy a Kuomintang által létrehozott munkásszövetségeket nem lehet ilyeneknek tekin-

teni. Ezért a kommunisták támogatni fogják a Kuomintang nemzeti demokratikus küzdelmét, de ugyanakkor folytatják szervező munkájukat Kína proletár és félproletár tömegeinek soraiban. Ennek a mozgalomnak a radikális burzsoáziától is teljesen függetlenül kell kibontakoznia. Szafarov figyelmeztette a burzsoá demokrata és radikális demokrata elemeket, ne próbálják ellenőrzésük alá vonni a fiatal kínai munkásmozgalmat. „Jobban meg fogjuk érteni egymást, ha nyíltan megmondjuk, kik vagyunk."

Szafarov szólt az agrárkérdésről is: világos, konkrét programot sürgetett, mert anélkül „a nagy tömegek nem fognak a mi oldalunkon küzdeni". A terveket nem elég a felvilágosodott körökben terjeszteni: a dolgozó tömegek követelésévé kell változtatni őket.

Ami a másik oldalt, Kínát illeti, tudjuk, hogy az októberi forradalom és a fiatal szovjet állam diplomáciája ott óriási visszhangra talált. Egy győztes proletárforradalom, amely ugyan hosszú polgárháborúra kényszerül, de fennmarad; egy kormány, amely egyoldalúan lemond az egyenlőtlen szerződésekkel kikényszerített privilégiumokról a fiatal kínai köztársaság javára!... Micsoda példa! Noha Kínában a munkásosztály aránya elenyésző, a receptnek lehetnek olyan elemei, amelyek itt is alkalmazhatók, hiszen abszolút számban mégiscsak jelentős a városokban élő kétmilliós proletárság. A kommunistákon kívül a Kuomintang forradalmi szárnya is nagy lehetőségeket lát a Szovjetunióval való együttműködésben.

(SZUN JAT-SZEN ÚTJA) Szun szüntelenül átalakuló pártja azért szenvedett újra meg újra vereséget, mert mindvégig megmaradt heterogén társadalmi-politikai erők lazán szervezett gyűjtőmedencéjének. Tanulságos visszapillantani átalakulásaira. 1895 és 1905 között, vagyis első tíz esztendejében a Szun Jat-szen alapította szervezet a Hszin Csung Huj – Szövetség Kína Megújhodásáért – nevet viselte. 1905 és 1912 között Csungkuo Tungmenhuj – Kínai Szövetség – volt a neve, központi feladatának a dinasztia elleni harcot tekintette egy köztársasági, demokratikus program alapján, amely már utalt a társadalmi megújulásra is. Az illegalitásban küzdő Tungmenhuj szervezte a mandzsuk elleni felkelések végül is győzelemre vezető sorozatát. Igazi politikai párttá 1912-ben alakult, amikor az első kínai parlamentbe rendeztek választásokat. A Kuo-

mintang, vagyis a Nemzeti Párt azonban hiába szerezte meg a legtöbb mandátumot: 1913-ban Jüan Si-kaj szétkergette a testületet. Szun Jat-szen 1914-ben Japánban újjászervezte pártját; Csunghua Komingtang, vagyis Kínai Forradalmi Párt lett. 1919-ben, amikor ismét Kantonban állt egy haladó kormány élén, visszakeresztelték Kuomintangra.

Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy a folyamatosságot a polgári forradalom kibontakoztatásában elsősorban az alapító személye képviselte, egyébként a legkülönbözőbb erők áradtak be a Kuomintangba már ekkor. De a hadurak Kínájában ő maga is állandóan kompromisszumokra kényszerült. Sem a párt nem volt egységes, sem a Szun Jat-szen rendelkezésére álló katonai erőknek nem volt megfelelő politikai elkötelezettsége (de fegyverzete sem). Innen a Szovjetunióval való nemzetközi s a fiatal kommunista párttal való belső együttműködés szükségessége és magyarázata. A Kínai Kommunista Párt létrejöttétől fogva a lenini pártszervezési kritériumokat valósította meg, a Szovjetunió és a Kuomintang együttműködése során Szun Jat-szen pártját is ezeknek az elveknek megfelelően szervezték át.

Abramovics Joffe szovjet megbízott és Szun Jat-szen 1923. január 26-án írták alá azt a közös nyilatkozatot, amelyik megvetette az együttműködés elvi alapját: Szun Jat-szen leszögezte, hogy a kommunista és a szovjetrendszer nem valósítható meg Kínában – ott erre nincsenek meg a feltételek. Joffe ezt elismerte, s kijelentette, hogy Kína számára a legsürgősebb feladat az ország egyesítése és a nemzeti függetlenség érvényesítése. A szovjet küldött biztosította Szunt az orosz nép és az orosz kormány támogatásáról ebben a nagy vállalkozásban.

Ezt követően kerül sor Kantonban a vampoai katonai akadémia megszervezésére – parancsnoka Csang Kaj-sek, aki Szun Jat-szen hívének számított akkor, politikai biztosa Teng Hsziao-ping egykori párizsi szobatársa, Csou En-laj. A Kuomintang és a KKP együttműködése keretében a kommunista párt tagjai egyénileg belépnek a Kuomintangba, ugyanakkor megőrzik saját szervezetüket. Mind a vampoai katonai akadémián, mind a Kuomintang mellett szovjet szakértők működnek. Ez az az idő, amikor Teng Hsziao-pinget Párizsban Kuomintang-funkcionáriussá választják: az egységpolitika ott is érvényes.

A katonai erő szervezése arra szolgálna, hogy a forradalmi Kuomintang felszabadítsa a hadurak uralma alól Észak-Kínát. Szun Jat-szen hosszú időn át tervezi ebből a célból az északi hadjáratot. Időközben azonban változik a kép: Pekinget Feng Jü-hsziang vonja ellenőrzése alá – egy olyan katonai parancsnok, aki hajlandóságot mutat a Kuomintanggal való együttműködésre. Feng (a „keresztény tábornok") ebből a célból Pekingbe hívja Szun Jat-szent – ám a Kuomintang vezetője már betegen érkezik az északi fővárosba, és ott 1925. március 12-én meghal. Előző nap halálos ágyán fogalmazza meg végrendeletét, amelyben a forradalom folytatására szólít „a világ azon népeivel szövetségben, amelyek egyenlőségünket elismerve lépnek velünk kapcsolatba". Ugyancsak március 11-éről kelt az a híres üzenet a szovjet vezetőkhöz, amelyben kifejezi reményét, hogy a Kuomintang, az a párt, amelyet hátrahagy, történelmi küldetését teljesítve egyesíteni fogja erőfeszítéseit a Szovjetunióval, hogy megszabadítsa Kínát az imperialista rendszertől. „Eljön az idő, amikor a Szovjetunió, a legjobb barát és szövetséges, üdvözölni fogja a hatalmas és szabad Kínát", s a két ország „kéz a kézben halad előre". (Szun Jat-szen e történelmi nyilatkozatát találták meg egyebek között a francia nyomozók, amikor Párizsban házkutatást végeztek az előző nap ismeretlen helyre távozott kínai agitátor, Teng Hsziao-ping szobájában.)

(TALÁLKOZÁS A SZUN JAT-SZEN EGYETEMEN) Szun Jat-szen halála után a helyzet ismét gyorsan változik. Az együttműködésre hajlandónak mutatkozó Feng Jü-hsziang ellen összefog a többi északi hadúr, a megegyezés meghiúsul, és Csang Kaj-sek megindítja északi hadjáratát, amelyben a kommunisták is részt vesznek. Feng a maga részéről úgy kívánja helyreállítani befolyását és katonai erejét, hogy szorosabb együttműködést épít ki a Szovjetunióval. Így kerül egy időben Moszkvába Teng Hsziao-ping és a „keresztény tábornok" – így lesz mindkettő a Szun Jat-szen Egyetem „hallgatója".

A Szun Jat-szen Egyetem felállítását 1925-ben, Szun halála után határozta el a szovjet kormány – éppen annak az együttműködésnek keretében, amely Szun életének utolsó éveiben alakult ki az akkor még forradalmi Kuomintanggal. Mihail Borogyin szovjet tanácsadó 1925 októberében közölte a Kuomintang Központi Bizottságával ezt a döntést, hozzátéve, hogy a

jelöltek kiválogatását az utóbbira bízzák Kantonban. Pekingből és Sanghajból elsősorban a kommunisták jelöltjei jutottak el az egyetemre.

A Szovjetunió akkori presztízsét mutatja a kínai forradalmi mozgalom egészében, hogy egyedül Kantonban ezren jelentkeztek. Az első, 340 fős kontingens többsége, 180 fő ebből a városból került ki. Nem volt korhatár: akadt 15 éves és 50 éves hallgató is, volt majdnem írástudatlan és olyan is, aki külföldi tanulmányok után érkezett a szovjet fővárosba. A felvételi vizsga témája egyszerű volt: dolgozatot kellett írni a „nemzeti forradalomról". Ezután a jelöltek listáját átnézték, megszűrték, s az, aki versenyben maradt, szóbeli vizsgára jelentkezhetett. Bizottság hallgatta meg, amely a Kuomintang magas rangú vezetőiből állt; ez döntött.

1925 végén indult az első tanfolyam, hallgatói között egyaránt voltak Kuomintang-tagok és kommunisták. Szinte valamennyien kalandos utazás után érkeztek Moszkvába, ahol a Volhovka utca 15. szám alatt létesült az egyetem. A megnyitón, 1925 novemberében, Trockij mondott beszédet. A kínai forradalom, mint a „permanens forradalom" gyakorlati próbája, élénken foglalkoztatta, s a közte és Sztálin között kialakult vita egyik fő témájává vált. A Szun Jat-szen Egyetemen Trockij számos híve oktatott, az első rektor, Karl Radek a vitában Trockij oldalára állt. Amikor Trockij vereséget szenvedett a politikai harcban, Radeket is leváltották. Búcsú nélkül távozott, még a kínai forradalmi mozgalom történetéről tartott népszerű előadás-sorozatát sem fejezte be. Később ő is a koncepciós perek áldozatává vált.

Nem sokkal azután, hogy Radektől helyettese, Pavel Mif vette át az intézmény irányítását, Teng is elbúcsúzott Moszkvától, és visszatért Kínába. Mif különben később érdekes szerepet játszott a kínai kommunista mozgalomban: az ő fiatal növendékei – a „28 bolsevik" – vették át a harmincas évek elején, Li Li-szan „puccsista" vonalának veresége után a párt irányítását egészen 1935-ig – amikor is a „hosszú menetelés" idején Mao kezébe került a vezetés.

A Szun Jat-szen Egyetem 1925 őszétől 1930-ig működött, több ezer kínai tanult rövidebb-hosszabb ideig falai között. Az intézmény elsősorban politikai munkásokat, forradalmárokat kívánt nevelni, s bár kezdetben a Kuomintang jelöltjei töltötték

meg padsorait, a tanterv a marxista képzésre helyezte a hangsúlyt. Mint Jüe Seng, az egyetem egykori növendéke írja könyvében, az anyag a következőkből állt: orosz nyelv, továbbá angol, francia és német nyelvtanfolyamok; történelem (a kínai, az orosz, a keleti és a nyugati forradalmi mozgalmak története), filozófia (dialektikus materializmus), politikai gazdaságtan (főleg Marx Tőkéje, valamint szovjet szerzők művei alapján), a leninizmus alapjai (Sztálin munkái képezték a tananyagot), végül pedig hadtudomány és katonai kiképzés.

Teng Hsziao-ping, akit moszkvai diáktársai "Kis Ágyúnak" becéztek – egyszerre utalva termetére, nevére (Hsziao: kicsi) és vitakész polemikus szellemére –, csak néhány hónapot töltött Moszkvában. Nincs közvetlen forrásunk arra vonatkozólag, mit vett fel tanrendjébe, viszont bizonyára figyelemmel kísérte az egyetemi vitákat, amelyek egyrészt a Kuomintang által küldött diákok és a kommunisták között, másrészt az utóbbiak soraiban folytak (nem utolsósorban éppen a Kuomintanggal való együttműködésről). Mindez a szovjet pártvezetők vitáit visszhangozta: például 1926 őszén egy forrás szerint Trockij és Sztálin egyaránt felkereste az egyetemet. Trockij a Kuomintanggal való együttműködés megszakítása, Sztálin pedig a fenntartása mellett volt. Trockij szerint a szocialista forradalom volt napirenden, Sztálin szerint a polgári forradalom, s ezért kell annak fő erejével, a Kuomintanggal együttműködni. Teng mindenesetre első feladatát az utóbbi vonal keretében kapta Kínában – Feng Jü-hsziang oldalán.

A Szun Jat-szen Egyetemen Teng Hsziao-ping mellett számos kínai kommunista vezető formálódott. Mások a Távol-keleti Népek Akadémiáján, illetve szovjet katonai főiskolákon kaptak képzést. Köztük volt például Je Csien-jing, aki a „kulturális forradalom" után egy ideig de facto a kínai államfő tisztségét töltötte be, Csang Kuo-tao, aki a „hosszú menetelés" egyik fővezére, Mao riválisa lett, ám később a Kuomintanghoz csatlakozott. Innen került ki a már említett „28 bolsevik", köztük olyanok, akik egy időre a párt vezetői lettek, mint Vang Ming (eredeti nevén Csen Sao-jü), Po Ku (Csin Pang-hszien), Lo Fu (Csang Ven-tien) és mások.

A Szun Jat-szen Egyetem a húszas évek végén a kínai párt belső harcainak is egyik színtere volt, nem utolsósorban az ott kialakult kínai trockista csoport és az ellene folytatott küzde-

lem révén. Teng Hsziao-pinget ez aligha érintette, viszont kétségkívül jelentős volt számára Feng Jü-hsziang tábornok moszkvai látogatása.

A tábornok 1926 májusában érkezett a szovjet fővárosba, ahol a pályaudvaron többek között éppen a Szun Jat-szen Egyetem hallgatói részesítették lelkes fogadtatásban. Feng már egy hónappal korábban elhagyta Kínát, s útközben Ulánbátorban Borogyinnal, a Kuomintang szovjet tanácsadójával folytatott megbeszéléseket. A tábornok nem egyedül érkezett: tisztjei és családtagjai is elkísérték. A „keresztény tábornok" lelkesen nyilatkozott a Szovjetunióban tapasztaltakról, éltette a világforradalmat. Fiát és lányát is beíratta a Szun Jatszen Egyetemre, sőt ő maga is órákat vett leninizmusból Radektől, az egyetem igazgatójától, s megkapta a „tiszteletbeli hallgató" címet. Feng bejelentette továbbá, hogy csatlakozik a forradalmi Kuomintanghoz. A tábornok jelentős katonai segélyt kapott a Szovjetuniótól, és 1926 szeptemberében visszatért Kínába, ahol erőivel hamarosan elfoglalta Hszian városát.

(A CSUNGSAN AKADÉMIA INSTRUKTORA) A különböző források eltérően szólnak arról, hogy Teng Hsziao-ping a tábornok kíséretében vagy más úton tért vissza Moszkvából Kínába, de életútjának következő állomását egyöntetűen jelölik meg: 1926 szeptemberétől Feng „népi hadseregének" akadémiáján a politikai osztály instruktora. Huszonkét éves. Nem ő az egyedüli kommunista Feng Jü-hsziang seregeiben: számos fontos pozíciót töltenek be ebben az időben a kínai párt tagjai itt. A Csungsan Katonai Akadémia Hszianban működött, a minta a kantoni Vampoa szigetén létrehozott intézmény – még abban is, hogy a politikai oktatás szervezése itt is egy Párizsból érkezett fiatal kommunista feladata.

A Kuomintang és a kommunisták szövetsége egy ideig mindkét félnek hasznos volt. A Kuomintang szervezettebbé, céltudatosabbá vált. A kommunisták pedig e hatalmas szervezet és vállalkozás révén maguk is új lehetőségekhez jutottak soraik erősítésére, eszméik terjesztésére. Kantonban például egy hunani kommunista, Mao Ce-tung a Kuomintang Parasztmozgalmi Intézetét vezette. A város mai látogatóit is elviszik a klasszikus kínai épületcsoportba, amely korábban konfuciánus templom volt. Ide érkeztek a forradalmi kormány ellenőrzése alatt álló területekről a parasztszövetségek vezetői, funk-

cionáriusai – aztán visszautaztak falvaikba, és terjesztették a tanultakat. Az intézet vezetője pedig így fogalmazott, amikor a kizsákmányoló földesurakkal szemben foganatosított kemény intézkedések megítéléséről volt szó: „A forradalom nem díszebéd, nem irodalmi alkotás, nem rajzolás vagy hímzés; nem mehet végbe olyan simán, olyan békésen és finoman, olyan illedelmesen és udvariasan. A forradalom erőszakos tett, egy olyan osztály kíméletlen tette, amely megdönti egy másik osztály hatalmát. A forradalom a faluban azt jelenti, hogy a parasztság megdönti a feudális földbirtokosok hatalmát." Mao 1927 januárjában és februárjában öt hunani járásban végzett felmérésének tapasztalatait összegezte így. A Parasztmozgalmi Intézet egyik hallgatója Vej Pa-csün volt, egy csuang nemzetségű forradalmár – néhány év múlva útja találkozik Teng Hsziao-pingével.

A kommunista instruktorok, intézetvezetők, politikai biztosok a kommunista forradalmi tanokat terjesztették a Kuomintang funkcionáriusaiként és Feng Jü-hsziang népi hadseregének tagjaiként is. A forradalmi hullám növelte a Kuomintang-seregek sikereit: nemcsak a fegyverek hódítottak, hanem az eszmék is. A csapatokkal érkeztek a propagandisták, az agitátorok, a „népnevelők", a pártszervezők. Gyűléseket tartottak, létrehozták a parasztligákat, a szakszervezeteket, tagokat toboroztak. Ám a forradalom, amikor a falvakban a szegényparasztság irányítása alá került, amikor a városokban megerősödtek a munkásszervezetek, amikor azok felkeléseikkel kezükbe vették a hatalom egy részét, veszélyessé vált a Kuomintangban tömörült nacionalisták, katonák, tőkések szemében.

Érdemes követni a kommunista párt taglétszámának alakulását: a párt 1925-ben indult páratlanul gyors növekedésnek. Az év elejétől a végéig tízszeresére gyarapodott, s a szám a következő másfél évben, az ifjúkommunisták beszámításával, ismét megnyolcszorozódott, 80 000-re emelkedett. Ezt nevezik forradalmi hullámnak. Ekkor szerveződtek, majd indultak meg 1926 nyarán a hadurak, Peking urai ellen az északi hadjárat seregei, s velük a kommunisták. Felszabadították Dél-Kínát, Sanghaj felé közeledtek, Peking bevétele is lehetségesnek tűnt immár. A Kuomintang természetesen még mindig sokszorta nagyobb szervezet volt, de a kommunisták pozíciói gyorsan erősödtek.

(LESZÁMOLÁS SANGHAJBAN) 1927. március 21-én Sanghajban a kommunista irányítás alatt álló szakszervezetek nagyszabású általános sztrájkot robbantanak ki (800 000 résztvevővel), és a munkásmilíciák fegyveres felkelése (néhány hónap leforgása alatt a harmadik) készteti visszavonulásra az északi tábornokok erőit. Amikor a Kuomintang csapatai bevonulnak a városba, már a forradalmi hatalom ellenőrzi annak nagy részét, ők hozzák létre az ideiglenes városi vezetést is.

Talán ez volt az utolsó csepp a pohárban Csang Kaj-sek számára, talán már korábban is csak az alkalomra várt – tény, hogy a válság régóta érlelődött. Még 1926 márciusában kizárta a kommunistákat – köztük Csou En-lajt – a vampoai katonai akadémiáról, és jobboldali fordulatot kényszerített ki Kantonban. Májusban a Kuomintang olyan határozatot hozott, amely jelentősen korlátozta a kommunisták lehetőségeit a nacionalista szervezeten belül. Ekkor azonban már folytak az északi hadjárat előkészületei – a cél Kína egyesítése volt a Kuomintang égisze alatt. Ezért a Kommunista Internacionálé állásfoglalásának megfelelően (amit Trockij ellenzett) a KKP vezetősége az incidens ellenére mindent megtett az együttműködés fenntartására. Az északi hadjárat első sikerei után azonban maga a Kuomintang is mindinkább megoszlott, a fő vitatémát éppen a kommunisták iránti magatartás képezte. A Csang Kaj-sek főparancsnok ellenőrzése alatt álló térségekben erőteljesen korlátozták a kommunisták mozgásterét, a Vuhanban működő Kuomintang-kormány viszont szorosan együttműködött velük. A nyugati hatalmak egyre erőteljesebb támogatást nyújtottak Csang Kaj-seknek, hogy rávegyék a kommunistákkal való nyílt szakításra. A Jangce folyón és más kínai vizeken 1927 áprilisára kétszáz külföldi hadihajó sorakozott fel.

Csang Kaj-sek elhatározza a leszámolást: katonái s a felbérelt sanghaji titkos társaságok, gengszterek április 12-én ütnek rajta a munkásmilíciákon. A mészárlás több száz ember életébe kerül, meghal a pártalapító Csen Tu-hsziu fia is, sok ezer szakszervezeti vezető, kommunista kényszerül menekülésre. Köztük van Csou En-laj, a három héttel korábbi felkelés egyik szervezője is. (André Malraux Az ember sorsa című regénye örökíti meg számunkra is e drámai napokat.) Sanghaj a jeladás: a Kuomintang jobbszárnyának ellenőrzése alatt álló városokban mindenütt megkezdődik a tisztogatás – Kantonban például 2700 embert tartóztatnak le. A vuhani kormányban

egy ideig még tart a kommunisták és a „baloldali Kuomintang" együttműködése, de 1927 őszére ott is összeomlik: Feng Jühsziang júliusban szintén leszámol a KKP-tagokkal, többüket ki is végzik. Tengnek is menekülnie kell.

Kína-szerte folyik a nagy és véres tisztogatás: a kommunistákat néhány hónap alatt mindenütt eltávolítják a Kuomintang intézményeiből. a pártból, a kormányból, a hadseregből. Van, ahol a véres sanghaji módszert követik, van, ahol csak egyszerűen leváltják a terhessé vált szövetségeseket. Sok évtizedes véres harc nyitánya ez. Teng legközelebb Sanghajban tűnik fel. Aztán egy dél-kínai forradalmi bázison.

A CSUANGOK FÖLDJÉN

(KÍNA LEOPÁRDBŐRE) A történelmi – vagy akár párttörténeti – perspektívához idő kell. Az utókornak könnyű dolga van, amikor megállapítja, hogy 1927 nyarán a forradalmi hullám, az 1925-ben kezdődött nagy, vérpezsdítő fellendülés már tovatűnt, hogy az ellenforradalom diadalmaskodott, hogy az addig antiimperialista és haladó szerepet betöltő Kuomintangban döntő fordulat történt, hogy immár a földesúri-burzsoá szövetséget képviselte, hogy a városokban végrehajtott véres tisztogatások a kommunista erők nagy részét, a szakszervezeteket felszámolták. A párt előbb megkísérelte az együttműködés fenntartását a vuhani kormánnyal, majd a kísérlet kudarca láttán leváltotta Csen Tu-hsziu főtitkárt: „jobboldali opportunizmussal" vádolták, bár alapjában a Komintern együttműködési politikáját érvényesítette.

Az új vezetők – Csü Csiu-paj és az előbb Vuhanban még nyíltan, majd Sanghajban titokban működő pártközpont többi irányítója – úgy érezték, a forradalom csak részleges vereségeket szenvedett, ám ereje, lendülete egyre nő. A kudarcok csak a balszerencsés körülményeknek, a rossz szervezésnek, az elkövetett hibáknak tulajdoníthatók. Ha a vidéken nem sikerült, akkor majd a városokban, ha ott sem, akkor majd együtt.

Mire a felkelések tűzijátéka véget ért, a Kuomintang leverte a nancsangi lázadást, amelyben a hadsereg több egysége vett részt, Csou En-laj, Csu Te, Ho Lung, Csen Ji és számos más, később még nagy szerepet játszó kommunista vezetésével; véresen leszámolt a „kantoni kommünnel", a legnagyobb városi megmozdulással; kudarcra kárhoztatta az „őszi termés" felkelést, amelyet Hunanban Mao Ce-tung irányított. A visszavonuló lázadókat és a felkelésben részt vevő tömegeket megtizedelte a fehérterror, amelyben egyes becslések szerint 400 000 ember pusztult el.

Amikor a kommunisták újra számba veszik erőiket, Sanghajban, ahol korábban százezres sztrájkokat tudtak szervezni,

mindössze 500–600 osztályharcos szakszervezeti tagot találnak – természetesen illegalitásban –, s az egész országban is csak néhány ezret. És mégis, a rejtőzők, a menekülők, az üldözöttek megőrzik a forradalmi lángot. Közép- és Dél-Kínában kisebb-nagyobb seregek vonulnak: az adószedők ellen lázadt parasztok, parancsnokaik ellen felkelt Kuomintang-katonák, városokból elűzött kommunisták. Mindenütt nyomukban az ellenség, embereik meghalnak, lemaradnak, megszöknek, de néhány száz, néhány ezer beveti magát a hegyekbe, a mocsarakba, ahol korábban csak banditák húzódtak meg. Egy-két esztendőn belül kialakul a vörös hatalom megannyi szigete, a sok tanácskörzet: Kína térképe leopárdbőrre kezd hasonlítani.

Ezek a menekülők, ezek az igazságkeresők immár egy új eszme, a marxizmus, a szocialista forradalom katonái, de nemcsak ez az új tan ihleti őket. Minden kínai már gyermekkorában megismerkedik a Vízparti történettel, a hivatalos rend által elűzött, tönkretett, lázadásra kényszerített 108 hős terjedelmes históriájával, a pikareszk regények e kínai változatával. Romantikus hősök ezek, megannyi Rózsa Sándor és Sobri Jóska a társadalom peremén, akiket egyfelé vezérel sorsuk, akik a megközelíthetetlen folyóparti mocsárban rendezik be erősségüket, és sikeresen szállnak szembe az igazságtalan hatalmakkal. A terjedelmes történet fordulatai, a hősök hadicselei áthatják a kínai katonai gondolkodást – akárcsak a múltbeli hadviselésekről szóló régi krónikák hadművészeti fogásai, A Három Királyság történetében és a Tavasz és Ősz krónikájában található „receptek". A históriák természetesen nemcsak írásban terjedtek: számtalan vásári krónikás mesélte őket az írástudatlan, de értő közönségnek, a kínai színház is feldolgozta epizódjaikat. Ha fennmaradtak, ha mindig újra szívesen hallgatták őket, az azzal magyarázható, hogy nemcsak regényes, de valódi helyzeteknek is megfeleltek. A hatalmas országban mindig voltak „vízparti betyárok", hegyekben kószáló rablók. Egy részük persze könyörtelen bandita, mások egy kicsit Robin Hood igazságosztó szerepében is felléptek. Jobbára nehezen megközelíthető helyekre vették be magukat, s a hatalom beletörődött létezésükbe: többe került volna a büntető hadjárat, mint az általuk időnként ejtett zsákmány.

Különösen érvényes volt ez ott, ahol a hatalom maga is gyenge vagy tisztázatlan volt; például a különböző körzetek, tartományok határán vagy a hadurak Kínájában, ahol az egyes érdek-

szférák földrajzi kiterjedése szüntelenül változott. Nem véletlen, hogy a tanácskörzetek rendszerint nehezen megközelíthető, kevéssé termékeny vidékeken jöttek létre, amelyek lakossága viszonylag gyér volt, és sok esetben több tartomány határvidékén terültek el. Mivel az egyes tartományok hadurai ritkán lépték át „felségterületük" határait, csak több ilyen katonai erő együttműködésével lehetett volna felszámolni a tanácskörzeteket. Ez viszont azért nem következett be, mert a hadurak egymás ellen is háborúskodtak. Mi több, ezek a hadjáratok igen gyakran sokkal nagyobb erőkkel, sokkal nagyobb tétért, nagyobb gazdasági jelentőségű körzetek, csomópontok ellenőrzéséért folytak: így nem maradt pénz és katonai erő az amúgy is távoli körzeteket ellenőrző vörösök felszámolására.

Így ötvöződik a tanácskörzetek létrejöttének új jelenségében megannyi régi kínai hagyomány és friss katonai-politikai realitás – meg a párt VI. kongresszusának irányvonala. Közben ugyanis a kínai kommunisták Moszkvában megtartott VI. kongresszusán, amely egy egész nyarat végigtanácskozott – 1928 júliusában kezdődött, szeptemberben ért véget – a „puccsista" Csü helyébe új vezetők kerültek. A párt gyakorlati irányítója Li Liszan lett. Li Sanghajból vezette a pártot, innen tartott titkos kapcsolatot egyfelől a tanácskörzetekkel, másfelől a Kominternnel. Teng Hsziao-ping, akinek 1927-ben távoznia kellett Feng Jühsziang katonaiskolájáról, egészen 1929-ig Sanghajban dolgozott. Itteni beosztásáról, funkciójáról nem sokat tudunk. Nem volt olyan jelentős, hogy bekerült volna a párt valamely vezető, választott testületébe. De nem lehetett jelentéktelen sem, mert 1929-ben a sanghaji központ küldöttjeként tűnt fel egy forradalmi körzetben, a csuangok földjén.

Sanghaj, a maga területenkívüliséget élvező külföldi koncesszióival, kikötőjével, az angol, amerikai, francia, japán hadihajókkal, a mindenütt nyüzsgő, rohanó gyalogos kulikkal – akikről Egon Erwin Kisch, a száguldó riporter azt írta, hogy szakmájukat átlag öt és fél éven át űzik, aztán meghalnak –; Sanghaj a nemzetközi szélhámosokkal és a fényűző szállodákkal, a bárokkal, a kaszinókkal és az ópiumbarlangokkal, a fehérorosz emigráns prostituáltakkal, a könyörtelen kínai rendőrséggel és a sokféle külföldi rendfenntartó erővel, a besúgókkal és az éhezőkkel; Sanghaj a maga mindennapos tarkónlövéses kivégzéseivel, ahova a jobb módú és tehetősebb elítéltek nem egy esetben valaki mást küldtek jó pénzért maguk helyett; Sanghaj csempé-

szeivel, katonáival, fegyverkereskedőivel, telekspekulánsaival, tőzsdéseivel, bankáraival, a gyerekmunkásokkal és a munka nélküli tömeggel, a luxussal és a nyomorral talán a legvérlázítóbb példa volt akkortájt arra, mi az imperializmus, mi a bérenc – a komprádor – hazai burzsoázia, mi a kizsákmányolás, mit jelent a gyarmati sor. Teng az illegális párt egyik katonája a sok közül, egy alig észrevehető kis kínai a tömegben. Legfeljebb azt tudhatta: ha elkapják, eggyel megfogyatkozik a tömeg. A kommunistákra halál várt akkoriban.

(AZ ISTEN HÁTA MÖGÖTT) 1929-ben változik a szín: kopár hegyek, szegény, elmaradott vidék a dél-kínai Kuanghszi tartományban, a francia Tonkin (a mai Vietnam része) határán. Csungking, Párizs, Moszkva, Hszian és Sanghaj után egy isten háta mögötti térség, ahol jórészt nem is han – vagyis kínai etnikumú – lakosság él. Ide érkezett Teng, immár a sanghaji pártközpont képviseletében. Természetesen nem ez volt a legfontosabb tanácskörzet. Ellenkezőleg: az egyik legtávolabbi, legnehezebben elérhető, irányítható, szervezhető. A kapcsolattartás Sanghajjal csak futárok útján volt lehetséges, rádióval nem. És a futár útja hetekig, ha nem hónapokig tartott az ellenséges gyűrűn át. Mégis ez volt Teng első önálló szerepe abban a nagyon sok színhelyen és nagyon hosszú ideig játszódó folytatásos drámában, ami a kínai forradalom.

Annak, aki a térképen is meg akarja találni ezt a területet, Nanningot kell megkeresnie a határ közelében. A várostól keletre találkozik a Jobb- és a Bal-folyó (Jucsiang és Cocsiang), hogy együtt alkossa a Nyugati-folyót. A Jucsiang jobb partján, mintegy háromszáz kilométerre Nanningtól északnyugatra alakult ki a jucsiangi tanácskörzet, s egy ideig a Cocsiang mentén, Lungcsou városánál – Nanningtól mintegy kétszáz kilométerre délnyugatra – a cocsiangi, amelyet később fel kellett adni. (Ekkor az azt védelmező erők csatlakoztak az északibb tanácskörzet seregéhez.) A Bal-folyónál létrejött bázis szoros kapcsolatba lépett az „annamita", vagyis az indokínai kommunista mozgalommal, amelyet akkortájt szervezett párttá egy Párizsból – szintén Párizsból – visszatért forradalmár, Ho Si Minh, a Jucsiangnál működő körzet pedig a csuang parasztok forradalmi mozgalmára alapozódott.

Hogyan alakult ki ez a két „leopárdpötty" Kína akkori politikai térképén? Kuanghszi tartomány a húszas évek elején a hadurak

működésének egyik jellegzetes térsége volt. Itt nem is annyira a nagy, országos jelentőségű hadseregek dúltak: kisebb-nagyobb katonai parancsnokok, néha pedig inkább egyszerűen csempészvezérek bandái gyakorolták a hatalmat. Erre vezetett a Jünnan tartományból érkező, jövedelmező ópium útja: a kereskedelem egyik központja a Jucsiang partján fekvő Posze városa volt, itt rakták át a hegyekből érkező karavánok terhét a folyami bárkákra. Posze így gyakran gazdát cserélt, a hadurak pedig minden alkalommal a lakosságot sarcolták: a győztesek és a vesztesek is. A környéken a lakosság jelentős részét a nehezen megtörhető csuangok alkották: a krónikák kisebb-nagyobb lázadásaik százait örökítették meg egyedül a múlt században. A hadurak dúlásával szemben úgy védekeztek, hogy egyrészt feljebb húzódtak a nehezebben megközelíthető hegyvidékre, másrészt pedig védelmi szövetségeket, ligákat alkottak. Ezeknek legtehetségesebb vezetője a kínaiul is jól beszélő Vej Pacsün lett.

Vej egyfajta csuang Robin Hood volt, akinek személyét legendák övezték: gyakorta hajtott végre álruhában felderítést az „ellenség" városaiban, az akciókat maga vezette. A törzsi szervezetben élő csuangok „varázsló sárkánynak" tekintették. Ám a „varázsló" 1925-ben a kantoni Parasztmozgalmi Intézetbe került, s amikor visszatért, maga is tanfolyamot szervezett a csuang parasztmozgalmi aktivisták számára. A hegyi sasfészket, ahol híveit immár a marxizmus elveire oktatta, Lenin-szirtnek nevezte el. Ebben az időben a tartomány három hadúr szövetségének – a „kuanghszi klikknek" – az ellenőrzése alá került, s e katonai vezetők csatlakoztak a Kuomintanghoz. Így engedélyezniük kellett a parasztmozgalom szerveződését, amely ebben az időben gyorsan gyarapodott. Ugyanakkor Vej Pa-csün belépett a Kínai Kommunista Pártba. 1927-ben viszont, amikor a Kuomintang szembefordult a forradalommal, a kuanghszi klikk is leszámolt a Vej Pa-csün vezette erőkkel a városokban. A csuang parasztmozgalom így visszahúzódott a megközelíthetetlen hegyi körzetekbe. 1929-ben új helyzet alakult ki: a kuanghszi klikk szembefordult Csang Kaj-sek nankingi kormányával, s az ezt követő hadjáratban vereséget szenvedett. A Nankingból a helyszínre érkező Kuomintang-csapatok viszont olyan baloldali tisztek ellenőrzése alatt álltak, akik rokonszenveztek a kommunistákkal, s így ismét engedélyezték a parasztszövetségek szervezését.

Időközben a Kínai Kommunista Párt VI. kongresszusa kiadta a jelszót a vörös övezetek, a kínai tanácskörzetek létrehozására. Az újra gyorsan fejlődő kuanghszi parasztmozgalom lehetőséget nyújtott ilyen helyi hatalom létrehozására – azok mintájára, amelyeket korábban Mao Ce-tung és Csu Te teremtett a Csingkangsan hegyei között, illetve Ho Lung kiáltott ki Hunan és Hupej tartományok határán. A fegyveres erőt a Kuomintang forradalmi szárnyával rokonszenvező két nanningi ezred biztosította. Ezek közül az elsőt a Jucsiang, a másodikat a Cocsiang völgyébe irányították. December 11-én Poszéban e csapatok kitűzték a forradalom zászlaját: a dátum nem véletlen, ez volt a vérbe fojtott kantoni kommün második évfordulója. Csatlakoztak hozzájuk a helyi parasztmilíciák is, létrejött a VII. Vörös Hadsereg. (Mindegyik támaszpont véderői egy-egy „Vörös Hadsereget" képeztek.) Nem sokkal később Lungcsouban egy másik forradalmi ezred kiáltotta ki a tanácshatalmat, megalakítva a VIII. Vörös Hadsereget is.

(A SZABADSÁG PANTOMIMJA) Itt találkozunk ismét Teng Hsziao-pinggel. Edgar Snow-nak, a forradalom amerikai krónikásának hat évvel később elmesélte, hogy a tanácshatalom együttműködött a francia uralom alatt álló Annamban kirobbant felkeléssel. Lungcsouban megtámadták a francia konzulátust. A franciák lezárták a határt, és bombázták az egyébként kínai várost. Teng megemlítette: egy támadó gépet lelőttek. A franciák azonban leverték az annamita – vietnami – hazafiakat, a cocsiangi tanácshatalom pedig hamarosan összeomlott. A háromezer katona kétharmada megszökött, a forradalomhoz hű erők pedig átvágták magukat Jucsiang tanácskörzetébe, beolvadtak a VII. Vörös Hadseregbe. Ez a mintegy tízezer katonával rendelkező erő tíz járást ellenőrzött, s a vöröshatalom megfelelő jövedelemmel bírt a Posze város kereskedelméből befolyó adók révén. A tanács elnökét Lej Csing-tiennek hívták, a VII. Vörös Hadsereg parancsnokát Csang Jün-jinek, politikai biztosát pedig Teng Hsziao-pingnek. Vej Pa-csün, a helyi vezető a csuang és jao nemzetiségek milíciájának ezredparancsnoka lett.

Teng tehát itt is, mint később annyiszor, a politikai biztos posztját kapta, a katonák és a tanácskörzet lakosságának politikai irányításával, nevelésével foglalkozott. Hogy ez milyen feladat lehetett ebben a nemzetiségi, törzsi körzetben, azt jól érzékelteti az az epizód, amelyet Diana Lary, a kuanghszibeli tanács-

körzetek történetének krónikása – akinek kutatására elsősorban támaszkodtam e fejezetben – idéz a korabeli visszaemlékezések alapján. A csuangok nyelve nemhogy a marxista, de még a nyugati politikai gondolkodás elemi fogalmait sem ismerte. Az olyan kifejezéseket, mint a „szabadság" vagy az „egyenlőség", egyfajta pantomimmal kellett bemutatni. Első kép: egy férfi egy másikat visz a vállán. Második kép: ledobja onnan – ez a felszabadulás, a szabadság. Első kép: egy ember elvesz valamit a másiktól. Második kép: megosztja vele – ez az utóbbi az egyenlőséget jelenti.

Azt természetesen, hogy mi az adó, a katona, a földesúr, aligha kellett így demonstrálni – aminthogy a helyi döntések alapját, a földkérdés megoldását sem. Azoknak a birtokosoknak a földjét, akik elmenekültek, felosztották. A helyben maradók megtarthatták, de a bérleti díjakat a tanácshatalom csökkentette, az adósleveleket pedig elégették. A járásokban új hatóságokat hoztak létre, igaz, ezek személyzete sokszor alig változott, aminthogy a földesúri milíciákat sem oszlatták fel következetesen. A VII. Vörös Hadsereg több hadművelettel igyekezett szélesíteni a bázis területét, ám a felemás földreform és az a tény, hogy katonái főleg han kínaiak voltak, nem könnyítette meg a dolgát e nemzetiségi körzetben. Amíg a csapatok távol voltak, addig a földesúri milíciák rajtaütöttek a helyi forradalmi hatalmon. A kuanghszi klikk erői is visszatértek, a bázis helyzete így 1930 őszére kritikussá vált.

Időközben Teng Hsziao-ping veszedelmes utat járt meg: Sanghajba utazott, majd a központ új utasításaival tért vissza Kuanghsziba. Június 11-én ugyanis a központi bizottság határozatot hozott: egy „új forradalmi hullám" kibontakozását vélte felfedezni, „súlyos jobboldali hibának" minősítette az addig folytatott, a tanácskörzetek védelmére irányuló gerillaháborút, és megkezdte a városok elleni támadások előkészítését. „Kína a világimperializmus gyenge láncszeme, itt van a legnagyobb lehetőség arra, hogy kitörjön a világforradalom. Következésképpen, figyelembe véve a világforradalmi válság jelenlegi súlyosbodását, elsőként a kínai forradalom törhet ki, elindítva a világforradalmat és a döntő osztályháborút a földön" – hangzott a határozat, amely újabb vereségek sorát zúdította a forradalmárokra. De ha idéztem, azért is tettem, mert talán érzékelteti azt a hitet, a forradalmi missziónak azt a tudatát, amely a kor kínai forradalmárait mozgatta. Nem egyszerűen népük, országuk, hanem az

egész világ sorsát vélték kezükben tartani, ilyen sajátosan találkozott a Középső Birodalom szellemi öröksége a kommunisták világmegváltó lendületével.

A kínai forradalom mint a világforradalmi folyamat központja, példája, szellemi vezetője – ez a tudat később is áthatotta számos kommunista vezető gondolkodását. S ez nemcsak az internacionalista forradalmár önfeláldozó elszántságát fűthette, hanem a nemzeti elhivatottságról való meggyőződést is. Ez viszont továbbágazhatott a valós vagy csak annak érzett nemzeti érdek előtérbe állítása, a nacionalizmus felé is. Később, amikor már nemcsak a forradalmat, hanem immár a hatalmon levő pártot, az államot képviselték, ez szükségszerűen következményekkel járt a nemzetközi munkásmozgalomra, az államközi kapcsolatokra nézve is.

(FŐPRÓBA A MENETELÉSHEZ) Ami az 1930. júniusi határozatot illeti, néhány hónappal és néhány súlyos kudarccal később, 1931 januárjában a párt központi bizottsága már végzetes hibának értékeli, s úgy foglal állást, hogy Li Li-szan nem egyéni vagy véletlen melléfogást követett el, hanem hibái egy antileninista vonal megnyilvánulásai, Trockij elméletének megismétlését jelentik. Li még huszonöt évvel később, a KKP VIII. kongresszusán is önkritikát gyakorolt. Beismerte, hogy noha a városokban a fehérterror uralkodott, és lépésről lépésre kellett volna felépíteni a forradalmi erőket, ő épp az ellenkezőjét tette: sztrájkokat és tüntetéseket, felkeléseket szervezett, és támogatásukra azonnal bevetette a még fiatal és nem túl nagy létszámú fegyveres erőket, elhanyagolva a paraszti tömegek szervezését, s ez volt a vereség oka.

1931 januárjában azonban Teng Hsziao-ping a VII. Vörös Hadsereggel már úton volt Csianghszi felé. A politikai biztos azzal az utasítással érkezett vissza Sanghajból, hogy ez a tízezer fős sereg csatlakozzék a többi forradalmi erőhöz – vegyen részt a városok elleni támadásokban. Vej Pa-csün, a helyi milícia vezetője hiába próbálta rábeszélni Tenget, hogy hagyja figyelmen kívül a parancsot, hiszen a VII. Vörös Hadsereg nélkül a tanácskörzet nem védheti meg magát. Ebben az időben a kuanghszi klikk már amúgy is megindította támadásait a vörös övezet ellen – így a vöröskatonák távozásában közrejátszhatott az a szempont is, hogy a túlerő elől mindenképpen vissza kellett vonulni. Vej a csuang milicistákkal a hegyekbe vonult, és folytatta a harcot, de

1931-ben elfogták; lefejezték és fejét elrettentő példaként körbehordozták Kuanghsziban.

A VII. Vörös Hadsereg visszavonulása Kuanghsziból a Központi Tanácskörzetbe Diana Lary megfogalmazása szerint „a hosszú menetelés főpróbájával ért fel". 1930 októberében indultak útnak, és hónapokkal később, 1931 tavaszán érkeztek csak meg. Addigra létszámuknak kétharmadát elvesztették – csatázniuk kellett az ellenséggel, meg kellett birkózniuk a kemény tereppel, a mostoha időjárással, a hideggel, az éhséggel. Akik célba értek – köztük a politikai biztos, a szecsuani Teng –, már veterán, edzett harcosok voltak.

Kiállták a tűzpróbát.

TANÁCSKÖZTÁRSASÁG DÉL-CSIANGHSZIBAN

(MAO OLDALÁN) A kuanghszibeli csuang bázist természetesen nem lehet a Dél-Csianghsziban létrejött vörös övezethez hasonlítani, ahhoz, amely később a Központi Tanácskörzet (vagy Központi Tanácsterület) néven lesz ismeretes. Amikor a VII. Vörös Hadsereg – vagy ami belőle maradt – Dél-Csianghsziba ért, ez már a forradalom legfontosabb támaszpontja volt. A csingkangsani hegyekből ide vonult erők foglalták el és erősítették meg. Legnagyobb települése, 1931 őszétől székhelye Zsujcsin városka, amely körülbelül egyenlő távolságra, mintegy háromszáz kilométerre van a tőle délre fekvő Kantontól, illetve az északra található Nancsangtól.

Teng Hsziao-ping életének egyik legmozgalmasabb szakasza az a három és fél esztendő, amelyet itt tölt immár a mozgalom egyik befolyásos, de továbbra sem vezető személyiségeként. Itt szakad félbe először politikai pályája, amikor Mao-Ce-tung szűkebb körének egyik prominens személyiségeként ő is osztozik Mao „napfogyatkozásában", de már ekkor rendkívüli „túlélési" képességről tesz tanúbizonyságot. Ez az első politikai bukás a mozgalmon belül nem tart sokáig, mivel a „hosszú menetelés" idején a párt irányítása fokozatosan Mao Ce-tung kezébe kerül. A következő, több mint harminc esztendővel később, már évekre kikapcsolja az ország – akkor már az ország – vezetéséből. Igaz, akkor Mao az, akivel szembekerül.

De ki volt Mao Ce-tung 1931-ben? Mao szintén Kína egyik belső tartományából származott. Ezek a belső körzetek voltak azok, ahol a társadalom szövetét a leginkább megszaggatta a régi világ összeomlása. 1893. december 26-án született a Hunan tartományi Saosan falucskában, amelynek később – jóval később – ez a tény világhírnevet szerzett. A „kulturális forradalom" idején külön vasúti szárnyvonalat építettek ide, a vörösgárdisták milliói érkeztek az ingyen vasúti jeggyel, piros könyvecskével sorakoztak a módos parasztház előtt, a ködbe

vesző hunani hegyek alatt. A hunani párttitkár, aki a vasútépítésben közreműködött, később maga is nagy karriert futott be, pártelnök lett egy időre: úgy hívták, Hua Kuo-feng. Aztán mégis távoznia kellett, elsősorban Teng Hsziao-ping éles bírálatának hatására.

De térjünk vissza 1893-ba. Mao apja tehetős középparaszt volt, később éppenséggel gazdag. Taníttathatta fiát – először a falusi iskolában, majd egy közeli járásban, végül a csangsai középiskolában. Mao 18 éves, amikor kitör a polgári forradalom. A reformeszmékkel hamar megismerkedik, aztán gondolkodása – nem utolsósorban egyik tanára, Jang Csang-csi hatására – radikalizálódik. 1917-ben már tagja egy forradalmi szervezetnek. 1918-ban Pekingbe megy, és az egyetem könyvtárában kap állást. Itt ismerkedik meg Li Ta-csaóval, a kommunista párt későbbi alapító tagjával. 1919-ben elkíséri néhány barátját, akik a „munka és tanulás" program keretében, akárcsak egy évvel később Teng, Sanghajból Franciaországba indulnak, ő maga azonban visszatér Hunanba. Itt aktív szerepet játszik a Május 4-e mozgalomban, lapot szerkeszt, diákszervezetet, majd marxista kört hoz létre – az 1921-es alapító pártkongresszuson ennek képviseletében vesz részt Sanghajban. Csangsába visszatérve megszervezi a párt helyi sejtjét, szakszervezeteket kreál. 1921-ben egyébként megnősül: volt tanárának lányát, Jang Kaj-hujt veszi el, „elhagyva" első feleségét, akit tizennégy éves korában szülei választottak számára, amint az abban az időben Kínában szokásos volt, s akivel sohasem élt együtt. (A szokás mindmáig él egyes falusi körzetekben.) Jang Kaj-hujra tragikus sors várt: 1930-ban Csangsában Ho Csien kormányzó emberei letartóztatták és lefejezték azt követően, hogy a Vörös Hadsereg rövid időre elfoglalta, majd feladta a várost.

Jelentősebb szerepet Mao a kommunista mozgalomban a párt III. kongresszusától játszik, amely 1923-ban a központi bizottság tagjává választja. A Kuomintanggal való együttműködés idejében jelentős funkciókat kap e szervezetben is, többek között a már említett kantoni Parasztmozgalmi Intézetet vezeti. 1926-tól kezdve jelennek meg írásai, amelyek megalapozzák hírét mint a mozgalom egyik teoretikusáét.

Amikor Mao e korban született írásait olvassuk, tudnunk kell azt is, hogy maguk a marxista alapművek is alig néhány éve jelentek meg Kínában: Marx és Engels műveit azokban az

években fordították csak, Lenin munkássága még kevésbé volt ismeretes. S noha Marx és Engels figyelmet fordítottak Ázsiára, munkásságuk középpontjában a fejlett ipari országok problematikája állt. Egyébként a kínai forradalmi mozgalomban elsősorban az osztályharcnak az a szemlélete hatott, amely többé-kevésbé egyenes áttétellel átvihető volt az adott szakasz kínai belső küzdelmeire. Marxnak az ázsiai termelési módra vonatkozó megállapításait voltaképpen figyelmen kívül hagyták, szinte mindmáig a rabszolgatartó társadalom és a feudalizmus fogalmait vetítik a kínai múltra. Mao Ce-tung arra irányuló munkássága, hogy a marxista fogalomrendszert a kínai valóságra s a kínai gondolkodásra alkalmazza, filozófiáját a kínai hagyományok fényében tolmácsolja, magán a mozgalmon belül különleges helyzetet biztosított számára. Nem mintha ő lett volna az egyedüli, de kétségtelen, hogy a későbbiekben ő emelkedett ki ezen a területen, s ez hozzájárult vezető szerepének megalapozásához.

1945-ben, a párt VII. kongresszusán éppen Liu Sao-csi – a későbbi rivális és áldozat – nyilvánítja „Mao Ce-tung eszméinek" a párt vezetője által kifejtett tanokat, mintegy egyenlőségjelet téve közé és a marxizmus közé. Később, a „kulturális forradalom" idején meg egyenesen fölébe helyezik annak. Természetesen Mao műveiben a párt harcának általános tapasztalatait foglalta össze és értelmezte. Ez ma, amikor Pekingben sorra közreadják a forradalom más vezetőinek írásait, nyilvánvaló – aminthogy ma már Pekingben is mélyreható bírálat párosul az elismeréssel. A nemzetközi kommunista mozgalom akkoriban is, később is vitatta és vitatja Mao számos tézisét, elemzői feltárják gondolkodásának különböző további – paraszti, nacionalista, kispolgári, anarchista, utópista – elemeit. Ezek a kritikák időnként maguk is részei a kínai belső küzdelmeknek vagy a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom vitáinak. Azt azonban senki sem vonta kétségbe, hogy Mao számára különleges helyet biztosított a pártban arra való képessége, hogy harcait ne csak megvívja, de meg is fogalmazza, hogy ne csak irányt, de elméletet is adjon a mozgalomnak.

Azt követően, hogy Csang Kaj-sek és a Kuomintang szembefordult a kommunista párttal, Mao Ce-tung 1927 őszén megszervezte Hunanban az „őszi termés" felkelést, amelynek programjában egyrészt a földesúri földek elkobzása és felosztása, másrészt egy önálló forradalmi hadsereg létrehozása

szerepelt. A felkelést azonban leverték, a fennmaradó katonai erőknek vissza kellett vonulniuk. Így jutottak el a Csingkangsan hegyeibe. Itt két rablóvezér működött, ezek csatlakoztak Maóhoz, ezredparancsnokok lettek a Vörös Hadseregben. Azt követően azonban, hogy 1929-ben elhagyta e helyet, Mao szavai szerint „visszatértek rablószokásaikhoz". A parasztok elfogták őket és végeztek velük. A párt sanghaji központi bizottsága az „őszi termés" felkelés kudarca után kizárta Maót a politikai bizottságból, s bár hamarosan visszanyerte posztját, egészen 1935-ig voltaképpen „kisebbségben" maradt. Eközben szívós küzdelmet folytatott a vezető szerepért.

Mivel pedig a vezetés a Komintern utasításaira hivatkozott, a szovjet–kínai konfliktus csíráit már itt kereshetjük. (Itt kezdődtek ugyanakkor Mao párton belüli vitái, s hol kiéleződve, hol elcsitulva, élete végéig folytatódtak.)

A Csingkangsan hamarosan egyfajta gyűjtőhelye lesz a különböző menekülő forradalmároknak. 1928-ban ide érkeznek Csu Te hadai a nancsangi felkelésben részt vett erők túlélőivel, majd 1929-ben innen kiindulva Dél-Csianghsziban kezdik meg az új forradalmi bázis kiépítését. Sikereik egyik titka az a meglehetősen radikális agrárpolitika, amelyet a körzetben megvalósítanak a földesurak és a gazdag parasztok földjeinek felosztásával. (Aki megnyeri a parasztokat, az megnyeri Kínát, és aki megoldja a földkérdést, az megnyeri a parasztokat – mondja 1936-ban Mao Edgar Snow-nak.) A másik ok az, hogy ez a lényegében parasztnadsereg szigorú szabályoknak engedelmeskedik, kerüli a lakosság szokásos sarcolását. A katona kötelességeit három fő rendszabályba és nyolc pontba foglalják – ezeket a harcosok megtanulják, sőt éneklik, mert dal is születik belőlük.

Csaknem fél évszázaddal később, a „kulturális forradalom" idején még mindig országos mozgalom alapozódott a 3/8-ra. A szöveg részletei gyakran változtak, de a lényege változatlan maradt. A három fő rendszabály: a parancsok gyors teljesítése; semmiféle rekvirálás a szegényparasztoktól; a földesuraktól rekvirált javak közvetlen beszolgáltatása a kormánynak. Ezt részletezte a nyolc pont, amelyek közt például az is szerepelt, hogy ha a katonák elhagyják a házat, amelyikbe beszállásolták őket, tegyék vissza helyére az ajtót (mert sarkaiból kiemelve az gyakran fekhelyül szolgált), a kölcsönzött dolgokat adják vissza, amit megvásárolnak, azt rendesen fizessék meg, le-

gyenek udvariasak, sőt: a latrinákat a házaktól távolabb állítsák fel.

Ekkor fogalmazza meg Mao Ce-tung azt a – sok tekintetben az ókori kínai hadművészek tanácsaira alapozó – taktikát is, amelyet később sokszor idéztek és sokszor vitattak is. A négy összefüggő jelszó: ha az ellenség előrenyomul, mi visszavonulunk, ha megáll és tábort ver, zavarjuk, ha el akarja kerülni a csatát, mi támadunk, ha visszavonul, üldözzük. A körzet fegyveres erőinek parancsnoka Csu Te, politikai biztosa Mao lett – ebben a politikailag motivált hadseregben azonban az utóbbi volt a fontosabb. Ez a haderő csak félgőzzel vett részt a Li Li-szan által Sanghajból elrendelt nagy támadásokban, főleg a tanácskörzet kiterjesztésére törekedett – sikeresen. Így Mao tekintélye nőtt, viszont kiéleződött a mozgalom irányításáért vívott küzdelem közte és a Li Li-szan leváltása után megválasztott új sanghaji vezetőség között, amelynek élén Vang Ming és több más, a Szovjetunióban tanult fiatal vezető, a már említett „28 bolsevik" állt.

Az elszigetelt, illegalitásban működő sanghaji központ semmiképpen sem irányíthatta hatékonyan a távoli vörös övezetet s az ott működő tényleges erőket, a Mao által hirdetett gerillataktikát pedig számos más vörös parancsnok is ellenezte. A vita, a befolyási küzdelem különböző formákat öltött: az ellenséggel körülvett körzetben az ellenforradalmárok, az árulók elleni harc is alkalmat szolgáltatott az egyes csoportosulások számára a – sokszor véres – tisztogatásokra. A küzdelem során a tanácshatalom intézményes szervezetének kiépítése arra a furcsa eredményre vezetett, hogy bár Mao Ce-tungot 1931 novemberében az összkínai tanácskörzetek I. kongresszusán a Tanácsköztársaság Központi Végrehajtó Bizottságának és Ideiglenes Kormányának elnökévé választották, tényleges szerepe a döntések meghozatalában csökkent, mivel nőtt az intézményes testületek súlya; a katonai ügyek a párt Csou En-laj vezette katonai bizottságának ellenőrzése alá kerültek.

(A ZSUJCSINI PÁRTTITKÁR) Teng Hsziao-ping 1931 tavaszától kapcsolódott be a Központi Tanácskörzet politikai életébe, és a krónikák rögtön Mao Ce-tung szűkebb csoportjának tagjai között említik. Harrison E. Salisbury adatai szerint, amelyek a „hosszú menetelésről" 1985-ben publikált könyvében szerepelnek, 1931-ben Zsujcsin járás párttitkárává nevezték ki a VII.

Vörös Hadsereg addigi politikai biztosát, aki a csuangoktól érkezett. A járásban éppen tartott a „reakciósok elleni kampány", amely Maónak abból a feltételezéséből indult ki, hogy a Kuomintang az Antibolsevista Szövetség nevű szervezet révén „beszivárgott" a Vörös Hadsereg soraiba. Az események pontos hátterét illetően a különböző források eltérőek, annyi azonban bizonyos, hogy az egész tanácskörzetben több ezer embert tartóztattak le, számos kivégzésre került sor. Mindezt sokan a befolyási harc egyik epizódjának tekintik. Teng, aki a drámai események után került a járásba, írja Salisbury, véget vetett a letartóztatásoknak, alaposan kivizsgáltatta valamennyi fogoly ügyét. A legtöbbnél kitűnt a vádak alaptalansága, visszatérhettek korábbi posztjukra. Ma úgy mondanánk, rehabilitálták őket.

Érdekes körülmény, hogy bár Teng Hsziao-pinget alig néhány hónappal később Mao Ce-tung szűkebb csoportjának tagjai között emlegették, itt, ebben a megbízatásában voltaképpen egy olyan megtorlási, letartóztatási kampány áldozatainak szolgáltatott igazságot, amelyet Mao irányított, és amely mindenképpen Mao riválisait gyengítette a tanácskörzetben. S bár a párt történetének néhány kérdéséről 1981-ben elfogadott határozat Mao pályájának ezt az epizódját nem említi, a határozat előkészítésekor elhangzott egyik felszólalásában Teng érintette az Antibolsevista Szövetség elleni harc címén szervezett kampányt, s még arra is utalt, hogy abban Mao szerepe legalábbis kétes volt.

A központi bizottság felelős vezetőivel beszélgetve 1980. október 25-én Teng Hsziao-ping azt fejtegette, hogy helytelen lenne mindent Mao Ce-tung személyes tulajdonságaira visszavezetni. „Bizonyos helyzetekben még a jellemes emberek sem kerülhetik el a hibát." A Vörös Hadsereg idején a központi bázisterületeken, jegyzi meg Teng, harc folyt az Antibolsevista Szövetség ellen. „Vajon, aki az AB-szövetség ellen küzdött, az mind gyenge jellemű ember volt? Kezdetben még Mao Ce-tung elvtárs is részt vett az AB-szövetség elleni harcban, csak ő előbb eszmélt másoknál, gyorsan felismerte a problémát, összegezte a tapasztalatokat és tanulságokat, s a jenani korszakban már azt mondta: »Senkit sem kell megölni, a többséget le sem kell tartóztatni.«"

A jenani korszak jó pár évvel később kezdődött, így Teng utalása elég világos. A további mentség azonban felér egy ter-

helő vallomással: „Abban a rendkívül feszült háborús helyzetben a belső ellenség láttán az éberség fokozása szükséges volt. De forrófejűen, a világos elemzést mellőzve, hitelt adva az első szóbeli vallomásnak, igen nehéz elkerülni a hibát. Objektíven szemlélve a körülmények ténylegesen feszültek voltak. Szubjektív szempontból nézve szerepet játszott a tapasztalat hiánya." Mindez ráadásul annak bevezetésére adatott elő, hogy „Mao Ce-tung elvtárs a kulturális forradalomban sem akart minden veterán kádert meghurcolni" – vagyis az AB-szövetség elleni harcban sem akart mindenkivel kikényszerített vallomás alapján leszámolni. Ha a Mao működése után a dolgokat rendező és a meghurcoltakat rehabilitáló Teng mégis az előbbi szövetségese, ez talán azzal magyarázható, hogy a rehabilitálások során nem Mao ellen kovácsolt fegyvert. A több mint fél évszázaddal ezelőtt lezajlott eseményekhez azonban nem áll igazi kulcs a rendelkezésünkre. Az viszont érthető, hogy a Mao Ce-tungot értékelő történelmi határozat miért siklik el a régi ügy fölött. Az igazolandó tézis az volt, hogy Mao egészen 1957-ig mindenben pozitív szerepet játszott, s ezt az epizódot nehéz lett volna beleilleszteni ebbe a vonalba. Teng mégis szükségesnek tartotta, hogy utaljon az AB-szövetség elleni küzdelem kétes fejezetére és abban Mao szerepére, ezért került nyilvánosságra e megjegyzése válogatott műveiben 1983-ban.

De térjünk vissza 1931-hez. A zsujcsini járás és a városka jelentősége hamarosan megnőtt, mivel az ideiglenes tanácskormány létrehozása után ez lett a székhely. A tanácskormányt november 7-én kiáltották ki, tisztelgésként az októberi forradalom emléke előtt. Tenget ezt követően Hujcsang járás párttitkárává nevezték ki, majd hozzá került Hszünvu és Anjüan járás is. Ez valójában nem befolyásának növekedését mutatta, mivel ezek a körzetek nem álltak a Vörös Hadsereg szilárd ellenőrzése alatt, hanem afféle senkiföldjének számítottak – a körzeti székhelyek az ellenség uralma alatt maradtak.

(ÖT „BEKERÍTÉSI HADJÁRAT") Közben ugyanis folyt a szüntelen háborúskodás – a vörös övezet határai sohasem voltak egyértelműek. A szilárdan ellenőrzött központ 50 000–60 000 négyzetkilométerre terjedt ki, de a tanácshatalom nagyobb térségeket is ellenőrzése alá vont időlegesen, majd az ellenség előrenyomulásával újra feladta őket. Még több kisebb vö-

rös övezet is működött, hasonlóan változó szerencsével. Területük magján, mintegy 150 000 négyzetkilométeren összesen 10–12 millió ember élt, ebből a többség a Központi Tanácskörzetben.(De Belső-Kína területének alig 3,5–4 százaléka, lakosságának 2,5–3 százaléka ez, ugyanis gyérebben lakott területekről van szó.) Ha csak ezzel a rebellióval kellett volna megbirkóznia Csang Kaj-seknek, talán leszámolhatott volna vele. Ámde – noha a kormány névleg az egész országé – valójában ez a helyi körzeteket ellenőrző hadurakkal való kiegyezések eredménye, s ezek a katonai parancsnokok gyakran mentek át nyílt lázadásba is. Így Csang haderőinek csak egy részét vethette harcba a vörösök ellen, közben pedig egyre nőtt a japán fenyegetés.

Csang Kaj-sek 1930 és 1934 között így is öt „bekerítési hadjáratot" indít a „vörös métely" kiirtására, mind nagyobb erőkkel. Először 1930 októberében 100 000 embert gyűjt össze – és vereséget szenved. A legközelebbi támadás 1931 májusában indul 150 000–200 000 katonával, és szintén kudarccal végződik. 1931 júliusában Csang Kaj-sek már személyesen vezeti a harmadik hadjáratot, 300 000 katona élén. Szeptemberben azonban megindul a japán támadás Mandzsúriában, majd Sanghajban, és különböző belső harcok nyomán Csang Kaj-sek egy időre kénytelen távozni a kormány éléről is: a kampány télire abbamarad. A harmadik hadjárat végén egy egész, 20 000 fős kuomintangista hadsereg átáll a kommunistákhoz. A negyedik csangkajsekista hadjárat 1932 júniusától 1933 márciusáig folyik minden vörös övezet ellen, sikereket ér el több helyen, de a Központi Tanácskörzet tartja magát.

Az, hogy a Vörös Hadsereg miként harcoljon a túlerőben levő ellenséggel, kezdettől fogva nézeteltéréseket vált ki a különböző vezetők között. Minden kudarc a párton belüli viták kiéleződésével is jár. A Vörös Hadsereg sikereit a túlerővel szemben erői rendkívüli mozgékonyságának köszönheti: gyorsabban vonul fel, összpontosul és szóródik szét, mint az ellenség kevésbé motivált zsoldos seregei. De hol a határ? Mikor kell felvenni a harcot, mikor kell visszavonulni?

1932 augusztusában erről folyt Ningtu városában a kínai pártvezetők vitája. Mao a partizántaktika általánosítását javasolta, a hadseregnek kisebb egységekre való felosztását, a Kuomintang-területen való szétszórását. Nagyobb ellenséges erők támadása esetére a visszavonulás és a rajtaütések takti-

káját hirdette. Csou En-laj, aki a katonai ügyek felelőse volt akkoriban, és más vezetők ezt ellenezték, Mao kisebbségbe került a Po Ku vezette politikai bizottságban. Így felmentették a hadseregben végzett munka alól, sőt a központi tanácskormány irányítása is kicsúszott a kezéből. Elhatározták azt is, hogy nézeteit nyílt bírálatnak vetik alá. Csakhogy Mao a Központi Tanácskörzet egyik legfőbb vezetője volt, s a Komintern sem értett egyet a vele kapcsolatos végzéssel, mert tartott egy esetleges szakadás következményeitől.

(AZ ELSŐ „HALÁLTÓL" AZ ELSŐ „FELTÁMADÁSIG") A Mao elleni kritika így közvetve indult meg: a párt egyik belső kiadványában Luo Minget, Mao egyik hívét bírálták, aki fucsieni körzetéből a maói elvek alkalmazásával visszavonult a túlerőben levő ellenség elől. A fucsieni párttitkárt leváltották, Tenget pedig áthelyezték a Csianghszi tartományi pártbizottság propagandaosztályára. 1933. április 15-én Lo Fu, Po Ku pártvezető egyik híve a nyilvánosság elé vitte a vitát, s egy újságcikkben több személyt is a Luo Ming-vonal hívének nevezett: az első helyen Teng Hsziao-pinget, majd Mao Ce-tant, Mao Cetung testvérét. Harrison Salisbury szerint ekkor Tenget leváltották addigi posztjáról, és a Vörös Hadsereg politikai csoportfőnökségére küldték, hogy ott „harcoljanak ellene", ami nem volt tréfadolog. Május 6-án a párt központi lapja „könyörtelen támadásra" szólított fel Teng és a Luo Ming-vonal többbi híve ellen. A cikket Lo Man, a párt szervezési osztályának titkára írta alá – ez azonban több volt politikai támadásnál.

Teng Hsziao-ping ugyanis 1931-ben, amikor Zsujcsin körzet járási párttitkára volt, megnősült. Felesége, A Csin, Kantonban kezdte forradalmár pályafutását. Ő is pártfunkcionárius volt a zsujcsini járásban, amikor megismerkedtek egymással. Nos, a tehetséges asszonynak tartott A Csin 1933 tavaszán elvált Tengtől, és férjhez ment Lo Manhoz. Együtt tette meg vele a „hosszú menetelést", aztán azonban ez a házasság is felbomlott. (A magánélet ilyen közvetlen kapcsolatba került tehát a kor politikai viaskodásaival – politikusok, forradalmárok „magánélete" ez.) A „hosszú menetelés" után Teng újra megnősült; második házastársa, Co Lin öt gyermeket szült neki.

Tenget egyrészt azzal vádolták, hogy „gazdagparaszti vonalat" követ, mert az ellenőrzése alatt álló körzetekben nem háborgatták a középparasztokat; csak a leggazdagabbak földjeit

kobozták el és osztották szét a szegényparasztok között. A tanácskörzet agrárpolitikája fokozatosan alakult ki, gyakran voltak ingadozások azzal kapcsolatban, hogy kiket lehet még a forradalom potenciális szövetségeseinek tekinteni, s kik azok, akik már ellenségek. Abban ritkán volt vita, hogy a helyi despoták, a tuhaók vagy a gonosz hivatalnok-földesurak, a liesenek ebbe a kategóriába tartoznak, s földjüket ki kell sajátítani, a forradalom szövetségeseinek, a szegényparasztoknak kell juttatni. De ki a gazdagparaszt, ki a középparaszt? A vita tovább gyűrűzött a forradalom egész történetén, tovább élt a győzelem után is. A „kulturális forradalom" idején újra megélénkült, és voltaképpen csak 1978 után csitult, amikor Teng irányításával kibontakoztak a falusi reform körvonalai.

1933-ban azzal is vádolták Tenget, hogy a fegyveres erők „szétszórása" mellett foglalt állást (ez Luo Ming, azaz Mao vonala), szemben a központi hadsereg egységes irányításának és fejlesztésének irányvonalával. Azt is a szemére vetették, hogy szerinte is hagyni kell, hogy a túlerőben levő ellenség behatoljon a tanácskörzet területére, mielőtt meglepetésszerű rohamot intéznek ellene. Aki ellen „harcolnak", annak önbírálatot kell gyakorolnia. Teng, írja Salisbury, két-három alkalommal is rákényszerült erre, de csak annyit volt hajlandó elismerni, hogy „alulértékelte az offenzív katonai vonal jelentőségét". Ez ugyan nem volt kielégítő bírálóinak szemében, de ő nem volt hajlandó többre. Már akkor meghúzta a vonalat: eddig, és ne tovább.

„Igen, három halálom és három feltámadásom volt" – mondta Teng Hsziao-ping 1980-ban Oriana Fallacinak adott interjújában. Az itt ismertetett epizód szerinte 1932-ben zajlott le, és az ő összefoglalásában így hangzik: „Vang Ming (a párt akkori vezetője) megvádolt: azon mesterkedem, hogy szembeállítsam Mao Ce-tung csoportjával, kirúgott, és három évig kellett várnom, amíg rehabilitáltak. Erre 1935-ben került sor, a hosszú menetelés alatt, a cunji tanácskozáson." Itt tehát még egy vádpont szerepel, de mikéntjére nincs több adatunk.

Még bukásának mélypontjáról datálódik az az epizód is, amelyet Harrison Salisbury, az amerikai krónikás említ, aki a nyolcvanas évek elején végigjárta a „hosszú menetelés" útvonalát. Tenget őrei éppen zárkája felé vezették, amikor találkozott Tang Ji-csennel, a tanácsterület miniszterelnök-helyettesének, Lu Ting-jinek a feleségével. „Éhes vagyok, nincs elég

ennivalóm" – mondotta Teng az asszonynak. Az megsajnálta, két csirkét vásárolt egy fél ezüstdollárért, megfőzte őket, és elküldött az őrökért, hogy vezessék hozzá a foglyot. Teng elfogyasztotta az egyik csirkét, a másikat magával vitte a cellába. Lu Ting-ji, aki részt vett a „hosszú menetelésben", több mint harminc évvel később a „kulturális forradalom" egyik legelső rohamának célpontja lett. Tang asszony nem tudott a menetelőkkel tartani, és elpusztult.

Teng Hsziao-ping pályafutásának és magánéletének ez az első válsága végül is részleges „feloldozással" ért véget, bár különböző változatok léteznek arra vonatkozólag, hogy ez miként történt. Egy beszámoló szerint „inspektornak" küldték egy távoli körzetbe, aztán a Vörös Hadsereg általános politikai osztályának lett főtitkára – ám e posztról „felmentését kérte", és egyszerű politikai munkás lett. Megbízhatóbbnak látszik az a változat, hogy a hadsereg lapjának, a *Hung Hszing*nak (Vörös Csillag) lett a szerkesztője – ezt két-három forrás is megerősíti. Mindenesetre ez a munka sem lehetett tartós: hamarosan megkezdődött a „hosszú menetelés". Noha az indulásnál a teherhordók magukkal vitték a nyomdaberendezést is, hamarosan megszabadultak tőle: volt fontosabb cipelnivaló is.

Mindazonáltal a *Hung Hszing* szerkesztése elég fontos feladat még megjelenés nélkül is ahhoz, hogy Teng jelen legyen, és szorgalmasan jegyzeteljen a cunji értekezleten, amely Mao revansát hozta meg ellenfelei fölött, s ezzel Teng újbóli felemelkedését is elindította.

Persze Cunjiról azóta is tart a vita.

A „HOSSZÚ MENETELÉS" KATONÁJA

(KISERŐDÖK GYŰRŰJÉBEN) Az „ötödik bekerítési hadjárat", amelynek végén Teng Hsziao-ping is elindult a Vörös Hadsereggel nyugat felé, nem hasonlított az első négyhez. Ez már nem egyszerű hadjárat volt, néhány hadsereg nyomulása és manőverezése. Csang Kaj-sek és német tanácsadói biztosra akartak menni. Elegük volt a meglepetésekből, a lakosság által támogatott, mindig jól tájékozott Vörös Hadsereg fantomjának hiábavaló és előbb-utóbb vereségbe torkolló üldözéséből. Minden addiginál nagyobb katonai erőt vontak össze, több mint félmillió embert, de ez a jól felfegyverzett sereg sem kereste a nagy ütközetet a megfoghatatlan ellenféllel. Nem: egyszerűen meg akarták fojtani a tanácshatalmat, körbevenni, és a végén halálos szorítással megsemmisíteni. Kiirtani a métely.

Erre szolgált a von Seeckt tábornok és a többi német tanácsadó által kidolgozott „kiserőd-taktika". Ez azt jelentette, hogy a Kuomintang mindenütt kiserődöket, „blokkházakat" épített olyan közökkel, hogy tüzükkel fedezni tudják egymást. Több ilyen erődvonal szorította egyre kisebb területre a kommunista erőket. Ha a tanácshatalom erői támadtak, akkor a Kuomintang-csapatok azonnal visszatértek kiserődjeikbe, s onnan tűzzel árasztották el az ellenfelet. Ezzel egy időben politikai és szervezeti lépéseket is tettek, mivel Csang Kaj-sek kijelentette: a kommunisták felszámolása 70 százalékban politikai és csak 30 százalékban katonai probléma. (A kínai gondolkodás szereti ezt a 70:30 arányszámot — még találkozunk vele.) Újra a konfuciánus eszméket hirdették, mint a forradalmi kommunista tanok ellenszerét, erőteljesen támaszkodtak a falusi notabilitásokra. A tíz- és százcsaládos tagolású kollektív felelősségi rendszert is felélesztették a császárság korából, hogy így ellensúlyozzák a kommunisták szervezőmunkáját.

Ahogy a gyűrű egyre szorosabbá vált, úgy éleződött a tanácsterület vezetői között is a vita: mi a teendő? Otto Braun, a Komintern által Kínába küldött német forradalmár, aki a "hosz-

szú menetelés" egyedüli külföldi résztvevője volt, érdekes képet adott 1973-ban publikált memoárjában azokról a körülményekről, amelyek szükségessé tették végül is a Központi Tanácskörzet kiürítését. Braun, aki a kínai párttörténetben a Li Tö nevet kapta, először Sanghajba ment, az ottani illegális pártközpont szikratávíróján értekezett az Internacionálé moszkvai központjával, s megkapta a tanácskörzetből érkezett helyszíni jelentéseket is. A Komintern katonai tanácsadójának javaslatai alapján több hadműveletet hajtottak végre a vörös csapatok a csangkajsekisták ellen, de ő maga csak egy esztendővel később érkezett a helyszínre. Romantikusan kalandos út volt, egy dzsunka fenékdeszkája alatti titkos rekeszben hasalt két napon át, mukkanás nélkül, miközben fölötte időnként a vörösöket körülzáró kuomintangista csapatok ellenőreinek lépései recsegtették a deszkákat. Este lopódzott partra kísérőivel, egy épületben Mauser-pisztolyos férfiak fogadták: az első kínai vöröskatonák, akiket látott, ám azok talán már megvívtak egy-két csatát az ő tervei alapján. Otto Brauntól is tudjuk, milyen viták előzték meg a végső, nehéz döntést: hiszen azt, hogy hova fog vezetni végül a felkerekedő sereg útja, senki sem tudhatta előre.

Természetesen a fegyveres erő alkotta e „vándorló tanácshatalom" gerincét: vagy 80 000 katona, ebből mintegy 60 000 harcos, 40 000 fegyverrel, köztük ezer géppuskával. Ha volt is nehézfegyverzet, a lőszer hamar kifogyott, s akkor az út mentén kellett hagyni az ágyúkat is. Minden harcosnak volt egy-két kézigránátja is. A teherhordók iratokkal, röpcédulákkal, ezüstpénzekkel, szerszámokkal (hadianyaggyártó műhelyek felszerelésével) teli ládákat cipeltek vagy vittek szekereken. Ezek a teherhordók, ahogy egyre kevesebb cipelnivaló maradt, viszont a harcosok oszlopa megfogyatkozott, mind nagyobb számban kerültek a küzdő alakulatokba. Kivonulás volt, de nem menekülés: alaposan előkészítették. A blokádot, mint Braun írja, teljesen ép, ütőképes hadsereg törte át, s vele tartott a tanácsköztársaság politikai-adminisztratív kádereinek jó része. Összesen vagy 100 000 ember kelt útra innen. Sajátos sereg volt ez: nem pénzért harcolt, hanem a jövőért. Sem a tisztek, sem a katonák nem kaptak zsoldot.

De a „hosszú menetelés" nemcsak ennek, a Központi Tanácskörzetből induló erőnek a története: mint egy folyóhoz a mellékágak, úgy csatlakoztak hozzá más kínai tanácskörzetek

fegyveresei, akik hasonlóképpen kerekedtek fel, hogy a kínai univerzumban megkeressék azt az újabb szilárd pontot, ahol megvethetik a lábukat, és kimozdíthatják sarkából a régi rend egészét Ho Lung erői Hunanból, Csang Kuo-tao csapatai Hupejból kerekedtek fel Kétszázezer-háromszázezer ember vándorolt így Ez rovid távon azt jelentette, hogy a voros potytyok száma csokkent Kína térképén, de a forradalom seregei továbbra is ott haladtak hegyei és volgyei kozott A kulonböző csoportok elobb nyugatra, majd északra tartottak

Zsujcsin kozeléből a legnagyobb titokban, éjszaka osszevont egységek 1934 október 16-án indultak el délnyugatra Csu Te parancsnoksága alatt az elkovetkező hetekben négy ellenséges erődítményvonalat tortek át – igaz, ebben az irányban voltak a leggyengébbek ezek a katonai rendszerek A Voros Hadsereg végig olyan vidékeken vonult, amelyek a Csang Kaj-sekkel szovetkezett helyi hadurak ellenőrzése alatt álltak, s ezek korántsem kuzdottek olyan elszántsággal az átvonuló vorosok ellen, mint a Kuomintang kozponti erői Ekozben viszont néhány hónap alatt a sereg felére olvadt sok kornyékbeli paraszt dezertált, mert nem akart túlságosan messze eltávolodni szulőfoldjétől, mások elestek a csatákban Akik maradtak, azok tovább vándoroltak, s kozben napról napra új csatákat vívtak

(FORDULAT CUNJIBAN) A Voros Hadsereg 1935 januárjában, Cunji városa korul jut először lélegzetvételnyi szunethez Még az a terv is felmerul, hogy ebben a Kujcsou tartománybeli városban és kornyékén építsenek ki új támaszpontot Az uldozők lemaradtak, s a továbbiak eldontésére osszeul a politikai bizottság kibővített ulése A torténészek azóta is kutatják e nevezetes tanácskozás korulményeit, hiszen ettől fogva mutatják ki Mao Ce-tung vezető szerepét a kínai kommunista mozgalomban Itt, elvágva a világtól, még a kínai párt mas vezetőitől is, a menetelő, illetve éppen megpihenő seregben jelen levő felelősok tobbsége határozza meg a további utat Nemcsak a sereg, hanem a párt részére is, még ha ez akkor aligha volt is világos a résztvevők számára A Komintern embere, Li To, alias Otto Braun, akit már a tanácskozás előkészítéséből is kihagyott Mao Ce-tung, az itt elfogadott határozat egyik vádlottja lesz, bár erre csak utalnak a szovegben Őt és a tanácsait kovető más vezetőket teszi felelőssé a dokumen-

tum azért, hogy Csang Kaj-sek „otodik bekerítési hadjáratára" nem sikerult vereséget mérni

A cunji vita jegyzőkonyve alighanem elveszett a Voros Hadsereg további bolyongásai során, így csak a résztvevők visszaemlékezései s az évekkel később nyilvánosságra hozott határozat alapján ismerjuk az értekezlet lefolyását Otto Braun szerint 1935 január 7-én és 8-án zajlott le a tanácskozás Az internacionalista Braun memoárjaiban a „kulturális forradalom" idején megtartott kozponti bizottsági uléshez hasonlította abban az értelemben, hogy amiként ott nem KB-tag „vorosgárdisták" is megjelentek a testulet jogszerűen választott tagjainak oldalán itt a politikai bizottság tagjain kívul meghívott katonai parancsnokok és Mao Ce-tung más hívei formálták azt a tobbséget, amely végul lehetővé tette az előző időszakban kovetett katonai stratégia elítélését Teng Hsziao-ping a *Hung Hszing* szerkesztőjeként vett részt a tanácskozáson, noha – mint arról már szó volt – lapja nem jelenhetett meg Az ő helyzete is megváltozott Cunji után Addig gyalog masírozott – ezután hátasállatot kapott, mint más vezetők Teng, ekkor először, „főtitkár" lett, bár hogy e minőségben meddig és hogyan műkodott, arról semmiféle adat nem maradt fenn Azt sem tudjuk, hogy a cunji határozatról miként és kik szavaztak Alkalmasint kozfelkiáltással fogadták el a résztvevők, amikor világossá vált Mao győzelme

A téma az „otodik bekerítési hadjárat" elleni kuzdelem kudarcának oka volt Cunjiban, de a tét a hadsereg és a párt ellenőrzése Po Ku, a párt főtitkára, aki a KKP KB Politikai Bizottsága Allandó Bizottságának, azaz a párt legszűkebb vezetésének beszámolóját terjesztette elő, valamint Csou En-laj, aki a Kozponti Hadseregcsoport harcászatáról és hadászatáról tartott korreferátumot, természetesen azt hangsúlyozták, hogy a politikai és katonai vezetés – ha voltak is hibák – alapjában helyes volt A voros ovezet feladására az kényszerítette a tanácshatalmat, hogy Csang Kaj-sek az imperialista hatalmak katonai-pénzugyi támogatásával nagy fölénybe kerult, s meg kellett órizni a forradalom fegyveres erőit, kádereit Mao Ce-tung viszont valóságos vádbeszédet mondott, azt hangoztatta, hogy a tanácsterulet feladása a vezetés hibáinak kovetkezmenye, az „otodik bekerítési hadjáratra" ugyanúgy vereséget lehetett volna mérni, mint a megelőző négyre, ha nem a "tiszta védekezés" stratégiáját alkalmazzák, ha kihasználják az

időközben adódott lehetőségeket a Csang Kaj-sekkel szembefordult 19. Kuomintang-hadsereggel való szövetkezésre és így tovább.

Fél évszázad után persze nehéz megmondani, mi lett volna, ha... És Otto Braun valószínűleg éppen az e hipotézisekben rejlő vádakat érezte olyan igazságtalannak, hogy a hetvenes évek elején – tehát a kínai–szovjet polémia egyik igen éles szakaszában – válaszként közzétette memoárjait. Ezekben visszautasította azt a beállítást, hogy ő – aki nem beszélt kínaiul, és nem volt tagja a párt vezetőségének, csak a katonai bizottság tanácsadójaként működött – meghatározó szerepet játszott volna az ötödik hadjárat elleni stratégia kidolgozásában. Ugyancsak vitatta a cunji határozat egész szellemét, hogy tudniillik két világosan meghatározott katonai felfogás ütközött. Szerinte (és számos polgári történész szerint is) a Vörös Hadsereg vegyítette harcmodorában a különböző elemeket, s a mozgó háború korábbi gyakorlatát egyszerűen azért adta fel, mert a Kuomintang kiserődjeivel szemben azt nem lehetett hatékonyan alkalmazni.

A cunji határozat azonban mindenképpen azzal a következménnyel járt, hogy részben az Internacionálé küldötte – ebben a szövegben Hua Fu néven említik – nyakába varrták a kudarcot, s háttérbe szorították a „28 bolsevikot", akik a Szun Jatszen Egyetemen Pavel Mif vezetése alatt kaptak forradalmi képzést, s 1931–1932-től irányították a pártot. Szervezetileg ez a változás csak fokozatosan éreztette hatását. Maga a határozat még nem vonta kétségbe az előző évek egész politikai irányvonalát (erre csak a jóval későbbi, a már teljes egészében Mao vezetése alatt született 1945-ös párttörténeti értékelésben került sor), s olyan kíméletesen kezelte a felelősöket, hogy nevüket csak X-szel jelölte, illetve Otto Braun álnéven szerepel. Ez persze azzal is magyarázható, hogy Csou En-laj Cunji után Mao egyik legfőbb támogatója lett, és Po Ku is csatlakozott hozzá, annak ellenére, hogy főtitkári posztját elvesztette.

A személyi döntések még az érintettek közvetlen köre számára sem voltak világosak. Otto Braun például a menetelés résztvevőjeként úgy tudta, hogy Maót Cunjiban a politikai bizottság, illetve esetleg az egész párt elnökévé választották, hívét, Lo Fut pedig Po Ku helyébe a párt főtitkárává. Így szerepelt ez még Edgar Snow-nál is Vörös csillag Kína fölött című

könyvében – holott Mao csak a politikai bizottság állandó bizottságának lett tagja (a PB-nek már előtte is tagja volt), Po Ku pedig csak egy hónap múlva adta át tisztét. Viszont abban minden történész egyetért, hogy Mao befolyása ettől fogva döntő volt a Vörös Hadseregben, Teng Hsziao-ping pedig az értekezlet nyomán lett a következő évtizedekben a forradalom fegyveres erejét és a pártot irányító csoport egyik oszlopos tagja.

Mindazonáltal az, ami Cunjiban történt, csak azáltal kapott nagyobb dimenziót, hogy az ott kivívott irányító pozíciót Mao Ce-tungnak a következő hónapok, évek kihívásaival szemben is sikerült megtartania. Hiszen a korábbi kudarcok még alátámasztották érvelését, de a visszavonulás tovább folytatódott. Éppen Cunji után a sereg egy hónapig bolyongott, kénytelen volt feladni az ekkor kijelölt északi irányt, és néhány újabb csata után visszatérni a városba, majd délre fordulni. Közben nap mint nap bombáztak a Kuomintang repülői, szorongattak az üldöző hadak.

(A LEGENDA ÁLLOMÁSAI) A sereg áthaladt Kujcsou és Jünnan tartományon, s egy időre mellé szegődött a hadiszerencse. Liu Po-cseng nevéhez fűződik a régi kínai regényekbe illő csel: a Jünnan és Szecsuan tartományokat elválasztó Csinsa folyón magas rangú Kuomintang-tisztnek öltözve evezett át a partot védő helyőrséghez, és tőlük kért bárkákat az ugyancsak kuomintangistáknak álcázott vöröskatonák átszállításához. (A szecsuani hadurak ugyanis óvatosságból minden csónakot, bárkát átvontattak a maguk oldalára, hogy így is meghiúsítsák a vörösök átkelését.) Liu sikerét elősegítette, hogy akárcsak Teng Hsziao-ping, ő maga is szecsuani volt, s jól ismerte a helyi viszonyokat. A Kuomintang-kokárdás vöröskatonák aztán hamar lefegyverezték a rászedett helyőrséget, s a Vörös Hadsereg számára megnyílt az út Szecsuanba. Nincs feljegyzés arról, rész vett-e Teng is ebben az akcióban – a következő években mindenesetre ő Liu Po-cseng egyik legközelebbi harcostársa.

Legendás a Tatu folyónál való átkelés is. Először néhány vöröskatona evezett át a rendkívül gyors sodrású hegyi folyón. A túlsó partról egész ezred tüzelt bárkájukra, de partra érve tartani tudták hídfőállásukat, amíg a következő komppal megérkezett az erősítés. Itt jutott át a sereg egyik része; a másik

egy függőhidat foglalt el Lutingcsiao városánál, azon a helyen, ahol hét évtizede a tajping-felkelés seregét a folyóba szorították, és megsemmisítették az üldöző császári hadak. A szecsuani csapatok a híd feléről még a pallót is felszedték. A vöröskatonák a láncon kúsztak előre, egyik a másik után zuhant az alant habzó sebes vizű folyóba, de végül is elérték a pallót, s kézigránátjaikkal megfutamították a védőket, lehetővé téve sok tízezer társuk továbbvonulását. Lutingcsiao azóta is számos kínai festmény témája, bevonult a had- és világtörténelembe. De amikor erre emlékezünk, azt is fel kell mérnünk: többször is egy hajszálon függött a sereg sorsa. A győzelem nem volt eleve adott: Csang Kuo-tao nagyobb erejű vörös serege később elpusztult.

(A SZAKADÁS) A „hosszú menetelésben" ugyanis nemcsak az ellenséggel, az éhséggel, a faggyal, nemcsak a hegyekkel, a mocsarakkal, nemcsak a mérgezett nyilú hegyilakókkal kellett megküzdeni: Cunji után néhány hónappal és egy-két ezer kilométerrel még egy második nagy belső válsággal is. Ez abból adódott, hogy a Tatu folyón való átkelés után megnyílt az út észak felé, és Lianghokounál a Mao és Csu Te vezetése alatt álló erők egyesültek a másik – Hupej, Honan és Anhuj tartományok határán létesült – tanácskörzetből érkezett 4. Hadtesttel, amely Csang Kuo-tao parancsnoksága alatt állt. Ez az erő frissebb volt és nagyobb létszámú, s addig kevesebb megpróbáltatáson ment át. Míg a Központi Hadseregcsoport alaposan megfogyatkozott a kemény harcokban, Csang Kuo-tao erői 40 000–50 000 főt számláltak, és a találkozás pillanatában 30 000–40 000 négyzetkilométeres, gyéren lakott korzetet ellenőriztek. Egy új tanácshatalom felállítását fontolgatták, így megindult a küzdelem a vezetésért. Itt vált ismeretessé az is, hogy a hupej–honan–anhuji tanácskörzetből egy hadoszlop egyenesen észak felé vonult el, és vörös körzetet létesített Senhszi tartományban. Maoerkajban, a sereg következő állomásán, a politikai bizottság ennek a körzetnek az elérését tűzte ki célul az egész haderő elé.

Csakhogy ehhez még át kellett vágni a 4000 méteres magasföld füves mocsarán: aki letért az útról (amelyet a sereg előtt terelt állatok, lovak és szarvasmarhák „derítettek fel"), halál fia volt. A sereg két menetoszlopban kísérelte meg a lehetetlent – az elsőben menetelt Mao és a Központi Tanács-

körzetből érkezett vezetők java, a másodikban Csang Kuo-tao s a két erő „keverése" jegyében mellé beosztott Csu Te és Liu Po-cseng. A második hadoszlop azonban nem tudott megbirkózni a mocsárral, ezért Csang Kuo-tao – miután ő volt akkor az egész sereg politikai biztosa – rádión az I. Hadseregnek is parancsot adott a visszafordulásra. Mao Ce-tung erre nem volt hajlandó. Éjnek idején adott utasítást a hozzá hű egységeknek az út folytatására – csak azok az egységek maradtak vissza ebben a hadoszlopban, amelyek korábban is Csang parancsnoksága alatt álltak. A Vörös Hadsereg két részre oszlott, ami ebben az esetben politikai szakadásra is vezetett. Csang Kuo-tao nem ismerte el többé a PB fennhatóságát, saját központi és politikai bizottságot szervezett, külön haditanácsot hozott létre.

A zord hegyi hágók ösvényein útját kínlódva folytató I. Hadseregben viszont annál egyértelműbbé vált, hogy az első ember – ismét – Mao Ce-tung. Ebben az oszlopban haladt Teng Hsziao-ping is, aki a politikai propagandát irányította. Az események fényében ez nem volt sem könnyű, sem jelentéktelen feladat: volt mit megmagyarázni.

A 12 500 kilométeres „hosszú menetelés" az I. Hadsereg számára 1935 októberében ért véget. Százezer ember indult Dél-Csianghsziból – 7000–10 000 érkezett meg az északsenhszi tanácskörzetbe, amelyet Kao Kang létesített. Kína e szegény, de az ország történelmében mindig nagy szerepet játszó részében a forradalom seregének végre sikerült megvetnie a lábát, s szilárd támpontot kiépítenie. Ide alig háromszáz kilométerre volt Hszian, a hajdani birodalmi főváros, ahol még a föld alatt is hadseregek sorakoztak: a hetvenes évek elején Hszian közelében fedezték fel Csin Si Huang-ti, a birodalomalapító császár életnagyságú terrakottakatonáit. Egy évvel később, 1936 őszén jutottak el a forradalmi bázisra – további megpróbáltatások után – Csang Kuo-tao katonái: ettől számítják a „hosszú menetelés" befejezését. A vezérek rövid időre elásták a csatabárdot, annál is inkább, mert Csang IV. Hadseregének zöme rögtön új, nyugati hadjáratra indult Kanszu tartományba, ahol aztán súlyos vereséget szenvedett és megsemmisült. A kudarcért viszont Csang Kuo-taót tették felelőssé, aki ezért 1938-ban elhagyta Jenant, és a Kuomintanghoz csatlakozott.

Ami Teng Hsziao-pinget illeti, a menetelés végén megbete-

gedett. A tífusz sokakat megölt, ő túlélte. Felgyógyult, de egy ideig még nem vehetett részt a küzdelemben. Amikor azonban a hsziani incidens után kibontakozott a japánellenes egységfront, ismét a harcosok között volt: Liu Po-cseng oldalán a VIII. Hadsereg 129. ezredének politikai biztosa.

(VERESÉGBŐL SIKER – GYŐZELEMBŐL KUDARC) Nagy Sándor vagy Dzsingisz kán hadai is megtettek valószínűtlenül hosszú utakat. Ám a vállalkozás mindenképpen rendkívüli abban, hogy itt egy forradalmi sereg szárazföldi odisszeiájáról volt szó – 18 hegyláncon, 24 folyón keltek át – , s főleg abban, hogy az egy éven át visszavonuló haderő magja fennmaradt, tovább küzdött, s később százszorosára nőve győzött. Egyedülálló volt ez az erő abban a tekintetben is, hogy nem pusztán hadat viselt, de egyben politikai-ideológiai nevelőműhely is volt. Képezte saját katonáit, s amerre haladt, milliók között hintette el az új eszmék magvait. Az a katonai, politikai, szervezési tapasztalat, amelyre a menetelés résztvevői szert tettek, későbbi sikereik egyik legfőbb forrása.

A továbbiak szempontjából viszont ne feledjük el azt sem, hogy a párt, amely a Kommunista Internacionálé bábáskodásával született, és addig útmutatásait követve szoros kapcsolatban állt vele, ebben az időszakban attól teljesen függetlenül szerezte új arculatát. Otto Braun, a szervezet által küldött tanácsadó Cunji után már csak tanúja, nem formálója volt az eseményeknek. Mao Ce-tung személyében ebben az időszakban került olyan vezető a párt élére, aki nem a Komintern forradalmi iskolájába járt. Mao immár a kínai parasztságban látta a mozgalom fő erejét. Igaz, hogy közben a Kuomintang-területeken, a nagyvárosokban is folyt a kommunista szervezőmunka a munkásosztály soraiban, nem utolsósorban Liu Sao-csi vezetésével – mégis, a paraszti tömegekből verbuváló Vörös Hadsereg, a „hosszú menetelésben" edződött párt magával vitte ezt a jellegzetességet is: az agrárforradalom katonáinak tekintették őket Kína más erői is. Ez a győzelem egyik kulcsa volt. De talán nem tévedek, ha úgy vélem, hogy a „hosszú menetelés" lehetetlen vállalkozásának végső sikere későbbi, kudarcba fulladt lehetetlen vállalkozások lélektani forrásává is válhatott – már a győzelem után. Ha az elképzelhetetlen megvalósulhatott a hatalmon levő ellenséggel szemben, miért ne sikerülhetne, amikor mienk a hatalom?

Hiszen például az a megállapodás, amely Csang Kaj-sekkel 1936 decemberében, a hsziani incidens idején született a japánok elleni közös harcra, s amely új helyzetet teremtett az elkövetkező nyolc esztendőre, nem sokkal korábban szintén lehetetlennek tűnhetett.

EGYSÉGFRONTBAN JAPÁN ELLEN

(A KÜLÖNÖS HSZIANI INCIDENS) Ami Hszianban történt, az mindmáig rejtély, de a dráma következményei meghatározóvá váltak Kína sorsára és persze Teng Hsziao-ping következő éveire nézve is.

Hiszen nézzük csak: Csang Hszüe-liang Északkeleti Hadseregének az lenne a feladata, hogy megsemmisítse a vörösöket – ehelyett titkos vagy hallgatólagos egyezményt köt velük, hogy úgy tesz, mintha harcolna ellenük, ám valójában kerüli az ütközetet, sőt együttműködik velük, még utánpótlást is juttat számukra: pénzt és egyenruhaanyagot. A mandzsúriai tábornok nemcsak szemet huny afölött, hogy az általa ellenőrzött területeken keresztül haladnak a kommunista futárok más Kuomintang-körzetekbe és azokból vissza, de – Otto Braun szerint – még ahhoz is hozzájárul, hogy hsziani főhadiszállásánál a kommunista párt titkos irodát nyisson. Csang Hszüe-liang abba is beleegyezik, hogy a kommunisták segítséget nyújtsanak a „japánellenes nevelésben" hadserege katonáinak, vagyis agitációt folytassanak csapatai között. Csang Kaj-sek tábori csendőreinek persze feltűnik ez a nem nagyon leplezett fraternizálás, s az ő „kékingesei", katonai rendőrei is fokozzák tevékenységüket Csang Hszüe-liang katonái között.

Az, hogy az Északkeleti Hadsereg nem lelkesedik a kommunisták elleni küzdelemért, érthető. Csang Hszüe-liang Mandzsúria hadurának, Csang Co-linnak a fia (apját a japánok ölték meg, amikor tábori vonatát felrobbantották), s egy olyan sereg élén állt, amelyet északkeletről, Mandzsúriából a japánok űztek el. Ezek a katonák éppenséggel arra akarják rábírni Csang Kaj-seket, hogy szüntesse be a kommunisták soha véget nem érő üldözését, kínaiak ne harcoljanak kínaiakkal, a nemzet minden erejét fogják össze a japánok ellen. Így természetes a rokonszenv a vörösök iránt, elvégre a Központi Tanácskörzet kormánya már 1932-ben, a sanghaji japán agresszió idején látványosan hadat üzent Japánnak. (Ami persze

nem sok gyakorlati következménnyel járt: a japánok vagy ezer kilométernyire voltak.) 1935-től, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusától kezdve a kommunisták nemzetközi szervezete is a japánellenes egységfront megteremtésére szólít. Maga a központi bizottság már a „hosszú menetelés" idején felhívást ad ki a Japánnal szembeni ellenállásra és az ország megmentésére, majd ezt többször is megismétli 1935 végén és 1936 elején. Igaz, a célpont ezekben nemegyszer éppen Csang Kaj-sek, amiért elutasítja ezt az együttműködést.

Nemhogy elutasítja, de lám, Hszianba utazik, hogy kivizsgálja az Északkeleti Hadsereg különös viselkedését, és megszervezze a legújabb „végső" hadjáratot a vörösök ellen. December 7-én érkezik Hszianba – és 12-én Csang Hszüe-liang, valamint Jang Hu-cseng tábornok letartóztatja a nankingi kormány vezetőjét, majd üzenetben fordul a nemzethez, a kormány kiszélesítését, a polgárháború befejezését, a politikai foglyok szabadon bocsátását és egy konferencia összehívását javasolva a nemzet megmentése érdekében. Jenanban még aznap nagygyűlésen ünneplik az eseményt, Mao, Csu Te és Csou En-laj mond beszédet: eljött az idő a Csang Kaj-sekkel való leszámolásra, népbíróság elé kell állítani Kína nemzeti érdekeinek árulóját, egyesíteni kell a nemzetet a japánok elleni harcra. Csang Hszüe-liang már másnap repülőgépet küld Csou En-lajért, aki addig is partnere volt a titkos tárgyalásokon. Aztán megkezdődik az alkudozás a fogoly Csang Kaj-sek, az őt fogva tartó Csang Hszüe-liang és a kommunisták között. A nankingi kormány felmentő sereget szervez, úgy tűnik, éppen a küszöbönálló japán támadás előtt még hevesebben lángol fel a polgárháború. A *Pravda* viszont már december 14-én elítéli a generalisszimusz – Csang Kaj-sek ezzel a ranggal ruházta fel magát – letartóztatását, mert az Kína szétesésére vezethet. A Kommunista Internacionálé az incidens békés megoldására, a közös ellenség elleni összefogásra szólítja a feleket. Csou En-laj már ilyen értelemben ajánl alkut Csang Kaj-seknek. Tíz napon át Hszianra figyel a világ – aztán a nankingi kormány vezetőjéhez megérkezik felesége, majd szabadon bocsátják, és visszatér a Jangce-parti városba, méghozzá Csang Hszüe-liang és Jang Hu-cseng kíséretében. (Csang Kaj-sek sohasem bocsátja meg a mandzsúriai tábornok lázadását: személyes foglyaként őrizteti ezután több mint 26 éven át, magával viszi Tajvanra is. Ami Jang Hu-csenget il-

leti, vele szemben a bosszú még könyörtelenebb: mielőtt Csungkingot 1949-ben elfoglalják a kommunista csapatok, a fogoly tábornokot kivégezteti a generalisszimusz.) Az „incidens" után Nankingba visszatérve Csang Kaj-sek úgy nyilatkozik, hogy semmiféle megállapodást nem írt alá fogvatartóival.

De minek a papír: adott esetben többet érhet a szó is. Alig néhány hónap telik el az incidens lezárása után, és minden, amit Csang Hszüe-liang követelt, megvalósul (mint láttuk, azzal a ráadással, hogy ő maga fogoly lesz és marad). A hamarosan meginduló hivatalos tárgyalásokon létrejön a megegyezés: Csang Kaj-sek visszavonja ostromgyűrűjét a vörös erőktől, amelyek időközben az Északkeleti Hadsereggel történt megegyezés alapján Jenan fal övezte városába teszik át központjukat, véget ér a polgárháború. 1937 őszén a Vörös Hadsereg egésze beolvad a központi kormány seregei közé – ezután egy részét VIII. Tábori Hadseregnek (itt röviden VIII. Hadseregként szerepel majd), egy másik részét Új IV. Hadseregnek hívják, a tanácskörzet pedig „különleges határövezet" lesz a Kínai Köztársaságban. Ha valaki manapság a Hongkong kínai szuverenitás alá való 1997-es visszatérésének alapjául szolgáló (Tajvannak is felajánlott) „egy ország – két társadalmi rendszer" elv eredetét keresi, akár fél évszázaddal is visszanyúlhat. Akkor Csang Kaj-sek is kész volt elfogadni ezt a különös kompromisszumot. Igaz, csak egy időre, és ezt akkor a kommunisták sem gondolták másként.

(HARCBAN JAPÁNNAL – KÍNÁÉRT) A japán támadás kiszélesedése ekkor már nemcsak fenyegetett: meg is indult. 1937. július 7-ről 8-ra virradóra robban ki a lukoucsiaói incidens Peking közelében: egy gyakorlatozó japán alakulat egyik katonája eltűnik, a japánok át akarják kutatni a közeli kínai kaszárnyát, mert azt állítják, hogy emberüket a kínaiak rabolták el. Lövöldözés tör ki, s noha az eltűnt japán hamarosan megkerül, az ügyet a szigetország arra használja fel, hogy megindítsa csapatait Peking ellen, majd azt követően elfoglalja az egész kínai partvidéket s a nagy folyók völgyeit. A hódítók páratlan brutalitással járnak el: szörnyű vérengzéssel torolják meg például Nanking védőinek ellenállását. A mai kínai közlések szerint 300 000 áldozata van a terrornak (több, mint a Japánra dobott két atombombának összesen), s kifosztják a várost. „Nanking megbecstelenítése" még ma is szenvedélyeket

kavar: 1986-ban távoznia kellett a japán kormányból egy miniszternek, aki a barbár mészárlást „katonai szükségszerűségnek" nevezte, kiváltva ezzel Peking tiltakozását. Brutalitásával így Japán egyesítette a kínai nép javát önmaga ellen. A szigetország világháborús vereségéig tartó küzdelemnek egyik – vagy talán legfontosabb – eredménye éppen ezért a kommunista erők páratlan növekedése lett, a siker egyik kovácsa pedig Teng Hsziao-ping.

A VIII. Hadsereg, amely tehát a Kuomintanggal létrejött megállapodás értelmében a „nemzeti fegyveres erők" része, formailag a 2. háborús övezet parancsnokának, Jen Hszi-sannak, Sanhszi tartomány kormányzójának fennhatósága alatt állt – az ő helyettese lett Csu Te parancsnok. A katonák sapkáikra a vörös csillag helyett a Kuomintang fehér napját varrták, de mind a korábbi tanácshatalom addigi szervezete, mind a Vörös Hadsereg parancsnoki hierarchiája érintetlen maradt. Ez az erő 50 000–60 000 fegyveresből állt, akiket három hadosztályba szerveztek.

Érdemes itt ismertetni a parancsnoki listát, hiszen megtaláljuk rajta az 1949-ig, a Kínai Népköztársaság kikiáltásáig eltelő időszak szinte valamennyi híres kommunista katonai vezetőjét. A VIII. Hadsereg parancsnoka tehát Csu Te, helyettese Peng Tö-huaj, vezérkari főnöke Je Csien-jing, politikai biztosa Zsen Pi-si. A 115. Hadosztály (ugyanis a Kuomintang-seregekhez igazodik a számozás) parancsnoka Lin Piao, helyettese Nie Zsung-csen, aki egyben politikai biztos is. A 120. Hadosztály parancsnoka Ho Lung, helyettese Hsziao Ke, vezérkari főnöke Csou Si-ti, politikai biztosa Kuan Hsziang-jing. A 129. Hadosztály parancsnoka Liu Po-cseng, helyettese Hszü Hsziang-csien, politikai biztosa pedig Teng Hsziao-ping. A listán mindenki tábornoki címet visel, kivéve éppen Tenget, aki korábban is mindig politikai biztosi funkcióban képviselte a pártot: a pártot, amely a Vörös Hadseregben mindig parancsolt a puskának, éppen mert a hatalom – ahogy Mao mondogatta – „a puska csövéből nő ki". A 115. Hadosztály a „hosszú menetelés" Mao irányította I. Hadseregének csapataira, a 120. Hadosztály a Hunan északi részén kialakult tanácskörzetből hasonló, de nyugatabbra vezető úton végigmasírozott, Ho Lung irányította II. Hadsereg egységeire, míg a 129. Hadosztály a Csang Kuo-tao-féle IV. Hadseregből megmaradt erőkre épült elsősorban. Az utóbbi sereg annak idején hosszan idő-

zött Szecsuanban, sok katonája onnan érkezett: nem meglepő, hogy a parancsnokok kijelölésénél a tartományból való Liu Po-csengre és Teng Hsziao-pingre esett a választás. Nem mellékes körülmény, ha egy parancsnok érti beosztottainak beszédét: a kínai dialektusok, tudjuk, különböznek egymástól, csak az írás hordoz azonos értelmet. De az sem mellékes, hogy a korábbi IV. Vörös Hadsereg hosszú időn át a Maóval rivalizáló Csang Kuo-tao vezetése alatt állott: így Mao egyik legmegbízhatóbb emberét küldte oda Teng személyében.

A VIII. Hadsereg parancsnoki kara majdnem pontosan azonos az 1955-ben kinevezett marsallok listájával. Ez is mutatja, hogy ekkorra már kialakult az a katonai vezetőgárda, az a fegyveres szervezet, amely az elkövetkező években a hatalmas felszabadító hadsereg irányító magvává vált. A siker természetesen nemcsak a katonai tehetségen múlt: a történelmi fordulat megnyerte a kommunisták számára a nemzet egészének megbecsülését.

A párt megalakulásától addig eltelt több mint másfél évtizedben először – a húszas években – a munkásosztály mozgósítására épül a stratégia: a városi felkeléseket leverték, a nagyvárosok fegyveres erővel való megrohamozása nem sikerült. Ezt követően, a tanácskörzetek éveiben, a párt azokon a területeken, amelyeken ideig-óráig gyakorolta a hatalmat, az agrárforradalom hirdetésével maga mellé állította a parasztság széles rétegeit. Ez a körzet azonban, láthattuk, aránylag szűk volt. A japánellenes háborúval viszont a párt megnyerte a nemzet értelmiségi elitjének, a kispolgárság jelentős részének, a nemzeti burzsoázia fontos erőinek támogatását is, s noha az egységfront érdekében lemondott a radikális agrárreformról, a földesurak földjének elkobzásáról, s csupán a bérleti díjak csökkentését hirdette, óriási új területeken tette ismertté téziseit a parasztság soraiban.

Ami viszont a Kuomintangot illeti, a kommunistákkal való szakítás után a nankingi kormány sohasem tudta igazán egyesíteni az országot, hatalma a helyi hadurakkal való kompromisszumokra épült, s szüntelenül új hadjáratokra kényszerült ellenük is. Nem tudta felszámolni a kommunisták forradalmi erejét, nem volt képes – éppen tőlük való félelmében – igazi reformokkal maga mellé állítani a parasztságot, ezzel szemben korruptsága, tehetetlensége, a japánokkal szemben tanúsított engedékenysége elidegenítette tőle az entellektüelek, a

polgárság egy fontos szegmentumát. A megszállt nagyvárosokból özönlöttek a diákok, az értelmiségiek Jenanba, hogy a kommunisták soraiban vegyenek részt a japánok elleni küzdelemben.

Ami a katonai műveleteket illeti, azok katasztrofálisan alakultak a Kuomintang számára. Sorra vesztette el legnagyobb városait, gazdasági-politikai központjait, s még a nankingi fővárost is fel kellett adnia. Csang Kaj-sek Csungkingba, Szecsuan fővárosába tette át székhelyét: ez a város már a Jangce felső folyásánál terül el. A japánok 1937–1938-ban elfoglalták az egész tengerpartot, valamint a folyóparti nagyvárosokat, s ellenőrizték a legtöbb vasútvonalat – vagyis az ország szinte egész közlekedési rendszerét. (A primitív kínai úthálózat nem volt alkalmas a korszerű hadviselésre.) Ezzel szemben a helyzet igen kedvező volt a partizánhadjáratokban edzett erők számára, amelyek a VIII. Tábori Hadsereget és az Új IV. Hadsereget alkották. Miután a jól felszerelt japán csapatok a meghódított területekhez képest elenyésző létszámuk miatt csak a nagyobb központokat és a fő közlekedési útvonalakat ellenőrizhették, azokon túl kibontakozott a „népi háború", amelyben nagy térségek, óriási vidéki körzetek váltak Észak- és Közép-Kínában japánellenes támaszpontokká a kommunisták vezetése alatt. Amíg a japánok nem indították meg agressziójukat, a vörös erők mindenütt a Kuomintang heves ellenállásába ütköztek, sorra fel kellett adniuk támaszpontjaikat, tanácskörzeteiket. Most viszont velük szövetségben törtek előre, ugyanakkor a Kuomintang hagyományos szervezésű és felfogású, a parasztság mozgósításától, a földreformtól ódzkodó erői nemigen voltak képesek arra, hogy áttérjenek a gerillahadviselésre. Még az e feladattal a japánok háta mögé küldött erőik is jobbára úgy harcoltak, mint a reguláris hadseregek, általában véve pedig beérték a csungkingi kormány pozícióinak védelmezésével, a hágók oltalmazásával, a termés betakarításának biztosításával.

(AZ ELLENSÉG HÁTÁBAN) A Liu Po-cseng és Teng Hsziao-ping vezette 129. Hadosztály japánellenes hadjárata – amelyről Liu később közzétette memoárjait – 1937 őszén kezdődött. A két szecsuani közül Liu volt az idősebb: 1893-ban született. A csengtui katonai akadémián sajátította el a hadtudományt, 1911-ben részt vett a polgári forradalomban, s még húszéves

sem volt, amikor már egy szecsuani hadúr, Hsziung Ko-vu seregéhez tartozott. Az egyik csatában elvesztette fél szemét – ettől kezdve nevezték a bátor parancsnokot „félszemű sárkánynak". Vu Jü-csang szecsuani forradalmár ajánlotta őt a kommunista pártba 1926-ban. 1928 és 1930 között Liu Po-cseng a Szovjetunióban képezte tovább magát, többek között a Frunze Katonai Akadémián. Visszatérése után a Csianghszi Központi Tanácskörzetben egyike lett a katonai vezetőknek; egyébként az akkor Mao és Csou között a hadviselés módjáról folyó vitákban inkább az utóbbit támogatta. A „hosszú menetelés" során játszott szerepéről már szóltunk: kitűnő taktikusnak, a megtévesztő manőverek, illetve a tárgyalások nagy mesterének bizonyult. Ebben segítségére volt az is, hogy ismerte a Szecsuan és Tibet határán élő törzsek nyelvét. Amikor a 129. Hadosztály parancsnokává nevezték ki, már negyedszázados harci tapasztalattal rendelkezett.

A 129. Hadosztály szeptember első napjaiban átkelt a Sárga-folyón, hogy felvegye a harcot a támadó japán egységekkel. Vakmerő támadást intézett Tajjüanhoz, a tartomány fővárosához közel egy japán légitámaszpont ellen, megsemmisítve 24 gépet. A továbbiakban a 115. és a 129. Hadosztály együttesen támadta a japán szerelvényeket és garnizonokat a Tajjüan felé vezető útvonalakon. Igaz, nem tudta megakadályozni a város elestét, és a visszavételére indított támadás is kudarcot vallott 1938 novemberében, viszont áttörte a japánok bekerítő gyűrűjét, és több taktikai sikert ért el ütközeteiben.

A hadi események egyik megfigyelője Evans Carlson amerikai őrnagy volt, aki úgy jellemezte a Liu Po-cseng vezette erők harcászatát, hogy az világos, egyszerű, a tervezésben és a végrehajtásban egyaránt hatékony volt. Tőle származik az egyik első nyugati feljegyzés Teng Hsziao-pingről. Láthatóan nagy hatást tett rá az „alacsony, erős fizikumú férfi", mert így jellemzi: „Elméje olyan csípős, mint a mustár." Teng kifejtette amerikai vendégének: a párt célja megvalósítani az egységfrontot a Kuomintanggal a japánellenes háborúban. Az amerikai beszámolója szerint Teng és a többi kommunista tiszt, akivel találkozott, láthatóan magabiztos volt, határozott elképzelésekkel rendelkezett. Hittek abban, hogy katonai-politikai stratégiájuk helyes, és sikeresen képesek alkalmazni a japán hódítókkal szemben – annak ellenére, hogy Észak-Kína e térségét kevésbé ismerték, s a vidéknek nem voltak olyan forra-

dalmi hagyományai, mint más kínai térségeknek. Howard L. Boorman, Teng egyik életrajzírója éppen azt tekinti az 1937-től 1945-ig terjedő időszak legfőbb kommunista vívmányának, hogy a párt „fenomenális gyorsasággal" építette ki rivális közigazgatási rendszerét a japán vonalak mögött, s ez a közigazgatás hatékonyabb, a közvéleményre érzékenyebb volt, az alapvető reformokkal többet törődött, mint a nemzeti kormány, amely akkor elszigetelt helyzetben volt a nyugati tartományokban.

A 129. Hadosztály bázisa a Tajhang hegységben alakult ki, és itt működött a VIII. Hadsereg vezérkara is. Innen irányították a Sanhszi, Hopej, Honan és Santung tartományok jelentős területeit magába foglaló Csin–Csi–Lü–Jü katonai körzetet is. E térségekben – 500 000 négyzetkilométeres országrész ez – a gazdasági és politikai munka legalább olyan fontos volt, mint a hadműveletek. Ez a feladat, írja William W. Whitson a kínai felszabadító hadsereg vezetőiről szóló művében, elsősorban Teng Hsziao-pingre hárult. A falvakban gerillacsoportokat, felderítő egységeket hozott létre, amelyeknek feladata az volt, hogy segítsék a hadosztály nagyobb műveleteit. Ebben a munkában sok olyan diák is részt vett, aki a japán támadáskor az észak-kínai egyetemekről Jenanba ment, s ott a Kangtán, a Japánellenes Katonai Akadémián tett szert katonai-szervezési ismeretekre. A szervezők „propagandacsoportot" formálva többedmagukkal érkeztek egy-egy faluba, megkeresték a különböző helyi szervezetek, titkos társaságok vezetőit, felmérték, kikkel működhetnek együtt, kiknek az ellenállását kell semlegesíteni. Mivel a Kuomintanggal kötött egyezményben a párt lemondott korábbi földreform-politikájáról, s mivel a japánok elleni harcban minél szélesebb összefogásra volt szükség, a megvalósított reformok rendszerint szerények voltak, jobbára a bérleti díjak csökkentésére irányultak. Mindazonáltal ez is ellenállásba ütközött – elsősorban a titkos társaságok részéről, amelyek jobbára a földesúri érdekeket fejezték ki. Ezért a Liu Po-cseng és Teng Hsziao-ping vezette Csin–Csi–Lü–Jü határkörzet kormányzata rendeletben tiltotta be tevékenységüket, árulásnak minősítette a csatlakozást hozzájuk.

A propagandacsoportok minden faluban mozgósítási bizottságot állítottak fel, hogy megszervezzék a harcoló csapatok támogatását. A falvakban, körzetekben, járásokban választásokat rendeztek, amire aligha volt példa a múltban. Ez

természetesen sok helyen megrendítette a notabilitások, földesurak hatalmát. A kommunisták a választott szervekben ugyan egyharmados aránnyal kisebbségben voltak – egy másik harmadot a Kuomintang adott, egy továbbit pedig az egyéb „hazafias erők" –, ám ők voltak a legaktívabbak, a legöntudatosabbak az új önkormányzati, közigazgatási struktúrában.

A legalkalmasabb fiatalokból minden faluban önvédelmi csoportokat állítottak fel: egy-egy több száz lakosú faluban jobbára mintegy harminc ember formált egy szakaszt. Tagjai a falu körzetében maradtak, és végezték munkájukat – fegyvere sem volt mindegyiküknek. Később újabb képzést kaptak; ekkor már „helyi csapatoknak", gerilláknak minősítették őket, s nagyobb egységekbe összevonva bekapcsolták csoportjaikat a katonai műveletekbe, vagy éppen a 129. Hadosztály katonái lettek. Így a falvak biztosították ezekben a körzetekben a haderő utánpótlását. Teng azonban azt hangsúlyozta, hogy a „részidős katonák", milicisták elsősorban segédfeladatokat láthatnak el.

(TENG ELSŐ REFORMJAI) Ezt az egész tevékenységet Whitson szerint Teng irányította, miután 1938-ban a központi bizottság észak-kínai irodája tajhangi alirodájának titkára lett. Észak-Kínában négy ilyen aliroda működött, meglehetősen nagy önállósággal, hiszen a jenani pártközpont messze volt, nehezen irányíthatta a japán vonalakon túl levő erőket. A párt befolyása éppen azért terjedhetett, mert vezetői immár önállóan alkalmazták a központ által meghatározott stratégiai irányvonalat.

Mint minden japánellenes körzetben, a termelés itt is alapvető fontosságú volt. Biztosítani kellett az élelmet, ruházatot a katonaság és a lakosság számára – figyelembe véve azt is, hogy a 129. Hadosztály legfeljebb járási székhelyeket ellenőrzött, nagyvárosokat nem. Amiként Jenanban, itt is termelési mozgalmakat indítottak, a Sanhsziban és Honanban Teng irányításával létesült közigazgatás azonban itt már olyan receptekkel kísérletezett, amelyek később is jellemzők lesznek rá. Az élmunkások prémiumot kaptak: az elv az, hogy „a keményen dolgozóknak jutalom, a lustáknak büntetés jár". A szerződéses rendszer is itt tűnik fel először, a bérleti rendszer új változataként; a köztulajdonba tartozó földeken dolgozó pa-

rasztoknak a termésből csak az előre kiszabott kvótát kellett beszolgáltatniuk, a többivel ők maguk rendelkeztek. A jenani példát követve, ahol a párt vezetői löszbarlangjuk előtt maguk is megművelték egy-egy parcellát, Teng is csatlakozott egy katonai egységhez, amely egy búzatáblán gazdálkodott.

Teng Hsziao-ping két irányítási struktúrát is kiépített: a politikai aktivisták egyik csoportja a polgári adminisztrációval foglalkozott, a másik a katonai ügyekkel. Amikor a negyvenes évek elején a jenani „munkastílus-javító" kampány, a cseng-feng-mozgalom kibontakozott, bírálat is érte ezt a rendszert, mert „nem volt egységes" a káderek kiválasztása. Az azonban általános jellemzője volt ezeknek az időknek, hogy a VIII. Hadsereg kommunista parancsnokai katonai és civil kérdésekkel is foglalkoztak, a kettő elválaszthatatlanul összefüggött.

1942-től különben a 129. Hadosztály csapatait szétszórták a Csin–Csi–Lü–Jü határövezetben, hogy a helyszínen erősítsék a gerillaegységeket. Ez változás volt az előző évekhez képest, amikor – például 1942 nyarán a „száz ezred hadjáratában" – a VIII. Hadsereg nagy egységei bocsátkoztak harcba a japánokkal a vasútvonalak mellett, komoly veszteségeket okozva az ellenfélnek. Ezért azonban maguk is nagy árat fizettek, amikor a következő esztendőben kibontakozott Okamura tábornok tíz hadosztályának ellentámadása. A japánok féktelen terrorral csaptak le a lakosságra és katonai ellenfeleikre. „Mindenkit megölni, mindent felégetni és mindent megsemmisíteni" az ellenállási gócokon: ez az egyszerű és kegyetlen taktika (a „három minden" – írják róla később) jellemezte akciójukat. Rövid távon ez talán sikeres volt, hosszabb távon ugyanúgy mozgósította a tömegeket a hódító ellen, mint 1937-ben a nankingi mészárlás.

1942-től tehát a 129. Hadosztály erői klasszikus partizánháborút folytattak, sok ezer kis akciót hajtottak végre a japánok ellen Sanhszi tartomány déli és Honan északi részén, bonyolult föld alatti rejtekhely- és alagútrendszert építettek ki a sík vidékeken. Az ellenőrzésük alatt álló terület nagysága és a milícia létszáma gyorsan növekedett. 1943 végén az utóbbi már 400 000 körül járt, s több mint száz járást ellenőrzött. 1944-ben Liu Po-cseng ismét összevonta az erőket, ekkor már számos várost is elfoglalt. Csatlakoztak hozzá a korábban a japánokkal együttműködő kínai haderőkből átállt katonák is – nem beszélve arról, hogy a japánellenes összefogás ideje-

ben is több alkalommal szembekerültek egymással a Kuomintang irányította és a kommunista haderők, s az előbbiek közül sokan szintén a kommunista sereghez pártoltak. (A legsúlyosabb incidensre még 1941 januárjában Anhuj tartományban került sor. Itt a Csen Ji parancsnoksága alatt álló Új IV. Hadsereget nagy Kuomintang-erők támadták meg, több ezer fős veszteséget okozva annak. Céljuk az volt, hogy megakadályozzák kommunista körzetek kialakítását a Jangcétól délre. Ettől az incidenstől fogva a Kuomintang és a kommunista erők közötti japánellenes együttműködést állandó feszültség, súrlódások, kisebb-nagyobb összetűzések jellemezték, és ez volt a jellemző a Liu és Teng erőinek ellenőrzése alatt álló körzetekre is.)

Teng Hsziao-ping 1943-tól különben ismét feltűnik Jenanban, a Népi Forradalmi Katonai Tanács általános politikai osztályát irányítja, amely az egész katonai tervezést végzi. 1943-ban – a kínai–japán háború kitörésének hatodik évfordulóján – először szerepel együtt a párt legfőbb vezetőivel. Ebből az alkalomból ugyanis Mao Ce-tung, Csu Te, Peng Tö-huaj, Csen Ji és Liu Po-cseng mellett ő is nyilatkozatot tett közzé.

Amikor Japán kapitulált, a 129. Hadosztály reguláris erőit 120 000 főre becsülték – ez többszöröse az 1937-es létszámnak. Liu és Teng csapatai valóságos hadsereggé nőttek. De harcuk ezzel nem ért véget. Előttük állt az újabb, a harmadik forradalmi polgárháború.

A POLGÁRHÁBORÚ CSATÁIBAN

(KONGRESSZUS JENANBAN) Ha Liu Po-cseng és Teng Hsziao-ping 120 000 fős sereg parancsnoka volt, akkor rögtön felmérhetjük ennek az erőnek a súlyát a vörös hadak egészében. 1945 tavaszán (április 23–június 11.) ugyanis összeült a Kínai Kommunista Párt VII. kongresszusa, s ezen a központi bizottság beszámolóját előterjesztve Mao Ce-tung a következő adatokat sorolta fel: a párt taglétszáma 1,21 millió fő, a reguláris hadsereg állománya 910 000 fő, a milíciáé – a gerillaegységeké – 2,2 millió fő, s a felszabadított területeken 95 millió ember él, vagyis a kínai lakosságnak több mint egyötöde.

Akadhatnak történészek, akik vitatják ezeket az adatokat, de a nagyságrendet és a katonai-politikai realitásokat e számok mindenképpen érzékeltetik, különösen akkor, ha összehasonlítjuk őket a nyolc évvel korábbi helyzettel, a japán támadás előtti időszakkal. A párt taglétszáma a hsziani incidens előtt a becslések szerint mintegy 40 000 fő lehetett (hiszen az 1928-as VI. kongresszus után nagy megpróbáltatásokat élt át, számos káderét elvesztette). Így nem egészen egy évtized alatt harmincszorosára nőtt. A „hosszú menetelés" előtt a kommunisták vörös övezeteiben 10–20 millió embert élt, 1945 tavaszán majdnem 100 millió, a japán kapituláció pillanatában pedig már mintegy 150 millió. A harmincas évek elejének vörös hadseregei legfeljebb 150 000 puskát képviseltek – ekkorra a reguláris és a milicista erők együtt több mint 3 millió embert sorakoztattak fel.

A gyors növekedés reálissá tette immár a központi államhatalom megszerzésének, illetve az abban való részvételnek a célját. Mao Ce-tung kongresszusi beszámolójának még a címe is ez volt: „A koalíciós kormányról". 1945-ben, amikor a francia, olasz, lengyel, magyar stb. kommunisták is részt vettek a fasiszta hatalom összeomlása után kialakult kormányzatokban, és még élt az antifasiszta koalíció, ez megvalósítható

célnak tűnhetett Japán közelgő összeomlása után is. Ugyanakkor a kommunista bázisok gyors kiterjedése a kínai falusi központokban elmélyítette a forradalom paraszti jellegét. Erről maga Liu Sao-csi, aki egyike volt a párt munkásvezetőinek, a VII. kongresszuson így beszélt:

„Pártunk fő része hosszú időn át falun működött, mivel Kína félgyarmati, félfeudális ország, amelyben a parasztság széles tömegei alkotják a jelenlegi forradalom fő erejét, mert a városokban elnyomás alatt szenvedő munkásosztály hosszú ideig nem fejthette ki szabadon forradalmi tevékenységét, és ezért élcsapatát a vidékre küldte, s ott megszervezte nagy szövetséges hadseregét, hogy megfelelő pillanatban ezzel felszabadítsa a várost. Ez pártunk hosszú ideig tartó falusi munkájának gyakorlati értelme. A jelenlegi sajátos kínai viszonyok között pártunk csak azután vált a kínai munkásosztály képviselőjévé, csak azután teljesítette a jelen szakaszban a kínai munkásosztály feladatait, hogy ily módon cselekedett. Ha pártunk nem tett volna így, akkor nem képviselhette volna a kínai munkásosztályt, mivel a jelenlegi kínai forradalom lényegét tekintve parasztforradalom. A kínai munkásosztály feladata a jelen pillanatban lényegében a kínai parasztság felszabadítása."

Liu Sao-csi, aki a kongresszuson a párt új szervezeti szabályzatáról tartott beszámolót, ily módon adta meg annak a ténynek a hátterét, hogy a párttagság döntő többségét, 80–90 százalékát vagy még annál is többet (statisztikát nem közölt) a parasztság adta. Ami az ideológiai alapokat illeti – mint arra már utaltam –, e kongresszuson ő volt az, aki kifejtette, hogy a pártban Mao Ce-tung eszméi (Mao Ce-tung sze-hsziang) uralkodnak.

Ha nem tudnánk, hogy e szavak Liu Sao-csi beszámolójából valók, akár azt is hihetnénk, hogy a „kulturális forradalom" valamelyik szónokát halljuk: „Mao Ce-tung eszméi olyan ideológiát alkotnak, amely egyesíti a marxizmus–leninizmust a kínai forradalom gyakorlatával, ez a kínai kommunizmus, a kínai marxizmus. Mao Ce-tung eszméi – a marxizmus továbbfejlesztése a mai kor gyarmati, félgyarmati és feudális országaiban, a nemzeti demokratikus forradalomban, a nemzeti marxizmus nagyszerű példája." Évtizedekkel később – bár elítélve Mao hibáit – az első mondatot megismétli Teng is. A másodikat nem.

Vagyis annak a személyi kultusznak a megteremtésében,

amelynek végül első számú áldozatává vált, maga Liu Sao-csi is közreműködött. Mindazonáltal a párt történetének egyes kérdéseiről 1981-ben már Teng Hsziao-ping vezetésével kidolgozott értékelés, amely Mao Ce-tung hibáinak is mindmáig legátfogóbb hivatalos kínai bírálatát adta, ezt az időszakot, ezt a beállítást még nem teszi szóvá. A szóban forgó dokumentum az 1945-ig eltelt időszakot illetően lényegében átveszi annak a határozatnak a téziseit, amelyet a VII. kongresszus előtt három nappal fogadott el a KKP Központi Bizottsága, elítélve mindazokat a vezetőket, irányzatokat, akik és amelyek a párt történetének megelőző időszakaiban szemben álltak Maóval vagy az ő nézeteivel.

Ezt a dokumentumot viszont a megelőző években Jenanban és a párt egészében lezajlott „munkastílus-javító" kampány – a csengfeng-mozgalom – készítette elő. Ez azt a hármas célt szolgálta, hogy egyrészt beolvassza a pártba a japánellenes küzdelem fellendülésével hozzá csatlakozott erőket, felruházza őket a párt világnézetével, alávesse őket a pártfegyelemnek, másrészt a párton belül elszigetelje a Maóval rivális erőket, elsősorban a pártot 1931 és 1935 között irányító úgynevezett internacionalista csoportból, a „28 bolsevik" közül kikerült vezetőket, végül pedig „Mao eszméi" jegyében egyesítse a párttagok világnézetét, politikai álláspontját. A csengfeng-mozgalom során a korábbi párttagok mintegy 5 százalékát zárták ki, és ez lett a mintája azoknak a későbbi bírálati-önbírálati kampányoknak, amelyek olyan jellemzők voltak Mao irányítási stílusára (és több mint három évtizeddel később Teng megsemmisítő bírálatát váltották ki).

Érdemes felidézni, hogyan is folyt a kampány. A párttagoknak tanulmányozásra kijelölték Mao Ce-tung néhány irányadó munkáját és néhány marxista klasszikus művét. Kis csoportokba oszolva kellett elemezniük ennek az irodalomnak a fényében saját világnézetüket, addigi tevékenységüket. Ha valakinek nézeteit, vallomását, önbírálatát nem tartották kielégítőnek, a bírálat, a harc folytatódott, amíg „át nem alakították" világnézetét, vagy ki nem zárták őt. A „hadurak magatartását másoló" magatartás, vagyis egyes kommunista katonai vezetők önkényeskedése éppúgy e mozgalom célpontja volt, mint az értelmiségi körökben a külföldi irodalom előtti hajbókolás, az „emberi lényeg" vagy a „burzsoá humanizmus" hirdetése, illetve az ideológiában a „pártsablonok" hajtogatása, ami per-

sze minden olyan tételre vonatkozhatott, amelyet Mao Ce-tung elvetett. A „munkastílus-javító" mozgalom kétségkívül eredményes volt: a 17 évi szünet után összehívott pártkongresszus Mao Ce-tungot, aki Cunji óta, azaz 12 esztendeje a pártot de facto irányította. a KKP elnökévé választotta. Nézeteit immár senki sem vitatta. A testület 44 tagból és 33 póttagból álló központi bizottságot választott. Teng egyike volt a teljes jogú tagoknak.

A VII. kongresszuson az elkövetkező időszakra vonatkozóan elfogadott stratégia azokon az elveken alapult, amelyeket Mao Ce-tung 1940-től fejtett ki az „új demokráciáról" szóló írásaiban. Az új, „kínai típusú" demokrácia, amely a forradalom győzelmének eredményeként jön létre, eszerint nem a burzsoázia, de nem is a proletariátus diktatúrája lesz, hanem a négy antiimperialista, antifeudalista osztály, azaz a proletariátus, a parasztság, a kispolgárság és a nemzeti burzsoázia diktatúrája. Az állam birtokában lesznek a nagy termelőeszközök, de meghagyja a tőkés tulajdont másutt, felosztják a nagybirtokokat, de meghagyják a kisebbeket, a gazdagparasztok és a középparasztok földjeit. Az újdemokratikus kultúra nemzeti, tudományos és népi lesz. Ez a – meghatározatlan időtartamú átmeneti szakaszra szóló – program lehetővé tette a negyvenes évek elején széles paraszti, értelmiségi és polgári tömegek csatlakozását a párt vezette japánellenes küzdelemhez, a hódítók legyőzése után pedig a mozgósítást a Kuomintang ellen. Az „új demokrácia" lényegében 1953-ig maradt a kínai népi hatalom kinyilvánított elvi alapja – ezután kapott hangsúlyt a szocialista átalakítás gyors befejezésének maói igénye.

(A BÉKÍTŐK KUDARCA) A Japán elleni háború „végjátékában", 1945 mozgalmas nyarán a kuomintangisták arra törekedtek, hogy az amerikaiak segítségével megszerezzék a nagyvárosok ellenőrzését és a kapituláló japánok fegyvereit, a kommunisták pedig augusztus 10-én (azt követően, hogy az amerikaiak Hirosima és Nagaszaki japán városok ellen bevetették az atombombát) rohamra indultak, hogy minél nagyobb területet vonjanak ellenőrzésük alá. A Szovjetunió hadba lépése, a Mandzsúriát megszálló legnagyobb japán katonai erő, a Kvantung-hadsereg szétverése is új helyzetet teremtett. Amikor a fegyverek elhallgattak, a szovjet ellenőrzés alá került Harbin kivételével a Kuomintang kezében voltak a kínai metropolisok,

valamint Nyugat- és Dél-Kína legnagyobb része. A kommunista erők ellenőrizték a vidéki körzeteket Mandzsúriában és Észak-Kína nagy részében. Már nem néhány elszigetelt támaszpont üldözött védői voltak: a győztes, az ENSZ alapító tagjaként, sőt a Biztonsági Tanács tagjaként nagyhatalmi státusban elismert Kína két alapvető ereje közül az egyiket képviselték, s ennek megfelelő helyet követeltek egy koalíciós kormányban.

Amerikaiak és szovjetek számára egyaránt elképzelhetetlen volt e pillanatban a kínai polgárháború felújulása: kölcsönösen mérsékletre, megegyezésre biztatták a hozzájuk közel álló erőket. (Teng Hsziao-ping – Mao korábbi állásfoglalásainak szellemében – még 1980-ban is úgy nyilatkozott, hogy Sztálin „hibát követett el" a kínai forradalom ügyében, amikor a második világháború után nem akarta, hogy a kommunisták szakítsanak a Kuomintanggal, és megkezdjék a felszabadító háborút.) Csak hát itt nem valamiféle polgári demokrácia azonos alapelveket valló pártjairól volt szó: két, egymással több mint két évtizede versengő és viaskodó erő nézett farkasszemet. A Kuomintang sorait megosztotta a különböző hatalmi csoportok nyerészkedése és versengése, az általa ellenőrzött területeken féktelen infláció tombolt, csak a kommunisták által sürgetett társadalmi reformok ellenzése egyesítette őket igazán. A kommunisták elutasították, hogy miután oroszlánrészt vállaltak a japánellenes küzdelemből, áldozatukat látszatpozíciók morzsáival fizessék meg. Igazi részt követeltek a hatalomból, az „új demokrácia" megvalósítását sürgették. A tárgyalásokon az amerikaiak „közvetítettek" – bár maguk sem tagadták a Kuomintang reménytelen korrupcióját, s noha tanúi voltak annak, hogy Csang Kaj-sekék, akik Japán kapitulációja után is Nankingban hozták létre kormányukat, még a harmadikutas, polgári demokráciát követelő Demokratikus Ligát is felszámolták, vezetőit meggyilkoltatták vagy száműzetésbe kényszerítették. Washington így is felszerelte a Kuomintang-erőket, részben japán, részben amerikai fegyverekkel (Azok az amerikai diplomaták, politikusok, akik szerint érdemes lett volna együttműködni a kommunistákkal is, mivel azok nemzeti erőt képviseltek, vereséget szenvedtek a washingtoni belharcokban. Így ez a folyamat több évtizedes késedelmet szenvedett.) Amikor a békítési kísérletek kudarcba fulladtak, amikor Marshall tábornok 1947-ben kiábrándultan hazatért Amerika-

ba, és – párhuzamosan a hidegháború kiéleződésével, az antifasiszta koalíció felbomlásával – felújult a kínai polgárháború, a Kuomintang-erők mind létszámban, mind fegyverzetben felülmúlták ellenfeleiket. A Népi Felszabadító Hadseregnek 1950-ig egyáltalán nem volt például légiereje, míg Csang Kaj-sekék félezer bombázóval, vadász- és felderítőgéppel rendelkeztek.

Az 1947–1949-es időszak nagy hadműveleteit azonban már a tárgyalások időszakában megelőzte számos kisebb erőpróba. Ezekben a Liu Po-cseng és Teng Hsziao-ping által irányított erőknek jelentős szerep jutott. A 129. Hadosztályból kinőtt sereget különben 1945 őszétől Csin–Csi–Lü–Jü Hadseregnek, 1947-től a Központi Síkságok Hadseregének, általában pedig II. Tábori Hadseregnek nevezték. (Itt az egyszerűség kedvéért II. Hadseregként említjük.) Összetétele változott, ereje nőtt, de élén mindvégig megmaradt a Liu Po-cseng–Teng Hsziao-ping kettős. 1945 őszén, amikor a csangkajsekista és a kommunista erők a kapitulált japánok fegyverraktáraiért folytattak versenyfutást, Liu Po-cseng katonái több ütközetet is vívtak, és több – két-három hadosztályból álló – ellenséges hadoszlopra mértek vereséget. Ezek közül három további harcra alkalmatlanná vált, egy pedig átállt a Népi Felszabadító Hadsereg katonáihoz. Amikor a nankingi kormány erői megtámadták a kelet-kínai síkságon a Csen Ji parancsnoksága alatt álló III. Hadsereget, Liu katonáinak több elterelő akciója könnyítette meg Csen Ji csapatainak visszavonulását. Ebben a viszonylag békés időszakban intenzív toborzás, kiképzés és felkészülés folyt. 1947 márciusában, amikor teljes erővel felújult a polgárháború, a II. Hadsereg létszámát már mintegy 200 000 főre becsülték.

A polgárháborúban Csang Kaj-sek az elszigetelt mandzsúriai városok ostromlóit próbálta először megsemmisíteni – ám amerikai logisztikai támogatással, hajón és légi úton odaszállított erőire a Lin Piao vezette IV. Hadsereg vereséget mért. Közép-Kínában a nankingi kormány csapatai még márciusban elfoglalták a japánellenes háború kommunista bázisát, Jenant. A Kuomintang hadvezéreit azonban meglepetésként érte a felszabadító hadsereg merész válasza: Liu Po-cseng és Csen Ji erői ugyanis átkeltek a Sárga-folyón, és megindultak Közép-Kínába. A II. Hadsereg június 30-án kelt át a folyamon – Liu Po-cseng két figyelemelterelő hadművelettel kötötte le az el-

lenséget a Huangho más pontjain. Ahogy később írta, klasszikus hadicselt alkalmazott: „Nagy zajt csapni nyugaton, hogy támadjunk keleten." Kajfengnél a Sárga-folyó kilométernyi széles, s hatalmas gátak védik. A Kuomintang-csapatok a kedvezőbbnek tűnő gázlóknál sorakoztak fel, így a vöröskatonák nem ütköztek nagy ellenállásba. Az átkelés anyagi feltételeinek biztosítása – a csónakok álcázott előkészítése, a szállítás, az utánpótlás megszervezése – a politikai biztos, Teng Hsziao-ping, illetve az általa irányított gárda feladata volt. A 200 000 ember egy hét alatt átkelt a folyamon, április 14-én pedig Kajfengtől keletre megütközött három ellenséges hadosztállyal. Liu három oldalról körülvette a kuomintangistákat, s lesben álló erőivel akkor támadott, amikor azok a negyedik irányba próbáltak visszavonulni. A II. Hadsereg így győzelmet aratott, számos fegyvert, egyéb értékes utánpótlást zsákmányolt, sorait sok ezer átálló katona gyarapította. A marsall emlékiratai szerint a kuomintangisták e júliusi napokban 50 000 embert vesztettek a II. Hadsereggel vívott csatákban.

Közép-Kínában a II. Hadsereg számos veteránja ismerős helyen masírozott: 1932-ben Ojüvan körzetében működött az a IV. Hadsereg, amelynek élén az időközben dezertált Csang Kuo-tao állt, s amely 1934-ben kezdte el a maga két esztendeig tartó „hosszú menetelését" – jórészt ennek maradványai formálták a 129. Hadosztályt a japánellenes háborúban. A 15 évi háborúskodás tönkretette a vidéket, a hajdani városok falvakká zsugorodtak, és a harcosok jobbára hiába keresték hátrahagyott családjukat. A katonai és a politikai prioritásokat nehezen lehetett összeegyeztetni: a toborzás, a parasztság mozgósítása minél több katonát igényelt, minél több helyen, viszont az erők szétszórása veszélyes lett volna. A kérdésről Teng Hsziao-ping tartott beszámolót a II. Hadsereg vezetőinek tanácskozásán: az a döntés született, hogy néhány ezredet a helyi feladatok megoldására jelölnek ki, míg a többi megmarad a mozgó reguláris erők részének. A térséget, írja William W. Whitson, katonai körzetekre osztották, és pártbizottságokat hoztak létre a politikai és a katonai tevékenység összehangolására: ez természetesen a politikai biztos feladata volt.

1947 végére a kezdeményezés kicsúszott a kuomintangisták kezéből. 1948 tavaszán a felszabadító hadsereg visszahódította Jenant, szeptember–októberben Lin Piao elfoglalta a mandzsúriai nagyvárosokat, amelyek csak légihídon kaphattak

utánpótlást, novemberben pedig megkezdődött a kínai szárazföldön századunkban vívott legnagyobb ütközet, a Huajhaj-hadjárat, amelynek során 1948. november 8. és 1949. január 10. között a Kuomintang elvesztette erőinek egynegyedét. Akad olyan hadtörténész, aki szerint ez volt „Csang Kaj-sek Waterlooja". A csaták a Huaj folyó mentén, magyarországi területen zajlottak, s mivel Liu Po-cseng és Csen Ji – a II. és a III. hadsereg – erői egyaránt felvonultak, az egységes irányítás céljából közös frontbizottságot hoztak létre, amelyben a két parancsnok mellett Teng Hsziao-ping is részt vett, egyes források szerint ő vezette a testületet. Whitson szerint mindkét oldalon legalább félmillió katonát mozgósítottak a harcra, a kínai történetírás milliós seregekről szól.

(KÉT SEREG – KÉT MORÁL) A különbség, amely eldöntötte az ütközetet, egyrészt abból adódott, hogy a kommunista erőket az agrárforradalomban bízó, földre vágyó parasztok milliói támogatták, másrészt a Kuomintang-csapatok jobb felszerelését, amerikai tankjait ellensúlyozta a Népi Felszabadító Hadsereg katonáinak magasabb harci morálja és parancsnokainak érett hadművészete. Míg a csangkajsekista erők parancsnokai egymás utasításait keresztezték, s a helyi hadvezetés döntéseit ismételten felülbírálta a távolból parancsolgató Csang Kaj-sek és az általa küldött megbízott, addig a Huajhaj-frontbizottság egységes vezetést biztosított. A hadjáratban a Kuomintang-hadseregeket egymástól elszigetelve, külön-külön kerítették be és semmisítették meg a felszabadító erők: a csangkajsekisták 400 000 embert – 56 hadosztályt – vesztettek. A Kuomintang több tábornoka meghalt, fogságba esett, négyen hadosztályukkal együtt átálltak. Amikor 1949 januárjában véget ért a küzdelem, Csen Ji, Liu Po-cseng és Teng Hsziao-ping erői előtt megnyílt az út a Jangce és Csang Kaj-sek székhelye, Nanking felé.

A politikai mozgósításnak igen nagy szerepe volt ezekben a harcokban. A kuomintangista főerők mozgását szüntelenül lassították, zavarták a gerillacsapatok. Becslések szerint a térségben a harcok idején kétmillió paraszt vett részt koncentrikus árokrendszerek ásásában, erődítések építésében, talicskáikon utánpótlást szállítottak a harcolóknak, ha kellett, jelzést küldtek a kuomintangisták mozgásáról. Ezt a döntő fontosságú segítőerőt a Huajhaj-frontbizottság szervezte meg

A napóra a pekingi császári palota egyik teraszán változatlanul mutatja az időt

Ce Hszi anyacsászárnő, aki meg akarta állítani az időt

Teng egyetlen ifjúkori portréja Lyonban készült, 1925-ben

Szun Jat-szen, a forradalmi Kuomintang vezetője és tábornoka, Csang Kaj-sek (állva), aki majd elárulja a forradalmat

Csou En-lajt (az első sorban balról a negyedik) búcsúztatják kínai társai Párizsban 1924-ben. Teng az utolsó sorban jobbról a harmadik

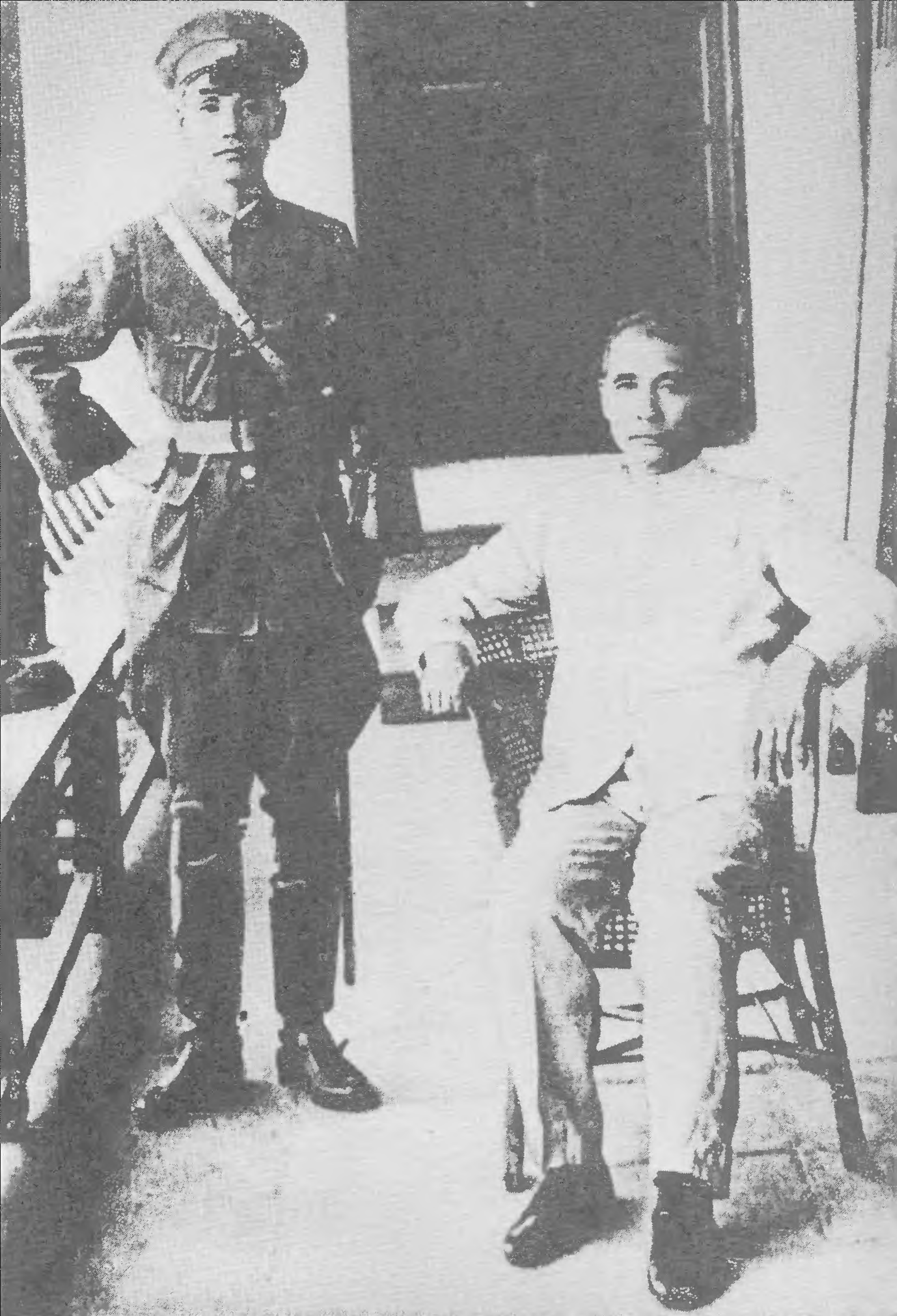

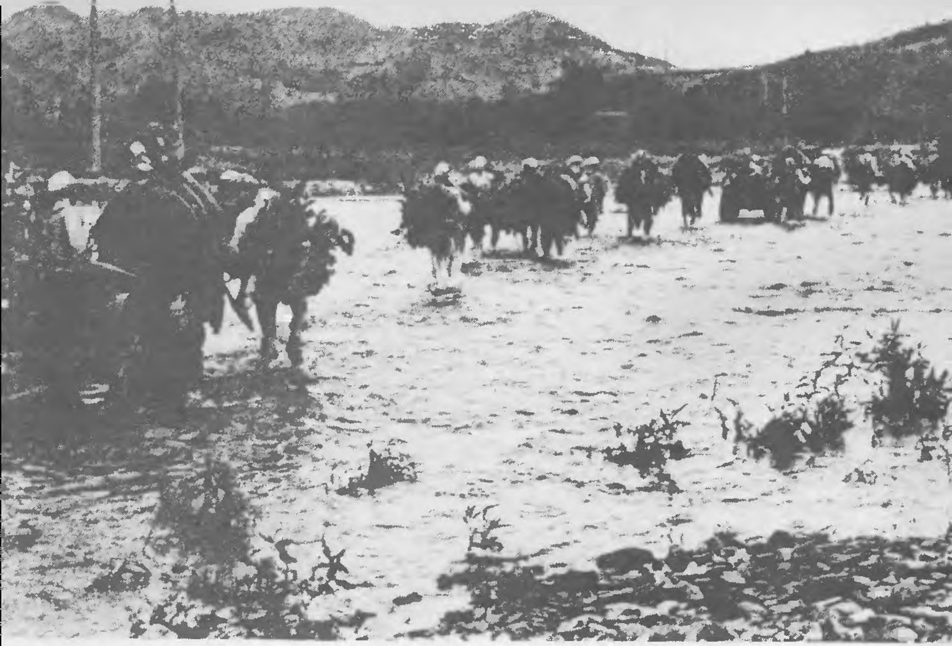

A „hosszú menetelés" — átkelés a 24 folyó egyikén

Csu Te (balról)
és Mao Ce-tung
Jenanban

Vöröskatonák
a „hosszú
menetelés"
után, Paoanban

Csang Hszüe-liang, aki 1936-ban letartóztatta Csang Kaj-seket, majd életfogytiglan a foglya maradt

A vöröskatonák maguk szőtték ruházatukat

Japán katonák élve temetnek el kínai foglyokat

Lin Piao, a legfiatalabb tábornok, a Japánellenes Katonai Akadémia parancsnoka Jenanban

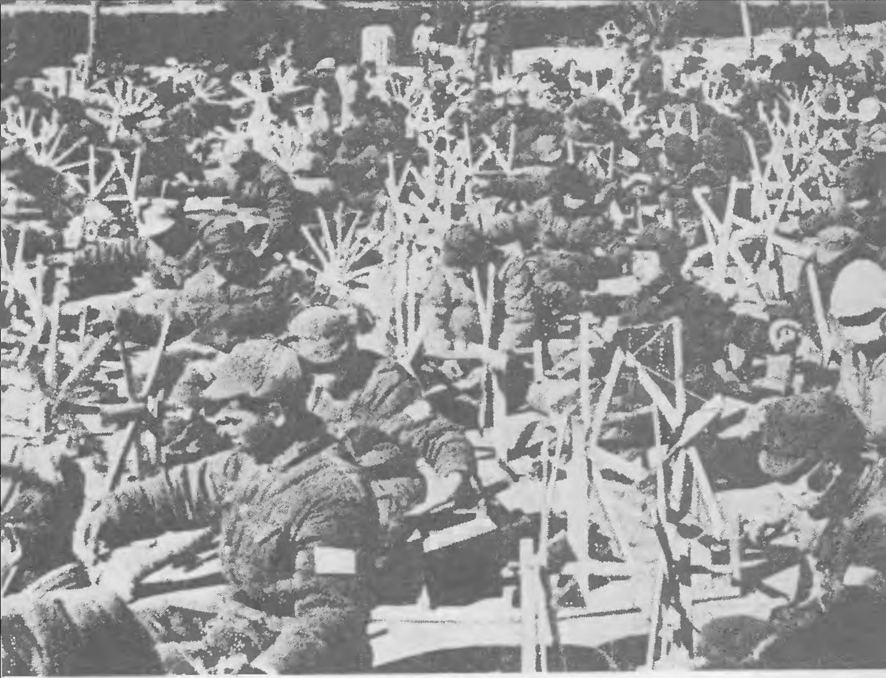

Teng Hsziao-ping Jenanban 1941-ben

Teng Hsziao-ping vezetésével. A bizottság irányította a propagandamunkát is – egyrészt a felszabadító csapatok harckészségének fokozására, másrészt az ellenség bomlasztására. Igaz, a sikert könnyű hirdetni: a propagandacsoportok gyorsan tájékoztatták a csapatokat Lin Piao mandzsúriai győzelmeiről, Peking bekerítéséről, a hadjárat különböző csatáiban aratott diadalokról.

Alig két héttel a Huajhaj-hadjárat befejeződése után Pekinget, az „északi fővárost" harc nélkül adta át az ostromló erőknek Fu Co-ji tábornok, majd a polgárháború békés lezárására tett utolsó tárgyalási kísérlet meghiúsulása után a Népi Felszabadító Hadsereg átkelt a Jangcén. Liu Po-cseng és Teng Hsziao-ping erőinek a folyam középső, már igen széles és mély szakasza jutott. Az északi parton beömlő kisebb folyókban és csatornákban rejtették el az átkeléshez előkészített csónakok, hajók és dereglyék ezreit, a csapatok heteken át gyakorolták a partraszállást és a rohamot. „Átkelni a Jangcén és felszabadítani egész Kínát!" – hirdették a hadműveletre készített lobogók. (Híd sehol sem vezetett át a folyamon, csak a felszabadulás után épült fel az első Vuhannál, szovjet tervek alapján.) A hadművelet április 21-én kezdődött, és a milliós sereg pár nap alatt a déli parton volt. Megindult a „végjáték".

A II. Hadsereghez tartozó erők az elkövetkező hónapokban kiemelkedő szerepet játszottak Csianghszi, Kuangtung, Kuanghszi és Szecsuan tartományok, majd 1950–1951-ben Tibet felszabadításában. Peng Tö-huaj I. Hadserege Észak-Kínában harcolt. Lin Piao IV. Hadserege Szecsuan, Hupej és Hunan tartományokra, Csen Ji III. Hadserege pedig a keleti partvidékre terjesztette ki a forradalom győzelmét. Csang Kaj-sek Nanking eleste után előbb Kantonba, majd Csungkingba tette át kormánya székhelyét, novemberben azonban a vöröskatonák már ezt a várost is elérték. A Kuomintang-erők Csengtu felé vonultak vissza, ám a gyűrű egyre szorosabbá vált körülöttük. December 9-én Csang Kaj-sek alárendeltjeire bízta a parancsnokságot (ők még három hétig folytatták az ellenállást), s az utolsó biztos térségbe repült: Formosa, vagyis Tajvan szigetére, amelyet Kína a második világháború után kapott vissza több mint ötvenéves japán uralom után.

A II. Hadsereg erőit a polgárháború végén mintegy 300 000 főre becsülték. Krónikásai szerint négy esztendő alatt 1343 kisebb-nagyobb csatát vívott, 330 000 főnyi veszteséget oko-

zott az ellenségnek (ebből 270 000 a foglyul ejtett kuomintangisták száma).

(A TIENANMEN MELLVÉDJÉN) 1949 szeptemberének végén Teng Hsziao-ping és a II. Hadsereg más vezetői, akárcsak a Népi Felszabadító Hadsereg többi főparancsnoka, néhány napra elhagyták csapataikat. Pekingbe utaztak, hogy október elsején ott legyenek a Kínai Népköztársaság kikiáltásán. A proklamációt Mao Ce-tung olvasta fel a Mennyei Béke kapujának mellvédjén. A hatalmas téren százezrek ünnepeltek.

Teng Hsziao-ping 45 éves volt ekkor – mögötte már nagy múlt, előtte még viharos évtizedek.

AZ ÁLLAMSZERVEZŐ

(A KÍNAI NÉP TALPRA ÁLL) Arról, hogy mit éreztek a forradalom vezetői a néhány hónappal megelőlegezett, de immár biztos győzelem pillanatában, a népköztársaság kikiáltásának percében, nem olvastam beszámolót. De aligha lehet kétséges: valamennyien visszhangozták magukban a büszke mondatot, amellyel Mao Ce-tung előzőleg, a Népi Politikai Tanácskozó Testület, az államformáló, kormányalakító gyülekezet ülésén foglalta össze az előző negyedszázadban vívott hosszú harc eredményét: a kínai nép talpra állt!

A forradalom seregei megállíthatatlanul törtek előre, nem lehetett kétséges, hogy nincs már messze a végső siker – a Kuomintang leverése és ezzel az ország felszabadítása. Ekkor még nem lehetett tudni, hogy Csang Kaj-sek amerikai segítséggel megveti lábát Tajvan szigetén, olyan rezsimet épít ki ott, amely létezésének tüskéjét azóta is belenyomja a népi hatalom testébe. (Először hasznos szövetségest jelentve Washington számára, majd sok tekintetben kínos terhet is, amely Teng Hsziao-ping későbbi megfogalmazása szerint a kínai–amerikai viszonyt terhelő „akadály".)

Az ópiumháború megaláztatása óta először vált Kína a maga urává, évtizedek óta először mondhatta magát ismét szilárd központi hatalommal rendelkező egységes szuverén államnak. És talán történelmében először állt mellette egy nagyhatalom: szövetségese volt a második világháborúban győztes Szovjetunió. Ugyanakkor Kínával lett „800 milliós a béketábor". Támogatták Kína forradalmi hatalmát a világ haladó erői is. Azok, akik a Tienanmen emelvényén álltak, bizakodók voltak, sőt magabiztosak: az ország átalakításának nagy munkájához kedvező feltételek között foghattak hozzá; azaz, ha pontosak akarunk lenni, így folytathatták ezt a gigantikus vállalkozást.

Hiszen az új Kína nem azon az októberi napon született – vezető gárdája évtizedeken át formálódott, hadserege több mint két évtizeden át edződött, politikáját a felszabadított te-

rületeken éveken át próbálhatta ki a gyakorlatban is. A földreform, amely az elkövetkező években törvénnyé vált az egész országban, számos körzetben már korábban megvalósult. Az „új demokrácia" tervében 1940-től felvázolt együttműködés még a Kínai Népköztársaság lobogóján is érvényre jutott: a négy kis csillag a munkásosztályt, a parasztságot, a kispolgárságot és a nemzeti burzsoáziát jelképezte.

Az októberi nagy pillanat után Teng Hsziao-ping visszatért a csapatokhoz, amelyek még néhány hónapon át folytatták az ellenség üldözését, majd Tibetre is kiterjesztették a népi szuverenitást. Ahogy pedig országszerte véget értek a harcok, megkezdődött a herkulesi vállalkozás, az ország újjáépítése, és közben a társadalom átalakítása. A Népi Politikai Tanácskozó Testület létrehozta a kormányt (Mao Ce-tunggal az élen), a népköztársaságot már másnap elismerte a Szovjetunió, majd valamennyi népi demokratikus ország kormánya is. Az államiság teljes érvényesítése azonban megkövetelte a közigazgatási struktúra egészének kiépítését. Akárcsak a felszabadított körzetekben, most is a hadsereg szolgáltatta az alapot; vezetői sorra civil ruhát öltöttek, és kezükbe vették az ellenőrzésük alatt álló területek irányítását. Ennek a ténynek a tükröződése volt, hogy az országot „nagy közigazgatási körzetekre" osztották fel, s egy-egy ilyen körzet lényegében az egy-egy hadsereg (a polgárháború végén ezek már inkább hadseregcsoportok, frontok voltak) ellenőrzése alatt álló területnek felelt meg. Rendszerint egyszerűen az addigi katonai ellenőrző bizottságot alakították át e célra.

Ennek megfelelően alakult a „nagy közigazgatási körzetek" katonai-adminisztratív bizottságainak összetétele. A lista a következő: a bizottság élén Eszaknyugat-Kínában Peng Töhuaj (az I. Hadsereg parancsnoka), Délnyugat-Kínában Liu Pocseng (a II. Hadsereg parancsnoka), Közép- és Dél-Kínában Lin Piao (a IV. Hadsereg parancsnoka), Kelet-Kínában Zsao Su-si (a III. Hadsereg politikai biztosa) állt. Északkelet-Kína, azaz Mandzsúria, amely már 1948-ban felszabadult, különleges eset: itt Kao Kanggal az élén népi kormány alakult, közvetlenül az államtanácsnak alárendelve. Ez a különállás drámai körülmények között ért véget: de erről még szó lesz.

(SZECSUANBÓL PEKINGBE) A délnyugat-kínai nagy közigazgatási körzet négy tartományra – Kujcsoura, Jünnanra, Hszi-

kangra és Szecsuanra – terjedt ki, ám az utóbbit négy külön körzetre osztották fel, hiszen ez Kína legnépesebb és egyik legnagyobb tartománya. Liu Po-cseng ebben a hatalmas, százmilliós népességű térségben gyakorlatilag két személlyel osztotta meg a hatalmat: Teng Hsziao-pinggel és Ho Lunggal. Ho Lung a IV. Hadsereggel részt vett a Szecsuan felszabadításáért vívott harcokban, és ő lett a közigazgatási körzettel egybeeső délnyugat-kínai katonai körzet parancsnoka. Teng Hsziao-ping a párt délnyugat-kínai irodájának titkára lett.

Nem érdektelen figyelemmel követni azt, miként fonódott össze ez a három irányítószerv személyi összetételében is. A pártbizottság másodtitkára Liu Po-cseng volt, a katonai-adminisztratív bizottság két alelnöke Teng Hsziao-ping és Ho Lung lett, míg a délnyugat-kínai katonai körzet politikai biztosaként Teng Hsziao-ping szolgált. Ez az „álláshalmozás" jellegzetes része a továbbiakban szinte az egész politikai életnek – akárcsak az, hogy a vidéki, tartományi bázis az országos politikában is igen jelentős. Évtizedek óta jellemző, hogy – néhány legfőbb vezetőtől eltekintve – a politikusok megőrzik tartományi-regionális irányító funkcióikat, még akkor is, ha idejük legnagyobb részét a fővárosban töltik. Ez természetesen szorosan összefügg az ország rendkívüli nagyságával, népességével: még a vezetés legcentralizáltabb időszakaiban is megmaradt legalább a személyi összetétel révén egyfajta „föderatív íze" az igazgatási struktúrának, elképzelhetetlen az ország közvetlen irányítása a központból. Természetesen különböző hangsúlyok lehetségesek: inkább ezek határozzák meg, ki elsősorban országos, ki főleg helyi politikai tényező: van, aki helyi posztjaira támaszkodva szól bele az országos eseményekbe, van, aki központi tisztségeire alapozva növeli helyi presztízsét, s még ebben is áttolódhat a hangsúly.

Maga Teng 1952-ig elsősorban a délnyugat-kínai térségben irányítja a munkát, bár már ekkor felruházzák központi funkciókkal is. 1949-ben kinevezik a Központi Népi Kormánytanács és a Forradalmi Katonai Tanács tagjának, s ezeket a posztokat az 1954. szeptemberi átszervezésekig tölti be. 1952-ben kerül Pekingbe, miniszterelnök-helyettesként, de amikor 1953-ban a Délnyugat-kínai Katonai és Adminisztratív Bizottságot átalakítják (a nevből kimarad a katonai szó), még mindig alelnöke a szervnek, egészen 1954-ig. Közben Pekingben egyre több funkciót ruháznak Tengre: a Népi Politikai Tanácskozó Testu-

let – a mi Hazafias Népfrontunkhoz hasonló szervezet – alelnökévé választják, majd pénzügyminiszter lesz, bár ezt a tisztséget nem sokáig tölti be – a következő év nyarán már át is adja a tárcát. 1952 és 1954 között az Állami Tervbizottságnak is tagja – azaz úgy tűnik, hogy a kormányban, az államapparátusban, a gazdasági munkában vár rá irányító szerep.

Tagja a népköztársaság első alkotmányát megfogalmazó bizottságnak. A parlamenti – az országos népi gyűlési – választások központi előkészítése jórészt az ő nevéhez fűződik: ő a Választási Bizottság főtitkára. Az állami szervek 1954-es átszervezésével az államtanács – a kormány – egyik miniszterelnök-helyettese, egyben az Országos Védelmi Tanácsban is alelnöki tisztséget tölt be.

1954 májusában azonban eldől: a kitünő szervező az országot irányító párt apparátusának lesz kulcsembere. Ekkor említik először a központi bizottság főtitkáraként, aki a KB osztályainak munkájáért felelős. Maga a tisztség is új, korábban csak a harmincas években létezett hasonló funkció, ez azonban a cunji értekezlet után hamarosan megszűnt. A jenani VII. kongresszuson Mao Ce-tung a párt elnökeként összpontosította a hatalmat a maga kezében. A főtitkári poszt újbóli létrejötte egyrészt a párt struktúrájának megszilárdulását, másrészt nem utolsósorban a szervezeti összehangolás növekvő szükségességét tükrözte a tízmilliós taglétszám felé közeledő, rendkívül bonyolult irányítási feladatokat betöltő szervezetben. A kinevezés nyilvánvalóan összefügg a forradalom győzelme után lezajlott első hatalmi harc kimenetelével – abban ugyanis Teng fontos szerepet játszott Mao Ce-tung oldalán. A szecsuani politikus a pártelnök szervezeti és ideológiai szövetségese: ez tűnik ki a „Kao–Zsao-ügyben" majd az 1956-os VIII. pártkongresszuson is, ahol ő tartja az egyik legfontosabb beszámolót. Ekkor azonban már az is megállapítható, hogy Teng, ha kell, olyasmit is ki tud mondani, ami nem mindenben felel meg a pártelnök nézeteinek. Ám ezek a nagy nekifutás, a lendület, a töretlen derűlátás, a felgyorsuló társadalmi átalakulás évei, s az első megpróbáltatások – így az 1950–1953. évi koreai háború – is az ország vezetésének egységét, öntudatát növelik. A konfliktusok, törések, drámák előjelei akkor még nem keltenek akkora figyelmet, hiszen Kína egyre újabb sikereket könyvelhet el a maga mélyreható változásában.

(AZ ORKÁN) 1949 és 1952 között megvalósult az agrárforradalom. A földreform során, a polgárháború idején végrehajtott földosztások eredményeit is figyelembe véve, 47 millió hektár föld került a parasztok birtokába. A reform nem egyszerűen adminisztratív munka volt. Arra, hogy miként fogták fel ezt a feladatot a kínai vezetők, s mi volt többek között Teng Hsziao-ping munkamódszere ezekben az években Délnyugat-Kínában, érdemes idézni a párt VIII. kongresszusán elmondott beszámolójából:

„Mi a magyarázata . . . annak, hogy a parasztok százmilliói, akik évezredeken át a földesurak igája alatt nyögtek, sorsuk gazdájává tudtak válni, és határozottan hozzá tudtak látni új életük kialakításához? Vajon pusztán az, hogy a kormány kiadott egy rendeletet, amely a földesúri földet átadja a parasztoknak, nem pedig az, hogy az agrárátalakítások idején a párt által kiküldött brigádok elmentek a szegényparasztok tömegei közé, aktívákat toboroztak maguknak a szegényparasztok közül, felébresztették a paraszti tömegek öntudatát, s mozgósították őket a földesurak hatalmának megdöntésére és a földesúri földek felosztására, aminek aztán az lett az eredménye, hogy a parasztok csakugyan felismerték az erejüket, és kialakították a maguk vezető magvát?"

Aki olvasta Csou Li-po Az orkán című, annak idején magyarul is megjelent regényét, emlékezhet arra a drámai folyamatra, amelynek során a párt által kiküldött brigád forradalmasítja a falut, megtöri a régi földesurak tekintélyét, ellenállását, s a földreformban nemcsak a birtokviszonyokat, hanem az emberek gondolkodását is átalakítja.

A KKP 1951-től szervezi a szövetkezeti mozgalmat, a folyamatban azonban már 1953-tól érezni lehet a maói türelmetlenséget. A szervezés a párt elnökének ösztönzésére 1955-ben felgyorsul. A párthatározatokban előírt fokozatos, az alsóbb szintű szövetkezeti formákról a magasabb szintűekre való jól előkészített, az ipari termeléssel is alátámasztott áttérés helyett országszerte a legtöbb helyen rögtön a legmagasabb típusú szövetkezetek alakulnak meg. Ez az első kísérlet arányos fejlődés helyett az „ugrás" megvalósítására. A párt VIII. kongresszusáig, 1956 szeptemberéig a 120 millió kínai parasztgazdaság közül 110 millió lép be a téeszekbe, méghozzá 75 millió a magasabb típusú formába.

A városokban is gyors az átalakulás: 1956-ra a kisiparban

dolgozók 90 százaléka csatlakozik különböző típusú szövetkezeti formákhoz, még a halászok, a sóparolók és a teherhordók is összefognak. 1949-től a „bürokratikus tőke" vállalatait elkobozzák, a külföldi tőke vállalatait lefoglalják, állami kézbe kerülnek a nagybankok, továbbá a vasutak és a kohászati vállalatok többsége, a nehézipar zöme és a könnyűipar számos vállalata, a többiek javát állami-magántőkés vegyes vállalatokká alakítják át. A nemzeti burzsoáziával szemben a felhasználás és korlátozás politikáját hirdetik meg, ami már nevében is elég pontosan jelzi lényegét.

Ezeknek a változásoknak az alapján indul meg az első ötéves terv, majd a második előkészítése, az ország iparosítása, amelyben nagy szerep jut a szovjet segítségnek. Az államszervezet kiépítésének fontos része a Teng Hsziao-ping vezetésével kidolgozott új választási törvény, amely a szocialista demokrácia elveit érvényesíti, s az alkotmány, amelyet már az Országos Népi Gyűlés fogad el.

Hogy közben likvidálni kell az ellenforradalmi bandákat, a kuomintagisták csoportjait, hogy van szabotázs, ellenállás falun és városon is? Mi sem természetesebb: százmilliók politikai tudatának átalakítása gigantikus feladat. Ismét előtérbe kerül az a kampánytechnika, amely a körülzárt forradalmi támaszpontokon alakult ki. 1951-ben indult el a „három és az öt visszaélés" elleni harc a gazdasági életben (a korrupció, a pazarlás és a bürokrácia az állami szektorban, ez a három visszaélés, illetve a megvesztegetés, az adócsalás, az állami tulajdon megdézsmálása, az állami megrendelések hanyag teljesítése, a gazdasági információk törvénytelen megszerzése a tőkés iparban és a kereskedelemben, ez az öt).

Az állami tisztviselők 4,5 százalékáról állapítják meg, hogy herdálja a nép vagyonát, vagy bürokratikus módszerekkel dolgozik. 1951 és 1953 között a párttisztítási kampány során a párttagok 10 százalékát zárják ki, vagy lép ki önként. Falun a földreform és a szövetkezetesítés, városon a kisipar átszervezése jár nagyszabású mozgósítással.

(AZ ELSŐ REPEDÉSEK) Ezek a mozgalmak szükséges feladatokat valósítanak meg, ám kialakítják azt a mechanizmust, amely a továbbiakban gazdaságilag megalapozatlan, politikailag elsietett vagy voluntarista célok kergetésére is alkalmas lesz. Aminthogy az értelmiség átnevelése is az élet adta fel-

adat, ám az 1951-ben Mao (titkos) utasítására indított vita a Vu Hszün élete című filmről, majd 1954-ben A vörös szoba álma című klasszikus kínai regényről kibontakozó polémia már az első rohamokat képezi a kulturális szféra maói szellemű átformálására. A „Hu Feng ellenforradalmi összeesküvése" ellen indított mozgalom 1955-ben már némi ízelítőt ad abból, ami 1957-ben a jobboldal elleni kampányban, majd 1966-tól a „kulturális forradalom" során történik.

Hu Feng azokhoz az értelmiségiekhez tartozott, akik a harmincas években csatlakoztak a forradalmi mozgalomhoz. Az ötvenes évek elején Mao jenani irodalmi és művészeti állásfoglalásait vitatta, és párhuzamos írószövetségek felállítását javasolta – a KKP Központi Bizottságához intézett beadványában! A Hu Feng és barátai közötti levelezést a nyilvánosság elé tárva (az előszót maga Mao Ce-tung írta a leleplező anyaghoz) az irodalmárt ellenforradalmi összeesküvéssel vádolták, és ezzel kapcsolatban országos tömegmozgalmat indítottak az értelmiségi körökben, majd azokon kívül is. Ez a kampány valósággal megbénította az értelmiséget. Részben e nem kívánt hatás ellensúlyozására indította meg a párt 1956 tavaszán a „virágozzék száz virág, versenyezzen száz gondolati iskola" liberálisabb mozgalmát, amely nem tartott túl sokáig.

Magán a párton belül azonban kétségkívül a Kao Kang–Zsao Su-si-ügy jelenti az első komolyabb törést az 1949-es győzelem után. Mindkét vezető pályája Maótól viszonylag függetlenül ívelt felfelé. Mandzsúria, ahol a Szovjetunió erői verték szét a japán Kvantung-hadsereget, 1955-ig különleges, saját kormányzattal rendelkező körzete volt a népi Kínának. Élén 1952-ig Kao Kang állt, aki kitűnő kapcsolatot épített ki az ott állomásozó szovjet erőkkel, és a két ország közötti barátság lelkes híve vo!t. Zsao Su-si Kelet-Kínában, így Sanghajban is töltött be vezető posztot a győzelem után. Amikor tehát 1954 februárjában a KKP Központi Bizottságának plénumán ez a két politikus és csoportjuk vált a bírálat tárgyává, ez azt jelentette, hogy az öt nagy közigazgatási zóna közül kettőnek a korábbi vezetői kerültek pellengérre.

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy 1953. december 24-én a politikai bizottság Mao javaslatára határozattervezetet dolgozott ki a pártegységről – ezt terjesztették a februári plénum elé, ahol Liu Sao-csi volt az előadó. Ezt követően nagyszabású kampány bontakozott ki Kao és Zsao ellen a pártban,

azzal a váddal, hogy összeesküvő tevékenységet folytattak a hatalom megragadására a párton belül, s Kao „önálló királyságot" épített ki. Az ezután történtekről a következő esztendő márciusában tartott pártkonferencia határozata a következőképpen számolt be: az 1954. februári plénum „komoly figyelmeztetésben részesítette a pártellenes csoportosulás résztvevőit, ám Kao Kang nemcsak hogy nem ismerte be a párttal szemben elkövetett bűnét, hanem éppen ellenkezőleg, öngyilkossággal vetett véget életének".

Arról, hogy mi történt, 1955 márciusában Teng Hsziao-ping tartott beszámolót a pártértekezleten, majd a tanácskozás határozatban ítélte el „Kao Kang és Zsao Su-si pártellenes klikkjét". Teng beszámolóját akkor nem hozták nyilvánosságra, 25 évvel később azonban, a párt történetének néhány kérdését újraértékelő határozat előkészítése során a kínai vezető visszatért a témára. Akkori megjegyzéseit további három év elteltével, 1983-ban nyilvánosságra hozták. Eszerint arról volt szó, hogy amikor úgy tűnt, Mao Ce-tung Liu Sao-csit kívánja örökösének jelölni, Kao Kang és Zsao Su-si (Lin Piao támogatásával) „összeesküvést" szőtt e terv megakadályozására, megpróbálva bevonni Tenget is, aki azonban elutasította ezt. Teng azonban úgy vélekedik, hogy Kao Kangék fellépése nem valamilyen eltérő politikai program, irányvonal védelmezésére történt, hanem egyszerűen hatalmi ambíciókat fejezett ki.

„Erre az ügyre világosan emlékszem – mondotta Teng az 1983-ban közzétett szöveg szerint. – Miután 1953 végén Mao Ce-tung elvtárs azt javasolta, hogy a központi bizottságot oszszuk első és második vonalra, Kao Kang nagyon aktív lett. Azután lett ilyen aktív, hogy megszerezte Lin Piao támogatását. Akkoriban északkelet Kao Kangé volt, középdél Lin Piaóé, Kelet-Kína Zsao Su-sié. Délnyugatot (ahol, mint tudjuk, Teng volt a pártiroda vezetője – *A szerző*) Kao Kang meg akarta nyerni, hivatalosan tárgyalásokba bocsátkozott velem, azt mondta, hogy Liu Sao-csi elvtárs még éretlen, ő meg én együtt megbuktatjuk. Én világosan állást foglaltam. Megmondtam: Liu Sao-csi elvtárs pártbeli helyzete történelmileg alakult ki, Liu Sao-csi elvtárs egészében véve jó elvtárs, nem helyénvaló megváltoztatni egy ilyen történelmileg kialakult pozíciót. Kao Kang megkereste Csen Jün elvtársat is, azt mondta: legyen több elnökhelyettes, te az egyik, én a másik."

Csen Jün és Teng Hsziao-ping tehát elutasította Kao Kang

javaslatát, s azonnal jelezte Mao Ce-tungnak a Liu megbuktatására irányuló „ármánykodást". Az 1980-ban elhangzott megjegyzések új fénybe állítják a Kao–Zsao-ügyet, de új kérdéseket is felvetnek. Lin Piao ugyanis, aki Teng közlése szerint támogatta Kaót és Zsaót, nemcsak hogy kimaradt az ügyben pellengérre állítottak közül, hanem – éppen ellenkezőleg – közvetlenül az 1955. márciusi pártértekezlet után bekerült a politikai bizottság tagjai közé. Az áprilisi KB-ülésen e testületbe választott másik vezető Teng Hsziao-ping volt. A Teng és Lin közötti ellentétek talán ide nyúlnak vissza.

(A VIII. KONGRESSZUS SZÓNOKA) Ilyen előzmények után került sor 1956. szeptember 15–27. között a Kínai Kommunista Párt VIII. kongresszusára – immár Teng Hsziao-pinggel az egyik főszerepben. Mao Ce-tung csak rövid bevezetőt mondott, a központi bizottság politikai beszámolóját Liu Sao-csi adta elő. Teng Hsziao-ping tartotta a szervezeti szabályzat módosításáról, Csou En-laj a kormány tevékenységéről szóló referátumot. A kongresszus figyelemre méltó munkát végzett – visszatekintve ma is méltatják Kínában (illetve ott ma újra méltatják) és a Szovjetunióban is. Határozata megállapította, hogy a KKP a kínai nép élén haladva befejezte a polgári demokratikus forradalmat, és lényegében győzelmet aratott a szocialista forradalomban. A polgári forradalom győzelme megoldotta a Kína népe és az imperializmus, a feudalizmus, valamint a bürokratikus tőke uralma közti konfliktust, a szocialista forradalom győzelme alapjában véve megoldotta a proletariátus és a burzsoázia közti ellentmondást, véget vetett az osztálykizsákmányolás több évezredes rendszerének. Továbbra is fennmaradt a konfliktus Kína szocialista társadalmi rendje és a külső imperializmus között, az országon belül azonban új fő ellentmondás alakult ki az élenjáró társadalmi rend és az elmaradott termelőerők között.

Harminc évvel későbbi szemmel ebben a határozatban is fel lehet fedezni azt a feszültséget, amely alig egy-két esztendővel később kiváltotta az első súlyos drámát: a „nagy ugrás" megalapozatlan kísérletét. „. . . A nép élenjáró ipari ország felépítését követeli, országunk viszont jelenleg elmaradott agrárország", s míg „gyorsan növekednek a nép gazdasági és kulturális szükségletei, országunk jelenlegi gazdasága és kultúrája képtelen kielégíteni a nép e szükségleteit". Ekkor, 1956

őszén a párt kollektív vezetése együttesen elfogadott és megérlelt határozatában azonban azt a realista, bár így is ambiciózus megközelítést fogadta el, hogy Kínát „három ötéves terv vagy valamivel hosszabb idő" alatt kell elmaradott agrárországból élenjáró szocialista ipari országgá változtatni.

Mi volt ezen a kongresszuson a szűkebb vezetés meteorszerűen emelkedő új tagjának, Teng Hsziao-pingnek az „üzenete" a párt tagságához, az ország népéhez? A tanácskozásnak ez a második főreferátuma három évtizeddel később is izgalmas olvasmány, s ha nem tekinthetjük is egy egyéni irányvonal kifejtésének (nyilvánvalóan minden ilyen dokumentumot előzetesen egyeztetett a vezetés), mégis már ekkor megtaláljuk benne azokat a témákat, amelyek a hetvenes és nyolcvanas évek visszatérő politikusát foglalkoztatják. Ha szellemét tekintjük, mindenképpen sokkal inkább „maói" felfogású, mint Liu Sao-csi „klasszikus", a párt, az intézmények építését, a kommunisták elméleti képzését sürgető, a forradalom szakaszait pontosan elemző beszámolója. Teng a „tömegvonalat" hangsúlyozza (Mao: „Tanuljunk a tömegektől, és tanítsuk a tömegeket"), a mozgósítást. Ő is, akárcsak mestere, nagy hangsúlyt helyez a pártmunka „stílusára". Ha kell, védelmébe veszi a szervezeti mulasztásokat, például a két pártkongresszus között eltelt hosszú időt (más párttanácskozások szerinte nagyjából betöltötték ezt a feladatot), de ő az is, aki a legélesebb hangon ítéli el a személyi kultuszt, ami az adott helyzetben, az SZKP XX. kongresszusa után néhány hónappal, mindenképpen korlátozhatná a párt elnökének mozgásszabadságát. (A Liu Sao-csi által az 1945-ös pártkongresszuson beterjesztett szervezeti szabályzat, mint tudjuk, a marxizmus–leninizmus mellett „Mao Ce-tung eszméit" jelölte meg a párt ideológiai alapjaként. Ez az utóbbi kifejezés hiányzott a VIII. kongresszus szónoklataiból és a Teng által beterjesztett módosított szervezeti szabályzatból is.)

Az erről szóló beszámoló előadójaként Teng rámutat, hogy megváltozott a párt helyzete, tagsága az 1945. évi 1,2 millióról 10 millió fölé nőtt, s kormányzó erővé vált. A párt ezt a próbát is sikerrel kiállta, de . . . Ez a „de" voltaképpen Teng fő mondanivalója. Figyelmeztetés, amely nyilván megannyi konkrét tapasztalatra épül. Figyelmeztetés: a múlthoz képest nem csökkent, hanem nőtt annak veszélye, hogy a pártszervezetek és a

párttagok elszakadnak a tömegektől, hogy elburjánzanak a szubjektivista, dogmatikus és empirikus hibák.

(A SZEMÉLYI KULTUSZRÓL – 1956-BAN) Egyes pártmunkások, mondja a szónok, „eltúlozzák a személyiség szerepét, túlságosan sokat adnak a tekintélyre, szeretik a hízelgést és a dicsérgetést, nem állhatják a bírálatot és a külső ellenőrzést; akadnak közöttük még olyan méltatlanok is, akik elfojtják a bírálatot, és bosszút állnak érte. Akadnak pártunkban olyanok is, akik teljesen meghamisítják a párt és a nép közötti viszonyt, akik egyáltalán nem szolgálják a népet, hanem hatalmukkal visszaélve törvénybe és fegyelembe ütköző bűntetteket követnek el." Mindezt Teng „undorító, népellenes munkastílusnak" nevezi. Az orvosság minderre, a „tömegvonal" szellemében, a pártszervezetek és a párttagok ellenőrzése a párt, illetve a (párton kívüli) tömegek, a „demokraták" részéről. Ez az önmagában igen demokratikusnak és eredetinek tűnő maói elv néhány évvel később persze egészen másként érvényesült, mint azt a VIII. pártkongresszus szónoka elképzelte: a „vörösgárdisták" meglehetősen különös „ellenőrzést" valósítottak meg a párt fölött, nem kímélve Teng Hsziao-pinget sem.

A személyi kultusz témáját azonban nemcsak ilyen közvetett módon érinti a referátum. Teng – aki Csu Téval együtt képviselte a kínai pártot az SZKP XX. kongresszusán – úgy nyilatkozott, hogy a szovjet kommunisták tanácskozása meggyőzően indokolta, miért olyan fontos a kollektív vezetés elvének szigorú megtartása és a személyi kultusz elleni harc. (Később Mao is, Teng is bírálni fogja Hruscsov fellépését Sztálin kultusza ellen, illetve annak módját, de ekkor Teng még méltatja azt a hatást, amelyet a kongresszus gyakorolt nemcsak az SZKP-ra, hanem a többi kommunista pártra is szerte a világon.) „Teljesen nyilvánvaló, hogy fontos kérdések egyéni eldöntése ellenkezik a kommunizmusért harcoló pártokban érvényes pártépítési elvvel, és óhatatlanul hibákra vezet – fejti ki ekkor Teng. (Még maga sem tudja, mennyire igaza lesz.) – Csak a tömegekkel kapcsolatot tartó kollektív vezetés felel meg a párton belüli demokratikus centralizmus elvének, és csak ez tudja a minimumra szorítani a hibák elkövetésének lehetőségét." Igaz, ezzel az elvi megállapítással együtt Tengre hárult annak leszögezése is, hogy a kínai pártban régi hagyomány a legfontosabb kérdésekben a kollektív döntés, bár –

ennyit elismer – a kollektív vezetés elvét „egyesek" gyakran megsértették. Teng határozottan szót emel az ellen a módszer ellen, hogy „egyesek a kollektív vezetés leple alatt lényegében egyéni határozatokat fogadtatnak el".

Ezek a szavak a pártbizottságok munkájával összefüggésben hangzanak el – beleértve a KKP KB Politikai Bizottságát is. A párt vezetőiről szólva Teng leszögezi, hogy „mindenben példát kell hogy mutassanak, nekik mindenkinél szorosabb kapcsolatot kell tartaniuk a tömegekkel, mindenkinél odaadóbban kell alávetniük magukat a pártszervezeteknek, és mindenkinél pontosabban kell megtartaniuk a pártfegyelmet". És később: „ A mi pártunk is elveti a személyiség istenítését, amely idegen tőle." A bizonyíték viszont az ő előadásában erre az az 1949-es párthatározat, amelyet „Mao Ce-tung javaslatára" hozták, megtiltva a pártvezetők jubileumainak megünneplését, helységek, utcák, vállalatok elnevezését róluk. A központi bizottság, fejti ki, mindig is ellenezte, hogy a pártvezetők szerepét eltúlozzák az irodalmi és művészeti alkotásokban. Igaz, a személyi kultusznak mint társadalmi jelenségnek hosszú története volt, és így némileg visszatükröződött a párt és a társadalom életében. A feladat mindenképpen az tehát, hogy töretlenül érvényesítsék a párt irányvonalát, amely elveti a személyiség túlzott előtérbe állítását, dicsőítését, megerősítsék a vezetők és a tömegek kapcsolatát, megvalósítsák a „tömegvonalat" és a párt demokratikus elveit.

Ez az okfejtés éppen a később történtek fényében figyelemre méltó. Ha ezeket – a VIII. kongresszus pillanatában nyilván a pártvezetés egésze által legalábbis elfogadott – elveket megtartották volna, nem kerülhetett volna sor a következő évek drámáira. (Teng később éppen ezen az alapon mondhatta ki, hogy Mao megsértette – Mao eszméit . . .) Ekkor még azonban a kérdésről legrészletesebben szóló Teng Hsziao-ping is óvakodott attól, hogy közvetlenül felvesse Mao addigi kultuszának kérdését, sőt igazolta az addigi gyakorlatot, „kollektívnak" minősítve a vezetést. A párt önbírálata csak közvetve nyilvánult meg, például, amikor elhagyta a „Mao Ce-tung eszméi" kifejezést. A szónokok azonban továbbra is citáltak a párt elnökének megállapításaiból, legfeljebb beérték az idézőjellel, nem tüntették fel a szerző nevét is. S noha Teng kijelentette, hogy „egyetlen politikai párt, egyetlen személyiség tevékenysége sem lehet mentes minden hibától és fogyatékos-

ságtól", Mao Ce-tung elméleti-politikai tévedhetetlensége továbbra is adottnak tűnt, meghatározó szerepét senki sem vonta kétségbe. Ezzel viszont lehetővé vált, hogy Mao hamarosan ismét egyéni döntéseit tegye meg az egész párt irányvonalává, és így a VIII. kongresszuson 1956-ban kidolgozott célok és módszerek feledésbe merüljenek az elkövetkező évek kínai gyakorlatában.

A VIII. pártkongresszus szentesítette Teng Hsziao-ping helyét a legszűkebb vezetésben. A központi bizottság által választott politikai bizottságban Mao Ce-tung, Liu Sao-csi, Csou En-laj, Csu Te és Csen Jün után a hatodik helyre került, továbbá mint főtitkár megőrizte a vezetés napi munkájának irányító pozícióját. Míg azonban a hierarchia e posztját 1954-ben jelölő kínai szó (misucsang) a feladat adminisztratív jellegét emelte ki, az új elnevezés (cungsucsi) inkább politikai súlyát hangsúlyozta. (A titulus angol nyelvű fordítása secretary-generalról general secretaryre változott, magyarul talán a „titkárság vezetője" és a „főtitkár" elnevezés különbségével lehetne érzékeltetni az árnyalatot.)

A Teng nevével fémjelzett szervezeti szabályzat új tisztséget hozott létre, a párt tiszteletbeli vagy díszelnökének posztját, ami arra utal, hogy létezett olyan elképzelés, amely szerint a párt vezetője a közvetlen irányítást egy napon feladva e tisztséget tölti majd be, s így maga nyújtja át a kormánybotot az ifjabb nemzedéknek.

A posztot sohasem töltötték be.

A „NAGY UGRÁS" DÉLIBÁBJA

(A CUNGSUCSI) A következő évtizedben – egészen a „kulturális forradalomig" – Teng Hsziao-pinget a vezetők legszűkebb csoportjában, a párt és az állam kulcspozícióiban találjuk. De micsoda évtized volt ez! Az 1956-os egység és szintézis egy-két év alatt darabjaira hull, a vezető mag is szemben álló csoportokra bomlik, a különböző irányzatok egymást váltogatják, kampány, helyesbítés, „nagy ugrás", éhínség, kiigazítás, közben egyre élesedő polémia a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom többi erőivel. Az út végén: a „kulturális forradalom".

A párt főtitkára, a cungsucsi szükségszerűen a harcok gyújtópontjában van. Mint a határozatokat végrehajtó, a szervező munkát irányító, a napi tevékenységet végző testület, a titkárság vezetője, naponta szembesül a feladattal, miként hajtsa végre a sokszor ellentmondásos döntéseket; lesznek szakaszok, mikor ezen múlik minden. Az évek során Teng Hsziao-ping, aki 1956-ban, de még később is, a maói „tömegvonal" érvényesítésének képviselője a pártban, szükségszerűen szembekerül a párt elnökével: olyankor, amikor magát a pártot kívánja megőrizni, amikor az általa irányított apparátust védi, illetve ezzel a gépezettel megpróbálja lefékezni a maói „osztályharcot", a gyorsításra irányuló szüntelen kampányokat. Így válik majd Teng – Liu Sao-csi, az államelnök után – a „kulturális forradalom" második számú célpontjává.

Egyelőre azonban az egység, a reális tervek kongresszusa után vagyunk – de a magyar ellenforradalom után is, amely az SZKP XX. kongresszusának a személyi kultuszt érintő bírálatát követően újabb elgondolkodtató tapasztalat a kínai vezetésnek: a hatalmat nemcsak megszerezni lehet – megtörténhet a vezetés eltorzulása, a törvénytelenség, a proletárdiktatúra történelmi tapasztalata ellentmondásokat is hordozhat – és elképzelhető ellenforradalom is. Mao számára ugyanakkor a

VIII. kongresszuson megszabott gyors ütem nagyon lassúnak tűnik az ország felemeléséhez, annál is inkább, mivel 1956-ban az ipar rendkívüli erőfeszítések árán 30 százalékos „ugrást" ért el. Az, hogy ennek az előreszaladásnak a következményei már éreztetik hatásukat a jóval gyengébb 1957-es esztendőben, a párt elnökét pontosan az ellenkező következtetésre indítja, mint másokat: nem lassítani kell, hanem tovább gyorsítani.

A párt ideológusa továbbra is Mao: ő fogalmazza meg a következtetéseket „a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól" az SZKP XX. kongresszusát követően, majd a „népen belüli" és az „antagonisztikus" ellentmondásokról a magyar ellenforradalom után. Közben a „tömegvonal", a párt külső ellenőrzéséről szóló elvek jegyében felerősítik az először 1956 tavaszán, a tudományos élet és művészet, az irodalom felpezsdítésére hirdetett „virágozzék száz virág" mozgalmat. 1957 május–júniusában a párt egész apparátusa azon buzgólkodik, hogy mindenkit szólásra bírjon: csak mondja el bátran bírálatát, tárja fel a fogyatékosságokat, a hibákat. Az értelmiség, a meglevő – a Politikai Tanácskozó Testületben és az Országos Népi Gyűlésben képviselt – polgári pártok hosszú vonakodás után végül kötélnek állnak. Az országos lapok oldalszámra közlik az irodalom, a művészet, a tudomány szférájára, majd később az ország irányítására vonatkozó bírálatokat, még azokat is, amelyek már a párt vezető szerepét, illetve a Szovjetunióval való szövetséget is kétségbe vonják.

Máig folyik a vita: az események egymásból következtek, vagy előre elhatározott tudatos manőver volt ez, „cselvetés", hogy előcsalják a proletárdiktatúra rejtett ellenfeleit, illetve ürügyet teremtsenek arra, hogy leszámoljanak a párton belül meglevő bizonyos csoportokkal? A „száz virágról" szóló könyvtárnyi irodalomban olvastam ezt is, hiszen a kínai pártvezetők már 1957 nyarán előre átgondolt stratégiai terv részének tüntették fel a mozgalmat. Az „ellenség", a „jobboldal" felfedte magát, kibontakozhatott a „jobboldalellenes" kampány. Mao Ce-tung 1957 februárjában mondta el beszédét „a népen belüli ellentmondásokról", azonban csak hónapokkal később tették közzé. A kínai lapok június 8-tól kezdték el bírálni az előző hetekben általuk közölt jobboldali nézeteket. Mao beszédét június 18-án közölték. Ebben már arról van szó, hogy csak az „illatos virágok" növekedését kell ösztönözni, a „mér-

ges gyomokét" nem. A párt elnöke hat kritériumot sorolt fel annak eldöntésére, dudváról vagy virágról van-e szó, hogy tudniillik előmozdítják-e a soknemzetiségű Kína összekovácsolódását, a szocialista átalakítást és építést, a nép demokratikus diktatúrájának megszilárdítását, a demokratikus centralizmust, a kommunista párt irányító szerepének erősítését, a szocialista országok összeforrottságát, avagy az ellenkező irányba hatnak. Ennek alapján vizsgálták felül az előző hónapok állásfoglalásait, és vonták felelősségre a „gyomoknak" a szerzőit.

1957 szeptemberében Teng Hsziao-ping tartott beszámolót a „munkastílus-javító" mozgalomról, amelynek keretében az egész kampány folyt. A „jobboldalellenes" kampányt és a „száz virág" mozgalmat együttesen kell értékelni, fejtette ki. A burzsoázia jobbszárnya ellen folytatott harc „politikai és ideológiai fronton megvalósított szocialista forradalom". A párt elnökének munkáját az új helyzetre alkalmazva leszögezte, hogy a néptömegek és a jobboldali burzsoá elemek közötti ellentmondásoknak „antagonisztikus természetük van", következésképpen a jobboldali burzsoá elemeket le kell leplezni, el kell különíteni és el kell nyomni. A jobboldaliak, jelentette ki, a kapitalizmus és a reakciós erők uralmának restaurálására törekedtek, a burzsoá gazdasági és politikai rendet, kultúrát hirdették, felléptek az állam fő politikai céljai ellen, tagadták a népi demokratikus és szocialista forradalom eredményeit, felléptek az állami munka pártirányítása és számos területen – főleg az irodalom, az oktatás, a tudomány és a technika területén – a párt vezetése ellen.

A jobboldal elleni mozgalom e megközelítését Teng Hsziaoping jó húsz évvel később is helyesnek minősítette. A mezőgazdaság, a kézműipar és a nagyipar szocialista átalakítása után, mondotta a párt történetéről szóló dokumentum előzetes vitájában 1980 márciusában, valóban létezett egy szocializmusellenes, kapitalista jellegű erő és eszmeáramlat. Ezt az eszmeáramlatot vissza kellett verni. „Sokszor megmondtam: akkoriban voltak, akik magukból kikelve valóban tagadták a kommunista párt vezető szerepét, meg akarták fordítani a fejlődés szocialista irányát. Ezeknek a visszaverése nélkül nem léphettünk volna előre." Csakhogy itt már szerepel a mondat: „A hiba ennek túlhajtása volt."

Mert azok közül, akiket ekkor „túlhajtottan" bélyegeztek

meg, sokan több mint két évtizedre eltűntek az ország politikai-szellemi életéből, vidékre, fizikai munkára száműzve éltek egészen a hetvenes évek végéig, a nyolcvanas évek elejéig, ha nem várt még rosszabb sors rájuk. Vang Meng, aki akkor fiatal novellista volt, s e könyv írásának pillanatában a kulturális miniszter funkcióját tölti be, ugyanúgy közéjük került, mint Ting Ling, Kína Sztálin-díjas írónője, vagy Feng Hszüe-feng, az irodalomtudós, és még számos értelmiségi, akik nem a fejlődés szocialista irányát akarták megfordítani, hanem a tényleges hibák ellen emeltek szót. Ha szabad személyes élményeimre hivatkoznom: amikor 1983-ban Kínában jártam, több újságíró, pártmunkás beszélgetőpartnerem is akadt, aki elmondta: 1957-ben vagy 1958-ban, a jobboldal elleni kampányban bírálták meg, s csak 1979–1980-ban kaphatott ismét értelmiségi vagy vezető beosztást. Ennek a nemzedéknek lelkesedésével, igazságszeretetével sokféle későbbi hibát el lehetett volna kerülni.

Már idézett 1980. márciusi állásfoglalásában Teng támogatta a párt egységfrontosztályának azt a javaslatát, hogy a „téves jobboldali minősítéseket" vonják vissza, s megjegyezte: „... néhány megalapozottan jobboldalinak minősített ember esetében, akik a demokratikus pártok ismert személyiségei voltak, az összegzéshez még hozzá kell fűzni azt, hogy a jobboldal elleni harc előtt, főleg a demokratikus forradalom időszakában, pozitívan viselkedtek. Ezeknek a családtagjaival szemben nem szabad megkülönböztetést alkalmazni, megfelelően gondoskodni kell róluk, életkörülményeik, munkájuk szempontjából és politikai szempontból is."

A jobboldal elleni kampányra vonatkozó statisztikák töredékesek. Lo Zsuj-csing közbiztonsági miniszter 1958. évi adatai például az 1955 júniusa és 1957 decembere közötti időszakra vonatkoznak. Ebben az időben összesen 100 000 „ellenforradalmárt" tartóztattak le – semmi kétség, sok volt a tényleges ellenforradalmár is. A belbiztonsági szervek 1,71 millió esetet vizsgáltak meg, ezek közül 130 000 bizonyult „súlyosnak". Más adatok szerint 400 000 értelmiségit – minden tízből egyet – minősítettek „jobboldalinak", s ez a minősítés 1979-ig volt érvényben. Ami azonban a legfontosabb, az a kampány nyomában kialakult hangulat. Mindenki, aki előzőleg megszólalt, bírált, véleményt mondott, most riadtan önbírálatot gyakorol. Ebben a légkörben bontakozik ki a „nagy ugrás" – senki sem

fogja felemelni szavát a készülő dráma megelőzésére. Nem fog szólni, hiszen Mao Ce-tung a virágok elhervadásával egy időben, már 1957 őszétől egyre élesebben bírálja a vezető testületekben azokat, akik egy évvel korábban, a VIII. kongresszus előtt figyelmeztettek: szembe kell szállni a reális lehetőségekkel nem számoló „türelmetlen előreszaladással". A „jobboldalellenes kampány" kibontakozásával egyszerűen „jobboldali" címkét kaphat az, aki netán a gazdasági törvények objektív jellegére kíván figyelmeztetni. 1958 tavaszán, nyarán a párt elnöke, majd az egész vezetés számára úgy tűnik, Kínában nem érvényesek többé ezek a törvények.

(A CSODA ILLÚZIÓJA) Egyre gyakrabban citálják a párt elnökét: 15 év alatt – később hozzáteszik: vagy annál rövidebb idő alatt – utol kell érni Angliát az acél, a nyersvas és más fontos termékek tekintetében, s hogy az ipar és a mezőgazdaság különböző területein „két lábon kell járni", párosítani kell a központi és a helyi erőforrásokat, a fejlett és a fejletlen technológiát stb. Megkezdődik az öntözőművek építésére való tömeges mozgósítás. A „népi kommunák" előkészítésére 1958. május 5. és 23. között megtartják – de immár zárt ajtók mögött – a VIII. kongresszus 2. ülésszakát, a két évvel korábban Teng javaslatára elfogadott szervezeti szabályzatnak ama előírása alapján, hogy a kongresszusi küldöttek mandátuma öt évre szól, s évente hívhatók össze ülésre. Ez lesz az előírás alkalmazására az első és utolsó példa. Ez a 2. ülésszak, figyelmen kívül hagyva a két évvel korábban elfogadott kiegyensúlyozott terveket, már a „nagy ugrásra" szólít. A központi bizottság által Mao kezdeményezésére megfogalmazott és a kongresszus által elfogadott új általános irányvonal lényege ez: „Minden erőt beleadva, magasra törve nagyobb, gyorsabb, jobb és gazdaságosabb eredményeket kell elérni a szocializmus építésében." Ez a jelszó, továbbá a „nagy ugrás" és a „népi kommuna" alkotja a továbbiakban azt a „három vörös zászlót", amely még a „kulturális forradalomban" is a gazdasági munka alapjának számít. A 2. ülésszakon Liu Sao-csi tartotta a beszámolót, azokra irányítva a tüzet, akik „szkeptikusan viszonyulnak" a „nagy ugrás" megvalósításához.

A kétkedés gyorsan meg is szűnik: a tervbizottság például felülvizsgálja az acélgyártás előírásait, az 1962-es tervszámot 10–12 millió tonnáról 80–100 millióra emeli, bízva az ország-

szerte felépített „népi kohók” teljesítményében. „Háromévi kemény munka – tízezer év boldogság.” A termés jó, de a felfűtött légkörben a győzelmi jelentések is aránytalanul felnagyítva érkeznek a központba. Ez a csodák nyara. A külföldi tudósítók lelkesen jelentik haza: ők maguk is jártak a rizskalászokon, a sűrűn ültetett táblákon, és a növény elbírta súlyukat. Amikor 1958. augusztus 17. és 30. között a Sárga-tenger partján levő üdülőhelyen, Pejtajhóban összeül a politikai bizottság kibővített ülése, Maóval együtt a vezetés egésze úgy hiszi, a termés 370 millió tonna, az előző évi kétszerese, így a Kínát egész történelmében nyomasztó gond, a gabonakérdés megoldódott, a „népi kommuna”, a mozgósítás diadalt aratott, Kína megtalálta a kommunizmus felé vezető rövidített utat.

Ki merne ilyen helyzetben akadékoskodni, fenntartásokat hangoztatni? Hiszen lám, azok, akik folyton gazdasági törvényszerűségekre, a szocializmus más országokban, elsősorban a Szovjetunióban való építésének tapasztalataira hivatkoznak, kishitűeknek, a fejlődés kerékkötőinek bizonyultak, a párt elnökének lett igaza, aki bátran mozgósította az ország népét. Pejtajhóban fejti ki Mao Ce-tung azt az utópiát, amelynek elérésére a „nagy ugrás” idején indította az első általános rohamot, majd a „kulturális forradalom” idején a másodikat.

(A „KATONAI DEMOKRÁCIA”) A párt elnökének ez a beszéde csak a hetvenes évek végén vált ismeretessé. Mao úgy érezte, felülvizsgálhatja a politikai gazdaságtan és a történelmi materializmus több tételét, mellesleg pedig az agrotechnikát. A mélyszántással és a vetések sűrítésével a vetésterület harmadára csökkenthető; a fémtermelés jelentősen növekedhet; Kína „három, öt, hét éven belül” nagy ipari állam lesz. A felszabadító harc módszerei immár a gazdaságban alkalmazandók. „Huszonkét éven át tartott a fegyveres harc, és mi mindig győztünk. Miért ne lenne ez ugyanúgy a kommunizmus építése során?”

Újra be lehet vezetni a pártban és az államban a „katonai demokráciát”, az elosztásban pedig meg kell valósítani az élelmiszerek és a ruházati cikkek egyenlő elosztását, az ingyenes természetbeni ellátást, a „hadikommunizmust”. A felszabadító harc idején a katonák nem kaptak fizetést, nem volt szabadnapjuk, nem nyolcórás munkaidőben dolgoztak. A vezetők és a vezetettek, a tisztek és a katonák, a hadsereg és a nép egy-

séges egészt alkottak. „Ez a kommunista szellem nagyon jó." Ezzel szemben Mao szerint a felszabadulást követően, 1952-től Kínát elöntötte a „burzsoá tenger", ami megfogalmazása szerint abból áll, hogy bevezették a bérfizetést, szentesítették a „burzsoá jogrendszert" (ez a párt elnökének értelmezése szerint a „mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint" elvben testesül meg), végrehajtották a szellemi és fizikai munka szétválasztását.

Miután megjelentünk a városokban, fejtette ki ekkor Mao, egyesek azt mondták, hogy „paraszti partizánstílusunk" van. Ez szerinte a „burzsoá ideológia" bomlasztó következménye. Holott „a természetbeni ellátás rendszerében nagyobb az egyenlőség", „az öltözködésben nincs számottevő különbség". Mao nézete szerint „a falusi stílus, a partizánszokások – jó dolog", a városokban is el kell terjeszteni őket. A pejtajhói előadó szerint e recept általános alkalmazásával termésbőség jön létre, az erkölcsi színvonal „magas lesz", és „megvalósíthatjuk a kommunizmust".

Ennek megfelelően javasolta, hogy újítsák fel a pártban és az államban a káderek természetbeni ellátását, irányítsák át rendszeresen a hivatali dolgozókat fizikai munkára, a hadseregben szüntessék meg a rangokat, a munkások és parasztok lakjanak nagy közös otthonokban, a „népi kommunákban" – a hadosztályok, ezredek, zászlóaljak, századok mintájára – valósítsanak meg katonai szervezeti formákat. Minden kommuna országutat épít magának, s ha azt nem ültetik be fával, máris megvan a repülőtér is; minden járásba átlagosan két repülő jut majd. Mindehhez persze nem lehet „a demokráciát magában alkalmazni, Marxot Csin Si Huang-tival kell társítani". Tudjuk: Csin Si Huang-ti volt az a császár, aki több hadjáratban egyesítette Kínát, majd megteremtette az egységes törvénykezést, óriási tömegeket összpontosított a Nagy Fal építésére, kíméletlenül leszámolt a múltat – a korábbi kisebb államokat – visszasíró konfuciánus írástudókkal, munkáikat pedig megsemmisíttette. Mao beszédéből egy nagy termelő hadsereg álma bontakozott ki, amely rövid idő alatt világhatalommá teszi Kínát.

És a párt vezetősége elhitte az álmot, elhitte a járásonkénti két repülőgépet, az ingyenes közös étkezdék előnyeit; elhatározta, hogy már abban az évben 10,7 millió tonna acélt állítanak elő, az előző évi kétszeresét; üdvözölte, hogy „az agro-

technikai intézkedéseket gátló szokásos szabályok és a jobboldali elhajló és konzervatív nézetek megtörésének eredményeként" a mezőgazdasági össztermelés megkétszereződik, „esetenként megtízszereződik, megszázszorozódik"; elhatározta, hogy az egész országban létrehozzák a „népi kommunákat", amelyekben az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, az oktatás és a hadügy egymásba kapcsolódik, és elhitte, hogy Kínában „a kommunizmus megvalósítása a jelek szerint már nem távoli dolog".

(MAO ELNÖK – LIU ELNÖK) Ha mindezt ilyen részletesen ismertettem, nemcsak azért tettem, mert a következmények súlyosak voltak. Azért is, mert a továbbiakban Teng Hsziao-ping ezzel az egyenlősdivel, ezzel az utópiával került szembe; ezt próbálta orvosolni, korlátozni, megfékezni, amikor az „ugrás" összeomlása után Liu Sao-csival, Csou En-lajjal kísérelt meg kialakítani egy reálisabb kurzust; ez a koncepció söpörte el 1966-ban, a „kulturális forradalom" első rohamában, majd 1973 után ismét ezzel viaskodott 1976 tavaszán bekövetkezett második vereségéig; s végül 1978 után ezzel gyökeresen ellentétes alternatívát dolgozott ki a gazdaság és a politikai rendszer reformja jegyében. Mert a tények, a makacs tények, a Teng által annyira tisztelt, Mao által egyre inkább megvetett tények, semmivé tették a pejtajhói álmot.

De ekkor, 1958 augusztusában még mindenki hisz a párt elnökének, hisz azoknak a hamis jelentéseknek, amelyeket éppen a felsőbb szervek nyomására küldenek be a helyi, járási, tartományi felelősök a központnak, még mindenki igent mond. Teng ezért ma sem próbálja egyedül Maóra hárítani a felelősséget, bár őt tekinti a fő felelősnek. Amikor a párt történetével foglalkozó dokumentum előkészítése folyt, 1980. április elsején a központi bizottság „felelős vezetőivel" beszélgetve (nyilván jelen volt egy gyorsíró is) például így nyilatkozott: „A hibákról szólva nem csak Mao Ce-tung elvtársat kell emlegetni, a központi bizottság sok más vezetőjének is voltak hibái. A nagy ugrás idején Mao Ce-tung elvtárs forrófejű volt, de talán mi nem voltunk azok? Sem Liu Sao-csi elvtárs, sem Csou En-laj elvtárs, sem én nem emeltünk szót ellene. Csen Jün elvtárs is hallgatott." Nem felelne meg a tényeknek, hangoztatta ekkor Teng, ha azt a benyomást próbálná kelteni a párttörténeti dokumentum, hogy mindenki hibátlan volt, csak egyvalaki

volt vétkes. „Ha a központi bizottság hibázik, azért nem egy ember felelős, hanem a testület."

Az ugrás elindításának hónapjaiban Mao a párt elnöke, egyben a Kínai Népköztársaság elnöke; egy személyben testesíti meg a párt- és az államvezetést. A két funkció különválasztásáról szóló döntés 1958 végén születik – akkor, amikor már kezdenek kibontakozni a felelőtlen előreszaladás következményei, de teljes súlyukban még nem érzékeli őket a vezetés. A központi bizottság december 10-én véget ért plénumáról kiadott közlemény szerint a testület egyetértett Mao javaslatával: a következő időszakra ne jelöljék őt a KNK elnökének funkciójára, hogy így energiáját a pártelnöki feladatokra és a marxista–leninista elmélet területén végzendő munkára fordíthassa. Később, a „kulturális forradalom" kezdetén, 1966 októberében Mao azzal indokolja ezt a döntést, hogy a cél „a vezetés folytonosságának" biztosítása volt; Liu Sao-csi, Teng Hsziao-ping és mások kiemelése „az első vonalba" azt célozta, hogy ezek a vezetők „gyökeret eresszenek", reális hatalomhoz jussanak.

Liu Sao-csi, akit 1959 áprilisában választanak a Kínai Népköztársaság elnökévé, 1898-ban született, s akárcsak Mao, ő is Hunan tartományban. A kínai szocialista mozgalomban 1918-tól vett részt. 1920-ban Moszkvában a Távol-keleti Népek Akadémiájának hallgatója, s itt lép be, már az alakulás évében, a Kínai Kommunista Pártba. 1922-ben már Kínában találjuk, szakszervezeteket alapít, sztrájkokat szervez az anjüani bányavidéken. Ő az a vezető, akinek neve talán a leginkább összeforrott a munkások akcióival, a szakszervezetek küzdelmével a következő évtizedekben. 1932-től tagja a KKP KB Politikai Bizottságának, ő irányítja a „fehér területeken" folyó illegális munkát (a „kulturális forradalom" idején ebből is megpróbáltak fegyvert kovácsolni ellene). Hogyan legyünk jó kommunisták? című munkája, amely jenani előadásaira épül, hosszú időn át a kínai pártirodalom egyik alapműve. 1945-ben a VII. kongresszus a párt alelnökévé választja. Amikor ebben az esztendőben Mao Csungkingba repül a Csang Kaj-sekkel folytatandó tárgyalásokra, őt nevezi ki a párt ügyvezető elnökének. A KNK kikiáltása után általában Liu Sao-csit tekintették a párt második számú vezetőjének.

Amikor a „nagy ugrás" katasztrófája teljes mértékben kibontakozott, Liu állt az állam, Mao a párt élén. A hagyományos

termelőszervezetek szétrombolása, a tömegmozgósítás, az anyagi ellenszolgáltatás nélküli tömegmunkák, az egyéni érdekeltség elvének semmibevevése, a túldolgoztatás, párosulva az elemi csapásokkal, a csőd szélére sodorta az országot, a boldogság évei helyett az éhínség esztendei jöttek el 1959–1961-ben. Bár a pejtajhói döntések szélsőségesebb intézkedéseit már 1958 decemberétől felülvizsgálta a központi bizottság, egy esztendővel később megtartott lusani plénumán még mindig irreális – az előző évihez képest csökkentett, de továbbra is megvalósíthatatlan – célokat tűzött ki.

Ám Lusanban már nem is a termelés állt a középpontban: a párt vezetői a kudarc okáról vitatkoztak. S az az egység, amely a negyvenes években alakult ki Mao Ce-tung körül, jóvátehetetlenül megtört.

De ezt akkor még maguk a résztvevők sem tudták.

KÉT VONAL

(PENG TÖ-HUAJ LEVELE) Ha úgy tetszik, a „kulturális forradalom", amelyben Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping lesz a két fő célpont, ide vezethető vissza, azokra a döntésekre, amelyek a híres Csianghszi tartományi üdülőhelyen, a nyáron is hűvös lusani hegyek festői környezetében születtek. 1959 július–augusztusában az itteni kormányrezidenciákon tanácskoztak a párt vezetői, itt vitatták meg a Peng Tö-huaj honvédelmi miniszter, a felszabadító háború hőse, a Koreában harcolt kínai csapatok főparancsnoka, a tíz marsall egyike, Mao egyik legrégibb és legbizalmasabb híve által július 14-én a pártelnökhöz írt levelet.

Nem mintha ebben már kereken megtagadta volna a „nagy ugrást" – bevezetőben ő is az eredményekről szólt, a „népi kommunák" „rendkívüli jelentőségéről", ahogy az illett. De a levél a továbbiakban a katona nyers őszinteségével mondta ki, amire a résztvevők többsége csak célzott: hogy a beruházási terveket túl magasra emelték, hogy ez az eszközök szétforgácsolásához vezetett, hogy a tömeges acélolvasztás nem más, mint az emberi erőforrásokkal való pazarlás, hogy a „népi kommunákban" a tulajdon kérdésében zűrzavar alakult ki, hogy mindez kedvezőtlenül hatott a munkások, parasztok, továbbá a különböző városi rétegek kölcsönös viszonyára. S főleg, hogy mindez nem csupán objektív okokkal, az ország szegénységével, elmaradottságával magyarázható, hanem szubjektív tényezőkkel is: a szocializmus gazdasági törvényének, a tervszerű arányos fejlődésnek a tagadásával, a gőggel, a sikertől való megrészegüléssel. Az a jelszó, hogy „a politika a vezető erő", nem helyettesítheti a gazdasági törvényeket, hirdetése balos elhajlás.

Vagyis a Maóhoz címzett, de – az ő utasítására – a párt más vezetői között is körözött levél félreérthetetlenül éppen Maót tette felelőssé a „nagy ugrás" következményeiért, s a kollektív vezetés elvének tiszteletben tartását sürgette, már a követke-

ző esztendőre a tervek felülvizsgálatát, a nagy presztízsépítkezések leállítását javasolta. A levelet alighanem motiválta a hadseregnek a „nagy ugrás csatáiban" való bevetése: a hadvezér a kiképzés színvonalának és a fegyverzet minőségének javítását szerette volna elérni, ehelyett 1958-ban a katonák 59 millió munkanapot teljesítettek az építkezéseken (az 1956. évi 4 millióval szemben). A hadsereg, vélhette e hivatásos katona, nem erre való elsősorban. S ez a testület, amely főleg falulról verbuválta katonáit, közvetlenül is érezte, jelezte a „nagy ugrás" súlyos következményeit. Ebben a csatában azonban Peng Tö-huaj alulmaradt.

Mao ezt a levelet a tekintélye és vezető pozíciója elleni közvetlen kihívásként értékelte, és ennek megfelelően hajtott végre Lusanban előbb taktikai visszavonulást, majd ellentámadást. Visszavonulást, mert elismerte a hibákat, elismerte, hogy alapvetően őt, személyesen őt terheli a felelősség az 1958–1959-es akciókért. „Kezdeményezésünk az a papírbaba, amelynek sajnos nincs utódja." De persze nem ő az egyedüli felelős, a „kommunisztikus hóbort" általános volt, a helyi káderek „még a kövér sertéseket és a nagy káposztafejeket is elvették" a parasztoktól, és 1958-ban a pejtajhói tanácskozáson a tervbizottság és a központi minisztériumok is „hirtelen felhagytak az általános egyensúlyozással". „A tervezéssel kapcsolatos szóbeli utasítások voltaképpen a tervezés teljes hiányával egyenértékűek, ezt sem én, sem a miniszterelnök nem vettük figyelembe" – azaz Csou En-laj is felelős. És a tervbizottságot nem ő vezette: ezzel ugyan Mao nem igazolja magát, de mégis igazolja . . .

Lám, milyen más ugyanaz a gondolat két különböző helyzetben. Amikor Teng Hsziao-ping utalt a vezető testület kollektív felelősségére 1980-ban, jó húsz esztendővel később, ezzel a történelmi felelősség könnyed áthárítása ellen emelt szót, magára vállalta a döntés, a hibás határozat egy részét, a vezetésben még jelen levő akkori döntéshozókat is figyelmeztette, mekkorát tévedhettek együtt. Tette ezt azért, hogy ez soha többé ne ismétlődhessen meg. Mao viszont azért vállalta a felelősséget a zárt tanácskozáson, hogy jobban előkészíthesse az „ellencsapást", hogy kifejthesse: a hibák vállalása az ország színe előtt hiba lenne, az állam széthullana, a nép fellázadna. És miután így felidézte a hatalom megdöntésének perspektíváját, Mao először vázolta fel azt a tervet, amelyet később majd-

hogynem meg is valósított, azt, hogy ha kell, ő maga száll szembe a törvényes hatalommal, ha az nem követi őt. „Ha el kell pusztulnunk, akkor én elmegyek, elmegyek a faluba, hogy fellázítsam a parasztokat és megdöntsem a kormányt. Ha a Népi Felszabadító Hadsereg nem követ engem, akkor elmegyek és megkeresem a Vörös Hadsereget. De szerintem a Népi Felszabadító Hadsereg mégis engem fog követni."

Ezek rettenetes szavak lehettek: hiszen a párt vezérére beszélt így, az a politikus, akinek irányításával ezek az emberek 22 éves harcban diadalmaskodtak, a világ legnépesebb országában megszervezték a hatalmat, hozzáláttak egy új társadalom építéséhez; a párt vezérére, akinek műveiből tanulták a politikai harcot, gondolkodást, akinek nem sokkal korábban elhitték, hogy rövidített utat talált Kínának a kommunizmusba. A „rövid út", már tudták, nem létezik. Most pedig választhattak, választaniuk kellett: vállalják immár nemcsak az álom elvesztését, hanem a nyílt meghasonlást, a tévedhetetlennek hirdetett vezetővel való nyílt konfliktust is, avagy a pártegység nevében eltemetik a belső viszályt, még ha fel is kell áldozni éppen azt, aki nyíltan rámutatott a hibákra.

Amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a többség az utóbbit választja, a tanácskozás a központi bizottság üléseként folytatódott a lusani hegyekben. A résztvevők elfogadták a „Peng Tö-huaj vezette pártellenes csoporttal kapcsolatos határozatot", amely Peng és társai szemére vetette, hogy felléptek a fő irányvonal, a „nagy ugrás" és a „népi kommuna", vagyis a „három vörös zászló" ellen, a marsall Maóhoz intézett levelét „a jobboldali opportunista elemek pártellenes programjaként" jellemezték, őt magát pedig azért pellengérezték ki a párttagság előtt, mert „tagadja a fő irányvonal győzelmét, tagadja a nagy ugrás sikereit". Pedig a központi bizottság már jól tudta, hogy a fő irányvonal bizony nem győzött, a „nagy ugrás" kudarcot vallott. De ez volt a kompromisszum ára, a később nagyon drágán megfizetett kompromisszumé. A párt ekkor alacsonyabbra helyezte ugyan az ugrólécet, de nem adta fel nyilvánosan az ugrás gondolatát.

Az, hogy mi történt Lusanban, mindazonáltal egészen a „kulturális forradalomig" titok maradt. A Peng Tö-huajról és híveiről hozott határozatot nem tették közzé, csak 1967-ben került nyilvánosságra. Annál is inkább, mert noha a központi bizottság elítélte őket, noha a marsallnak le kellett mondania a

honvédelmi miniszteri tisztségről (Lin Piao lett az utód), a központi illetve a politikai bizottsági tagságtól nem fosztotta meg őket. „Majd meglátjuk, hogyan fognak viselkedni."

Vagyis ekkor úgy tűnhetett, a küzdelem megmaradt politikai síkon, hogy a kínai párt tanult az SZKP XX. kongresszusából, a párton belüli küzdelemben óvakodik a törvénytelen eszközöktől. Úgy tűnhetett, hogy ez a szervezet, amely vaskövetkezetességgel számolta fel a megdöntött uralkodó osztályok pozícióit, s amely nem riadt vissza a véres forradalmi erőszaktól, a hatalom éveiben saját sorain belül elvtársias szellemben rendezi a vitákat. Talán ezzel a hittel is magyarázható, hogy noha Peng Tö-huajnak a „nagy ugrást" illető bírálatát alighanem a központi bizottsági tagok többsége osztotta, végül is a pártegység megőrzését a nehéz helyzetben fontosabbnak tartván, elfogadták a Mao követelte határozatot.

Peng Tö-huaj ettől fogva kegyvesztett, ám a párton belül kibontakozó belső küzdelemben neve zászlóvá válik. Az ő „elbocsátása hivatalából" a téma, amellyel kapcsolatos a „kulturális forradalmat" megelőző belső vita s annak allegorikus tükröződése a kínai közéletben. Rehabilitálására azonban életében már nem kerül sor: a pekingi „vörösgárdisták" 1966 decemberében Csangsában letartóztatják, kihallgatják, megkínozzák, „vallomásra" kényszerítik, társaival együtt szégyensapkában hurcolják végig Peking utcáin. A marsall 1974-ben hal meg. Ekkor senki nem ad hírt elhunytáról: csak 1978-ban, a Teng-vonal győzelmekor állítják helyre emlékét, rehabilitálják ország-világ előtt. A párt történetének néhány kérdéséről kidolgozott 1981-es értékelés „teljesen elhibázottnak" minősíti az 1959-es lusani döntést. Maga Teng 1980-ban úgy tette helyére a dolgokat, hogy kifejtette: Peng Tö-huaj 1959-es véleménye „helyes volt", s megfelelően járt el akkor is, amikor PB-tagként levelet írt a testület elnökének, Mao Ce-tungnak, s bár akadtak fogyatékosságai, „ügyének megoldása teljesen elhibázott volt".

(NEHÉZ IDŐK) „Ezután nehéz idők jöttek" – emlékezett vissza 1980 áprilisában Teng Hsziao-ping. Nehéz idők, amelyekben elsősorban Liu Sao-csi, Csou En-laj és Teng Hsziao-ping kezében volt a kormányrúd, s ők megkísérelték enyhíteni a katasztrófa hatásait.

Hogy milyen következményekkel járt a „nagy ugrás", azt

csak a nyolcvanas évek elején közzétett népességi statisztikák érzékeltették a maguk teljességében. A születések görbéje lehanyatlott, a halálozásoké megugrott. Nehéz persze kimutatni, mi volt közvetlenül az éhínségek, a nélkülözés következménye, mi az ennek következtében fellépő járványoké, vagy a gyermekvállalástól való tartózkodásé: mindenesetre a három nehéz évben a 600 milliós országban az előző és az azután következő esztendőkhöz képest több millióval nőtt a halálozások, csökkent a születések száma. A nyugati demográfusok 20–30 millió fős összesített veszteséget kalkuláltak ki. A hivatalosan közzétett százalékos demográfiai adatokból levont ilyetén következtetések részleteit vitatják Pekingben – a gazdasági nehézségek súlyosságát nem. Teng Hsziao-ping ezekről az időkről szólva például többször is említette, hogy (az éhínség veszélye miatt) 20 millió embert irányítottak a városokból vidékre.

Igaz, a drámai helyzetet a hibák mellett az elemi csapásokkal, továbbá a szovjet–kínai kapcsolatok megromlásával, a szakértők 1960-ban történt visszahívásával is magyarázták (bár a szakértők munkafeltételei, mivel kezdettől fogva figyelmeztettek a maguk területén a „nagy ugrás" megalapozatlanságára, már korábban lehetetlenné váltak). A belső válság évei egyben az elszigetelődés, az SZKP-val és más pártokkal egyre éleződő polémia évei voltak – ebben az egész pártvezetőség követte Mao Ce-tung irányvonalát. Teng Hsziao-ping több ízben is részt vett olyan küldöttségekben, amelyek a nemzetközi kommunista mozgalom tanácskozásain, illetve az SZKP és a KKP közötti megbeszéléseken – vitákon – képviselték a kínai párt álláspontját, elutasították a békés egymás mellett élést, bírálták a szovjet–amerikai tárgyalásokat. 1963-ban, az utolsó találkozón, ő vezette a pekingi delegációt. Kína ekkortájt el volt vágva a tőkés világtól is – azaz a hatvanas évek belső gazdasági nehézségeivel ugyanúgy egyedül birkózott, mint ahogy a vezetés különböző csoportjainak küzdelmei is zárt világban zajlottak. (Még ilyen körülmények között is az erőforrások összpontosításából adódó nagy lehetőségeket jelzi, hogy a kiemelt célokat – a Szovjetunióval szemben – biztosítani tudták: 1964-ben felrobbantották Kína első atombombáját, idővel visszafizették a Szovjetuniótól felvett hiteleket: nemcsak „önerőre támaszkodtak", de a „harmadik világ" több or-

szágát is ambiciózus segélyprogramban részesítették – a saját fejlesztés terhére.)

Különös hatvanas évek: az „ugrás" kudarca nyilvánvaló, de csak 1961 januárjától volt szó kiigazításról. Mao Ce-tung önkritikát gyakorol, és már éppen ő lép fel a „népi kommunák" ésszerű szervezése mellett, ami voltaképpen az 1958-as koncepció ideiglenes feladását jelenti – ám erről az önbírálatról továbbra sem tud az ország. A központi bizottság nevében Liu, Csou, Teng intézkedik. Ez az az idő, amelyre vonatkozólag később, a „kulturális forradalomban", a „vörösgárdisták" így idézik Maót: „Úgy bántak velem, mint a halott rokonnal a temetésen." Vagy: „Egyenlőként vitatkozni Tenggel nehezebb, mint létrát támasztani az égboltnak" – ami a panasz mellett persze elismerést is tartalmaz. (Mao mindig is nagyra becsülte a szecsuani forradalmár kvalitásait: Hruscsovnak 1957-ben azt mondta, hogy Tengre, aki tagja volt a Moszkvába utazó kínai küldöttségnek, még „nagy jövő vár", s ezzel a képpel jellemezte: „Hegyes tű, vattába csomagolva.") Erre az időszakra vonatkozólag azonban talán az a szintén „vörösgárdisták" által idézett megjegyzése a legjellemzőbb, hogy bár Teng „süket" (ugyanis egyik fülére nem hall jól), mindig a legmesszebb helyezkedett el tőle a tanácskozásokon. A „kulturális forradalom" idején elhangzott vádak szerint Teng, mint a pártapparátus irányítója, ezekben az években nem tájékoztatta Mao Cetungot az ügyekről.

A kiigazítás időszakában mindenesetre háttérbe szorultak a maói elgondolások. A feladat az volt: egyben tartani az országot olyan körülmények között, amikor az ipari termelés félig megbénult, a mezőgazdaságban pedig a fekete években alig 150–160 millió tonnás gabonatermést takarítottak be. Az egy főre jutó gabonamennyiség 15 százalékkal csökkent az első ötéves terv átlagához képest, és – főleg a két termés közötti időszakban – sok helyütt a megélhetéshez sem volt elég.

(A MACSKA) A kiigazításban nem csak leállították a beruházások javát, nem csak rendezték a „népi kommunákban" a tulajdonviszonyokat a három szervezési és tulajdonszint következetes érvényesítésével. A háztáji biztosításával, majd sok helyen a földnek parasztporták szerinti felosztásával, részesművelésre adásával még tovább is mentek annál, amit Lusanban Peng Tö-huaj javasolt. 1960 szeptemberében a Központi

Bizottság 12 pontja a mezőgazdaságról, majd 1961–1962-ben a „népi kommunák" 60 pontos (többször átdolgozott, 1962 szeptemberében véglegesített) szabályzata alakította ki Liu és Teng vezérletével az új kereteket.

A kommuna alapegysége, amely a termelési eszközök legjavával rendelkezik, s amely mint „önelszámoló egység" a bevétel elosztásáról elsősorban határoz, a termelőcsapat – vagy munkacsapat – lesz. Ez 10–80 családot tömörít, s tagsága nagyjából megfelel egy-egy kis kínai falunak. Míg tehát a „népi kommunák" eredeti formája az egyenlősítő, egalitárius tendenciákat tükrözte, amennyiben a kommunákban a gazdagabb és szegényebb falvak jövedelme kiegyenlítődött (ez természetesen lefékezte a kedvezőbb adottságú területek lakosainak buzgalmát), az új szabályzat tudomásul vette az adottságok és jövedelmek különbözőségét. A második szint, a néhány száz fős nagy termelőcsapat vagy termelőbrigád a korábbi szövetkezeteknek megfelelő méretű volt, több munkacsapatot irányított, de elsősorban adminisztratív feladatokat látott el, és néhány nagyobb termelési eszköz (malom, traktor stb.)fölött rendelkezett. A „népi kommuna" közigazgatási, oktatási, katonai funkciókat töltött be, s a helyi ipari vállalatokat irányította; 6000–15 000 ember és járásnyi terület tevékenységéhez szolgáltatott keretet. Egész Kínában 50 000, majd 70 000 „népi kommuna" működött ezután, 700 000 nagy termelőcsapat vagy brigád és 4,6 millió termelőcsapat vagy munkacsapat.

A 60 pont lényegében érvényes maradt az elkövetkező két évtizedben, de értelmezése, végrehajtása változott a politikai helyzet függvényében. Valahányszor az egyenlősítő irányzat került előtérbe, megbélyegezték a „kapitalista szelet", és növelték a nagy termelőcsapat, illetve a kommuna beleszólását az ügyekbe. Ezek az egalitárius tendenciák egyébként azért gyökerezhettek olyan mélyen Kínában, azért kaphattak újra és újra támogatást, mert sok száz millió szegényebb, rosszabb körülmények között élő ember között találhattak ösztönös támogatásra. Mao Ce-tungnak az a meggyőződése, hogy az emberi természet igen rövid távon átalakítható, hogy a kínai nép, mivel szegény és elmaradott, „tiszta lap", amelyre „a legszebb írásjegyeket lehet írni", hogy tehát a lelkesedés a fő hajtóerő, s hogy „a politikát kell a parancsnoki posztra helyezni", még azt is megakadályozta, hogy az alternatívákat világo-

A II. Hadsereg parancsnoksága a polgárháború idején. Bal szélen Teng Hsziao-ping, jobboldalt Liu Po-cseng

A Huajhaj-ütközet, Csang Kaj-sek Waterlooja

A huajhaji front parancsnoksága: A baloldalon Teng, második, tőle jobbra Liu Po-cseng, Csen Ji, Tan Csen-lin

A Kuomintang-uralom utolsó napjai Sanghajban: utcai kivégzés

A felszabadító hadsereg bevonul Sanghajba

Mao Ce-tung pingpongozik Jenanban

1949. október 1.
Mao Ce-tung kikiáltja a Kínai Népköztársaságot

Mao Ce-tung és Teng Hsziao-ping

Teng Hsziao-ping (középen, kalapban) az 1958-as „nagy ugrás" idején a kaoliangtermést tekinti meg. Jobb szélen Csu Te

Népi kohók a „nagy ugrás" idején

A legfőbb vezetők a „kulturális forradalom" előtt: Csu Te, Csou En-laj, Csen Jün, Liu Sao-csi, Mao Ce-tung és Teng Hsziao-ping

Csiang Csing a harmincas évek egyik filmplakátján

. . és a hetvenes évek elején, a pekingi repülőtéren

Epizód Csiang Csing egyik „mintakép-operájából": makulátlan és elszánt vöröskatonák (túloldali képeink)

PICTOR
NO. 51

Fiatalok ünnepi felvonulása a „kulturális forradalom" idején

Mao Ce-tung és „legszorosabb fegyvertársa", Lin Piao a KKP IX. kongresszusán, a Mao-idézetek piros könyvecskéjét lengető küldöttek sorfala előtt

san szembesítsék. Nevezetesen: az egész ország gyorsabb fejlődése azon az áron, hogy ez rövid távon az egyenlőtlenségek fennmaradásával vagy növekedésével jár, avagy a „törhetetlen rizsescsésze", a biztosított egyenlő, de korántsem ösztönző javadalmazás, az öntudat mint a fő motiváció. Ezt az alternatívát majd Teng idejében, 1978 után vetik fel világosan; a hatvanas évek elején legfeljebb a gyakorlatban lehetett kísérletezni, mert egyszerűen túlélésről volt szó.

Ekkor jön Teng híres macskája, talán éppen Szecsuanból. Ott, ahol a rágcsálók oly gyakran kárt tettek a termésben, gyakran mondogatták: „Mindegy, hogy a macska fehér vagy fekete, ha megfogja az egeret." 1962-ben, alig négy évvel azután, hogy a „népi kommunák" alapítói még a házak előtt kis parcellákon termett káposztafejeket is a közösbe vitték, Teng a „három szabadság és az egy biztosíték", a „szan ciju-ji pao" jelszavával azt javasolta, hogy a földet parasztportákra osszák fel, voltaképpen részesművelésre adják ki. Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping 1962 májusában hozta nyilvánosságra a KKP Központi Bizottságának nevében a „kiigazítást" irányító pénzügyi-gazdasági bizottság e tervét. Ennek értelmében a parasztok a családjuk rendelkezésére bocsátott földről a közösbe adják az előre meghatározott részt, ez afféle bérleti díj, ez a biztosíték. Azt azonban szabadon döntik el, miként művelik földjüket, szabadon értékesíthetik a többletterméket a piacon, és szabadon bocsátkozhatnak egyéb olyan nem mezőgazdasági tevékenységekbe, mint a kereskedelem, a szállítás stb. Ekkor, 1962 nyarán Teng nyíltan elismerte, hogy a parasztok elvesztették hitüket a kollektív gazdálkodásban, s az élelmiszer-termelést nevezte a fő feladatnak – ezért, mondotta, „megengedhetjük falun a kisárutermelést is". A „szan ciju-ji pao" járványszerűen terjedt a kínai falvakban. Nem számított a macska színe . . .

Persze ilyen gyakorlati politika mellett felvetődött a kérdés, jogos-e még a „jobbosok" elleni harc, a „nagy ugrás" bírálói ellen még Mao által elindított mozgalom. Liu és Teng fokozatosan az idejétmúlt kampány lecsendesítésére törekedett, a pártmunkások képzéséről általuk előkészített 1961. évi KB-határozat már a gondolatok és a vita szabadsága mellett szállt síkra. 1962 februárjában Teng a központi bizottság kibővített munkaülésén szót emelt a személyi kultusz, az egyszemélyi vezetés ellen is, mintegy megerősítve az 1956-os pártkong-

resszuson mondott beszámolójában foglaltakat – csakhogy a történtek után nagyobb súlyú az utalás. „Rendkívül súlyos dolognak tartjuk, hogy az emberek egy maroknyi csoportja vagy egy ember döntéseket hoz, és önhatalmúlag cselekszik." 1962 januárjában pedig Pekingben hétezer ember hallgatja Liu Sao-csit, aki elismerte, hogy a súlyos helyzet „70 százalékban" az elkövetett hibák következménye, hogy Peng Tö-huaj 1959-es szavaiban „sok minden megfelel a tényeknek", a volt honvédelmi miniszter álláspontját „nem lehet hibásnak tekinteni", a jobbosok elleni kampány eltúlzása „hibás harc, kilengés" volt. Ez Liu Sao-csi részéről is önkritika volt – elvégre a KKP VIII. kongresszusának 1958. évi 2. ülésszakán ő volt az előadó, ő hirdette a „nagy ugrást" – illetve ő is hirdette. De megjelent a hétezrek előtt Mao is, ő szintén önbírálatot gyakorolt, a demokrácia tökéletesítésének szükségességét hangsúlyozta a párton belül és kívül egyaránt, azt hirdette, hogy el kell mélyíteni a szocialista építés törvényszerűségeire vonatkozó ismereteket.

(A HÁROM CSALÁD FALUJA) Úgy tűnt tehát, hogy a Peng Tö-huajt és társait sújtó verdikt felülvizsgálása már csak idő kérdése. A párton belül folyó vitákat a beavatottak számára egyértelműen, a szélesebb közönség számára pedig legalábbis sejthetően visszhangozta a kínai sajtó s a színház is. A pekingi lapokban Teng To, a városi pártbizottság egyik titkára tárcarovatot nyitott, Esti beszélgetések Jensanban címmel, továbbá közreműködött Liao Mo-sával, a pártbizottság egyik osztályvezetőjével és egy Vu Han nevű történésszel a Három család faluja elnevezésű másik tárcarovatban.

Arra vonatkozólag, hogy milyen bonyolult és ugyanakkor áttételes célzások rendszerével dolgoztak, álljon itt a Három család faluja rovatcím magyarázata, illetve annak a „kulturális forradalomban" elhangzott értelmezése. Tehát: a sanghaji *Csiefangcsün Pao* 1966. május 21-én közölt cikkében azzal vádolta a szerzőket, hogy a címmel Lu Jü, Szung-dinasztiabeli (XI. század) költő egyik versére utaltak. A vers egy magas állású hivatalnokról szólt, aki elvesztette posztját (mint Peng Tö-huaj), és utolsó éveit a Három Család Faluja nevű településen töltötte.

A tárcaírók ismételten felkutattak a kínai történelemben olyan erényes tisztségviselőket, akik fellebbvalóik szemébe

mondták az igazságot, s ezért leváltották őket. De szóltak másról is. Teng To Egy tojás mint tőke című példázatában arról az emberről írt, akinek tyúkja egy tojást tojik, mire lelkesen arról kezd álmodozni, hogy mivel egy tyúk egy hónap alatt tizenöt tojást tojik, három év alatt gazdagok lesznek. Ez a „nagy ugrás" paródiája. A Szovjetunióval való szakítást is bírálta egy írás e rovatban: „Ha egy felfuvalkodott ember azt hiszi, hogy tárgyát könnyen elsajátíthatja, és kidobja a tanárt, semmit sem fog tanulni." Mao híres jelszava – „A keleti szél legyőzi a nyugati szelet" – szintén gúny tárgya: Teng To „egy gyermekversike" bírálatának ürügyén „nagy szószátyárkodásként" jellemzi. Mao önkritikája nyomán az „amnéziáról" jelenik meg írás: az ilyen páciens feledékeny, dührohamokat kap, ezért azonnali „teljes nyugalomra van szüksége", különben csak „bajt csinál".

A vájtfülű közönségnek szóló képes beszédnél szélesebb körben hatott Vu Han darabja, amely már címében is a kényes témára utalt: Haj Zsuj elbocsátása hivatalából. Vu Han a Ming-dinasztia történetének specialistája volt, egyetemi tanár s Peking alpolgármestere. Egyéni tragédiája, hogy kutatásai során rábukkant Haj Zsuj figurájára, aki Csia Csing császár (1520–1567) egyik főhivatalnoka volt, és uralkodójához intézett emlékirataiban szólt az ország gondjairól – akárcsak négy évszázaddal később Peng Tö-huaj.

„Ha valaki a vagyont áldozatokra pazarolja / miközben a nép ügyeit elhanyagolja, / mindenki panaszkodni fog, / s háború, szegénység, nyomor / jön majd minden oldalról. / A Csia Csing szó ma azt jelenti, / minden ház üres lett itt, / ha nem változtatsz a dolgokon, / az állam kerül veszélybe, / s hogy nézel akkor őseid szemébe?" Miután ekkortájt Kína-szerte kiürültek a kamrák, s az áldozatok is hiábavalónak bizonyultak, a célzás nyilvánvaló.

Persze nemcsak a nézők értik – Mao is. „Manapság divattá vált történelmi és egyéb munkák írása. Pártellenes tevékenység ilyen formában: ügyes gondolat" – jegyzi meg 1962 szeptemberében a központi bizottság ülésén, amikor először megy át ellentámadásba. A történelmi allegóriák hamarosan abbamaradnak, de a nagy leszámolásra csak négy évvel később kerül sor. Ekkor Mao még kompromisszumra kényszerül: elvégre éppen 1962 augusztusában adták ki új kiadásban Liu Sao-csi jenani előadásait: Hogyan legyünk jó kommunisták?

Liu többek között bizonyos elvtársakról is írt, akik (vagy aki) „miközben halvány sejtelmük sincs a marxizmus–leninizmusról, csak marxista–leninista kifejezésekkel dobálóznak, »kínai Marxnak« vagy »kínai Leninnek« képzelik magukat, Marxot és Lenint csinálnak önmagukból . . . megkövetelik, hogy mint »vezéreket« fogadják el őket, a hűség és szeretet érzelmeit táplálják irántuk".

(„OSZTÁLYHARC" – MINDENNAP) De 1962 őszén Mao már elég erős ahhoz, hogy újra kiadja a jelszót: „Sohasem szabad megfeledkezni az osztályharcról!" Ez körülbelül annak a téves sztálini tételnek a kínai megfelelője, hogy a szocializmus építése során szüntelenül élezödik az osztályharc. A célja is ugyanaz: a párton belüli ellenfelekkel való leszámolás. A párt apparátusa és a kormánygépezet ekkor nincs az ő kezében, viszont a hadseregben Lin Piao honvédelmi miniszter vezetésével a párt elnökének példátlan kultuszát bontakoztatják ki. Az újoncképzés tananyaga Mao-idézetekből áll, a későbbi kis piros könyvecskéből. Persze a hadsereg nemcsak Lin Piao. 1966-ban akkor szakad el a gát, amikor onnan is eltávolítják a kultusz ellenfeleit.

1962 ősze tehát a kompromisszumé, az ideológiai irányvonalat azonban ismét Mao határozza meg. Ami ekkor elméleti fejtegetésnek tűnik, a „kulturális forradalom" megalapozásának bizonyul. Az osztályharc fejlődése „hullámtermészetű", az osztályok, az osztályellentétek és az osztályharc „a szocializmus meglehetősen hosszú időszakában" fennmaradnak, és tart a küzdelem a két út, a szocialista és a kapitalista út között, fennáll a kapitalizmus restaurációjának veszélye. Hogy ebbe a koncepcióba belefér a szocializmus minden olyan modellje, amely eltér a párt elnökének koncepciójától, s hogy a „kapitalizmus restaurálásának" vádja a hatvanas években a Szovjetuniót és más szocialista országokat illeti meg, még nem tűnt olyan veszélyesnek azok számára, akik szemben álltak Mao utópiájával. Pedig a következmények nem sokat várattak magukra: a „kulturális forradalomban" őket vádolták „a kapitalizmus visszaállításával". 1962-ben Mao kiadja a jelszót: „minden évben, minden hónapban, mindennap" beszélni kell az osztályharcról.

Lehetséges, hogy Liu Sao-csi, Teng Hsziao-ping és a gyakorlati munkát irányító többi vezető úgy vélte: nem olyan nagy

ár például a „népi kommunák” új, gyakorlatias szabályzatának elfogadásáért, amire ugyanezen a plénumon került sor, ha a párt elnöke mindennap beszél az osztályharcról. Arra, ami ebből következett, nem számíthattak. Hogy tudniillik abban az esetben, ha az ország szellemi irányítójának ismerik el Mao Ce-tungot, akinek személye körül Lin Piao jóvoltából egyre fokozódott a példátlan kultusz, akkor nem lesz módjuk nyíltan fellépni egy adott pillanatban vele szemben akkor sem, ha kezükben van a párt- és az állami apparátus.

Hiszen kezdetben – még vagy három évig – úgy tűnt, a reálpolitika érvényesítéséhez elég, ha Maónak az „osztályharc” szellemében ihletett mozgalmait a párt Teng Hsziao-ping által irányított apparátusa szelídebb mederbe tereli.

Jellemző a „szocialista nevelés” kampányának sokféle cikcakkja. Amikor 1963 májusában Mao Ce-tung meghirdeti, erre kidolgozott tízpontos utasítása még radikális tisztogatást vetít elő, amelyben a falusi káderek öt százalékát le kell váltani. A Teng Hsziao-ping által kidolgozott „soron következő tíz pont” szeptemberben már csak egy százalékról beszél. Liu és Teng a központi bizottság munkacsoportjait küldi a helyszínre, hogy visszafogják a szélsőségeket, kidolgozzák a követendő modelleket. Az egyik csoport élén Vang Kuang-mej áll, Liu Sao-csi felesége – így ő patronálja Sanhszi tartományban a taojüani munkacsapatot, amely élenjáró agrotechnika s e célra felvett hitelek segítségével ér el kimagasló eredményeket, mintegy antitéziseként a Mao által pártolt tacsaji termelőbrigádnak, amely ugyancsak Sanhsziban „önerőre támaszkodik” csupán, ám Mao műveinek elmélyült tanulmányozásával a politikát állítja a „parancsnoki posztra”. 1964 szeptemberében Mao vizsgálja felül Teng dokumentumát, megjelenik „a soron következő tíz pont javított tervezete”, majd amikor ez sem igazolja a párt elnökének reményeit, 1965 januárjában a politikai bizottság fogad el Mao javaslatára egy 23 pontos határozatot, amely már nem egyszerűen az alsóbb szintű falusi pártszervezetek hibáinak kiküszöbölését tűzi ki célul, mint az előző pártkormányok, hanem „a pártban hatalmon levő kapitalista úton járók” átnevelését.

Akkor, amikor elfogadták, persze ez is csak egy határozat volt a sok közül, egy maói fordulat a sok közül. Az apparátus emberei nem sejthették, hogy saját – egyes esetekben halálos – ítéletüket írják alá. Miért gondolták volna, hogy e szöveg

más sorsra jut, mint a „szocialista nevelés" mozgalmával összefüggő többi dokumentum?

Hogy jutott volna a népköztársaság elnökének, a párt főtitkárának eszébe a falusi munkáról szóló pártokmány vitájában az az elképesztő ötlet, hogy róluk van szó?

A BUKÁS

(CSIANG CSING SZÍNRE LÉP) A Maót megörökítő számtalan kép közül az egyik pingpongütővel a kezében ábrázolja a párt elnökét. A politikai harc is a pingpongra hasonlított egészen 1966-ig. Mao leütött – a pártapparátus visszaadta a labdát. Újabb lecsapás, újabb védés. A párt elnöke pontokat szerzett, de a játszmát nem tudta megnyerni.

1964-től a mérkőzés egyik színtere a kultúra. Az egyik, hiszen folyik a harc a mezőgazdaságban, folyik a hadseregben, folyik a gazdaságban. Annál élesebben, minél inkább sikerült a vezetés pragmatikus magjának talpra állítani ezeket a szektorokat a „nagy ugrás" nyomán, megközelítve vagy meghaladva végre a nyolc évvel korábbi, 1957-es szintet. A kultúra, úgy tűnik, mellékszíntér. Itt lép színre Csiang Csing, Mao Ce-tung felesége.

Csiang Csing 1914 márciusában született – akkor Li Csinnek hívták. Apja kerékgyártó volt, szegény ember, aki az élet keserűségein úgy állt bosszút, hogy verte feleségét és gyermekeit, mondta el később Mao felesége Roxana Witke amerikai sinológusnőnek adott interjújában. Csiang Csing 15 éves korában a csinani színiiskolába került, s a következő évben egy színtársulattal Pekingbe ment. Ezzel kezdődött színésznői pályája, amelynek során előbb a világot jelentő deszkákon játszott, majd Sanghajban, a fiatal kínai filmipar központjában is jelentős szerepet kapott több filmmelodrámában – Lan Ping néven. A kínai művészek java része baloldali volt, sokan tartoztak az illegális kommunista párthoz. Csiang Csing is kapcsolatba került vele, tagja lett, bár ez a kontaktus nem volt mentes a baloldalt akkor megosztó vitáktól sem. Csou Janggal, a hatvanas évek kínai kulturális életének felelősével való későbbi konfliktusa alighanem innen származtatható. Csiang Csing 1937-ben hagyta el Sanghajt, akkor, amikor a japánok megindították nagy kínai hadjáratukat. Hszianba, majd Jenanba – a kommunisták támaszpontjára – menekült.

Mao első feleségét (azaz a másodikat, mivel – mint már említettem – a szülei által választott első feleségével sohasem élt együtt), Jang Kaj-hujt a kuomintangisták kivégezték. A másodiktól, Ho Csu-csentől – aki vele együtt tette meg a „hosszú menetelést" – elvált (Csiang Csing szerint még azelőtt, hogy ő és Mao találkoztak volna), és Moszkvába küldte gyógykezelésre. Csiang Csing és Mao házasságát 1938-ban a párt több vezetője talán ezért sem nézte jó szemmel; mások már akkor politikai ambíciókkal gyanúsították a sanghaji színésznőt. Több életrajzában is szerepel az az elem, hogy Jenanban a politikai bizottság azzal a feltétellel járult volna hozzá a frigyhez, hogy nem játszik politikai szerepet; más változatban azzal, hogy 25 évig nem tölt be politikai funkciót. Ezt Witke könyvében „híresztelésnek" minősíti. Csiang Csing mindenesetre negyedszázadon át a háttérben maradt, csak művészeti kérdésekben hallatta szavát, s csak otthon. Később tűnt ki, hogy ő állt egyes Mao által kezdeményezett viták mögött. De ha valaki Mao feleségeként mindenáron a politikai színpadra akar lépni, erre minden kapu alkalmas lehet: a művészeté is.

A pekingi opera „reformja" tehát Csiang Csing nevéhez fűződik, ő az, aki e jelszóval és Mao támogatásával létrehozza az új, „forradalmi mintakép-operákat", amelyek a hagyományos pekingi opera zenéjével és mozgásával a japánellenes partizánháború és a Kuomintang elleni háború időszakából vett felemelő, hősi történeteket párosítanak, a műfajtól mélységesen idegen naturalisztikus díszletek között. Ezeknek az operáknak van egy felülmúlhatatlan „művészi" erényük: hősei közvetlenül dicsőítik Mao Ce-tungot. Az előadásokon jelen van a párt számos vezetője, még Peng Csen, Peking polgármestere is, aki nyilván taktikai engedménynek tekinti a kínai hagyományokkal ugyan gyökeresen ütköző, művészietlen, de alkalmasint ártalmatlan játszadozásnak tekintett reformhoz adott áldását. Csak egy politikus marad tüntetően távol: Teng Hsziao-ping, a hagyományos műfaj nagy híve, aki ily módon is érzékelteti, mi a véleménye Csiang Csing művészeti-politikai ambícióiról.

A párt pragmatikus vezetői persze tudják, hogy Mao 1963 óta több – természetesen titkos – utasításában, megjegyzésében vádolta a kultúra munkásait. Tudják, hogy a párt elnöke szerint „igen sok a probléma" az irodalomban, a művészetben, a zenében, ahol az ő megfogalmazásában „a holtak" – a

múlt figurái, elméletei – „uralkodnak"; tudják, hogy Mao szemében „számos kommunista lelkesen munkálkodik a feudális és kapitalista művészetért, de a szocialista művészetért nem". Ám úgy vélik, ha kisebb-nagyobb engedményeket kell is tenniük, egészében megőrizhetik a kulturális életet a normális keretek között.

(VU HAN, A CÉLPONT) Ám amikor 1965 őszén Mao Ce-tung azt indítványozza, indítsanak kampányt Vu Han ellen a Haj Zsuj elbocsátása hivatalából című darabja miatt, az ügyek másként alakulnak, mint az előző mozgalmak idején. Pekingben ugyan elvetik a tervet, de Mao hónapokra Sanghajba utazik, és ott íratja meg a bíráló cikket (publikálása előtt „háromszor átnézi") Jao Ven-jüan irodalomkritikussal, aki már kitüntette magát néhány különösen heves kulturális polémiában. A célpont ekkor a Peng Csen vezette pekingi pártbizottság, mivel Vu Han a polgármesteri hivatalban tölt be tisztséget. A pártvezetés a szokásos módon visszaüti a labdát. Először halogatja a fontos cikk megjelentetését a pekingi és más lapokban, majd amikor Mao híveinek nyomására rákényszerül, igyekszik a vitát tisztán esztétikai jellegűnek beállítani. Amikor Vu Han helyzete több önbírálata ellenére tarthatatlanná válik, a szerencsétlen történészt vidékre küldik, s 1966 elején Peng Csen vezetésével alakul meg az „ötök bizottsága", hogy az ügy tanulságait levonva a maga módján értelmezze és hatástalanítsa a „kulturális forradalmat". Mao ellenfórumot szervez a hadseregben: Lin Piao égisze alatt kulturális tanácskozást rendeznek, amelyen Csiang Csing olvassa fel (Mao által ugyancsak „háromszor átnézett és átjavított") beszámolóját. Immár azzal vádolja az elnök ellenfeleit, hogy a népköztársaság kikiáltásától eltelt 17 esztendőben nemhogy nem érvényesítették Mao nézeteit, hanem ellenkezőleg: „egy gonosz pártellenes és szocializmusellenes vonal diktatúráját" valósították meg ebben az időben.

1966 márciusában Mao híveinek sikerül eltávolítaniuk a hadseregből Lo Zsuj-csing vezérkari főnököt, aki addig fékezte Lin Piaót. Ekkor már nyíltan támadják Peng Csent azért, mert 1961–1963-ban a pekingi pártbizottság égisze alatt jelentek meg a Maót virágnyelven bíráló cikkek, darabok.

Liu Sao-csi külföldön van – Kambodzsában és Pakisztánban tesz hivatalos látogatást –, amikor a mérleg Mao javára billen.

Mao még mindig vidékről, Hangcsouból irányítja a pekingi apparátus elleni támadást. A Peng Csen vezette testületet hamarosan feloszlatják, a híres-hírhedt május 16-i központi bizottsági körlevél bejelenti az új „kulturális forradalmi csoport" megalakítását. Ez a „kulturális" testület az elkövetkező hetekben a hatalom legfőbb működő szervévé válik az országban. Közben az egyetemeken és a középiskolákban szervezett ifjúsági csapatok, a „vörösgárdisták" megrohamozzák a pártbizottságokat, hogy elűzzék „a pártban hatalmon levő kapitalista úton járókat", magyarán: megbénítják a választott és törvényes irányító apparátus működését. Az új „kulturális forradalmi csoport" vezetője hamarosan Csen Po-ta, Mao egykori személyi titkára, a *Hungcsi* című elméleti folyóirat főszerkesztője lesz, egyik tagja pedig nem más, mint Csiang Csing, a pártelnök felesége. Részt vesz benne Kang Seng is, Mao biztonsági apparátusának egyik vezetője, számos tisztogatás szervezője.

(AZ ÁLLAMCSÍNYEK SPECIALISTÁJA) Május 18-án a politikai bizottság kibővített ülésének résztvevői döbbenten hallgatják az új kurzus prófétáját, Lin Piaót. Erős vuhani akcentussal, éles fejhangon beszélő, alacsony, sovány, sápadt, kopaszodó férfi a miniszter, ezért mindig egyensapkában jelenik meg a nyilvánosság előtt.

Lin Piao 1907-ben született polgári családban. A vampoai katonai akadémia növendéke az északi hadjáratban százados. Húszéves korában a nancsangi felkelés egyik résztvevője, majd Mao egyik legodaadóbb és legtehetségesebb hadvezére a „hosszú menetelés" és a Japán elleni háború idején. A gerillataktika ifjú mestere Jenanban a Kangta, a Japánellenes Katonai Akadémia parancsnoka. A polgárháborúban a briliáns mandzsúriai győzelmek fűződnek nevéhez, IV. Hadserege legendás csatákat nyer meg. Ott van a koreai háborúban is, aztán egy ideig nem sokat hallani róla: tuberkulotikus, beteg ember lévén, talán gyógykezelteti magát. Ám 1959-től ő Peng Tö-huaj utóda a honvédelmi miniszter posztján, s miután előzőleg a tábornokok már a modernizálás, a hivatásos hadsereg előnyeiről értekeztek, ő visszatérést hirdet a „népi háború" maói elveihez, a katonaságot az építőmunka szolgálatába állítja. Lin Piao hűen megvalósítja a hadikommunizmus jenani elveit, amelyekről Mao 1958-ban Pejtajhóban álmodozott, eltörli

a rangokat (így persze nő a katonai vezetők függősége, immár csak a beosztás számít), a mintakatonák és a Mao ihlette példaképek, hősök egész sorát szállítja a közvéleménynek. 1965-től a Mao-idézetek Lin Piao által összeállított, témák szerint 33 fejezetre osztott, mindenre választ adó könyvecskéje kilép a kaszárnyákból, egyre inkább országos tananyaggá válik, s a „kulturális forradalom" kezdetétől már nem hiányozhat egyetlen kínai kezéből sem.

Tehát a honvédelmi miniszter beszél, és még Mao is megdöbben. A fő feladat a Lo Zsuj-csing- és a Peng Csen-probléma „megoldása" után, fejti ki Lin Piao, egy ellenforradalmi államcsínynek és a politikai hatalom revizionista bitorlásának megakadályozása. Mindennél fontosabb a politikai hatalom, aminek a lényege az elnyomásra való hatalom. A politikai hatalom változása vagy a nép alulról induló forradalmának vagy államcsínynek lehet a következménye. 1960 óta 61 államcsínyre került sor a világban, ebből 56 sikeres volt. Ami Kínát illeti, az államcsínyeknek hosszú a történetük.

Félelmes lista következett, nehéz elképzelni, hogyan tekintettek egymásra a honvédelmi miniszter hallgatói, a párt vezető testületének tagjai, vagy mit szólt hozzá például Teng Hsziao-ping.

Sang Csen, Csu állam császárának fia, mondotta Lin Piao, őrségével körülvette apja palotáját, hogy az uralkodót öngyilkosságra kényszerítse. A császár utolsó kívánsága az volt, hogy kedvenc ételét készítsék el neki: sült medvetalpat ehessen halála előtt. Abban reménykedett, hogy így időt és segítséget nyerhet, ám kérését elutasították, és azonnal meg kellett ölnie magát. Vu herceg pedig Csuan Csut küldte Vang Liao uralkodó megölésére, és így tett szert politikai hatalomra. A Han-dinasztia idején Lü császárnő elragadta a politikai hatalmat a Liu-családtól, de nem sokkal később Csou Po és Csen Ping összeesküdött, hogy megdöntse a Liu-családot. A Szuj-dinasztiában 24 évig uralkodó Ven császárt fia ölte meg, akit később Jang császár néven ismertek. A Tang-dinasztiában Li Si-min megölte Csien Csent, a bátyját és Jüan Csit, az öccsét stb. stb., hosszú még a sor. Mindezek a „reakciós államcsínyek" figyelmeztetésül szolgálnak: „Ha nem vagyunk elég elővigyázatosak, el fogjuk veszteni politikai hatalmunkat." Ezt a veszélyt idézte fel – így Lin Piao – Peng Csen és Lo Zsuj-csing tevékenysége, de a kihívás nem múlt el. Az

összeesküvés folytatódik. „Le akarják vágni a fejünket, de nem biztos, hogy ez sikerül nekik, s ha megkezdik ellenforradalmi államcsínyüket, mi vágjuk le az ő fejüket."

Még most, húsz évvel később is félelmes olvasmány ez a beszéd, ez a fenyegetésekkel és célzásokkal zsúfolt, nagyon megfontolt kirohanás. Lin Piao már arra is figyelmeztetett, nem elég a szóbeli hűségnyilatkozat Mao mellett: „Vannak néhányan, akik a marxizmus és Mao Ce-tung eszméinek zászlaját emelik fel a marxizmus és Mao Ce-tung zászlaja ellen . . ."

Az e hamis próféták elleni roham alapja a párt elnökének zsenialitása, az abban való vak hit – a pártzsargonban folyó istenítés. „Mao elnök többet tapasztalt meg, mint Marx, Engels és Lenin . . . Marx . . . és Engels . . . nem rendelkeztek személyes tapasztalattal a proletár forradalom vezetésében, nem parancsnokoltak személyesen oly sok politikai és különösen katonai ütközetben. Lenin csak 54 évig élt, és az októberi forradalom győzelme után hat évvel meghalt." És: „Kína lakossága tízszerese Németországénak és háromszorosa Szovjet-Oroszországénak. Kína gazdag forradalmi tapasztalatán nem lehet túltenni. Mao elnök a legnagyobb tekintélyt élvezi az országban és a világban, ő a legkimagaslóbb és legnagyobb személyiség. Mao elnök mondásai, munkái és forradalmi gyakorlata megmutatták, hogy nagy proletár zseni. Egyesek nem ismerik el a zsenit, de ez nem marxista nézet. Mao elnök géniusz." Lin Piao beszéde magát Maót is megdöbbenti, tudjuk meg később, de egyelőre a kultusz hasznos a kitűzött politikai cél eléréséhez. A párt elnökének még csak ellent lehet mondani, de egy géniusznak? Mellesleg mindenki jól teszi, ha vigyáz a fejére.

(A MUNKACSOPORTOK) Liu és Teng azonban e döbbenetes május után még egy utolsó kísérletet tesz, hogy „visszaadja a labdát", mintha az addig történtek csak egyikét jelentenék az időnként elkerülhetetlen frakcióharcoknak. A módszer hasonlít a korábbiakhoz: ha Mao hívei mozgósítani próbálják követőiket az egyetemeken, ide is „munkacsoportokat" küldenek ki, hogy letörjék a „lázadókat". Mao vidéken van, az apparátus még úgy-ahogy működik. A Csinghua Egyetemen, ahol június elején megjelennek az első nagybetűs falragaszok, a tacepaók, maga Vang Kuang-mej, az államfő felesége irányítja a kiküldött munkacsoport ellenakcióját.

Liu és Teng feltehetően a párt alkotmányos szerveit kívánta szembeállítani a legalitás útjáról láthatóan letérő rohammal. A korabeli pekingi hírek szerint július végére össze szerették volna hívni a központi bizottság ülését azzal a céllal, hogy még meglevő többségükre támaszkodva Mao Ce-tungot a párt díszelnökévé válasszák. Ezt a posztot az 1956-os pártkongresszuson Teng Hsziao-ping által beterjesztett szervezeti szabályzat hozta létre. A KB-tagok egy része már megérkezett Pekingbe, amikor július 16-án Mao Ce-tung látványos gesztussal demonstrálta jó egészségét: Vuhannál 15 kilométert úszott a Jangcében, ötezer ember a vízben kísérte, százezer pedig a parton tapsolt. Másnap már újra Pekingben volt, elítélte Liu és Teng munkacsoportjait: Vagy vissza kell vonni őket, vagy maguk kerülnek a „forradalmi tömegbírálat" tüzébe.

Augusztus elején valóban összeül a központi bizottság – de ez nem az a fórum, amelyet a párt főtitkára elképzelt. A testület 170 választott tagja és póttagja közül csak 80 van jelen, a többit időközben „megdöntötték", „kicibálták", „leharcolták", „megbélyegezték", „leleplezték" a „forradalmi tömegek", vagyis a Mao ösztönzésére létrehozott tarka nevű „lázadó" szervezetek, amelyek hamarosan egyöntetűen felveszik a vörösgárdista – hungvejping – nevet. A döntéshez szükséges létszámot így a „pekingi egyetemek forradalmi tanárainak és diákjainak képviselői" biztosítják; ez voltaképpen egyfajta párton belüli puccsal ér fel. Az ülésterem bejáratánál a tanácskozás résztvevőit frissen festett nagybetűs plakát fogadja, Mao Ce-tung kalligráfiájával. A szöveg: „Tüzet a vezérkarra!" Ez nyílt hadüzenet Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping ellen. Az ő híveiket nevezik a továbbiakban „burzsoá vezérkarnak", majd a későbbiekben Liut „Kína Hruscsovjának" – ami persze akkor érthető, ha tudjuk, hogy ekkor már azzal vádolja a kínai hírközlés a szovjet vezetést, hogy „restaurálta a kapitalizmust".

A „vörösgárdistákkal" kiegészített testület tehát elfogadja a 16 pontos határozatot – alkalmasint ez bűvös szám a „kulturális forradalomban", a május 16-i határozat után íme, a 16 pontos döntés. A tartalom az előzmények fényében nem meglepő: harc „a pártban hatalmon levő kapitalista úton járó személyek" ellen (mindenki ellen, akit annak minősítenek), támogatás a „forradalmi lázadóknak", kulturális forradalmi bizottságok létrehozása, Mao Ce-tung eszméinek – azaz azok éppen kijelölt részeinek – érvényesítése. A mozgalom nem terjedhet

ki a tudományos kutatásra – Kína a hidrogénbomba kifejlesztésén dolgozik –, a hadseregre – hiszen éppen az a roham bázisa – és a parasztságra – enni kell. Tacsaj fanatikus és önfeláldozó parasztjai, Tacsing Mao-idézeteket lengető olajmunkásai, az elnök tanításait követő katonák a példaképek. Döntés születik arról, hogy Mao műveit 35 millió példányban újranyomtatják, s aztán a nyomdák éveken keresztül csak – tényleg: csak – az elnök műveit vagy azokat dicsőítő kiadványokat állítanak elő. A sajtó is két-három központi napilapra csökken: elvégre ha csak egy „üzenet" van, több „postás" nem kell.

(MAO VÖRÖS KARSZALAGGAL) Augusztus 18-án a győztesek szemlét tartanak a Tienanmen téren. Ott a „kulturális forradalom" vezérkara, s Mao karjára húzza az első „vörösgárdista" karszalagot. Ezzel a hungvejping név is hivatalossá válik. Ott áll még, lefokozva (a protokoll-listán hátrébb sorolva), tehetetlenül Liu Sao-csi, Teng Hsziao-ping és a régi vezetők közül néhány. Ekkorra már világos, hogy a csatát elvesztették, hogy az események irányítása kicsúszott a kezükből. A téren milliónyi fanatizált fiatal, akik mind megtanulták Maótól, hogy „lázadni helyes dolog", és a következő hónapokban a terror, a lincselés, a rombolás légkörét állandósítják Pekingben és a többi városban. Ez az első szemle, amelyet némán néz végig Mao (haláláig nem fogja hallani az ország nehezen érthető hunani dialektusú beszédét, csak utasításait teszik közzé időről időre), de még több is következik. Az oktatás szünetel – évekbe telik, amíg újra megindítják. A városokban a „vörösgárdisták" oszlopai vonulnak fel zászlókkal, dobpergéssel, a „forradalmi lázadók" szervezetei sokasodnak. Meghurcolják a pártmunkásokat, egymással is viaskodnak, a győzelmi felvonulások halotti menetekkel váltakoznak, az anarchia egyre nő.

És Teng? 1966 őszén Liu Sao-csivel együtt eltűnik a nyilvánosság elől. Mao a központi bizottság – a megmaradt testület – októberi munkaértekezletén azt kínálja fel kiútként legyőzött ellenfeleinek, hogy „azonnal ismerjék be hibáikat a vörösgárdisták előtt", s akkor nem lesz félnivalójuk. „Ki akarja kisöpörni önöket? Én sem készülök kisöpörni önöket. Azt hiszem, hogy a vörösgárdisták sem akarják kisöpörni önöket." Nem szabad, fejti ki, teljes egészében Liura és Tengre „hárítani a bűnt", „nem jó dolog az utcán tacepaókat kiragasztani Liu és Teng ellen".

Liu Sao-csit és Teng Hsziao-pinget azonban nem azonos súlyú vádakkal illetik, sorsuk is eltérő lesz. Amikor a Kínai Népköztársaság elnökét 1968 októberében a központi bizottság több mint kétéves szünet után összeülő következő plénuma „örökre kizárja a pártból" (különben az erről szóló határozat volt az első hivatalos dokumentum, amelyben ellenségként nevén nevezték), és eltávolítja minden tisztségéből. „Árulónak, provokátornak, sztrájktörőnek, az imperializmus, a revizionizmus és a kuomintangista reakció láncos kutyájának" nevezik, olyan embernek, aki már negyven esztendeje ellenforradalmi tevékenységet folytat. Tenget ilyen hivatalos dokumentumban sohasem nevezték meg, s a „vörösgárdisták" sajtójában vele szemben közzétett vádak is enyhébbek. Őt sohasem mintázta meg olyan sípoló gumibaba a kínai csecsemők számára, mint amelyik a volt államfőt jelenítette meg sok millió példányban: Liu Sao-csit gonosz kígyóként láttam sorakozni a pekingi áruházak pultjain. Emberarcú kígyóként, amelyet egy ifjú vörösgárdista, kezében a Mao-idézetek piros könyvecskéjével, éppen eltipor. Liu 1969. november 12-én halt meg a kajfengi börtönben, nyomorult körülmények között, tüdőgyulladásban, amelyet nem gyógykezeltek.

(MÉG A BRIDZS IS) A Teng Hsziao-pinget ért vádak, ha Liu bűnlajstromához hasonlítjuk őket, valósággal mérsékeltek. Nem árulást, nem ellenforradalmi összeesküvést rónak fel neki, mint „a pártban hatalmon levő első számú kapitalista úton járónak". A politikai bűnök, amelyeket a „vörösgárdista" publikációk felsorolnak, ilyesfajták: a párt főtitkáraként végrehajtott felhatalmazás nélküli akciók; a személyi kultusz elítélése, ami ártott Mao elnök pozíciójának; Mao Ce-tung eszméinek megsértése egy 1961-es pártértekezleten; a mezőgazdasági politikában annak a jelszónak a hirdetése, hogy mindegy, fekete a macska vagy fehér, ha megfogja az egeret; a tudományos fokozatok és címek rendszerének hirdetése 1963-ban (ezt később makacsul újra megteszi); „a párt vezető szerepének gyengítése" a felsőoktatásról szóló 1961. évi 60 pontos szabályzat révén; a tanulmányok és a fizikai munka kombinálására vonatkozó, Mao által hirdetett oktatási politika elvetése; a kulturális politikát illető Mao-bírálat elutasítása; a Pejta Egyetem „forradalmi diákjainak" elnyomása; a tömegmozgalom elfojtása a „kulturális forradalom" kezdetekor a munkacsoportok ki-

küldésével. Ezek politikai vádak, s csak a „kulturális forradalom" hatalmi harcainak optikájában válnak bűnné. Mindezt olyasfajta pletykák színesítik, mint hogy Teng, aki franciaországi évei óta a bridzs szerelmese, „különrepülőgépen" rendelte Pekingbe kedvelt partnereit. Persze a „kulturális forradalom" idején maga a bridzs is bűnös burzsoá szenvedély...

Amikor az önkritika elkerülhetetlenné vált, Teng Hsziao-ping csak olyan fogalmazásra volt hajlandó, amelyből kitűnt, hogy bírálóinak mércéje szerint nem felel meg funkcióinak. 1966 decemberében, amikor a „vörösgárdisták" „a Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping vezette burzsoá vezérkar elleni harcra" gyűltek össze, Teng a „vörösgárdista" közlemények szerint annyit ismert el, hogy gondolkodása és tettei nem feleltek meg Mao Ce-tung eszméinek. „A tömegektől való elszakadásom világosan megmutatta, hogy nem felelek meg azoknak a funkcióknak, amelyeket a központi bizottság bízott rám. Azok a hibák, amelyeket a »kulturális forradalom« idején követtem el, azt mutatják, hogy kispolgári és értelmiségi ideológiám nem alakult át megfelelően." Teng kijelentette még, hogy őszintén meg akarja reformálni magát – akkor ez volt az élet ára, bár ez sem mentette meg őt a fogságtól, családját a „vörösgárdisták" őrjöngéseitől. Teng Pu-fang, a párt főtitkárának fia a Csinghua Egyetem hallgatója volt. 1968-ban a „vörösgárdisták" egy csoportja tőle akarta megtudni, hol találhatja meg apját, hogy leszámoljon „a pártban hatalmon levő kapitalista úton járó második személlyel". Teng Pu-fang hallgatott, hiába verték, fenyegették. Feldühödött kínzói végül ledobták az egyetem harmadik emeletéről. A főtitkár – a volt főtitkár – fia deréktól lefelé megbénult. Az „ellenforradalmár gyermeke" egyik kórházból a másikba került, gyakran belázasodott, nem kapott sem ösztöndíjat, sem fizetést, ágyában fekve kosarat font, így próbált szert tenni valami jövedelemre. Teng Pu-fang életét valószínűleg annak köszönheti, hogy az egyetemi klinikán egy Vang Feng-vu nevű munkás, aki az úgynevezett munkás-paraszt propagandacsoporttal érkezett az intézménybe, felfigyelt a béna fiatalember helyzetére, és elintézte, hogy legalább az alapvető ellátást megkapja. Ez akkor nem volt minden kockázat nélküli közbelépés. „Egész családunk hálás Vangnak" – írta később a *Zsenmin Zsipao* hasábjain ezekre az évekre visszaemlékezve Mao Mao, azaz igazi nevén Teng Zsung, Teng Hsziao-ping lánya. Vang sem magának, sem csa-

ládtagjainak nem kért semmit azt követően, hogy a béna fiú apja visszatért a hatalomba... Teng Hsziao-ping más családtagjait, három lányát és másik fiát vidékre küldték „átnevelésre": csak évekkel később találkoztak újra...

Azt, hogy pontosan mi történt ezekben az években a pekingi „Tiltott Város" falain belül, a hajdani császári udvar pavilonjaiban, ahova az ország vezetői az 1949-es győzelem után költöztek be, valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. A „négyek bandájának" 1980–1981-es perében egy-két epizód ismeretessé vált: de a teljes história valószínűleg megmarad a vastag, bíborszínűre festett kőfalak mögött. A „kulturális forradalom" vesztesei háziőrizetbe kerültek, nem jelenhettek meg többé a nyilvánosság előtt. „Vörösgárdisták" vallató csoportjait irányították otthonaikba, hogy „harcoljanak" velük. Aztán a titkos verdikt következett, nem tudjuk, ki és hogyan hozta a döntést. Teng Hsziao-ping fogságba került, két évet töltött egyedül, elzárva a világtól. Erről az időszakról semmi sem ismeretes, csak lányának ez a lakonikus közlése, amelyből az sem derül ki, háziőrizetről volt szó vagy börtönről.

Ez volt Teng helyzete még akkor is, amikor 1969. április 1. és 24. között megtartották a párt IX. kongresszusát. 1967 novemberében kezdték meg előkészítését, egy titkos körlevéllel, amely elsőként azt szögezte le, hogy Liu, Teng és mások nem jelölhetők küldöttnek. A belső harcok és a zűrzavar körülményei között még két esztendőre volt szükség a tanácskozás megszervezéséhez.

A „kulturális forradalom" ugyanis csak rombolásra volt képes – nem újfajta rendet teremtett, hanem egyre újabb zűrzavart. 1967 januárjától a régi párt- és állami szervektől a „forradalmi bizottságok" vették át a hatalmat, immár a hadsereg nyílt támogatásával. Ez azonban azzal járt, hogy maguk a fegyveres erők is meghasonlottak, különböző „vörösgárdista" és lázadó szervezeteket támogattak. 1967 nyarán Kína közel került a polgárháborúhoz. Számos tartományban zajlottak le véres fegyveres összetűzések, sok ezer – vagy éppen több tízezer – halottal; egy ízben Vuhanban még Peking küldötteit is letartóztatják. Világossá vált: ezen az úton az ország katasztrófa felé halad – így megkezdődött a rendcsinálás. Ahogy a radikális „vörösgárdista" szervezetek egyre kényelmetlenebbé váltak, a „kulturális forradalom" irányítói 1968-tól az ő befolyásukat is korlátozták, a diákokat tömegesen száműzték vidék-

re, hogy „a szegényparasztok átneveljék őket". A konszolidáció a hadsereg hatalmának növekedését jelentette. Minden „forradalmi bizottság" élére katonák kerültek, s amikor 1969 tavaszán fegyveres incidensek robbantak ki a kínai–szovjet határon, ez természetszerűleg ismét a hadsereg súlyát, befolyását növelte a hatalomért folyó harcban, hiszen ürügyet adott az egész ország mozgósítására az állítólag fenyegető „szociálimperialista" támadás ellen. Ilyenkor szükség van a katonákra – nem csoda, hogy az áprilisi kongresszuson ők játszották a főszerepet.

Különös kongresszus volt ez is, és a kommunista pártok történetében először jelölte ki előre a párt vezetőjének utódját: az alelnök, Mao elnök „közeli munkatársa", Lin Piao személyében. A négy évvel később megrendezett pártkongresszuson azonban ország-világ azt tudhatta meg, hogy Lin Piao eredetileg tervezett beszámolóját Mao elutasította, átíratta, éppen az ellenkezőjére, mint amit az alig néhány nappal később örökösévé jelölt honvédelmi miniszter eredetileg mondani akart . . .

Lin Piao ehhez a leleplező közléshez nem szólhat hozzá: már két éve halott. 1969-ben azonban ő a kijelölt utód, s a hadsereg tartja egyben az országot. A párt lényegében csak vezető szerveiben létezik, s mint tudjuk, a „vörösgárdistákat" – a mór megtette kötelességét, a mór mehet – falura száműzték. Egyfajta szünet ez: hamarosan kiéleződik a konfliktus Mao és Lin Piao között, de ekkor úgy tűnhet, hogy valamivel békésebb idők jönnek. Ebben az időszakban változik meg Teng Hsziao-ping személyes helyzete is. Egy napon a fogságában kézbesítik neki a határozatot, hogy feleségével, Co Linnel és nevelőanyjával együtt a dél-kínai Csianghszi tartományba küldik, „átnevelésre".

(KÜLÖNGÉPEN – FOGOLYKÉNT) 1969. október 20-án emelkedett magasba a gép, amely egyenesen Nancsangba, a száműzetés helyére vitte a három idős embert. Különrepülőgépen utaztak, de fogolyként, őrizet alatt.

A SZÁMŰZÖTT

(FURCSA BÜNTETÉS) Ki hozta a döntést? A biztosnak látszó pontok mögött is több a kérdés, mint a felelet. A „pártban hatalmon levő második számú kapitalista úton járó személy" – még ha a „hatalom" múlt időben értendő is – nem akárki. Személyes helyzetének változása így mindenképpen tükrözi a legfelső vezetés különböző csoportjainak erőviszonyait. Csou En-laj, aki ezekben a viharos években helyén maradva próbálta menteni, ami menthető, nyilván már ekkor Teng politikai rehabilitálásán dolgozott. Mao, aki természetesen tisztában volt a szecsuani politikus kiváló képességeivel, és hajdanán leghívebb szövetségesei között tartotta számon, talán már ekkor úgy vélte, hogy valamikor újra felhasználhatja a vezetésben. Lin Piao és Csiang Csing szemében viszont nyilvánvalóan rendkívül veszélyes ellenfél maradt: olyan ember, akiről tudták, hogy ha újra hatalomhoz jut, keresztezni fogja ambícióikat. (Oriana Fallaci szerint Teng Hsziao-ping kijelentette: a „négyek" és Lin Piao is „le akarták mészárolni" őt a „kulturális forradalomban", tervüket csak Mao akadályozta meg.) Mindenesetre ekkor született az a bizonyos 1. számú körlevél, amely lehetővé tette Teng különös száműzetését.

Sorsa bizonyos pontokon hasonlított ama régi káderek millióinak pályájához, akik, miután a „kulturális forradalomban" feleslegessé váltak, mert megszűnt működni a pártbizottság, az iskola, a kormányhivatal, ahol addig dolgoztak, 1968-tól a „Május 7-e káderiskolákba" kerültek. A különös intézmények „hallgatói" kezdetben határidő nélküli „beutalót" kaptak, hogy Mao eszméi szellemében „átnevelődjenek". Egyfelől folyósították nekik fizetésüket, ami azt mutatta, hogy a vezetés át akarta menteni az általuk képviselt szellemi, politikai tőkét, másfelől viszont lényegében foglyok voltak, addig kellett maradniuk, amíg „fel nem szabadították" őket a káderiskola parancsnokai. A tananyag a kemény fizikai munkát ötvözte Mao eszméinek elmélyült tanulmányozásával és a múltban – a szó-

ban forgó eszmék megsértése révén – elkövetett hibákért gyakorolt vég nélküli önbírálattal. Minél hevesebben ostorozta magát valaki, annál hamarabb számíthatott a szabadulásra.

Teng Hsziao-ping azonban nem került a „Május 7-e káderiskolába". Amikor leszállt a gép Nancsangban, egy „fogadóközpontba" vitték. Itt hamarosan megjelent a tartományi katonai parancsnokság egyik „felelős személye". (Miután az intézményes hierarchiát szétzúzták ezekben az években, százezerszámra működtek mindenütt „felelős személyek", pontosabban meghatározott munkakör nélkül, de nagy hatalommal.) Teng megkapta az elengedhetetlen kioktatást, felszólították, hogy alakítsa át világnézetét. Néhány nappal később a három foglyot (bár lehet, hogy Teng nevelőanyja nem számított annak) Nancsang közelében egy elhagyott gyalogsági katonaiskolába kísérték. A hajdani parancsnok vöröstéglás, kétszintes épülete lett a szállásuk az elkövetkező több mint három esztendőre – az övék és őreiké. Kísérteties hely volt: az üresen álló nagy iskolaépület tönkrement az évek során, a szél fütyült az üres termekben, monoton zajjal csapdosta az ablakokat. Innen kísérték Tenget és feleségét reggelente munkába a húszperces gyalogútnyi távolságra levő Hszincsien Járási Traktorgyárba. Teng, írta visszaemlékezésében lánya, lakatosként dolgozott, mint jó 45 évvel korábban, franciaországi éveiben, felesége pedig csavarokat tisztogatott. Az őrök itt is jelen voltak: egy pillanatra sem vették le a szemüket „a második számú kapitalista úton járóról". A fejükkel feleltek érte. Különös fényűzés volt ez, furcsa büntetés: külön őrség a három öregember fogva tartásához, testre szabott délelőtti gyári munka (Teng folyamodott ezért a lakatosságért), közben pedig csak engedéllyel szólalhattak meg vagy csinálhattak bármit. De hát nem ez volt a „kulturális forradalom" egyetlen logikátlansága, és az előzményekhez képest Teng számára mindez jótékony változást jelentett. A teljes elszigeteltség után a rádióhallgatás és a *Zsenmin Zsipao* olvasása is izgalmas lehetett, hiszen ha valaki, ő aztán tudott olvasni a sorok között. A kétévi elzárás után a munkára kijelölt műhely a társadalommal való élő, izgalmas kapcsolattal ért fel, annál inkább, mivel Teng lányának beszámolója szerint a többi munkás körében a kezdeti kíváncsiságot egyre nagyobb rokonszenv váltotta fel az idős házaspár iránt. A három év alatt egyetlen napot sem hiányoztak . . .

A gyárban töltött reggeli félműszak után kezdődött a második. A katonaiskola parkjában, a magyal- és bambuszsövénynyel szegélyezett sétányok mellett Teng veteményest létesített, káposztát, dinnyét, zöldséget termesztett, így maga termelte meg feleségével az élelmiszer javát. Erre szükség is volt, mert fizetés helyett csak minimális zsebpénzt kaptak. Teng 65 éves volt, amikor életének ez a szakasza elkezdődött, és a három öreg közül – akiknek együttes életkora meghaladta a 200 évet – ő volt a legjobb fizikai állapotban. Ő ásott, ő vágta a fát, hordta a szenet. Co Lin, a felesége mosott, takarított. Ő azonban magas vérnyomásban szenvedett, gyakran ágynak esett, s ilyenkor őt is Teng ápolta. A mostohaanya, aki anyjuk halála után nevelte Tenget és testvéreit, ekkor már nagyon idős volt, de ő főzött hármukra. Teng Zsung, aki egyszerűen „nagymamának" nevezi, azt írja róla, hogy a Szecsuan tartományi Csialing folyó egyik hajósának lánya volt, akit megedzett a felszabadulás előtti Kína megannyi kemény megpróbáltatása. A „kulturális forradalom" idején, mikor Teng őrizetbe került, a nagymamát az unokákkal együtt telepítették ki, és ő a szerencsétlenségben megtalálta a módját, hogy valahogy fenntartsa a családot. Hosszú életében ugyan írástudatlan maradt, de mindig megőrizte józanságát, derűlátását, biztonságot és életet vitt ebbe a különös otthonba is, amelyben a szomszédos szobákból sohasem tűntek el a katonák.

Teng Hsziao-pingnek megengedték, hogy magával vigye könyveit is, ez is mutatja, hogy ezt a száműzetést afféle próbaidőnek szánták, volt, aki még számított rájuk. Így ezekben az években a Teng házaspár sokat olvasott. Marx és Lenin mellett a kínai dinasztiák történetét lapozgatták, valamint számos más régi és új könyvet: ilyesmire a korábbi években korántsem jutott annyi idő. A napirend egyhangú volt, de rendszeres. Reggel a Teng házaspár néhány órára a gyárba ment dolgozni, hazatérve megebédeltek, együtt meghallgatták a híreket, majd a veteményes következett, illetve újságot vagy könyvet olvastak, miközben a nagymama varrogatott. Idegen nem léphetett otthonukba, erre szigorúan vigyáztak az őrök. Lefekvés előtt Teng mindennap egy órát sétált a kertben. Körbe-körbe járt, mélyen elmerülve gondolataiba , s néha nyomába szegődtek a nagymama által nevelt csirkék is. Az évek során valóságos ösvényt taposott a földbe, míg a múlton – és a jövőn – töprengett. 1971-ben a hatóságok engedélyezték,

hogy a három öreghez csatlakozzon a megrokkant Teng Pufang. Ettől fogva a fiú ápolása is rájuk hárult. Teng végezte a nehezebb feladatot, ő fürdette, ha kellett, ő fordította meg az ágyában. Később, ahogy Teng – vagy inkább az őt támogató erők – politikai helyzete javult, lehetővé tették más családtagok rövidebb látogatásait, ahogy az Kínában általánossá vált a más országrészbe irányított rokonok esetében. Néhány napra ki-ki hazautazhatott megtakarított pénzén – így a Teng házaspárt sorra moglátogatták gyermekeik, majd 1971-től oda is költözhettek hozzájuk. A száműzetés színhelye családi otthonná alakult.

Sajátos, de Teng Hsziao-ping egyéniségére a kínai sajtóban az egyedüli közvetlen utalás az életének e nehéz szakaszával kapcsolatos beszámolóban található. Ez két nappal a nyolcvanadik születésnapja előtt jelent meg a *Zsenmin Zsipaó*ban lánya, Teng Zsung tollából. „Apám introvertált természetű, inkább visszahúzódó – írta. – Ötvenévi forradalmi tapasztalat megtanította, hogy ne legyen félénk a veszéllyel szemben, és ne örvendezzen túlságosan, ha jóra fordul a sorsa. Filozofikusan fogja fel a dolgokat, különösen személyes sorsát illetően." (A politikus lánya bizonyára apjának kedvelt mondására is utalt. Teng, kis termetére célozva, így tréfálkozik: „Ha netán leszakad az ég, még mindig nincs nagy baj: a magas fickók fenntartják számomra.")

Maga Teng pedig Oriana Fallacinak így nyilatkozott: „Azért éltem túl annyi meghurcoltatást, mert optimista vagyok, mert soha nem csüggedek el, mert tudom, hogy a politika hullámvasút, amelyen az ember hol felfelé megy, hol meg le."

Valóban sose csüggedt el? Teng Zsung visszaemlékezéseiből kitűnik: érzelmein talán képes uralkodni, de a szívén nem mindig . . . Amikor kisebbik fia az első engedélyezett látogatásról egy hajnalban hazautazott, Tenget az állomásról egyenesen a gyárba kísérték – s ő a felindultságtól rosszul lett a munkapad mellett. 1971. november 5-én pedig rendkívül izgatottan tért haza feleségével egy gyűlésről. De ezen a napon mindenki izgatott volt . . .

(NÉGY ÍRÁSJEGY A TENYÉREN) Ez a meghívás a gyári gyűlésre önmagában is esemény: „megdöntése" óta először fordul elő, hogy egy politikai megmozdulásra invitálják. Azt, hogy valami történt, persze már sejti, hiszen 1949 óta 1971. október

elsején fordult elő először, hogy a nemzeti ünnepen elmaradt a Tienanmen téri felvonulás, Lin Piao neve pedig már néhány hete eltűnt a lapok hasábjairól. Az otthon maradt családtagok nem tudhatják, jó vagy rossz hírt hoznak majd a szülők, nyugtalanul várják őket vissza. Aztán déltájban feltűnik a szokott menet, az őrök és a két „őrizetes". A szülők arcán rendkívüli feszültség, de az őrök miatt pusztán a szemükkel jelzik, hogy valami fontos történt. Co Lin magával húzza lányát a konyhába, és még mindig némán négy írásjegyet rajzol a tenyerére. Jelentésük ennyi: „Lin Piao halott." Csak amikor az őrök elmennek vacsorázni, csak akkor számolhatnak be végre a családnak arról a hihetetlen történetről, amelyet a gyári tájékoztatón hoztak tudomásukra. Ez a história, amelynek azóta számos új részletét ismertették Pekingben, annyira elképesztő, hogy Nyugaton még ma is napvilágot látnak újabb munkák, amelyek kétségbe vonják. Hiszen a kínai vezetés nem kevesebbet közölt, mint hogy Lin Piao, aki addig úgy szerepelt, mint Mao elnök legközelebbi harcostársa, legjobb tanítványa, legideálisabb utódjelöltje, az a férfiú, aki az egész ország számára fényes példát adott Mao elnök műveinek tanulmányozásából és alkotó alkalmazásából, aki közölte a kínaiakkal, hogy Mao elnök eszméi szellemi atombombával érnek fel, hogy Mao elnök géniusz – ez a Lin Piao valójában burzsoá karrierista, összeesküvő, kétszínű ellenforradalmár, renegát és áruló, aki pártellenes klikket alakított, konspirációba bocsátkozott, levegőbe akarta röpíteni Mao elnök vonatát, meg akarta dönteni hatalmát.

Persze akkor, amikor a reális világot fikciók váltják fel, amikor egy egész országot egy utópia keresésére mozgósítanak, amikor ennek érdekében tudatosan ösztönzik a vezető féktelen kultuszát, akkor valóban megszűnik az a mérce, amellyel a politikai vezetőket érdemben lehetne mérlegelni, el lehetne választani a karrierista hűségét az azonos elvek szülte szolidaritástól, meg lehetne különböztetni a tényleges ellenséget az ügy védelmében ellentmondóktól. A „Lin Piao-összeesküvés" leleplezése után a kínai párton belül körözték azt a levelet, amelyet a kísérő kommentár szerint Mao 1966. július 8-án írt feleségének, Csiang Csingnek. Ebben a párt elnöke meglehetősen nyugtalanul kommentálta Lin Piao már idézett május 18-i beszédét, amelyben annyi szó esett az államcsínyről és Mao géniuszáról. „Sohasem volt még ilyen beszéd. Bizonyos

gondolataı ıgen kenyelmetlen érzéseket keltettek bennem Sohasem hıttem, hogy az a néhány fuzet, amelyet írtam, olyan természetfolottı erővel bírna Most, hogy ő eltúlozta őket, az egész ország eltúlozza " De Mao nem azt a kovetkeztetést vonta le ebből, hogy meg kell állítanıa a féktelen kultuszt, hanem azt, hogy el kell fogadnıa Csak ez tette lehetővé, hogy a párt választott szerveıben kıalakult tobbséget elsoporje, a maga javara fordítsa az erővıszonyokat

De 1966 őszétől, ahogy megbénult a párt apparátusa, a hatalmı űrt a kulonböző szélsőbaloldalı lázadó szervezetek toltık be 1967-től pedıg, mınt láttuk, ımmár a katonaság segítségével – a „forradalmı bızottságok" megalakításával – veszık át a lázadók a hatalmat A „vorosgárdısták" falura kuldése után, a kínaı–szovjet határıncıdensek után a hadsereg kerul kulcshelyzetbe, az 1969 áprılısı IX kongresszuson a katonák adják az új kozpontı bızottság tagjaınak zomét Lın Pıao egykorı IV Hadseregének parancsnokaı alkotják a legnépesebb csoportot, ők toltık be a fegyveres erők legtobb kulcspozícıóját ıs Parancsol-e még a párt a puskának, ahogy azt a maóı felfogás megkovetelı? Maónak gyanússá válık a katonaı vezetésre vonatkozólag alkalmazott, Lın Pıao ıdején bevezetett formula ıs „a Nepı Felszabadító Hadsereg, amelyet Mao elnok alapított és vezet, s amelynek Lın Pıao a parancsnoka" Akı alapította és vezetı, mıért nem lehet a parancsnoka ıs? – kérdı majd néhány héttel a végső leszámolás előtt

De még ezt megelőzően, ılyen bızonytalanság kozepette ul osssze 1970 augusztusában Lusanban – ısmét Lusanban – a kozpontı bızottság, hogy megvıtassa az új, az 1954-es helyébe állítandó alkotmány tervezetét A Lıu Sao-csıvel vívott hatalmı harc tanulságaı alapján Mao azt javasolja, hogy ne legyen tobbé államfő, ne legyen dualızmus a hatalomban Augusztus 23-án kezdődık a tanácskozás, Csen Po-ta, Lın Pıao támogatásával, mégıs az államfőı tıszt vısszaállítását javasolja (a poszt Lıu bukása óta betoltetlen) Mao ezt „meglepetésszerű támadásnak" mınősítı, mıután Lın Pıao vele való előzetes konzultácıó nélkul szólal fel 23-án, és egészen „25-én délıg" tobben támogatják Csak ezt kovetően fordul meg az események menete, csak ezután kerekedık felul a párt elnoke De a vıta alakulásánál talán fontosabb a kovetkeztetés, amelyre Mao jut ezután Lın ugyanúgy „kulon vezérkart" képvısel, mınt előtte Peng To-huaj, majd pedıg Lıu Sao-csı Lusanban azonban

nem dől el a harc; csak Csen Po-ta veszíti el posztját a „lázadás" miatt, csak ő tűnik el a nyilvánosság elől. Ám Mao ezt követően óvatos lesz. Manőverezni kezd, hogy elszigetelje a honvédelmi minisztert. A pekingi katonai körzet Linhez hű parancsnokait máshova irányítják, megbízható egységeket vezényelnek a fővárosba: novembertől országszerte újjáalakítják a pártbizottságokat a katonai befolyás visszaszorításának előkészítésére. A honvédelmi miniszter pedig arra a következtetésre jut, hogy a hatalmat ezek után csak összeesküvéssel, puccsal szerezheti meg. Sőt: hogy csak így őrizheti meg. A szervezkedést fia, Lin Li-kuo, a légierő egyik vezetője, hadműveleti parancsnokhelyettese irányítja.

(AZ 571-ES TERVEZET) Márciusban az összeesküvők kidolgozzák az 571-es tervezetet, a puccs indokolását és lehetőségeit tartalmazó dokumentumot – azért 571-es számú, mert ez a három szám kínaiul kimondva ugyanúgy hangzik, mint a „vucsij" (fegyveres felkelés) szó. Mao Ce-tung kódneve a tervezetben B–52, és ekkor már korántsem nevezik géniusznak, sőt „a kínai történelem legnagyobb feudális despotájának" minősítik, aki „marxista–leninista ruhát ölt, de Csin Si Huang-ti (a könyörtelen birodalomalapító császár) törvényeit alkalmazza". A konspirátorok pontosan arra a politikai zűrzavarra és elégedetlenségre próbáltak támaszkodni, amelyet az általuk is szított „kulturális forradalom" keltett. A tervezet – amelyet a puccs bukása után belső pártdokumentumként köröztek az összeesküvés bizonyítékaként – hosszasan sorolja a belső politikai ellentmondásokat. A hadseregben, a káderek között nő az elégedetlenség, a parasztoknak, írja, nincs elég ennivalójuk és megfelelő öltözékük. A fiatalok falura irányítása a javító nevelés álcázott formája, a munkások, különösen a fiatal munkások bérét befagyasztották. Az összeesküvők abból, hogy Kína és a Szovjetunió közötti konfrontáció „nehéz időket hoz" a Szovjetunióra, az 571-es tervezetben arra a következtetésre jutnak, hogy a Szovjetunió támogatni fogja akciójukat (így Lin Piao bukását újabb szovjetellenes kampány követi Kínában, bár az állítást semmiféle konkrétum nem támasztja alá). Adunak minősítik a konspirátorok Lin Piao presztízsét és a légierő mozgékonyságát, viszont akadálynak „a tömegek vakhitét B–52-ben" – vagyis azt a kultuszt, amelyet éppen Lin

Piao teremtett meg, nyilván azért, hogy mint Mao „legközelibb harcostársa" megteremtse a maga jogalapját az utódlásra.

Így a kultuszoknak is megvan a maguk sorsa. A Mao-idézetek Lin Piao által összeállított könyvecskéit addig rázogatták a százmilliók, hogy Lin Piao puccsal kívánja eltávolítani a citátumok forrását. Mao is látja már azonban, hogy az istenítés nemcsak az istenítettet, hanem az istenítőt is szolgálhatja. A lusani plénum után már saját kultuszának mérséklésén munkálkodik – hogy Lin pozícióját gyengítse. 1971 augusztusában vidéki körútra indul, hogy elszigetelje Lin Piaót, s a tartományi vezetők előtt nyíltan bírálja azt a tételét, hogy évszázadokra van szükség, amíg egy hozzá, Maóhoz fogható géniusz születik. Különös elméleti vita? Szó sincs róla, a tét itt a hatalom. Lin már nem Mao legjobb tanítványa, már egy rivális vezérkar vezetője. A párt elnöke jelzi, hogy tudja, mire számíthat. Mondanivalóját eleve ezzel kezdi : „Ne intrikáljatok és ne konspiráljatok!"

Lin Li-kuo és társai pedig azon töprengenek, hogyan foghatnák el az egész központi bizottságot valamilyen tanácskozás alkalmával, vagy ha ez nem sikerül, miként kényszeríthetnék Maót megadásra. Az 571-es tervezet többféle lehetőséget is említ, a „palota körülfogásától" egészen a mérges gázokig, biológiai fegyverekig, bombákig, autóbaleset szervezéséig, gyilkosságig és emberrablásig. Csakhogy akad valaki, aki tájékoztatja a készülődésről az ellenfeleket: Lin Tou-tou, a honvédelmi miniszter saját lánya az. (Később hírek terjednek el arról, hogy bosszúból meggyilkolták). A jelentések Csou En-laj miniszterelnökhöz futnak be, ő szerez tudomást arról, hogy az összeesküvők végül is Mao vonatának felrobbantására készülnek. Csou és Mao kijátssza a tervet, a szerelvény más időpontban – a tervezettnél előbb – tér vissza.

Lin Piao és ambiciózus felesége, Je Csün, aki a IX. kongresszustól szintén a politikai bizottság tagja, Pejtajho sárgatengeri üdülőhelyen várja a hírt az összeesküvés kimeneteléről. Amikor a puccsterv összeomlik, Csou En-laj és Mao Cetung felszállási tilalmat rendel el az egész légierő számára. Lin Piao, Je Csün és még néhány összeesküvő a honvédelmi miniszter Tridentjén próbál menekülni. A repülőtéren a személyzet meg akarja akadályozni a felszállást, így a gép elegendő benzin nélkül emelkedik a magasba. Északra veszi útját, de nem jut messzire, Mongólia területén lezuhan, kigyullad. Uta-

sai közül senki sem marad életben. Mindebből igazolható tény a Trident lezuhanása Mongóliában, s a kínai légierő „földre szegezése" három napon át. . . A nyugati sajtóban azóta is kételkedéssel fogadják a pekingi „hivatalos változatot". Van olyan feltevés is, hogy Lin Piao nem is volt a gépen, Pekingben tartóztatták le, s hogy Maót egy orvosnő mentette meg, akinek férje azért nem tudta felrobbantani az elnök vonatát, mert a doktornő a tervről tudomást szerezvén altatót adott neki a kritikus időpontban. Így vagy úgy, Lin Piao halott. . .

A pekingi dokumentumok szerint a hajdani legközelebbi harcostárs, a későbbi karrierista összeesküvő rendkívüli pályafutása tehát egy repülőgép roncsai között, a kerozin lángjaiban ért véget. 1971. szeptember 13-át írtak ezen a napon. Csaknem két év telt még el addig, amíg – a párt X. kongresszusán – Csou En-laj ország-világ előtt hivatalosan is feltárta a fantasztikus történetet, de a belső tájékoztatás csatornáin már november elején elismerték.

„Apa izgatottnak tűnt, felzaklatta a hír – írta visszaemlékezésében Teng Zsung. – Csak egy dolgot mondott: Lin Piao halála nélkül nem lett volna igazság a földön!" És Teng Hsziao-ping azon nyomban levelet írt a központi bizottságnak, hogy eltökélt támogatásáról biztosítsa a Lin Piao pártellenes klikkjéről hozott határozatát.

A miniszter bukása után hamarosan menesztették hívét, Csianghszi tartomány addigi vezetőjét. Az utód „udvariassági látogatást" tett Tengnél, s lecserélte az ex-főtitkár addigi rosszindulatú őreit. Teng Pu-fang Pekingbe utazhatott gyógykezelésre. (Évek múlva Kanadában is próbálták kúrálni paralízisét, de nem értek el lényeges javulást – korábban kellett volna megpróbálni. Teng Pu-fang a Mozgássérültek Alapjának főtitkára lett később.) A fővárosból egyre többen érdeklődtek a száműzött iránt. 1972 őszén Teng Hsziao-ping és felesége számára látogatást szerveztek a tartomány „forradalmi kegyhelyeire" – újabb jele ez a politikai helyzet változásának. Elkísérhette őket Teng hajdani titkára, Vang Zsuj-lin is – őt egy káderiskolából engedték el az útra, sokévi meghurcoltatás után. Együtt felkeresték a Csingkangsant, amelynek vonulatai között 45 évvel korábban az első felszabadított körzet létesült, Zsujcsint, a Központi Tanácskörzet egykori fővárosát, Teng első politikai holdfogyatkozásának színhelyét. A csingtecseni porcelángyárban (amelyet Teng lánya szerint Lin Piaóék kétél-

tű személyszállító járművek gyártására kívántak átállítani, nem sok sikerrel) négy vázát készítettek számukra, külön erre az alkalomra.

Teng ebből tudhatta: a száműzetés már nem tarthat sokáig. A központi bizottság értesítése, hogy térjen vissza Pekingbe, 1973 februárjában érkezett meg. A család vonaton tért vissza a fővárosba – ekkor már együtt voltak valamennyien, négy nemzedék (nyilván valamelyik unoka is).

(A VONAT) A visszatérő politikus lánya így írta le az utat: „Robogott a vonat, gőzsípja énekelt. Már az arcunkba csaptak a hideg északi szelek. A kínai történelemben új lap nyílik: olyan új politikai megrázkódtatás készülődik, amely az eddiginél is hevesebbnek bizonyul, és minden egyes kínai lelkét felrázza majd."

(CSOU OLDALÁN) Teng Hsziao-ping szerint visszahívása Mao Ce-tung döntése volt. A párt elnöke persze aligha gondolhatta, hogy a pragmatikus, szókimondó, a fellengzős frázisoktól és az irreális tervektől mindig óvakodó politikus most egészen más irányvonalat fog képviselni, mint korábban. Megváltozott viszont a kínai helyzet: 1966-ban a „kulturális forradalom" elindítói éppen arra törekedtek, hogy felrobbantsák a párt- és állami apparátust (amely a megújuló kampányokat mindig kitérítette a Mao által megjelölt irányból, az egalitárius utópia felől a gyakorlatias differenciálás irányába), szétszedjék azt a sikeresnek bizonyult gépezetet, amelyről a párt elnöke azt gyanította, hogy immár főleg önmaga megőrzésén dolgozik, s többé nem „a forradalom folytatásán a proletariátus diktatúrájában".

1973-ban viszont el kellett ismernie, hogy a meglehetősen eredményes rombolás korántsem a nagy álomhoz vitt közelebb, hanem egyszerűen az anarchiához, nem az ügy folytatóinak nyújtott teret, hanem a gátlástalan karrieristáknak, s egy katonai diktatúra lehetőségét idézte fel. Így ismét a szervezőkre, az építőkre volt szükség – közülük pedig Csou En-Laj mellett vitathatatlanul Teng Hsziao-ping rendelkezett a legnagyobb múlttal, a legnagyobb tapasztalatokkal.

Csou En-laj, az államtanács elnöke, a kormány vezetője a „kulturális forradalom" idején is végig megőrizte posztját. Ahogy ezeknek az időknek egyik krónikása fogalmazott, annak a tűzoltónak a hálátlan szerepét töltötte be, aki nem tagadhatja meg hűségét a gyújtogatók iránt, de megpróbálja fékezni a lángokat. Csou En-laj a harmincas évek második felétől mindvégig Mao Ce-tung hű szövetségese maradt, és megőrizte a párt elnökének bizalmát, talán azért, mert sohasem törekedett az első hely megszerzésére, sohasem tűnt ő a kijelölt örökösnek. Csou a nagy diplomáciai fordulatok építésze volt: ő találkozott Hszianban a letartóztatott Csang Kaj-sekkel,

előkészítendő a japánellenes összefogást; ő írta alá Genfben Kína nevében az 1954-es egyezményt Vietnamról; ő tárgyalt 1955-ben Bandungban a békés egymás mellett élés öt elvéről Nehruval és Titóval; ő találkozott 1969 őszén a szovjet–kínai határincidensek után Koszigin miniszterelnökkel a pekingi repülőtéren, hogy megszűnjenek az összetűzések; ő fogadta 1971 nyarán titokban Kissinger amerikai nemzetbiztonsági tanácsadót Nixon elnök 1972. februári látogatásának előkészítésére – hogy csak néhány mesterhúzását említsem. És ő volt az ország építőmestere is: a miniszterelnök irányította az államapparátus megteremtését, az újjáépítést, az első ötéves tervek végrehajtását.

1966 után elsősorban ő volt az, aki az anarchia közepette is egyben tartotta az államapparátust vagy ami megmaradt belőle; ő biztosította a folyamatosságot – s akit tudott, megmentett az üldöztetésektől. Csou is lengette öt éven át a Mao-idézetek kis piros könyvecskéjét, de 1971 novemberében, Lin Piao bukása után magam is tanúja lehettem, amikor egy gyűlésen ő volt az, aki elsőként emelte magasba karját a mágikus kötet nélkül, érezhető zavart keltve a jelenlevők között (akadt, aki félúton megállt, és visszadugta zsebébe a citátumgyűjteményt, mások még zavartan integettek vele. Végül mindenki megértette, mi történt, s csak a karok emelkedtek magasba). Mellesleg Pham Van Dong vietnami vezetőt ünnepelték – akkor még azt hangsúlyozták a szónokok, hogy Kína és Vietnam olyan elválaszthatatlan, mint az ajak és a fogak.

Pekingben 1986-ban adták ki Percy és Lucy Fang könyvét Csou En-lajról. A házaspár Mao és Csou viszonyát elemezve azt írja, hogy noha mindketten a gondolat és a tett emberei voltak, mégis, Mao elsősorban az előbbire, Csou az utóbbira helyezte a hangsúlyt. A miniszterelnök maga is Maót tekintette a gondolkodónak, az elmélet emberének, a párt vitathatatlan vezetőjének, míg ő a végrehajtó, az adminisztrátor szerepét töltötte be (a kettő kölcsönösen kiegészítette egymást). Csou ugyan sokat írt, beszélt, de nem járult hozzá ezek gyűjteményes publikálásához, úgy vélte, e kiváltság csak Maót illeti meg. (Műveiből 1981-ben adtak ki kétkötetes válogatást). Elfogadta Maónak azt a véleményét is, hogy el kell indítani a „proletár kulturális forradalmat", s ha voltak is kételyei, fegyelmezetten végrehajtotta a döntést. Ő maga is gyűlölte a bürokratikus munkastílust, hogyan léphetett volna fel annak bírálatá-

val szemben? Később, ahogy mind több munkatársát hurcolták meg, rá kellett ébrednie, hogy a „kulturális forradalomban" valami végzetesen elhibázott, meg kellett sejtenie Lin Piao és Csiang Csing rejtett szándékait is. A Percy házaspár könyvében ugyan szól arról, hogy Mao iránti hűsége talán elvakította Csou En-laj különben éles ítélőképességét, tompította bátorságát, ezért nem szállt szembe a párt elnökével, amikor az tévútra vezette a szervezetet, az országot – ám inkább azt a feltevést fogadják el, hogy Csou a körülmények józan mérlegelésével döntött így. A miniszterelnök arra a következtetésre jutott, hogy ha ő nyíltan fellépne Maóval szemben, az nem szolgálná a nemzet érdekét. Amíg helyén van, valamelyes észszerűség vihető a kormány napi munkájába, némi védelmet nyújthat a veszélyeztetett kádereknek, és enyhítheti milliók szenvedéseit. Továbbá: megakadályozhatja a karrieristák kísérleteit a legfőbb hatalom megszerzésére, és így elejét veheti egy újabb tragédiának, míg ha távozna, csak súlyosbodna a polgárháborús helyzet. Ez talán még nehezebb és gyötrőbb szerep volt számára, mintha nyíltan megmondta volna véleményét, és maga is mártírrá válik.

Oriana Fallaci olasz újságírónő kérdésére válaszolva 1980-ban Teng Hsziao-ping így nyilatkozott Csou szerepéről: „A »kulturális forradalom« minket elsodort, de ő – szerencsére – a helyén maradt. A »kulturális forradalom« idején rendkívül nehéz volt a helyzete, sok mindent mondott és tett saját szándéka ellenére. De a nép ezt elnézi neki, mert ha nem mondta és tette volna mindazt, akkor nem maradhatott volna a helyén, és nem játszhatott volna mérséklő szerepet . . ."

A „kulturális forradalom" kezdetétől így mindig Csou En-laj szolgáltatta a kikristályosodási pontot a Maóhoz ugyan hű, de pragmatikusabb erők számára. Később pozícióját éppen az anarchista rohamok keltette zűrzavar erősítette: szükség volt a rendezésre. Már 1969-ben, a IX. kongresszus évében erre hivatkozva hívhatta vissza szolgálatba az előzőleg eltávolított káderek egy részét. 1970 novemberétől a pártbizottságok újjáalakításával, majd Lin Piao bukása után az állami szervek újjáéledésével ez a folyamat fokozatosan felgyorsult, Csou egyre újabb listákat terjesztett Mao elé. Ennek a folyamatnak lehetett a betetőzése Teng Hsziao-ping visszatérése. Csou En-laj, stílusának megfelelően, személyi döntéseket csikart ki munkába állításuk érdekében, ezek azonban nem párosultak

politikai konklúziókkal. Teng például egyszerűen megjelent azon a bizonyos pekingi fogadáson a nemzet színe előtt mint miniszterelnök-helyettes, ám a nyilvánosság előtt egy szó sem hangzott el arról, hogy az ellene irányuló bírálat miért vagy mennyiben volt hibás.

Liu Sao-csi viszont továbbra is „Kína Hruscsovjának" számított, halálát nem adták hírül, s a sajtó „Liuhoz hasonló szélhámos" jelzővel illette (de még nem nevezte meg) Lin Piaót, a jó másfél éve halott honvédelmi minisztert. Mi több, a Liu elleni harcban szövetséges, ám azután már nyilvánvaló vetélytárs honvédelmi miniszter bukása után új erőre tett szert a „kulturális forradalom" előkészítésében és lángjának magasra szításában oly nagy szerepet játszó balos ideológus-politikusok csoportja.

Csiang Csing, a pártelnök felesége az, aki mindenki másnál jobban képes befolyásolni – például az információk „színezésével" – a már idős, egyre betegebb Mao Ce-tungot (bár Teng 1980-as közlése szerint akkor már évek óta külön éltek). Csang Csun-csiao, a „nagy ugrás" idején feltűnt radikális sanghaji ideológus (a „kulturális forradalom" első nyílt „hatalomátvételének" kezdeményezője a kínai metropolisban) az elvi platformot szállítja, Jao Ven-jüan, a kihegyezett tollú publicista ellenőrzi az egész propagandaapparátust, Vang Hung-ven, Csang jobbkeze az „erős ember", a miliciaszervező, a végrehajtó. Később együtt a „négyek bandájának" nevezik majd őket.

És ebben a hatalmi képletben van még egy elem, amely lépéskényszert teremt: Csou En-laj betegsége. A miniszterelnök fáradhatatlan munkabírásáról volt nevezetes, napi 12–16 órát dolgozott évtizedeken át, késő éjszakákig fennmaradt Csungnanhaj negyedi dolgozószobájában. Sohasem kímélte magát. 1966-tól nemcsak a rendkívüli energiát és manőverezőkészséget követelő politikai harc köti le, nemcsak tudomásul kell vennie barátainak keserű sorsát és a meghurcoltatásukkal őt is érő csapásokat, de ráadásul korábbi munkatársainak töredékével kell ellátnia funkcióját. Előbb szívpanaszok jelentkeznek, aztán 1972-ben, Nixon látogatása előtt az orvosok rákot diagnosztizálnak. Meg kellene szakítania munkáját, de ezt elutasítja, s csak 1974-ben, amikor állapota súlyosbodik, teszi át hivatalát a kórházba. Ettől kezdve ott fogadja a külföldi vendégeket is, egészen 1975 szeptemberéig. Tizen-

Csou En-laj
1973-ban

Teng Hsziao-ping
1973-ban,
visszatérése után

Ketten a „négyek" közül: Jao Ven-jüan és Vang Hung-ven

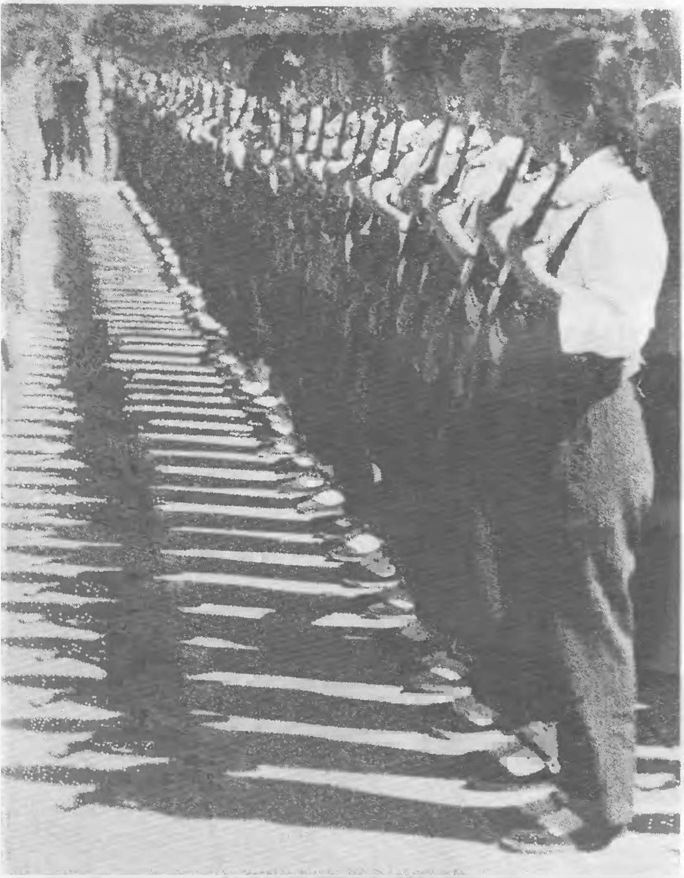

A balosok aduja: a „népi milícia"

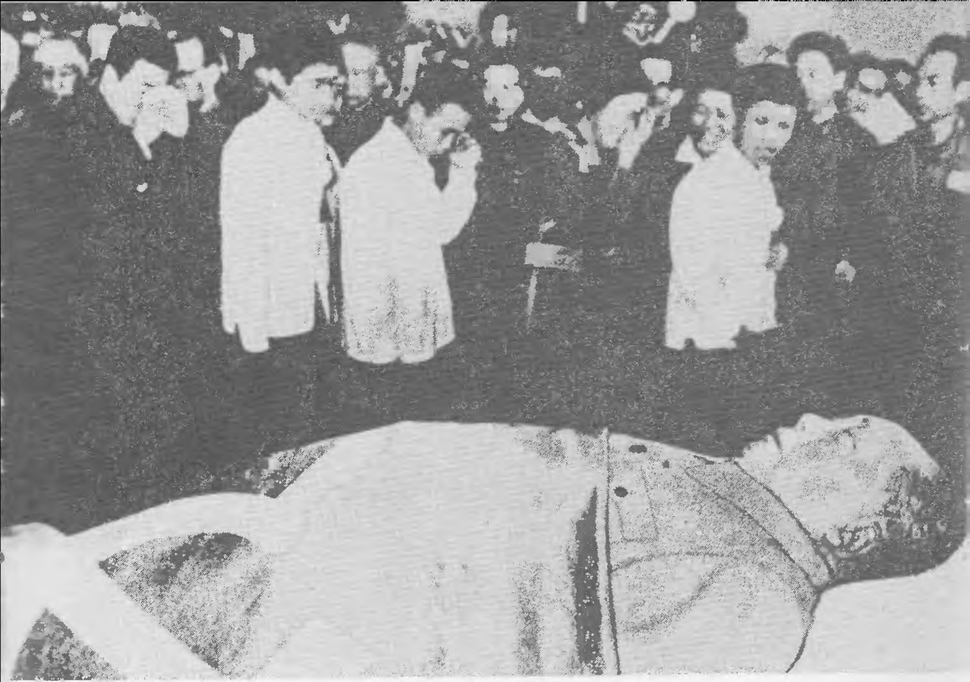

Mao Ce-tung ravatala

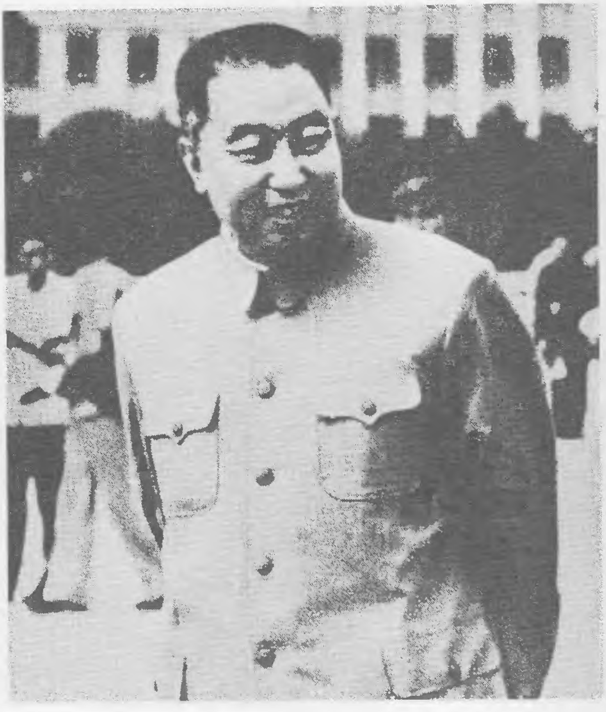

Hua Kuo-feng, a kijelölt utód

Teng Hsziao-ping és Hu Jao-pang a KKP XII. kongresszusán

Teng Hsziao-ping családja körében, 80. születésnapján

Teng Pu-fang, a kínai vezető fia, akit megnyomorítottak a „vörösgárdisták"

Csao Ce-jang, a KKB megbízott főtitkára, miniszterelnök

◀ 1979-es amerikai útján a washingtoni Temple Egyetem tiszteletbeli doktorává fogadja Tenget

Vezérkari főnökként katonai parádét fogad

◀ A kantoni vásár mindig Kína ablaka volt a világra. Díszvacsora a vendégek tiszteletére

Vidéki szemleúton

A bridzsjátékos

egy műtétet hajtanak végre rajta, s közben egy ideig még megjelenik a nyilvánosság előtt is. Kína csak sejti, de nem közlik vele, hogy kormányfője beteg.

Maónak szüksége van miniszterelnökére, szüksége van az ország mindennapi ügyeinek intézésére is – ezt a kettős célt szolgálja Teng visszahívása. Fokozottan ő veszi át az ország irányítását a kórházban fekvő kormányfőtől. A két ember több mint fél évszázada, a párizsi évek óta ismeri egymást, tökéletesen megbízik egymásban. „Számomra ő mindig olyan maradt, mint egy idősebb testvér" – mondja később Teng Oriana Fallacinak.

(A TENG-STÍLUS) De Teng nem Csou. Az ő stílusa más. Csou úgy tudott manőverezni, hogy a felszínen maradt, de nem tudta megváltoztatni a sodrás főirányát. Teng nem alkalmazkodik most sem – azonnal gátat kezd építeni az áradat útjába. Kezdetben sikerrel jár, de aztán elsodorják az ismét felkorbácsolt hullámok. Még öt évbe kerül, hogy elérje azt, ami Csounak a maga taktikájával nem sikerült. Azaz alkalmasint többet. Csou sohasem vonta kétségbe Mao tanításait – Teng Mao tanításaira hivatkozva utasítja el Mao tetteit.

Egyelőre azonban 1973 tavaszát írjuk, Teng egyike a tucatnyi miniszterelnök-helyettesnek. Hamarosan kitűnik azonban, hogy a kormány napi munkáját fokozódó mértékben ő irányítja: Csou és Mao oldalán fogadja a külföldi látogatókat. 1973 augusztusában megtartják a párt X. kongresszusát – különös esemény ez is, utólag jelentik be, amikor már „sikerült". Teng, a korábbi főtitkár, aki a IX. kongresszus idején még a „második számú" fő ellenségnek számított, és természetesen kimaradt a testületből, ismét a központi bizottság tagja lesz. Az erőviszonyok gyorsan változnak: néhány hónappal később beválasztják a politikai bizottságba, 1975 januárjában pedig a párt egyik alelnöke és a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkari főnöke is lesz. (Alkalmasint az ő javaslatára rotálja Mao a katonai parancsnokokat, elszakítva őket kiépített politikai-hatalmi bázisuktól.) Egyre inkább ő emelkedik ki a Lin Piao utáni korszak kulcsfigurájaként.

Ám ez csak az egyik oldal. Igaz, a X. kongresszus „helyére teszi" a hadsereget. Az 1969-es központi bizottság tagjainak többsége egykori fő tevékenységi területét tekintve katona volt (azért csak „fő tevékenységi területét" tekintve, mert a fel-

szabadító hadsereg 1968 óta az összes polgári intézmény vezetésében is szerepet játszott, tehát a katonák polgári funkciókra is szert tettek). Az új testületben ez a csoport immár alaposan megcsappan, különösen Lin Piao egykori IV. Hadseregének képviselői fogyatkoznak meg benne. Ezzel szemben a sanghaji balosok annál nagyobb szerepet játszanak: új csillaguk a fiatal, harmincas éveiben járó Vang Hung-ven, aki feltűnést keltő beszédében Mao Ce-tung 1966-ban Csiang Csinghez intézett levelének téziseiből formál új hitvallást. A szervezeti szabályzat előadójaként arról beszél, hogy „az ár ellen úszni" jogos dolog, sőt kötelesség. A párton belül mindig megújul a harc a két osztály és a két út között, a jobboldal restaurálhatja hatalmát, ezért időről időre, nyolc-tíz évenként új „kulturális forradalmakra" lesz szükség ellenük. Ominózus beszéd, amelytől viszont – ha e tételek felvizezve szerepelnek is benne – eltér Csou En-laj beszámolója, amely a gyakorlati feladatok megoldását szorgalmazza. A miniszterelnök ismét a kompromisszum embere: Vang beszéljen, legyen egyike a központi bizottság öt alelnökének (Lin Piao a IX. kongresszuson egyedül töltötte be e tisztséget), a fő az, hogy Csou saját emberei helyet kapjanak a vezetésben, a kormány munkája zavartalan legyen.

(„A NÉGY MODERNIZÁLÁS") Csou En-laj és Teng Hsziao-ping gyorsított ütemben hozza vissza irányító posztokra a káderiskolákba száműzött egykori vezetőket. Megszervezik az Országos Népi Gyűlés, a kínai parlament összehívását 1975 januárjára, s ezzel a kormány teljes újjáalakulását. (Számos minisztérium már 1966-tól nem működött, mások élén nem miniszterek álltak, hanem „felelős személyek", akikről senki sem tudta, kinek és miért felelnek). Csou En-laj kórházi betegágyából kel fel, hogy megtartsa beszámolóját az eltelt tíz év munkájáról (hiszen a testület utoljára 1964 őszén ülésezett). 1964-hez viszonyítja a termelést, így bizonyos sikerről adhat számot; a mezőgazdaságban évi 4, az iparban évi 9 százalékos növekedést mutat ki. (Alain Roux francia sinológus viszont felhívja a figyelmet arra, hogy 1964 az az esztendő, amelyben a „nagy ugrás" előtti 1957-es év átlagát sikerült újra elérni – így voltaképpen 18 esztendőre vonatkoznak az 1975-ös adatok. Ez alatt az idő alatt a mezőgazdasági termelés évi 2,3 százalékkal bővült, a népesség legalább évi 2 szá-

zalékos növekedését alig haladva meg, az ipar teljesítménye évi 6 százalékkal nőtt, vagyis jóval lassabban, mint az ötvenes évek elején.) Ám azt, hogy Kína továbbra is szegény ország, termelőerői elmaradottak, Csou nem tagadja, sőt. A cél éppen ezért megváltoztatni a helyzetet: virágzó, erős, szocialista országgá tenni Kínát, olyan állammá, amely korszerű mezőgazdasággal, iparral, honvédelemmel, tudománnyal és technológiával rendelkezik.

Ez a program már 1964-ben is elhangzott (akkor, amikor Kína nagyjából kilábolt a „nagy ugrás" katasztrófájából), a kiindulópont sem sokat változott, hiszen közben a „kulturális forradalom" anarchiája fékezte a fejlődést. Csak a határidő változatlan. 1964-ben arról volt szó, hogy az évezred végéig a fejlődést két szakaszban kell megvalósítani. Az elsőben, 15 év alatt, azaz 1980-ig, meg kell teremteni a független és viszonylag komplex népgazdasági szerkezetet, ez az alap. A másodikban teljesedhet be a „négy modernizálás". Most viszont ugyanerre a célra már összesen is alig több mint negyedszázad, az első szakaszra pedig csak néhány év áll rendelkezésre. Vagyis a gyorsítás e tervben ismét csak benne foglaltatik – csak éppen már nem „önerőre" támaszkodva, mint 1964-ben, hanem a nyitás révén a külföld – s ez az adott politikai pillanatban azt jelenti, a Nyugat – segítségével. Nixon és Tanaka 1972-ben járt Pekingben, a legmagasabb szinten csomózva össze az elszakadt politikai szálakat, lehetővé téve a gazdasági kapcsolatok fellendítését, a nyugati hiteleket. Persze mindez még csak lehetőség: a „négy modernizálás" jelszava korántsem talál rokonszenvre a sanghaji csoport berkeiben, sőt: az Országos Népi Gyűlés tanácskozásán, ahol Csou En-laj előadja a koncepciót, nem jelenik meg Mao Ce-tung sem.

Mégis: 1975 januárjától, egy évtized óta először, teljes felhatalmazású kormánya van az országnak, a modernizálás a hivatalos program. És Teng Hsziao-ping minden titulussal rendelkezik, hogy hozzáfogjon a megvalósításhoz. Egyik tanácskozást a másik után szervezi: a hadseregben, a pártiskolán, az ipar különböző ágazataiban, a tudományos akadémián. A sajtó még a „kulturális forradalom" bombasztikus zsargonjában beszél, misztikus kampányok alig érthető jelszavait harsogja – Teng a hétköznapi élet ízes nyelvét, néha éppenséggel vaskos szólásait viszi be az üléstermekbe, a józan ész érveit sorakoztatja, szinte alig ügyel a kötelező ideológiai ballasztra. Talán ez

gyorsítja újabb bukását, de ő hű marad önmagához. Amikor 1983-ban közzéteszik válogatott írásait, beszédeit, ezek az 1975-ös felszólalások az elsők a kötetben. (Érdekes, hogy nem szerepel benne a párt VIII. kongresszusán, 1956-ban elmondott beszéd. Talán azért, mert egy más korszakra vonatkozik, és Teng, a gyakorlati politikus, nem a maga ideológiai megbízóleveleit akarja hitelesíttetni, hanem a napi kérdésekhez kíván hozzászólni, jelezni: ott folytatta 1977–1978-ban, ahol 1975-ben abbahagyta. És az 1975-ben kitűzött célok még a nyolcvanas években is időszerűek.)

Teng Hsziao-ping a rend embereként lép fel a zűrzavar évei után, amihez ebben az időben nem kis bátorság kell. Hiszen gondoljuk csak el: a propaganda – a „négyek" kezében levő hírközlési apparátus – továbbra is a „politikát" teszi az első helyre, az „ár ellen úszni" tézisét hirdeti, s a helyi szinteken az irányítás jobbára a „kulturális forradalom" idejében felemelkedett vezetők kezében van, akik sokkal jártasabbak a „politikában", mint a termelésben. Maót dicsőíteni és a forradalom folytatását hirdetni egyszerűbb, mint vállalni a gazdasági-szervezési döntések felelősségét, a fegyelmezést. Így Teng beszédeinek közös motívuma éppen a fegyelem, a termelés, a szervezés fontosságának kiemelése, a bátor fellépésre való buzdítás, az anarchia, a frakciózás elítélése. Az alap pedig mindehhez az előző években kialakult állapotok könyörtelenül nyílt feltárása – ugyancsak olyan időkben, amikor a hivatalos világképbe még csak a sikerek harsogó hirdetése fér be. Teng másként vélekedik: „Nem tehetjük meg, hogy mindig csak a jó hírekről számoljunk be."

A katonáknak azt mondja, hogy Lin Piao idején, különösen vezetésének utolsó szakaszában (azaz a „kulturális forradalomban") a hadseregben meglehetősen nagy zűrzavar uralkodott el, a létszáma rendkívüli módon felduzzadt, ami pénzkidobás, és az ilyen hadsereg nem elég ütőképes, nem lehet vele háborúzni. (Létezhet-e ennél súlyosabb megállapítás egy hadseregről?) A katonaságra is átterjedt a frakciózás, a parancsnokok az ellenőrzésük alá került területeken sok helyütt „kiskirályságokat" építettek ki, meglazult a fegyelem, a parancsnoki karban fennhéjázás, fényűzés, elkényelmesedés tapasztalható.

A gazdasági vezetőknek azt fejtegeti, hogy bár a mezőgazdaságban a helyzet viszonylag jobb, egy főre országosan csak

304,5 kilogramm élelmiszergabona jut, a tartalék gabona sem valami sok, a parasztoknak alig van jövedelmük. Az iparban nem használják ki a termelési kapacitásokat, s ha a termelést nem sikerül egyenesbe hozni, az ötéves terv teljesítése is veszélybe kerül. A vasutasokat arra figyelmezteti, hogy a lehetséges 55 000 vagon helyett naponta csak 40 000-et raknak meg, s míg 1964-ben 88 súlyos baleset történt, 1974-ben 775. A kohászokat arra emlékezteti, hogy a termelés stagnál, a munkások sok helyütt akkor járnak be az üzembe, amikor jólesik nekik. A pártbizottságokat arra, hogy a munkájukban gyengekezűség, tohonyaság, szétforgácsoltság észlelhető, nem irányítanak igazán, a funkcionáriusokat pedig arra, hogy a dokumentumok sablonosak, zsargonban íródnak stb.

(A TIGRIS ÜLEPE) Mit kell tenni? Teng Hsziao-ping először is lelket akar önteni az előző évek ismétlődő és gyakran ellentétes kampányaiban elbátortalanodott káderekbe. „Mao elnök azt mondotta, meg kell ragadni a forradalmat, a termelést, a munkát, a háborúra való felkészülést" – idézi az 1969-től mindenütt látható mondatot, majd hozzáfűzi: – „Úgy hírlik, ma egyes elvtársak csak a forradalom megragadására vállalkoznak, a termelésére nem. Azt mondják: »Aki a forradalmat ragadja meg, nem kockáztat; aki a termelést ragadja meg, könnyen ráfázhat.«" „Ez az okoskodás teljesen elhibázott" – jelenti ki 1975 márciusában az ipari munkáért felelős párttitkárok értekezletén. Májusban a kohászati tanácskozáson reagál arra a balos bírálatra, amely ezt a felhívást fogadta, és ismét bátor fellépésre szólítja a rendezés híveit: „Egyesek felszólalásomat »a restauráció programjának« nevezték. Ilyen emberek vannak, de nem kell félni tőlük." Augusztusban visszatér a témára: „Vannak emberek, akiknek a magatartását csak a félelem szóval lehet jellemezni. Ami a múltat illeti, hát korábban volt némi ok a félelemre. Nem mondhatjuk, hogy azokat, akik akkoriban féltek, mind el kell ítélnünk. Egy kommunistától persze akkor is el lehet várni, hogy ne szálljon inába a bátorsága, de az akkori helyzetre való tekintettel ezt még meg lehet bocsátani. Aki ma is fél, amikor a központi szervek támogatják a helyieket, a felső szervek pedig az alsókat, az csak magára vethet." Vagy mindezt összefoglalva egy tipikus formula a már említett májusi beszédből: nem kell félni attól, hogy „megpisz-

káljuk a tigris ülepét". (Persze, mint tudjuk, a „tigris" korántsem volt veszélytelen – ezt még Tengnek is tapasztalnia kell.)

Mihez kell a bátorság? Nos, annak a programnak a végrehajtásához, amelyet Teng meghirdet, s ami éppen az antitézise a „kulturális forradalom" ideológiájának. Vissza kell állítani a munka szerinti elosztás elvét, az anyagi ösztönzést. Ha mindenkinek egyformán fizetünk, mondja, akkor látszólag mindenkit egyenlőnek tekintünk, ám ez valójában nem felel meg a munka szerinti elosztás elvének. Az ilyen eljárás hogyan lenne képes aktivitásra buzdítani az embereket? – teszi fel a kérdést. Vissza kell állítani a szabályok és előírások rendszerét, szigorúan meg kell tartani őket, attól sem szabad megijedni, ha ezért megbírálnak minket, mondja augusztusban. Biztosítani kell a termékek minőségét, rendezni kell a vállalatigazgatás belső rendjét, importálni kell az új technikát, meg kell erősíteni a tudományos kutatómunkát, ehhez vissza kell helyezni posztjaikba az értelmiségieket, véget kell vetni annak a gyakorlatnak, amely őket az ellenségként nyilvántartott nyolc kategóriához (ellenforradalmárok, földesurak, bűnözők stb.) sorolja, „büdös kilencedikként". Szükség van továbbá rendes oktatásra, mivel „ma meglehetősen sok oktatási intézményben a diákok nem tanulnak". (Ez az utóbbi megállapítás a szeptember végén Tacsajban megtartott tanácskozáson hangzik el, talán ez az utolsó csepp a pohárban – a „képtelen" gondolat ellen hamarosan megindul az ellentámadás . . . a Pekingi Egyetemen.)

Ami a módszert illeti, Teng Hsziao-ping az irányítás, elsősorban pedig a pártirányítás újjászervezését sürgeti, azt hirdeti, hogy véget kell vetni a frakcióharcoknak. Azoknak a vétkeit, akik csak megszédültek a múltban, el lehet felejteni, de akik most is megmakacsolják magukat, azokkal szemben szigorúan kell eljárni. A kis számú gazfickóval szemben pedig, aki a zavarosban halászik, spekulál, vagyont harácsol, el kell járni. Sajátos helyzetre utal az ipari munkáról tartott márciusi beszédben Teng, amikor felveti a kérdést: mi történjék, ha egy leváltott frakciós „fejes" helyébe egy másik lép? Azt is le kell váltani. „Leváltjuk kétszer, leváltjuk háromszor, egyszer csak sikerül megoldani a problémákat." A beszédből kitűnik, hogy a központi szervek hatalma még korántsem teljes. „És mit tegyünk, ha egy ilyen frakciós vezér nem engedelmeskedik a leváltásnak?" A válasz: annak nem folyósítunk fizetést. „Ha a te

»szakmád« a frakciózás, miért akarsz akkor fizetést húzni tőlünk?"

Teng különben meglehetősen eredményesen lépett fel az anarchikus viszálykodással szemben 1974–1975-ben Csocsiang tartományban. Azt követően, hogy Vang Hung-vennek nem sikerült lecsendesítenie a zavargásokat, amelyek miatt egy időre lezárták a külföldiek elől Hangcsou turisztikai körzetét, ő rendet csinált. Hatezer katonával vonult a helyszínre, majd tárgyalni kezdett a frakciózókkal, és erőszak közvetlen alkalmazása nélkül vetett véget a zűrzavarnak, úgy, hogy mindössze három embert tartóztattak le.

Az érem másik oldala, az igazságtalanul meghurcoltak rehabilitálása. A szóban forgó csöcsiangi körzetben például hatezer embert minősítettek 1967 után a szélsőbaloldali Május 16-a mozgalom hívének. Teng egyik beszédében megjegyzi, hogy az intézkedések ily módon tízezreket érintettek, hiszen számolni kell a megbélyegzettek környezetében élő személyekkel, a családtagokkal, barátokkal is, akiknek emiatt szintén kellemetlenségük támadt. „Ahol ennyi embert kevertek bele az ügybe, s nem rehabilitálták őket, lehet-e vajon tevékeny részvételre mozgósítani a tömegeket?" – teszi fel a kérdést. Vagyis a tömeges megbélyegzés egyebek között ugyanazzal a hatással jár, mint az egyenlősdi: kedvét szegi az embereknek. Teng azt sürgeti, hogy a különböző ügyekből eredő rehabilitálások során külön figyelmet fordítsanak az idős munkásokra, a műszaki káderekre, aki ismét betölthet vezető állást, azt megfelelő posztra kell tenni.

Ezzel párhuzamosan visszatérő motívum beszédeiben a fiatalítás igénye. Dinamikus, határozott, hozzáértő embereket kíván felelős posztokra állítani, s azt sürgeti, hogy akik csak kerékkötőnek jók, távozzanak. A nem dolgozó, minden kis nyavalyára hosszú szabadságot kivevő, tényleges baj nélkül nyogdécselő kádereket egyszerűen el kell küldeni, mondja egy alkalommal, s lendületbe jőve hozzáteszi: „Hát megengedhető, hogy valaki, aki nem kakál, elfoglalja a budit?" A vaskos, de szemléletes képet nem hagyta ki az 1983-as kötetből sem.

Lehet, hogy Teng nem mérte fel megfelelően a helyzetet, amikor hozzányúlt Mao műveinek értelmezéséhez is? 1975 szeptemberében a falusi munkáról rendeztek értekezletet, méghozzá Tacsajban, abban a faluban, amely mindig is Mao eszméi alkalmazásának mintaképéül szolgált. A tanácskozás

egyik vezérszónoka Teng volt, a másik viszont Csiang Csing, az elnök felesége. (De később kitűnt: Mao elégedetlen volt felesége gondolataival, nem engedte publikálni e beszédét.) Teng itt a pártmunka rendezését, a káderek gyors kiemelését és előremenetelét sürgette, majd rátért arra, hogyan is kell propagálni Mao eszméit; hogy nem lehet csupán három vagy öt írásra korlátozni műveinek tanulmányozását, vagy csak néhány mondatot, gondolatot kiragadni belőlük. „Így például Mao Ce-tung elvtárs az irodalmi és a művészeti irányvonal vonatkozásában meghirdette, hogy a múltat a jelen, a külföldit pedig Kína érdekében kell felhasználni, hogy virágozzék mind a száz virág, hogy a régiből szülessék meg az új. Ez egy teljes koncepció. Ma azonban a száz virágot nem említik többé, ez a gondolat eltűnt. Mi más ez, ha nem az egységes gondolatnak a megbontása?"

A Csiang Csingnek címzett célzás még akkor is világos lenne, ha később, újabb bukása után nem hozták volna fel Tenggel szemben a szörnyű vádat: az egyik Csiang Csing vezérletével készült új film bemutatóján még a vetítés vége előtt elment, és hallották, amint az mondta: ez nem száz virág virágzása, hanem csak egyetlenegyé. Lehet, hogy nem kellett volna „megpiszkálni a tigris ülepét"?

(KÉT HALOTT A VÁDLOTTAK PADJÁN) Nem hiszem, hogy ezen múlt volna. Hiszen ezeknek az éveknek nemcsak a rendezés a jellemzője, hanem a balosok megannyi új offenzívája is. Mindjárt a X. kongresszus után kezdődik, és 1974-ben néhány hónapra szinte az egész életet megbénítja a Konfuciusz és Lin Piao bírálatára indított kampány. Különös árukapcsolás, hiszen a kínai bölcs két és fél évezrede határozta meg a követendő morált, a társadalom hierarchikus rendjét. Néhány héten át a *Zsenmin Zsipao* tartalmának kilencven százalékát az ókori filozófus és az újkori honvédelmi miniszter abszurd páros ostorozása teszi ki. Mindkét vádlott halott, de természetesen az olvasók jól tudják, hogy az írásjelek tengerének csak akkor van értelme, ha egy élő célpontra zúdítják őket. A célpont természetesen Csou En-laj, de a támadás nem ér célt. A miniszterelnök ügyesen maga is Konfuciusz bírálatára szólít – a termelés érdekében. A bírálat nem mehet a termelés rovására. Elhal az a kampány is, amelyet Antonioni olasz filmrende-

ző ellen indítanak azon a címen, hogy Kínáról készített filmje rágalmazza az országot. Antonionit Csou En-laj hívta meg . . .

Aztán 1975 tavaszán Csang Csun-csiao a „burzsoá jog" bírálata címén kezd ismét új rohamot, felelevenítve Mao 1958-as pejtajhói gondolatmenetét, támadást indítva a szocialista építés első szakaszában bevezetett nyolcfokozatú bérskála ellen – Teng viszont provokatív nyíltsággal emel szót a munka szerinti differenciálás mellett. 1975 őszén irodalmi célzások formájában bontakozik új politikai kampány a „kapituláns magatartás" ellen, amellyel Mao a cikkekben közzétett idézettöredékek szerint Szung Csiangot, a Vízparti történet című klasszikus kínai regény főhősét vádolja; a „kapituláns" portréja egyre inkább Teng Hsziao-pingre kezd hasonlítani.

Aki Maóra hivatkozhat, akit Mao támogat, az felülkerekedik, aki vele kerül szembe, az vesztes marad. De Mao Ce-tung beteg, és Csou En-laj, akiben bízik, ugyancsak beteg. 1974 végén a Csangsában tartózkodó Maót Vang Hung-ven megpróbálja rávenni, bocsássa el a beteg Csout, és ne nevezze ki első miniszterelnök-helyettessé Tenget. Nem járt sikerrel. Vang látogatása után Csou különrepülőgépén – ez az utolsó repülőútja – maga is Csangsába repül, és még eléri, hogy szabad kezet kapjon kormányának összeállítására. Ám egy évvel később, amikor a Pekingi Egyetemen kampány indul Csou Zsung-hszin, az általa választott új közoktatási miniszter ellen, már nem tud közbeavatkozni: a miniszterelnök állapota gyorsan romlik, szeptembertől nem fogad többé látogatót a kórházban sem. Csou Zsung-hszint, aki – Teng vonalának megfelelően – ismét minőségi követelményeket szab az egyetemi felvételnél, s elvárja az oktatás szintjének emelését, azzal vádolják, hogy „visszájára akarja fordítani a korábbi döntéseket", és végül elűzik posztjáról. (A miniszter 1975 májusában meghal, egyes jelentések szerint öngyilkos lett.) A kampány mögé felsorakozik a „négyek" kezében levő sajtó is, a támadások egyre nyíltabban veszik célba a Teng Hsziao-ping beszédeiben kifejtett téziseket.

(AZ UTOLSÓ BESZÉD) 1976. január 8-án véget ér Csou egyenlőtlen küzdelme a könyörtelen betegséggel, a rákkal. Tizenötödikén még Teng Hsziao-ping mondja a gyászbeszédet, de Mao gyenge, nincs jelen, és a sajtó – Jao Ven-jüan utasítására – a lehető legszűkszavúbban foglalkozik a temetéssel.

Csout, akinek hamvait utolsó kívánságának megfelelően szerteszórják Kína hegyei és vizei fölött, el kell felejteni, Tenget, akinek Csou munkáját folytatnia kellene, meg kell dönteni.

Február 6-án már majdnem nyílt a személyes roham: a *Zsenmin Zsipao* harcra hív a „jobboldali elhajló szél" ellen, amelyet „azok a kapitalista úton járók keltenek, akiket megbíráltak a nagy proletár kulturális forradalomban, de semmi bűnbánatot nem mutattak". Február 7-én Hua Kuo-feng lesz az ügyvivő miniszterelnök. Február 10-én a Pekingi Egyetem tacepaói már mindenki számára érthetően támadják azt a személyt, akinek „mindegy, hogy fehér a macska vagy fekete". A Pekingi Egyetemre külföldi látogatókat invitálnak, hogy tekintsék meg a kiállítást, amely Teng Hsziao-ping „revizionistának" minősített mondásait, tevékenységét mutatja be és ostorozza egyben. Tizenharmadikán a *Zsenmin Zsipao* azokat a „kapitalista úton járókat" bírálja, akik „elkezdték tagadni, hogy az osztályharc a döntő láncszem", és „arcátlanul szembeszálltak azokkal, akiket ők ultrabaloldalinak neveztek".

A vád lényege az volt, hogy Teng az előző esztendőben eltorzította Mao utasításait. Amikor a párt elnöke hárompontos utasításban a revizionizmus elleni harcra, nyugalomra és egységre, továbbá a termelés fellendítésére szólított, Teng azt merte állítani, hogy a három egységes egészet képez, egyiket sem lehet elhagyni – holott a revizionizmus elleni harc a fő. A revizionizmus megnyilvánulásaként pedig mi mást bélyegeztek volna meg, mint a Teng irányításával 1975-ben kidolgozott tervezeteket az ipar, a vasút, a kohászat, a pártmunka, a hadsereg, az oktatás újjászervezésére, no meg azt, hogy Teng nem átallta ellenezni az olyan „újonnan született szocialista dolgokat", mint a Csiang Csing irányításával színre állított „forradalmi mintakép-operák", filmek (amelyek vetítéséről, láttuk, botrányosan távozni mert). Márciusban kitűnt, hogy Mao is támogatja az új kampányt: a bíráló cikkekben „friss Mao-idézetek" tűntek fel. „Ellenkezik a nép akaratával visszájára fordítani a korábbi döntéseket" – hangzott az egyik. „A burzsoázia a kommunista pártban van – azok az emberek, akik kapitalista úton járnak. Még mindig ugyanazon az úton járnak" – így a másik. Aztán március végén a harmadik: „Ez az ember nem ragadja meg az osztályharcot; sohasem tekintette ezt a döntő láncszemnek. Még mindig a fehér és fekete macska a témája, nem téve különbséget az imperializmus és a marxizmus kö-

zött." A *Venhujpao*, a sanghaji radikálisok lapja március végén pedig már eléggé átlátszóan magát Csou En-lajt támadta. Azt „a pártban kapitalista úton járó személyt, aki vissza akarta hozni a hatalomba azt a – másik – kapitalista úton járó személyt, akit megdöntöttek, és aki mindmáig nem mutat bűnbánatot".

Ami Teng Hsziao-pinget illeti, tényleg nem mutatott bűnbánatot. Amikor egy diákgyűlésen felsorolták „hibáit", és önkritikára szólították fel, egyetlen mondat hagyta csak el az ajkát: „Én már öregember vagyok, és a hallásom nem túl jó: egy szót sem hallok abból, amit mondtok." Amikor lába alatt forróvá vált a talaj, Dél-Kínába vonult vissza: itt régi harcostársak álltak a katonai és a pártapparátus élén. Pekingben – Csou nélkül – vesztésre állt a harc.

Aztán kitűnt: a halott Csou En-laj is, a miniszterelnök emléke is hatalom. 1976. április 5-én a gyászolók furcsa tüntetése a pekingi Tienanmen téren új lapot nyitott Kína történetében.

KOSZORÚK CSOU EMLÉKÉRE

(A CSINGMING-ÜNNEP) Abban, hogy mi történt 1976 áprilisában a Tienanmen téren, nagyjából mindenki egyetért. Azt, hogy a történteket miként kell értelmezni, homlokegyenest ellenkező módon határozták meg az események másnapján, illetve két és fél évvel később. Az első alapul szolgált Teng Hsziao-ping eltávolításához – a második szentesítette az ő politikai irányvonalának felülkerekedését.

Persze, nem egyszerűen egy téren történt valami, egyetlen napon. Visszalapozva úgy tűnik, a mozgalom talán Nankingból indult el. A *Venhujpaó*ban Csou En-lajt támadó írás itt vált ki először reakciót: március 29-én falragaszok jelennek meg Csou védelmében, amelyek szerint a sanghaji írás nem más, mint jeladás a párt és az állam vezetésének csalárd módon történő megkaparintására. „Addig nem adjuk fel a harcot, amíg a *Venhujpaó*t háttérből mozgató gonosz vezért le nem leplezzük" – hirdetik a tacepaók, s a hősi emlékműnél sokan virágcsokrokat helyeznek el Csou emlékére. A nankingi állomáson feliratokat pingálnak a Peking felé induló szerelvényekre, s hét óra múlva, amikor a vonat bezakatol a pekingi állomásra, a vasúti kocsikkal együtt az események híre is eljut a fővárosba.

1976-ban április 4-re esett Kínában a holdnaptár szerinti halottak napja – a Csingming-ünnep. Ezen a napon emlékeztek meg mindig is az elhunyt családtagokról: papírvirágokkal, koszorúkkal, az erre az alkalomra nyomott papírpénzt égetve a síroknál. A népi Kínában ez a hősök napja is: a forradalom mártírjairól való megemlékezésé. A Tienanmen tér közepén, a Hősök Emlékművének magasba nyúló obeliszkjénél, amelyet a nép forradalmi harcának állomásait felelevenítő domborművek díszítenek, március 30-tól gyors ütemben sokasodni kezdenek a Csou En-laj emléke előtt tisztelgő koszorúk.

Először tucatjával, aztán százával hozták őket a gyászolók,

hamarosan valóságos dombbá magasodtak, ellepték az egész emlékművet és környékét. Az emlékszalag a legtöbb esetben feltüntette a gyászoló kollektíva – üzem, hivatal, kommuna – nevét, másokon csak Csou emléke előtt tisztelegtek. Ilyesmire még nem volt példa a Csingming történetében – sohasem fordult elő, hogy egy konkrét politikai vezetőnek szenteljék a megemlékezést. A Hősök Emlékművén hamarosan versek is megjelentek: ezek Csou En-lajt dicsőítették, de egyben harcra is mozgósítottak azok ellen, akik meg akarják hamisítani örökségét, akik feledtetni akarják őt. A koszorúk hegyére kapaszkodva fiatalok skandálták a költeményeket, szónokoltak a jobbára kíváncsi érdeklődőkből összeverődő tömegnek. A Csin Si Huang-ti uralmára való célzásokat, az „igazi marxizmus–leninizmusra" vonatkozó követeléseket Mao közvetett bírálataként lehetett értelmezni, de közvetlenül nem támadták őt. Ezzel szemben több felirat is gyászolta Jang Kaj-hujt, Mao első feleségét: ez is egy mód volt arra, hogy kifejezzék nemtetszésüket Csiang Csinget illetően. Más versek meglehetősen átlátszó módon, a nevekből formált szójátékok révén támadták Csiang Csinget és a többi balos vezetőt. Teng Hsziao-ping nevét nem említették, de természetesen mindenki tudta, hogy Csou En-laj azt szerette volna, hogy Teng vegye át tőle a miniszterelnöki széket.

Máig tart a vita: szervezett akció volt-e a tienanmeni „koszorútüntetés"? Akik szerint igen, azt hangoztatják, hogy egy-egy ilyen koszorút elkészíteni napok műve és költséges is, tehát valaki irányította a mozgalmat. Lényegében ez volt a „négyek" tézise is, bár sohasem sikerült bizonyítaniuk, hogy Teng Hsziao-ping közvetlen szerepet játszott volna benne. Teng később meg is jegyezte: ebben az időben teljesen el volt szigetelve, azaz nem is lett volna módja ilyen mozgalmat szervezni. Más felfogás szerint ez egész egyszerűen viszonylag kockázatmentes mód volt arra, hogy a lakosság, illetve természetesen a vezetés egy része is kifejezze támogatását a Csou-féle pragmatikus vonal és az azt hirdető vezetők iránt. A mai hivatalos értékelés: ez az alulról kibontakozott tömegmozgalom teremtette meg az alapot, a tömegbázist a „négyek bandájával" való későbbi leszámoláshoz. Teng Hsziao-ping 1979 márciusában úgy fogalmazott, hogy a Tienanmen téri mozgalom nélkülözte ugyan a párt szervezett irányítását, de a tömegek

között tevékenykedő legfontosabb aktivisták párttagok voltak, a résztvevők „forradalmi öntudata elválaszthatatlan a párt sokéves nevelő munkájától".

Rövid távon azonban Teng Hsziao-ping radikális ellenfelei a maguk javára használták ki az ellenük kibontakozó mozgalmat. Az 1978 novemberében közzétett anyagok szerint Vang Hung-ven azonnal a jól bevált provokációs technikát kívánta alkalmazni. A közbiztonsági minisztériumban dolgozó egyik hívének telefonált: „Még ágyban van? Éppen most jártam a Tienanmen téren. Lefényképeztette már az ott látható reakciós költeményeket? Ha nem, hogyan tudja begyűjteni majd ezeket az embereket, amikor később elintézzük az összes ügyet? Küldje ki embereit a térre a versek lefényképezésére . . ." Az ügy szinte kapóra jött a „négyeknek", kompromittáló anyagot kreálhattak Teng és pragmatikus hívei ellen, dramatizálhatták a helyzetet, kikényszerítve az elbocsátására vonatkozó hivatalos döntést Maótól és a politikai bizottság vezető magjától. Ezért feltételezték sokan, hogy a közbiztonsági erők napokon át tartó feltűnő tétlensége nem volt véletlen.

Az április 4-ről 5-re virradó éjszaka azonban a koszorúkat eltávolítják az emlékműről. Addigra több ezer gyűlt össze, 200 teherautó szükséges az elszállításukhoz. Az emberek, akiket napok óta egyre nagyobb számban vonzanak a térre a Hősök Emlékművénél zajló különös események, felháborodva tapasztalják, hogy a megemlékező koszorúk, feliratok, versek eltűntek, s az emlékművet kordon veszi körül: javításra szorul, mondják azoknak, akik még oda akarják vinni virágaikat. A tömeg az Országos Népi Gyűlés keleti bejárata előtt gyülekezik, valaki azt híreszteli, hogy oda vitték a koszorúkat. Hangszórós rendőrautóról oszlásra szólítják fel az embereket: a kocsit felborítják és felgyújtják. Később még néhány gépkocsi, majd a közeli rendőrőrszoba is a lángok martaléka lesz. Százezer ember hullámzik a téren. Tisztelők, kíváncsiskodók vegyesen. A szomszédos utcákban a népi milícia sorakozik fel, hogy beavatkozzon. Mindez a világsajtó színe előtt zajlik: a pekingi tudósítók helyszíni riportokat küldenek az egész nap zajló példátlan eseményekről. Ezek a jelentések a továbbiakban a káderek belső tájékoztatására szolgáló, többmilliós példányszámban készülő kiadványokba is bekerülnek, bizonyítandó a történtek „ellenforradalmi jellegét".

(A HARMADIK „HALÁL") Este fél hétkor Vu Te, a pekingi forradalmi bizottság elnöke (ez a polgármesteri tisztnek felel meg) hangszórón rendeli el a tér azonnali kiürítését. A politikai csapda – akár eleve annak szánták, akár csak az eseményeket használták ki így Teng ellenfelei – bezárul. Vu Te, aki a párt politikai bizottságának is tagja, kijelenti, hogy egy „maroknyi rossz elem" szánt szándékkal „ellenforradalmi incidenst" kreált. Ez Mao elnök és a központi bizottság ellen irányul, „hiábavaló kísérlet" arra, hogy megváltoztassák annak a harcnak általános irányvonalát, amely „Teng Hsziao-ping, a bűnbánatot nem mutató kapitalista úton járó revizionista vonalának bírálatára és a jobboldali elhajló kísérlet visszaverésére" indult. A Mennyei Béke terén a hangszórókban tehát elhangzik a név – Teng Hsziao-ping neve. A milicisták megindulnak, hogy kiürítsék a teret, több száz embert letartóztatnak.

Az elkövetkező napokban, hetekben – talán mert a közbiztonsági minisztérium fotósai jól dolgoztak – egyedül Pekingben mintegy ötvenezer embert vesznek őrizetbe, s a letartóztatások országszerte folynak. Kína ismét a félelem birodalma. Április 7-én közzéteszik a döntést: Hua Kuo-feng immár nem ügyvivő miniszterelnök, hanem teljes felhatalmazású kormányfő és a párt első alelnöke: vagyis ő a kijelölt utód. Ami viszont Teng Hsziao-pinget illeti, lényegében őt vádolják a Tienanmen téri „ellenforradalmi zavargások" szításával, és megfosztják minden párton belüli és kívüli tisztségétől. A határozat azonban őt magát nem vádolja azzal, hogy ellenforradalmár lenne, s tartalmaz egy mondatot, amely azt jelzi, hogy ellenfeleinek győzelme nem teljes: párttagságát ugyanis próbaidőre megőrizheti. Nem nagy vigasz – Peng Tö-huaj esetében annak idején, 1959-ben, ugyanez a megszorítás szerepelt a határozatban, és a honvédelmi miniszter soha többé nem térhetett vissza a politikai életbe.

Egy változat szerint Je Csien-jing honvédelmi miniszter – aki 1975 és 1978 között töltötte be ezt a tisztséget – őrizte meg Teng számára ezt az utolsó esélyt. Az idős marsall tagja volt a vezetés legszűkebb magjának, a politikai bizottság öt főből álló állandó bizottságának. Ha Tenget kizárják a pártból, mondta, akkor ő is lemond. Az adott pillanatban ez túl nagy megrázkódtatás lett volna. Ha a döntés a vezérkari főnök és a honvédelmi miniszter egyidejű menesztését vonta volna maga után, a hadsereg többsége szembekerülhetett volna a fordu-

lattal, kettészakadhatott volna az ország. Je támogatására szükség volt, Teng párttag maradt. A hivatalos pekingi krónika szerint azonban ilyen ütközés nem volt, egyszerűen Mao javaslatában szerepelt ez a megszorítás, a párttagság meghagyása.

A beteg Maót manipulálni próbáló „négyek" természetesen nem Hua Kuo-feng, a kevéssé ismert „vidéki" politikus számára kívánják egyengetni az utat a hatalomba – Teng elleni engesztelhetetlen harcuk azonban kétségkívül jól szolgálja Hua emelkedését. Maót nyugtalanítja ugyan Teng javíthatatlan pragmatizmusa – és ezért 1975 őszétől ismét szembefordul vele –, de tisztában van feleségének és sanghaji ideológus szövetségeseinek kulisszák mögötti manőverezésével, karrierizmusával is. A „négyek" bukása után közzétett idézetek ezt látszanak bizonyítani. Hua erénye ilyen körülmények között alkalmasint éppen az, hogy nem tagja egyik csoportosulásnak sem, viszont hosszú ideje úgy lép fel, mint aki végtelenül hű Mao elnökhöz.

Hua Kuo-feng 1920-ban Sanhsziban született. Tizenhét éves korától részt vesz a Japán elleni háborúban, aztán Hunanban, Mao Ce-tung szülőföldjén pártfunkcionárius, a mezőgazdaság specialistája. Ő a párttitkár abban a járásban, ahol Saosan, Mao szülőfaluja található, ő végzi a szervező munkát, amikor a „kulturális forradalom" idején vasúti szárnyvonal épül a faluhoz a „vörösgárdista" zarándoktömegek szállítására. Nem tartozik a nagy forradalmárok nemzedékéhez, a „hosszú menetelés" hőseihez – csak 1969-től tagja a központi bizottságnak, csak 1973-tól a politikai bizottságnak, de ez ekkor éppenséggel előny. Hua 1975 elejétől közbiztonsági miniszter — ez nyilván kulcspozíció – és miniszterelnök-helyettes. S főleg: egyaránt elfogadható a pragmatikusok és a radikálisok számára. Ezért bízza meg őt a párt elnöke áprilisban a „Teng-ügy" kivizsgálásával – az elemzők szerint erre utal a beszélni már nem képes Mao által ekkor írt cédula: „Ha te intézed az ügyeket, nyugodt vagyok." 1976 őszén ez a cetli lesz Hua fő bizonyítéka arra, hogy a párt elnöke őt szánta örököséül. A cédula facsimiléjét a „négyek bandájának" bukása után a *Zsenmin Zsipao* is közli.

A Hua Kuo-feng felemelkedését, illetve Teng mélybe taszítását kimondó két határozatot a politikai bizottság hozta, és a „pártközpont" teszi közzé. Az idegen nyelvű fordításokban a

központi bizottság szerepel, de ez már értelmezés kérdése. A kínai írásjegyek közvetlen jelentése alapján a döntést jóváhagyhatta a Pekingben tartózkodó vezetők csoportja – ám sok KB-tag vidéken van ezekben a napokban. Maónak talán ez az utolsó politikai aktusa: még fogadja – május 27-én – Ali Bhuttót, a beszélgetésről közzétett filmhíradón látni, hogy feje hátrahanyatlik a fotel párnájára, és nehezen beszél. Azért csak látni, mert az elnök szavait hosszú évek óta nem közvetítik, csak a narrátor hangját hallani. Júniusban közlik, hogy Mao, egészségi állapotára való tekintettel, többé nem fogad vendéget. A hosszú agónia szeptember 9-én ér véget: a „nagy kormányos" három és fél hónappal 83. születésnapja előtt távozik az élők sorából.

De addig: micsoda hónapok! És egyáltalán: 1976, a sárkány éve a keleti naptárban – micsoda év a kínai történelemben! Januárban Csou En-laj halála, áprilisban a tienanmeni „incidens", Hua kinevezése, Teng újabb bukása, gazdasági-politikai zűrzavar, sztrájkok és frakcióharcok; Jünnanban meteor csap be, július 28-án az emberiség történetében az egyik legsúlyosabb következményekkel járó földrengés csaknem teljesen elpusztítja Tangsan bányavárost Pekingtől 150 kilométerre, és nagy károkat okoz a fővárosban is. Több százezer a halottak száma. A kínai történelemben ilyesfajta előjelek szokták hírül adni a nagy dinasztikus változásokat is: a lapokban cikkek figyelmeztetnek a babonák káros mivoltára. És még Mao halálával sem ér véget az események drámai láncolata: október 6-án még hátravan a „négyek bandájának" letartóztatása.

(ROHAM A VETERÁNOK ELLEN) De egyelőre, áprilisban, a „négyek" vannak támadásban. A Teng elleni kirohanásokban kirajzolódik az a stratégia, amely a párt veterán vezetőinek egész garnitúrája ellen irányul. A „jobboldali elhajlás szele" ellen folytatott kampány indoklásában Mao egy megjegyzése alapján azt fejtegetik, hogy a veterán vezetők a maguk idején, amikor csatlakoztak a forradalomhoz, valóban haladók voltak. Ám akkor a harc a feudalizmus és az imperializmus ellen folyt, s csak később, a győzelem után kezdődött meg a szocialista társadalom építése. Az idős forradalmárok annak idején jó demokraták voltak, de nem váltak igazi kommunistákká. Csiang Csing például kijelenti: „A veterán káderek 75 százaléka demokrata . . . és objektív törvény, hogy a demokraták kapitalista

úton járókká fejlődnek " A veteránok forradalmi tapasztalata ily módon figyelmen kívül hagyható, Vang Hung-ven szerint csak a „kulturális forradalom" tapasztalata számít Csi Csun, a balosok egyik szóvivője, amikor 1976 áprilisában átveszi az oktatási minisztérium irányítását, kifejti, hogy a veterán káderek és a régi entellektuelek tapasztalata „a restaurációra és a visszalépésre" vonatkozik, ez a „burzsoá forradalom" tapasztalata, ami már nem érvényes a „szocialista forradalom" időszakában Szerinte a „kapitalista úton járók" nemcsak néhány személyt jelentenek, hanem egy egész réteget

Lehet persze, hogy ez az offenzíva kissé túl jól sikerult a kezdeményezők szempontjából nyilvánvalóan a „negyekkel" szemben sorakoztatta fel még azokat a veteránokat is akik Mao iránti hűségből, más korulmények kozott, talán támogatták volna őket A Teng elleni személyes támadások erősodése természetesen onmagában nem lehetett ellenére Hua Kuofengnek sem Akárcsak korábban Liu Sao-csi, majd Lin Piao bírálata, most Teng ostorozása volt az a csodálatos eszkoz, amelynek révén, Mao tanításait kovetve, meg lehetett oldani bármilyen feladatot Augusztus 11-én a *Zsenmin Zsipao* még a foldrengés kovetkezményei elleni kuzdelmet is – amelyet kulonben Hua Kuo-feng miniszterelnok személyesen irányított – a Teng elleni kampány elmélyítésével kotötte ossze Csakhogy a támadások megindultak Hua ellen is a „négyek" szamára Teng ellen szovetséges volt, ám most már ő zárta el útjukat a hatalom felé A Jao Ven-juan által ellenőrzott sajtóban torténelmi cikkek jelentek meg, a kínai múlt végtelen tárházából válogatva ki olyan epizódokat, amikor valaki méltatlannak bizonyult az uralkodó bizalmára, és kijelolt orokosként tonkretette művét A lejáratásnak ezt a technikáját korábban Csou és Teng ellen alkalmazták, most nyilvánvalóan Huára vonatkoztak az átlátszó célzások. Persze a torténelmi párhuzamok a szerzők gyengeségét is tukrozték azért voltak kénytelenek ehhez az eszkozhoz folyamodni, mert nyíltan nem beszélhettek Hua pozíciója erős volt

Kozben tortént más is Sanghajban, Pekingben gyors utemben épult ki Vang Hung-ven irányításával a népi milícia – az a fegyveres erő, amely olyan hatékonyan műkodott kozre áprilisban a Tienanmen téren, és főleg amely nem állt a katonák parancsnoksága alatt Je Csien-jing honvédelmi miniszter, Vang Tung-hszing, a Mao Ce-tung biztonságáért felelős alakulat ve-

zetője, a politikai bizottság tagja, Csen Hszi-lien, a pekingi katonai körzet parancsnoka, a PB másik tagja és Hua Kuo-feng viszont úgy mozgatták a fegyveres erőket a főváros körül, hogy a radikálisokat megfosszák mindenfajta katonai támogatástól. Mivel Hua felügyelte a közbiztonsági erőt, nem számíthattak Csiang Csing és hívei feltétel nélkül arra sem, bár voltak támogatóik soraiban. Különben Je Csien-jing, a honvédelmi miniszter egyes források szerint kapcsolatban állt a Kantonban „pihenő" Teng Hsziao-pinggel, aki Hszü Si-junak, az ottani katonai körzet parancsnokának védelmét élvezte a nehéz időkben.

Mindenki felkészült a legrosszabbra. Alain Roux könyvében idézi azt a kijelentést, amelyet – forrásai szerint – Teng júliusban tett: „Ha hagyjuk, hogy lemészároljanak bennünket (mármint a párt józan erőit, Teng híveit – *A szerző*), ha hagyjuk, hogy szétbomlasszák a pártot és az államot, akkor a forradalmi proletariátus szívével és szellemével épített országot arra a sötét sorsra juttatjuk, amelyet ez a négy ember készít elő számára. A történelem százéves ugrást tesz hátrafelé."

(A „NÉGYEK" LETARTÓZTATÁSA) Amikor Mao meghal, két tábor néz farkasszemet a vezetésben. Az 1976. szeptember 9-i közlemény „a nagy vezető és a nagy tanító" haláláról természetesen egységre szólít, de egyben megismétli a felszólítást Teng Hsziao-ping és a jobboldali elhajlás bírálatának elmélyítésére. A kulisszák mögött, a később Pekingben közzétett beszámolók szerint, detektívregénybe illő manőverezés folyik. Miután a személyi kultusz évei Mao jóváhagyását tették az utódlás természetes kritériumává a megosztott vezetésben, Csiang Csing és Hua Kuo-feng egyaránt Mao szavainak felhasználásával kíván arra jogcímet szerezni. Csiang Csing nem sokkal férjének halála után a központi bizottság irodájába siet, hogy Mao titkárától elkérje és hazavigye az elhunyt iratainak egy részét. Vang Tung-hszing, az iroda vezetője telefonon kéri, hogy hozza vissza az iratokat, Csiang Csing ezt megtagadja. Hua Kuo-feng is közbelép és eléri, ami Vangnak nem sikerült. Mindketten attól tartanak, hogy Csiang Csing manipulálni fogja Mao iratait, igényeinek alátámasztására. Valóban úgy tapasztalják, hogy két szöveghez hozzányúltak, de nem szólnak erről, hanem – hivatkozva a gyászperiódusra – lepecsételt széfbe zárják a papírokat.

Csiang Csing felháborodottan tiltakozk ez ellen. John Gardner kínai források alapján így idézi fel már említett könyvében szavait: „Még ki sem hűlt Mao elnök teste, és már ki akar dobni engem? Így mutatja ki hálaját Mao elnöknek, aki előléptette?" És Hua válasza: „Éppen azért kértem Mao elnök dokumentumainak visszaadására, mert ki akarom fejezni hálámat iránta, lehetővé téve, hogy mindenki végrehajtsa Mao elnök akaratát. Ami azt illeti, hogy kidobnám önt, ez nem áll szándékomban, ön békésen él a házában, így senki sem akarja kidobni onnan." Vagyis Csiang Csingnek nem lesz bántódása, ha otthon marad, és nem avatkozik a politikába. Az özvegy nem fogadja meg a tanácsot.

Az események után adott hivatalos magyarázat szerint a „banda" puccsot tervezett. Október 6-án mindenesetre ellenfelei léptek először. Hua Kuo-feng utasítására Csiang Csinget, Csang Csun-csiaót, Vang Hung-vent és Jao Ven-jüant otthonában tartóztatták le – Je Csien-jing honvédelmi miniszter támogatásával – Vang Tung-hszing 8341-es elitalakulatának, Mao testőrségének katonái. Csang Csun-csiao és Vang Hung-ven az egyik verzió szerint a kínai vezetők lakónegyedében, Csungnanhajban tartózkodott, Jao Ven-jüan egy közeli rezidencián. Csiang Csing a Tiaojütaj (Halászterasz) szállodában, amely Nixon amerikai elnök szállásául szolgált 1972. évi pekingi látogatása idején. Mao Ce-tung feleségét személyesen Vang Tung-hszing vette őrizetbe. Egy másik változat értelmében a „négyeket" egyenként hívták éjszaka a KB-ülésre, más-más időpontra szóló értesítőkkel, és így fogták el őket.

Természetesen letartóztatásuk formailag nem volt alkotmányos lépés. A „négyek" a párt és az állam vezető szerveinek tagjai voltak, eltávolításuk legális módja az lett volna, hogy a többség leszavazza őket e testületekben. Hua Kuo-feng, Je Csien-jing, Vang Tung-hszing és társaik szemében azonban a szükség törvényt bontott. A „négyek" éveken át sárba tiporták, megbénították a pártdemokráciát, 1976. október 6-án pedig, közvetlenül őrizetbe vételük előtt, a Je Csien-jing rezidenciáján tartott politikai bizottsági ülésen – hangzott ellenük a vád – nyíltan bejelentették igényüket a pártelnöki tisztre (Csiang Csing számára) és a miniszterelnökségre (ezt Csang Csun-csiaónak szánták). Előzőleg szeptember közepén, a PB állandó bizottságának ülésén csapott össze Csiang Csing és Hua Kuo-feng – mindketten egy-egy Mao-mondatot tartalma-

zó papírlapot lobogtattak, s azt állították, hogy az elnök kézírásával szentesítette jogukat a vezetésre.

A politikai válság ismét kettészakította volna a pártot, az országot, újabb „kulturális forradalmi" zűrzavart idézett volna elő. A „négyekről" feltételezték, hogy semmitől sem riadnak vissza a hatalom megszerzése érdekében: így minden eszköz jó volt ennek megakadályozására. A nagy katonai körzetek többségének élén a mérsékelt csoport hívei álltak, de legalább kettőt „radikális" parancsnokok irányítottak: így a polgárháború reális veszélynek tűnhetett. Ez döntő érv lehetett Hua szemében is, amikor fellépett a „négyek" ellen.

A központi bizottság, élén Hua Kuo-fenggel, „megmentette a forradalmat és a pártot" – írta október 24-én a vezető kínai lapok közös vezércikke, amelyet immár nem Jao Ven-jüan fogalmazott. A letartóztatások végrehajtója, Vang Tung-hszing pedig a PB állandó bizottságának tagja, a párt alelnöke lett.

A letartóztatások másnapján hozott – október 8-án közzétett – határozatok láthatóan annak bizonyítására szolgáltak, hogy a győztesek Mao elnök meggyőződéses hívei. Az elhunyt elnöknek mauzóleumot emelnek a Tienanmen téren, bebalzsamozott testét kristálykoporsóban helyezik örök nyugalomra, „hogy a tömegek láthassák". Kiadják összes műveit is: a szerkesztőbizottság élére Hua Kuo-feng kerül. Ebből pedig az következik, hogy ő az elhunyt tanításainak legfőbb értelmezője. A párt új vezetője megváltoztatja addig viselt kefefrizuráját is: megnöveszti és hátrafésüli haját, és a borbély ügyes keze fizikailag is egyre inkább hasonlóbbá teszi elődjéhez, a „nagy kormányoshoz".

Úgy tűnik, Hua immár sebezhetetlen, hatalma szilárd. De van egy Achilles-sarok. egy megoldatlan probléma: Teng Hsziao-ping.

AZ IGAZSÁG KRITÉRIUMA

(A TENG-KÉRDÉS) Teng Hsziao-ping volt a „négyek bandája" által folytatott kampány legfőbb célpontja – hogyan lehet tehát igazolni a „banda" felszámolását anélkül, hogy Tengnek igazságot szolgáltassanak? Ugyanakkor miként történhet meg ez anélkül, hogy Hua pozíciójára is kihasson? Hiszen Hua volt Teng újabb bukásának legfőbb haszonélvezője.

Ez tehát a legszűkebben vett személyi kérdés, amelynek megoldása nélkül egyszerűen nem lehet rendezni sem a vezetés, sem a párt, sem az ország helyzetét. Ám az embereken túl ez a politika, az irányvonal kérdését is felveti. Teng Hsziao-ping 1973-as visszatérését követően a „kulturális forradalom" zűrzavarának felszámolására, a maói gondolatrendszer pragmatikus elemeinek kiemelésére, a nyugalom, a rend megteremtésére, a „négy modernizálás" beindítására törekedett. Hogyan lehet ezt a politikát folytatni – nélküle? Hivatkozási alap-e még a „kulturális forradalom", amelynek Hua Kuo-feng bizonyos értelemben a produktuma, míg Teng Hsziao-ping az áldozata? Megvalósítható-e a modernizálás, ha a változás pusztán a „négyek" eltávolítására korlátozódik, s nem az általuk – s Mao által – egy évtizeden át folytatott politika felülvizsgálatát jelenti? Ha viszont a politikát felülvizsgálják, elkerülhető-e Mao Ce-tung szerepének új értékelése?

Ezért nem véletlen, hogy Teng Hsziao-ping visszatérésében és abban a folyamatban, amely 1978 végétől őt emelte a Kínai Népköztársaság legfőbb politikaformáló személyiségévé, Mao Ce-tung örökségének kérdése központi helyet tölt be. Teng ebben a küzdelemben lerombolja a Mao-bálványt, ugyanakkor felépít egy olyan képet a párt néhai elnökéről, amely egyfelől megóvja a párt ideológiájának folyamatosságát, másfelől az új gazdasági és politikai kurzus igazolására használható fel. Az, hogy e folyamatban Hua Kuo-fengnek, aki kifejezetten a párt idős elnökének végakaratára hivatkozva építette fel pozícióját

és politikáját is, előbb politikai bázisa zsugorodik össze, majd távoznia kell, szinte magától értetődő következmény.

A „Teng-problémát" először egy hiány jelzi az ország népének: neve már az 1976. október 8-án (tehát még a „négyek" letartóztatásának bejelentése előtt) nyilvánosságra hozott két közleményből eltűnik, holott addig a bírálatára folytatott kampány minden pártokmányban szerepelt. Többé nem is jelenik meg a dokumentumokban 1977 júliusáig, amikor is a központi bizottság visszahelyezi minden funkciójába, ahonnan 1976 áprilisában leváltották. A politikai bizottság 1976 októberében számolta fel a „négyek bandáját", és ettől fogva rituálisan leszögezte, hogy a testület élén Hua Kuo-feng áll; ám a központi bizottság ülésére egészen 1977 közepéig nem került sor. Miért?

Első látásra úgy tűnhetett, hogy Hua Kuo-feng kezében van minden adu; láttuk, egy személyben irányítja a párt-, az állami és a katonai gépezetet, felügyeli Mao műveinek új kiadását. Februárban pedig a három vezető kínai lap közös vezércikke, amely mindig a vezetés egységes álláspontjának kifejezése, Hua új megállapítását tartalmazza: „Bármit határozott is el Mao elnök, mi azt következetesen támogatjuk, bármilyen útmutatást adott is Mao elnök, mi tántoríthatatlanul kitartunk mellette." Vagyis Hua ezzel bejelenti, hogy nyíltan nem kíván megkérdőjelezni semmit, ami eddig történt: sem a „kulturális forradalmat", sem a Teng leváltásáról hozott döntést. Persze a kilengéseket, a szélsőségeket már a „négyek bandájának" nyakába varrja a letartóztatásuktól kezdve folyó kampány. Hua nyilván úgy vélekedik, hogy elég, ha a gyakorlatban egy kiegyensúlyozottabb, józanabb kurzus felé vezeti az országot. Miért is siettetné éppen ő Teng – a legveszélyesebb rivális – visszatérését?

Csakhogy az a hatalmi konstelláció, amely a „négyek" és a pragmatikusok harca közepette lehetővé tette Hua felemelkedését, a túlságosan veszélyesnek ítélt radikálisok felszámolásával megszűnt. Az ő eltávolításukkal a vezető testületekben megnőtt Teng híveinek súlya, és természetesen gyors ütemben folyt a korábban meghurcoltak rehabilitálása. Ezek a visszatérők, akárcsak a Csiang Csing és hívei szétzúzásában közreműködő katonai vezetők és mérsékelt politikusok, egy részt nem érték be az addigi irányvonal kozmetikázott változatával, nem nyugodtak bele a „kulturális forradalom" igazolásá-

ba, másrészt sürgették Teng rehabilitálását. Ami 1977-ben történt, nem utolsósorban azoknak a személyi változásoknak az eredménye volt, amelyeket még Csou En-laj és Teng Hsziao-ping valósított meg 1975-ben, amikor érvényesíthették akaratukat. 1976 áprilisában Tenget ugyan menesztették, de az eltelt idő kevés volt ahhoz, hogy híveit is eltávolítsák.

(A KÖR NÉGYSZÖGESÍTÉSE) Teng Hsziao-ping már 1976. október 10-én levélben biztosítja támogatásáról Hua Kuo-fenget, és munkát kér tőle a „frontvonalban": így a visszatérését sürgető pártvezetőknek is van mire hivatkozniuk. Hua Kuo-fengnek tapasztalnia kell, hogy a szecsuani politikus távollétében nehéz egyről a kettőre jutni – hisz még a központi bizottság ülését sem sikerül megszervezni. 1977 márciusában, egy pekingi munkaértekezleten Csen Jün és mások javasolják, hogy Teng Hsziao-pinget vegyék vissza 1976 áprilisa előtti pozícióiba. Hua ezt elutasítja, a kör négyszögesítésével próbálkozik: egyszerre próbálja igazolni Teng korábbi bírálatát, mondván, hogy azt Mao kezdeményezte, és azt, hogy a leváltott politikust vissza kell hozni a vezetésbe. Amikor 1975-ben ő intézte az ország ügyeit, fejti ki, Tengnek voltak eredményei és hibái is, és „amikor eljön az ideje", újra munkát kell adni számára. A Tienanmen téri eseményeket egyfelől úgy értékeli, hogy azok ellenforradalmi megmozdulások voltak, bár az ellenforradalmárok csak maroknyian voltak, másfelől viszont „érthetőnek és logikusnak" nevezi, hogy az emberek kifejezésre jutatták a halottak napján Csou En-laj elvesztése fölötti fájdalmukat.

Teng átgondolt politikai húzással válaszol: április 10-én levelet intéz Hua Kuo-fenghez és Je Csien-jinghez. Ebben köszönetet mond azért a lehetőségért, hogy újra munkát kaphat, leszögezi, hogy aláveti magát a testület döntésének jövendő beosztását és annak időpontját illetően. Egyúttal javasolja: tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy „Mao Ce-tung pontosan és a maguk teljességében értelmezett eszméi" irányítsák a jövőben a pártot és az országot, továbbá kéri, hogy levelét körözzék a központi bizottság tagjai között. Vagyis egyfelől kinyilvánítja lojalitását, másfelől viszont utal az alapvető kérdésre, Mao eszméinek értelmezésére.

Ezután Teng Hsziao-ping a központi bizottság „két tagjával" folytat beszélgetést, de ebben már világosabban körvonalazza

azt a programot, amelyet visszatérése után kíván megvalósítani. Amikor 1983-ban közreadják válogatott munkáit, május 24-i keltezéssel e beszélgetésből is szerepel két részlet a kötetben. Az azonban nem derül ki, ki volt a két KB-tag, és mi volt a feladatuk, Hua küldöttei voltak-e, vagy Teng szorosabb körének tagjai. Az utóbbit valószínűsíti a beszélgetés tartalma, az a maró gúnyt tükröző formula, amellyel összefoglalja Hua Kuo-feng már idézett februári nyilatkozatát Mao bármilyen utasításának követéséről. Ez, mondja, a „két bármit" tézise, és ez a tézis elfogadhatatlan, nem marxista. A közvetlen indoklás az, hogy ha Mao bármilyen utasítása és határozata továbbra is érvényes, akkor nem lehet megmagyarázni az ő rehabilitálását és a Tienanmen téri tömegmegmozdulásról Hua által adott (akkor még csak részben) pozitív értékelést, amely szerint „érthető és logikus" volt, hogy az emberek a térre mentek. Teng továbbmegy: amit Mao az egyik helyen, egy bizonyos időpontban, meghatározott feltételek között mondott, azt nem szabad átvinni egy másik kérdésre, másik helyre, másik időpontra, más körülmények közé. Mao mondta, hogy mindenki követ el hibát, ő maga sem kivétel. Teng leszögezi: ezért javasolta Hua Kuo-fenghez és Je Csien-jinghez intézett levelében Mao eszméinek pontos és teljességükben való értelmezését. Posztjainak visszanyerése után az újraértelmezésért vívott további harc alapja a szecsuani politikus szemében éppen ez a levél.

Ezután már nem sokat késik a Teng és Hua követői közötti kompromisszum: a központi bizottság 1977 júliusában megtartott ülésétől fogva Teng egy csapásra ismét a párt alelnöke, a párt katonai bizottságának alelnöke, a vezérkar főnöke, az államtanács elnökhelyettese. Ezen a tanácskozáson felszólalva Teng visszatér az áprilisi levél tézisére Mao eszméinek értelmezéséről, éppen ez áll július 21-i beszédének központjában. A Hua Kuo-fenggel való burkolt polémia akkor is érezhető, ha Teng nem ismétli meg a maga gúnyos formuláját, hanem csupán azt hangsúlyozza, hogy a párt volt elnökének eszméit nem lehet egyes szavaira vagy mondataira támaszkodva értelmezni, hanem az egész eszmerendszerből kell kiindulni. És rögtön meg is kezdi a munkát, nevezetesen az értelmiséggel kapcsolatban. A „négyek bandája" valamennyi értelmiségit egyöntetűen a „büdös kilencedik" kategóriába tartozónak kiáltotta ki, még azt is hozzátéve, hogy ezt Mao elnök

mondta. El kell ismerni, mondja Teng, hogy Mao Ce-tung annak idején a burzsoázia részének tekintette őket: ám a forradalom és az építés egész időszakában megbecsülte az általuk betöltött szerepet. 1975-ben pedig Mao kijelentette: „Ez a dolog a kilencedikkel tovább nem megy."

(A MÓDSZER) Vagyis már kirajzolódik az a módszer is, amelylyel Teng Hsziao-ping újraértelmezi Mao tevékenységét: a vezető ellentmondó kijelentései közül kiemeli azt, amelyik megfelel az adott politikának, ezt belehelyezi az egész életmű pozitív vonalába, dezavuálva ily módon annak immáron megcáfolt, túlhaladott részeit. Ámde ez önmagában kevés lenne: ha Mao szavaival egyszerűen meg lehet cáfolni Mao szavait, ha az életmű egészének realista vonalát egyszerűen fölé lehet emelni az utópista-egalitárius, szintén évtizedeken át újra és újra hangoztatott maói elveknek, akkor persze bármikor sor kerülhet a radikálisok valamely új vagy még fel nem számolt csoportjának ismételt offenzívájára; akkor marad hivatkozási alapjuk, csak éppen meg kell fordítani a prioritásokat, ezeknek a megállapításoknak az elsőbbségét kell kimondani.

Mi tehát az objektív kritérium, mi a mérce? Teng válasza: a gyakorlat. Temészetesen van kire hivatkoznia: Maóra, aki egyik filozófiai munkáját – 1937-ben! – éppen a gyakorlatról írta, és Jenanban, a japánellenes háború idején a következő feliratot készítette szép írásjegyeivel a központi pártiskola számára: „Legyünk realisták!" Vagy másként: „A tényekből kiindulva keressük az igazságot!" Ez lesz 1978-ban a fordulat alapja.

Az 1977 júliusában hozott döntés után Teng gyakorlatilag a párt második embere – Hua mindenütt az első, ahol ő a második. A „négyeket" hivatalosan is leváltják minden, a párton belül és kívül viselt tisztségükről. Bűnlajstromuk kiegészül azzal a passzussal, hogy támadták, rágalmazták Tenget.

A párt régi-új alelnöke óriási energiával lát munkához. Egymás után szervezi a tanácskozásokat, amelyeknek célja rendet teremteni a hadseregben, a pártban, az iparban, az oktatásban, a tudományos életben. Teng ott folytatja, ahol 1976-ban abba kellett hagynia, arra törekszik, hogy galvanizálja a tízéves frakcióharcba belefáradt vezetőket, bátorságot öntsön beléjük, s ha szükséges, a Mao által személyesen kiadott jelszavak elvetésére, önálló munkára bírja őket.

Nem árt persze, ha ebben a munkában akár a párt néhai elnökének elveire, akár személyes elismerésére lehet hivatkozni – különösen akkor, ha a párt első embere, Hua Kuo-feng ezt oly sűrűn teszi. „Meg kell becsülni a tudást, a rátermettséget" – fejti ki Teng néhány héttel visszatérése után, a tudományos és oktatási munkával foglalkozó kerekasztal-értekezleten. „Mao Ce-tung nem volt híve a »tehetség elméletének«, de ez nem jelenti azt, hogy nem becsülte meg a rátermettséget. Az én értékelésem során mondotta: »Nem könnyű tehetséges emberre találni.« Ha a szívemre teszem a kezem, meg kell vallanom, hogy túlértékelt. De ez a megjegyzés is arról tanúskodik, hogy fontos dolog a tehetség, hogy Mao Ce-tung elvtárs tisztelte a tehetséget."

Ezekben az időkben bizony még nem ártott közvetlen idézetekkel körülbástyázni az utókor vagy a távoli olvasó szemében nyilvánvalónak tűnő megállapításokat. Egy évtized ellenkező gyakorlata után nagy bátorság kellett még annak kimondásához is, hogy például Mao is tévedett (hiszen Hua téziséből ennek az ellenkezője következett). 1977 szeptemberében, az Oktatási Minisztérium dolgozóival beszélgetve Teng nyíltan elvetette azt az értékelést, hogy az értelmiség túlnyomó többségének világnézete alapvetően polgári. Hogy ezt Mao is jóváhagyta? „Ha valamit Mao Ce-tung jóváhagyott, akkor ez azt jelenti, hogy abban a kérdésben már fel sem vetődhet: igaza volt-e vagy se?" Ebből az okfejtésből lép tovább Teng addig, hogy immár nyilvánosan is felvesse: Mao tévedett, amikor a Tienanmen téri események nyomán az ő leváltásáról született határozatot jóváhagyta.

Vagyis jó sakkjátékos módjára Teng minden lépését, minden következtetését előkészíti. A látszólag személyes megjegyzések sohasem öncélúak. Ugyanebben a beszédében, az oktatási vezetőket bátrabb fellépésre biztatva, visszautal már említett augusztus 8-i felszólalására a tudományos és oktatási dolgozók konferenciáján: „Az én beszédem . . . például bátor beszéd volt, amely persze szintén számolt bizonyos realitásokkal. Volt, aki nem értett egyet a felszólalásommal, de ettől nem kell félni. Nincs olyan irányvonal, amellyel mindenki egyetért, amelyet mindenki támogat." Álszerénységgel tehát aligha lehetne vádolni Teng Hsziao-pinget, de a közlés lényege más: még engem is támadnak, bírálnak, de én se félek, ti se féljetek. Azt is közli továbbá, hogy még nem mondhat ki mindent:

számolni kell bizonyos realitásokkal. És azt is, hogy az ő célja nem az elvtelen kompromisszum, hanem álláspontjának érvényesítése.

(KEVESEBB FECSEGÉST!) Ez magyarázza, hogy 1977 augusztusában, a párt XI. kongresszusán, amely a júliusi pártplénumon született egyezségen alapul, Teng csak egész röviden beszél. Hua tartja a beszámolót, és noha annak nagy részét a „négyek bandája" ostorozására fordítja, magát a „kulturális forradalmat" nem bírálja, hanem kinyilvánítva annak „győzelmét", mintegy múlt időbe teszi át. Hua ismét megkísérli egyszerre jóllakatni a kecskét és megőrizni a káposztát, ugyanis az „első" kulturális forradalom győzelméről szól, magáévá téve Mao – és a „négyek" – elméletét arról, hogy még több ilyen felfordulásra lesz szükség. Hua beszámolója négy órát tart, és Teng talán nem egészen ártatlanul jegyzi meg utána a kongresszus szónoki emelvényéről: Kínának „kevesebb üres fecsegésre és több kemény munkára van szüksége".

A testület finoman kiigazítja a X. kongresszuson elfogadott balos szervezeti szabályzatnak azt a tézisét, amely szerint a párttagoknak „szembe kell szállniuk az árral", ami a frakciózás igazolása volt. Az új fogalmazás szerint „szembe kell szállniuk minden olyan árral", amely ellentétes Maónak a marxizmus követésére, az egységre és a nyíltságra szólító jelszavával. A vezető szervekben tovább erősödik Teng pozíciója. A X. kongresszuson választott központi bizottság tagjainak több mint egyharmada nem került be az új vezető testületbe – java részük a „négyekkel" együtt bukott –, helyüket elsősorban a „kulturális forradalom" idején eltávolított, majd rehabilitált veteránok töltik be. Közülük a legnevesebb Lo Zsuj-csing volt vezérkari főnök, akit 1966-ban távolítottak el posztjáról (később mindkét lábát eltörte, amikor menekülni próbált „vörösgárdista" üldözői elől). A PB állandó bizottságában Hua és Teng mellett Je Csien-jing, Li Hszien-nien és Vang Tunghszing foglal helyet, akik mindhárman támogatták Huát a „négyekkel" szemben.

A XI. kongresszus tehát kompromisszum, amelyet Teng azért fogad el, mert jobb pozíciókat biztosít a további küzdelemhez, újabb rehabilitálásokhoz, a párt belső közvéleményének fokozatos megváltoztatásához. Előtérbe kerül a gazdasági építés (1978 februárjában nagyratörő gazdaságfejlesztési

tervet fogadnak el a nyolcvanas évekre), az állami és intézményes rendezés (az Országos Népi Gyűlés 1978. március 5-én új alkotmányt fogad el). Ismét a képzett káderek, szakemberek sokaságára van szükség, az előző évek, sőt az előző két évtized száműzöttjeinek visszaáramlása meggyorsul. Az oktatás szigorú normáinak visszaállítása – például az egyetemi felvételik újbóli megszigorításával 1977 őszétől – ismét csak az addigi politika felülvizsgálatának szükségességét teszi nyilvánvalóvá.

Teng e feladatokra hivatkozva egyre merészebben fejti ki új oktatási és értelmiségi politikáját. „Korábban én is győzködtem külföldi vendégeinket, hogy milyen nagyszerű dolog, ha a középiskola elvégzése után két évig fizikai munkát végeznek a gyerekek. A gyakorlat bebizonyította, hogy a fizikai munka két éve alatt a tanultak felét elfelejtették, s csak elpazaroltuk az időt. ... Némi falun végzett munkára is szükség van, de ezt nem kell túlzásba vinni" – mondja 1977 szeptemberében. A tudományos és oktatási dolgozók kerekasztal-értekezletén pedig azt hangsúlyozza, hogy „a tudományos és oktatási munkát végzők is dolgozók". „Csak az végez munkát, aki kapát ragad a kezébe vagy az esztergapad mellett áll? Az automatizált gépeken folytatott termelés, amikor a dolgozó egész nap csak ott áll, és a műszereket nézi, szintén munka. Ez a munka is fárasztó, ráadásul a legkisebb hibát sem szabad elkövetni." Hagyni kell az értelmiségieket dolgozni, hagyni kell, hogy politikai leckék bemagolása helyett kutatással foglalkozzanak munkaidejük javában, ha „hét nap hét éjjel" kutatni akarnak, azt is méltányolni kell, ezzel is a szocializmust szolgálják – ismétli meg sokszor. Akkortájt ez még veszélyes nézet. Egy évtizeden keresztül az számított, ki „vörös", s nem az, ki igazán szakértő. Aki csak a kutatással vagy a termeléssel törődött, az „burzsoá szakértőnek" minősült addig.

Így kellett azokban a hónapokban, években újra felfedezni a világot, a józan ész világát.

(A GYAKORLAT REHABILITÁLÁSA) 1978 májusában Teng elérkezettnek látja az időt arra, hogy tiszta vizet öntsenek a pohárba. A Központi Pártiskola ekkor Hu Jao-pang felügyelete alatt áll. Hu a „hosszú menetelés" egyik résztvevője, a Kínai Kommunista Ifjúsági Szövetség főtitkára volt, majd őt is elsodorta a „kulturális forradalom". (Az egyik vádpont az, hogy Teng

Hsziao-ping bridzspartnere volt!) Hu Jao-pang a párt alelnökének egyik legszorosabb politikai szövetségese, s most az ő pályája is gyorsan ível fölfelé. A Központi Pártiskola közlönyében május 9-én, a *Kuangming Zsipaó*ban két nappal később jelenik meg „A gyakorlat az igazság felismerésének egyetlen ismérve" című írás. A cím – természetesen – Mao-idézet, a kampány viszont, amely ezt követően indul országszerte, egyértelműen Teng kézjegyét viseli magán. Az, hogy ki fogadja el a gyakorlatot „az igazság egyedüli kritériumaként", egyben azt is megmutatja, ki sorakozik fel mögé a párton belüli vitában. A 29 tartományi jogú város közül alig egy-kettő akad, amely nem így foglal állást.

Július elsején, a párt megalapításának évfordulója alkalmából közzéteszik Mao Ce-tung 1962 januárjában elhangzott, erősen önkritikus beszédét, amelyben elismerte (a „nagy ugrás" időszakára vonatkozólag) felelősségét a központi bizottság általa személyesen kezdeményezett hibás döntéseiért és azt, hogy mint a testület elnöke a többiért is „részben" felelős. Ez ismét Teng pozícióját erősíti: Mao korábbi személyes önkritikái – hiszen több is volt – mindig megmaradtak a párton belül. Talán beszéltek róluk, de sohasem hozták nyilvánosságra. Azt, hogy Mao nem tévedhetetlen, ily módon most a legilletékesebb szavaival adják a kínai nép tudomására; maga Mao nyilatkozott így.

1978 szeptemberében Teng Hsziao-ping már nyíltan is támadhatja Hua Kuo-feng álláspontját. „Mindenki tudja, van egy tétel, a »két bármit«, amely jókora hírnévre tett szert. . . . Ez jelentené Mao Ce-tung eszméi zászlajának magasra emelését? Szó sincs róla!" – mondja a Csilin tartományi pártbizottságon. A „négy modernizálás" a feladat, ennek sok olyan feltétele van, ami Mao életében nem állt rendelkezésre, ma viszont már igen. Mao életében például Kína blokád alatt állt, később a „négyek bandája" a külföldi tőke bevonását, a külfölddel való gazdasági kapcsolatok bővítését „hazaárulásnak" minősítette. Előfordulhat persze, ismeri el Teng, hogy a külföldiek becsapnak bennünket, vagy kihasználják Kína elmaradottságát, azonban végül is Kína ma megfelelő feltételekkel rendelkezik a külfölddel való kapcsolatépítéshez. „Ha most mindazt nem csinálnánk, amiről Mao Ce-tung elvtárs nem beszélt, akkor nem juthattunk volna erre az elhatározásra" (a külföld irányában va-

ló nyitásra). Vagyis az elvi bírálat mögött gyakorlati kérdések, viták bontakoznak ki, például a külvilággal való kapcsolatról.

Az igazság kritériumával kapcsolatos kampány megosztja a vezetést. Nemcsak Hua Kuo-feng fogadja idegenkedéssel, hanem az állandó bizottság tagjai közül Vang Tung-hszing is. Az elnök volt személyi testőre, biztonsági szolgálatának megszervezője kész volt a bitorlónak tekintett Csiang Csing, az özvegy letartóztatására, ám úgy érzi, Mao szellemi öröksége érinthetetlen. Ezen az alapon ellenezte 1977-ben az 1976. áprilisi verdikt felülvizsgálatát, Teng visszatérését. Amikor ezt nem sikerült megakadályozni, ragaszkodott ahhoz, hogy ez voltaképpen politikai rehabilitáció nélkül menjen végbe, egyszerűen a vezetésbe való visszavételével. Vang elrendeli, hogy „az igazság kritériumáról" ne írjanak a központi lapok, illetve, hogy az ezzel kapcsolatos vitát tisztán tudományos jellegűnek tüntessék fel. Hua Kuo-fengnek később azt vetik a szemére, hogy vonakodva foglalt állást a vitában, és híveit is arra biztatta, például Hunanban, hogy hallgassanak.

(FORDULAT A 3. PLÉNUMON) A központi bizottságban azonban ekkorra megváltozik a helyzet – már nem Huáé a többség. 1978 novemberében hosszú tanácskozás kezdődik, a „központi munkaértekezlet", amely jó egy hónapon át tart, és előkészíti a KB december 18. és 22. közötti teljes ülését, a 3. plénumot, amely Kínában azóta is mintegy az új politikai időszámítás, a helyes politika kezdetének minősül. (A kínai párt nemcsak kongresszusait számozza, hanem a KB-üléseket is – ez tehát a XI. kongresszuson megválasztott központi bizottság 3. plénuma volt.) A központi munkaértekezlet december 13-i záróülésén mondott Teng-beszéd egyben a 3. plénum fő beszámolója. Címe sokatmondó: „Szabadítsuk fel gondolkodásunkat, tömörüljünk egységbe, tekintsünk előre".

Az igazság kritériumáról folyó vita Teng szemében valójában éppen arról folyik, hogy „fel kell-e szabadítani gondolkodásunkat". „Ha bármely párt, állam vagy nemzet mindenkor csak a fóliánsokból indul ki, ha hagyja megcsontosodni gondolkodását, elburjánzani a vakhitet, akkor nem fog előrehaladni, megszűnnek az életfunkciói, s az a párt, az a nemzet meg fog semmisülni." Innen a felhívás: „használjuk az eszünket, induljunk ki a realitásból". Hua Kuo-feng a plénumon önkritikára kényszerül: elismeri a „két bármit" tézisének hibás voltát

Vang Tung-hszinget pedig immár nemcsak azért támadják, mert szerinte Mao bírálata a marxizmus–leninizmus megsértése lenne, hanem azért is, mert folyton Hua Kuo-fengre hivatkozik: „Vajon Hua elnök szavai mindig szükségszerűen helyesek?" – teszi fel a kérdést Tan Csen-lin, a „kulturális forradalom" egyik rehabilitált áldozata.

A központi bizottság ülése előtt, a munkaértekezleten, illetve a pekingi pártbizottság párhuzamos ülésén, majd a KB tanácskozásán több fontos határozat születik a párt közelmúltjáról. Rehabilitálják a már halott Peng Tö-huajt és 1959-ben „pártellenesnek" minősített csoportja többi (még élő) tagját, felülvizsgálják a Tienanmen téri eseményekről szóló 1976. áprilisi döntést. A tüntetés ettől fogva a kínai történelem egyik nagy, pozitív sorsfordulójaként szerepel – olyan eseményként, amely előkészítette a „négyek" bukását, Teng visszatérését. A központi bizottság ülésén bekerül a csúcsvezetésbe, a PB állandó bizottságába a „kulturális forradalom" egyik rehabilitált áldozata, Csen Jün, a Tenggel egyidős veterán, aki az ötvenes évek végén is a vezetés legszűkebb magjának tagja volt.

Az 1978 végén tartott 3. plénum tehát fordulópont – ha nem is olyan értelmű, mint amilyenként később szerepel a kínai dokumentumokban. A „kulturális forradalom" ügyében ez a fórum még nem foglalt világosan állást, annak fő áldozatát, Liu Sao-csit – aki Tenggel együtt tűnt el a süllyesztőben – nem rehabilitálták, Peng Csen is csak 1979 szeptemberében térhetett vissza a csúcsvezetésbe. 1978 decemberében a „nagy ugrás" 1959-es ellenzőinek rehabilitálásával főleg olyan politikusok kerültek előtérbe, akiknek annak idején nem volt részük a vezetés egészének hibáiban: vagyis Hua Kuo-feng bizonyos fokig reménykedhetett abban, hogy ellensúlyozzák Teng Hsziao-ping növekvő befolyását. Ez a számítás nem vált be: Csen Jün, a tervezés szakembere a gazdaságfejlesztési tervről vitázott ugyan, ám a Huával kialakuló politikai konfliktusban Teng oldalára állt. A 3. plénum így is logikusan – de nem automatikusan – megnyitotta az utat Liu Sao-csi posztumusz rehabilitálásához, amire 1980 februárjában került sor, az új gazdaságpolitika, a reformkurzus kialakításához és a vezetés Teng Hsziao-ping által kívánt irányú átalakításához, fokozatos megfiatalításához.

Az 1978-ban az egész vezetés által kidolgozott, erőltetett ütemű, nyugati segítségre számító gazdasági tervek felülvizs-

gálatára nem a 3. plénumon került sor, hanem csak azt követően. A külvilág felé történő nyitás 1978-ban még egyértelműen a Nyugatra vonatkozik. (Kína 1979. január elsejétől veszi fel a diplomáciai kapcsolatot az Egyesült Államokkal.) 1978 novemberében Teng Hsziao-ping Tokióban tárgyal a nagyszabású japán beruházások folytatásáról, 1979 februárjában az Egyesült Államokba utazik, és partnereit nemcsak tőkeberuházásra, hanem egyben világméretű összefogásra szólítja fel a Szovjetunióval szemben, amelyet ekkortájt „első számú veszélynek" minősít. A „stratégiai partnerségre" vonatkozó elképzelések komolyságát demonstrálja 1979 márciusában a szocialista Vietnam elleni katonai támadás, az úgynevezett önvédelmi ellencsapás a Szovjetunió e szövetségesével szemben azt követően, hogy vietnami önkéntesek nyújtottak segítséget a Pol Pot-rezsim megdöntéséhez Kambodzsában.

Akár volt ilyen tudatos megfontolás, akár nem, az eredmény mindenesetre azt mutatta, hogy a Nyugat ugyan szívesen veszi, ha a két ázsiai szocialista ország egymást gyengíti, de nem hajlandó az efféle eljárást saját más irányú érdekei rovására premizálni – nem hajlandó ezért kockára tenni a Szovjetunióval kialakított kapcsolatrendszerét, vagy a nyugati szövetségi rendszerbe beépült tajvani rezsimet feláldozni. Tévesnek bizonyult a katonai számítás is. A behatolók súlyos veszteségeket szenvedtek, a kínai csapatokat egy hónap elteltével ki kellett vonni. Ha valami bebizonyosodott, az csak a katonai gépezet gyengesége volt.

Ugyanebben az időben mutat rá Csen Jün és több más vezető közgazdász a masszív tőkés hitelfelvétel, az eladósodásra alapozott fejlesztési koncepció veszélyeire, elindítva az 1978-as koncepció kiigazítását. Később, Hua Kuo-feng távozásakor, a párt addigi elnökét teszik majd felelőssé ezért az „előreszaladásért". A fejlesztési ütem visszafogása nyomán egyben világossá válik az is, hogy ha a gazdaság egészének modernizálása továbbra is cél, akkor ez csak a katonai kiadások megzabolázása mellett érhető el, a vietnami kaland a korszerűsítés veszélyeztetése nélkül nem ismételhető. A „nyugati nagy ugrás" elvetése nyomán így fokozatosan teret nyer a külvilág egészének reálisabb értékelése, s ezzel magyarázható, hogy a „nyitás" a nyolcvanas években immár a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatok nagyobb részére is kisugárzik

Tegyük mindehhez hozzá azt is, hogy 1979 tavaszán a de-

cemberi plénum értelmezéséről is nagy vita folyik: meddig terjedhet az ott megindított változás a társadalomban? Március végére esik Teng Hsziao-ping alapvető fontosságú állásfoglalása a „négy alapelvről", amelyben hitet tesz a szocialista út és a párt vezető szerepének megőrzése mellett. Ezzel egyben visszaveri a még erős balos befolyás híveinek azt a vádját, hogy az új politika ezeket az elveket veszélyezteti.

Ezeknek az ellentmondó – és szinte egyidejű, néhány hónap alatt kibontakozó – hatásoknak együttes eredménye az a politika, amelyet a továbbiakban a 3. plénumhoz köt a kínai politikai nyelvezet, s amely természetesen azóta is formálódik.

(A NÉGYEK PERE) 1979 nyarán Je Csien-jing bejelenti, hogy Mao Ce-tung szerepének összefüggő értékeléséről határozat készül. Ezzel mintegy reagál arra az országos vitára, amely az 1978. decemberi 3. plénum tájától bontakozott ki a párt néhai elnökéről egyrészt a sajtóban, másrészt az egy ideig virágzó „demokráciafalon".

Szükség volt arra, hogy a párt maga dolgozza ki összefüggő álláspontját saját múltjáról. Ez gigászi és kényes feladat volt, sok-sok vitával. S ahogy a munka előrehaladt, ahogy a tervezet mind határozottabb formát öltött, úgy zsugorodott össze Hua Kuo-feng bázisa.

Minden szorosan összefügg: minden egyes lépés a múlt újraértékelésére egyben bővíti a rehabilitált régi vezetők körét, és ezzel tovább módosítja az erőviszonyokat a vezetésben. 1978 decemberében Hu Jao-pang kerül be a politikai bizottságba, 1979 szeptemberében, a következő plénumon Peng Csen, valamint Csao Ce-jang, aki szintén a „kulturális forradalom" egyik korai áldozata volt, majd rehabilitálása után Szecsuan tartományban valósított meg igen eredményes mezőgazdasági reformokat. Az 5. plénumon – 1980 februárjában –, ahol rehabilitálják Liu Sao-csit, egyben visszaállítják a pártban a főtitkári tisztséget, amelyet a „kulturális forradalomig" Teng Hsziao-ping töltött be, és Hu Jao-pangot választják e posztra. Hu és Csao Ce-jang is a vezetés legszűkebb magját képező állandó bizottság tagja lesz – ugyanakkor minden párt- és állami posztja alól felmentik többek között Vang Tung-hszinget, aki, mint láttuk, a leghevesebben ellenezte Teng Hsziao-ping visszatérését, valamint Vu Tét, aki 1976. április 5-én a Tienanmen téren Tenget vádolta. Velük együtt távozik még több ba-

los vezető. Szeptember 7-én Hua Kuo-feng az Országos Népi Gyűlés ülésszakán bejelenti távozását a miniszterelnöki posztról, utóda Csao Ce-jang, a „négy modernizálás" eltökélt híve, aki még öltözködésével is – gyakran jár európai szabású zakóban, köt nyakkendőt – új stílust képvisel.

1980 novemberében egyébként megkezdődött a szelleműzés egyik utolsó aktusa: a „négyek bandájának" pere. Csiang Csing, Csang Csun-csiao, Vang Hung-ven és Jao Ven-jüan mellett Csen Po-ta, a „kulturális forradalmi bizottság" egykori elnöke és Lin Piao összeesküvő tábornokai kerültek a bíróság elé. Egykor élet-halál urai voltak – most néma, alázatos vagy őrjöngő vádlottak. Kína előtt heteken át pergették le újra a „kulturális forradalom" szörnyűségeit, a fél ország a még nem nagyon elterjedt csodadobozok, a tévékészülékek előtt szorongott: napról napra bőséges összefoglalót láthattak a perről. Noha a „négyek" úgy szerepeltek, mint akik megtévesztették és manipulálták Mao Ce-tungot, a per elkerülhetetlenül újabb árnyékot vetett a „nagy kormányosra" s az általa kijelölt örökösre is. A lapok, az újságok válogatott részleteket közöltek a tárgyalás anyagából, felidézve a „kulturális forradalom" idején a Csungnanhaj kormányrezidenciáján lezajlott drámai epizódokat, a „vörösgárdista" terrort, Csiang Csing és társai bűneit.

A vádirat szerint 38 000 embert üldöztek halálra, 730 000-et hurcoltak meg – és ez csak a jogilag bizonyítható bűnesetek száma. Igazából az egész kínai lakosság életét feldúlták ezek az évek, százmillió embert ért a becslések szerint igazságtalanság, a párizsi *l'Humanité* egy-két millió ember halálát vezeti vissza a balos roham következményeire ebben az évtizedben. De persze a hivatalos 38 000 is elrettentő szám. S míg Mao özvegye villogó szemmel kiáltja a lejáratott jelszavakat a bíróságon, az általa meghurcoltak remegő hangon idézik fel szenvedéseiket: a perről adott szemelvényeket tévén bámuló kisiskolások számára is világos, ki a jó, ki a gonosz. Senki sem csodálkozik tehát, amikor 1981 januárjában Csiang Csinget és Csang Csun-csiaót (aki az egész per során egyetlen szót sem volt hajlandó mondani) halálra ítélik. A verdiktet később életfogytiglanra módosítják – Teng nem akar balos mártírokat.

(EXIT HUA) Csak az utolsó intrikáról, a Tienanmen téri eseményeket követő határozatról nem esik szó a bíróságon. Talán

azért, mert Hua Kuo-feng a politikai bizottságnak a per kezdetével párhuzamosan folyó, kilenc ülésből álló tanácskozássorozatán felajánlja lemondását. Jó pekingi forrásokkal rendelkező hongkongi lapok szerint a per arra is szolgált, hogy rábírják őt erre az elhatározásra. Ami tény: 1980 novemberében megegyezés születik, hogy Hua a központi bizottság következő, 6. ülésén távozik, helyét Hu Jao-pang veszi át, míg a KKP Katonai Bizottságának elnöke Teng Hsziao-ping lesz. Egyes kiszivárogtatások szerint a párt elnökének tisztségét is neki ajánlották fel először, ő azonban elhárította azt. A hatalom nem mindig a tisztség függvénye – Teng ettől fogva mindenképpen a párt legfőbb politikaformáló személyisége, tényleges vezetője.

Amikor híveit állítja a kormányrúdhoz, Teng Hsziao-ping alkalmasint már az őrségváltásra gondol: azt akarja, hogy ne az ő személye, hanem az ő politikai irányvonala, az azt végrehajtó emberek biztosítsák a folyamatosságot, és ne ismétlődhessenek meg a múlt hibái. Ezért készül olyan gondosan a párt történetéről szóló határozat is. 1981. június 27–29-i ülésén a központi bizottság elfogadja Hua lemondását, s ugyanakkor jóváhagyja a történelem új értékelését. Ebben már nemcsak Mao, de „Hua elnök" hibái is szerepelnek.

A MÚLT – JELEN IDŐBEN

(A FOGALMAZÁS GYÖTRELMEI) A kínai párt történetében aligha akadt lassabban és gondosabban, több és alaposabb vitával előkészített okmány, mint a párt felszabadulás utáni történetének néhány kérdéséről szóló határozat. Születésének közvetlen politikai körülményeiről, tétjéről már szóltam: a múlt összefüggő értékelése és politikájának felülvizsgálata szükségszerűvé tette Hua Kuo-feng bukását. De nem csak erről volt szó: a vitában a párt szerepének, helyének, múltjának és jövőjének minden kérdése terítékre került. Mindez elválaszthatatlan volt attól, hogy milyen helyet jelöljenek ki Mao Ce-tungnak, sőt magának a pártnak a kínai társadalomban.

A munkát 1980 áprilisában kezdték meg, a PB állandó bizottsága és a titkárság, vagyis a legfőbb vezetők közvetlen irányításával. A tervezetet legalább hatszor dolgozták át, számtalan fórumon csiszolgatták. Az első szövegváltozatot a párt 4000 vezetője 20 napon át vitatta meg. A legszűkebb vezetés 50 tagja fejtette ki róla külön a véleményét. 1981 májusában a politikai bizottság külön meghívottakkal – összesen több mint 70 ember – 12 napon át tárgyalt róla. Júniusban a „kulturális forradalom" idején tetszhalálba merült és most újból felélesztett Népi Politikai Tanácskozó Testületben képviselt „demokratikus pártok" 130 képviselőjének mutatták meg, kommentárt és javaslatot kérve. Teng Hsziao-ping kilencszer szólt hozzá, adott utasítást a szövegezőknek („nem jó, át kell dolgozni", „túl terjedelmes", „túl lehangoló" stb.). Ezeket a megjegyzéseket később felvette válogatott műveinek 1983-ban publikált kötetébe, mintegy iránytűt adva az 1981. július elsejére, a párt megalapításának 60. évfordulójára közzétett, a maga nemében kétségkívül egyedülálló dokumentumhoz.

Mindjárt az első, 1980. március 19-ről keltezett beszélgetésből kitűnik, hogy Teng a történelmi elemzést elsősorban politikai szempontból sürgeti, a szövegező bizottság is ezt a célt tartja szem előtt. Liu Sao-csi februárban bejelentett rehabilitá-

lása nyomán, fejti ki Teng Hsziao-ping, „az emberek egy része ideológiailag eléggé összezavarodott". Van, aki azért ellenzi Liu rehabilitálását, mert úgy tartja, hogy ezzel Mao eszméit sértik meg, mások szerint Mao eszméi hibásak. A szecsuani politikus szerint mindkét nézet helytelen, szerinte ugyanis a cél Mao történelmi helyének kijelölésével együtt „eszméinek továbbfejlesztése".

Itt, úgy érzem, egy pillanatra meg kell állni. Ha volt kínai politikus, akinek keserű tapasztalatai voltak Maóval, akkor az éppen Teng Hsziao-ping. Nem is egyszer – kétszer – került a politikai süllyesztőbe a párt elnökének személyes állásfoglalása következtében. Csakhogy Teng, mint látni fogjuk, egyrészt pontosan tisztában van vele, hogy az a Mao, aki a párt fölé nőtt, nem a semmiből jött, hanem bizonyos értelemben az egész párt vagy legalábbis az egész vezetés terméke: vagyis az övé is. Másrészt: ha kétszer is távolíttatta őt el, mindig hagyott számára kiutat, visszatérési lehetőséget.

Az ő szemében Mao helye tehát elsősorban politikai kérdés. Hogy milyen gyötrő dilemma, azt Európában is fel tudja mérni az a nemzedék, amelyik átélte Sztálin szerepének átértékelését. A „személyi kultusz" rendszerének elítélése, „a szocializmus építése során éleződő osztályharc" hibás elméletére alapozott törvénysértések tragikus következményeinek feltárása, az SZKP 1956. évi XX. kongresszusa megindította az olvadást, az új gondolkodást, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom megújulását – de milyen érzelmi-politikai földrengések árán! Pedig amikor Sztálin szerepét, tevékenységét, elméleti munkásságát, érdemeit és felelősségét újraértékelte, a szovjet pártnak volt kihez visszanyúlnia: Leninhez, a párt és a szovjet állam megalapítójához, az SZKP ideológiájának és szervezetének kidolgozójához. De kihez nyúlhatott vissza a kínai párt, amikor Mao tevékenységét, munkásságát kívánta a tények mérlegére tenni?

Mao Ce-tung lényegében 1935-től irányította a pártot. Bármilyen forrásokból táplálkozott is elméleti munkássága, bármennyien járultak is hozzá a gyakorlati irányvonal kialakításához harcostársai közül, a párt politikája elsősorban Mao Ce-tung döntéseinek, elméleteinek, később utasításainak, jelmondatainak formájában jelent meg a kínai nép előtt. A kínai vezetők szempontjából, az adott történelmi pillanat perspektívájából Mao egyszerre volt forradalmuk Leninje és Sztálinja; s

mivel a párt politikáját évtizedeken át ő fogalmazta meg, ő volt a párt megtestesítője, jelképe is. Nem lehetett eltávolítani a múltból úgy, hogy az ne érintse a jövőt is. Teng Hsziao-ping 1980. október 25-én a központi bizottság felelős vezetői előtt ezt a következőképpen fejtette ki:

„Ha nem beszélünk Mao Ce-tung eszméiről, ha nem megfelelő módon értékeljük Mao Ce-tung elvtárs érdemeit és hibáit, akkor azt nem fogadják el a veterán munkások, a földreform időszakának szegényparasztjai ... és nem fogadja el a velük kapcsolatban levő sok káder sem. Mao Ce-tung eszméinek zászlaját nem szabad eldobnunk. Ha eldobnánk, akkor valójában pártunk dicsőséges történetét tagadnánk meg ... Kommunista párt nélkül, az újdemokratikus forradalom és a szocialista forradalom nélkül, a szocialista rendszer nélkül hazánk még ma is úgy nézne ki, mint a régi Kína. Ezeknek a nagy sikereknek a kivívása elválaszthatatlan a Kínai Kommunista Párt és Mao Ce-tung elvtárs vezetésétől."

Ebből következik Teng szemében az, hogy Mao értékelése és eszméinek kifejtése nem csupán személyének a kérdését illeti, hanem a párt és az állam egészét is. „A Mao Ce-tung eszméit kifejtő részt nem lehet kihagyni a határozattervezetből. Ez nem csupán elméleti kérdés, sokkal inkább politikai kérdés, nagy politikai kérdés itthon is, nemzetközileg is. Ha ezt a részt nem írjuk meg, vagy nem jól írjuk meg, akkor jobb, ha az egész határozatot el sem készítjük." Már csak azért is, mert éppen a Mao eszméiről szóló rész lesz a mérce Mao gyakorlatának elemzéséhez és részben elvetéséhez.

Mao eszméi „még fejlődőben vannak" – mondja Teng, és persze azt nem fűzi hozzá, hogy ehhez a fejlődéshez maga Mao Ce-tung már nem tud hozzászólni. Az új vezetés dolga az, hogy meghatározza, mit tekint magáénak ebből a szükségszerűen vállalandó, változatos és ellentmondásos szellemi örökségből, s mit vet el belőle: ez ennek a megjegyzésnek az értelme. Vagy adjuk át a szót ismét Tengnek: a 3. plénum – az 1978. decemberi fordulat – után, mondja, „mi tulajdonképpen sok tekintetben azt kezdtük el megvalósítani, amit Mao Ce-tung elvtárs korábban meghirdetett, de nem csinált meg. Amit tévesen ellenzett, azt kijavítjuk, amit elrontott, azt rendbe hozzuk. S ezt még aránylag hosszú időn át tesszük. Persze mi is fejlődünk, és még fejlődnünk is kell."

A határozat egyben, mint arra a dokumentum utolsó bekez-

dése közvetlenül is utal, ugyanazt a szerepet tölti be, mint az 1945-ben, a VII. pártkongresszus előestéjén elfogadott értékelés a párt történetének addigi menetéről: az egész párt gondolkodásának egységesítésére szolgál. Akkor, 1945-ben, ez Mao Ce-tung vezető szerepének elismerését, a párton belüli harcokban vele szembekerült irányzatoknak, frakcióknak, vezetőknek, elsősorban a Kommunista Internacionálé egykori megbízottainak befolyását korlátozta. 1981-ben a határozat immár Teng Hsziao-ping politikaformáló szerepének tanúbizonysága, az általa megadott irányelvek alapján létrejövő új egység alapdokumentuma a párt számára, amely ekkor már csaknem 40 millió tagot számlál. Ezeknek majdnem a fele a „kulturális forradalom" idején lépett be a szervezetbe. Van mit megmagyarázni, s van kinek.

Az értékelés politikai folyamatában Teng az 1978 után a pártban kialakult nézeteknek mintegy a centrumát képviselte. Volt, aki – mint láttuk – meg akarta akadályozni Mao bírálatát, a „két bármit" elv alapján. Volt, aki tovább is ment volna, például Huang Ke-cseng, akit 1959-ben Peng Tö-huajjal együtt bélyegeztek meg. Ő úgy vélekedett, hogy Mao a problémákon való intenzív gondolkodásban „túlfeszítette az agyát" és ezért követett el hibákat – azaz szerinte a párt elnöke 1958 után nem volt egészen beszámítható. Huang 1981. április 10-én írta meg ezt a véleményét a kínai sajtóban, de a történelmi határozat nem vette át ezt a megközelítést. Mások az enyhítő körülményeket tagadták meg, vagy teljesen száműzni akarták Mao eszméit, illetve a rájuk való hivatkozást. Teng Hsziao-ping, mint tudjuk, ezt is elutasította. A történelmi határozat feladata az ő szemében éppen a Mao-kérdés összetett, árnyalt megközelítése volt – a Mao Ce-tung utáni politika szolgálatában.

(28 000 ÍRÁSJEGY) Igen, de hogyan tegyék? A feladat bonyolultságát tanúsítja, hogy a hivatalos, végső változat 28 000 írásjegyből áll – 84 nyomtatott oldal angol nyelven. Nem egyszerű magyarázat ez; a szintézis megkísérli elemezni az embert, az eszméket, a történelmet, a társadalmat, az okok egész halmazát. Kifejti, hogy a megújult kínai vezetés szemében mi a jó abban, amit Mao tett, és mi benne a téves, a hiba, a rossz. Rámutat arra, mennyi tézise játszott pozitív szerepet és felelt meg a Mao Ce-tung-i eszméknek, és mennyi nem játszott pozitív szerepet, illetve nem felelt meg azoknak – hiába

volt szerzőjük Mao. Megmagyarázza, miért kell elvetni Maót – azt, amit Mao rosszul tett –, és miért kell megőrizni Maót, azt, amit jól tett és mondott. Kifejti, hogy Mao többet tett és mondott jól, mint rosszul. (Az arányszám ismét 70:30.) Megmagyarázza, mekkora utat járt meg az ország, a párt, a nép, hála Maónak, és hogy nekik köszönhető, hogy ki lehet javítani Mao hibáit. Röviden összefoglalja a párt történetét 1949-ig, és külön felsorolja az 1949-től 1981-ig eltelt 32 év összes nagy eredményeit is, mert enélkül nem lehet megérteni, miért kell tisztelni Maót, sem rátérni arra, mit nem lehet elfogadni belőle.

Mert az eredmények még nagyobbak lettek volna, ha a párt nem követ el hibákat (a „kulturális forradalom" előtt is), de a számadatok így is imponálóak. 1980-ban 1952-höz képest (akkor fejeződött be a helyreállítás) a széntermelés 9,4-szeresére nőtt, és elérte a 620 millió tonnát, a pamutfonal-előállítás 4,5-szeresére emelkedett (2,93 millió tonna), a kőolajtermelés elérte a 106 millió tonnát, az acéltermelés a 37 millió tonnát, az öntözött földterület 20 millió hektárról majdnem 43 millió hektárra nőtt, a gabonatermés az 1952. évinek csaknem kétszerese lett (320 millió tonna); igaz, hogy alig maradt el ettől a lélekszám gyarapodása, így az egy főre jutó mennyiség nem sokkal nőtt. 1980-ban 204 millió ember vett részt valamilyen szintű oktatásban, ez majdnem négyszerese a 27 évvel korábbi számnak. Emellett Kína megteremtette atom- és hidrogénbombáját, rakétafegyverzetét, mesterséges holdakat állított pályára. Az öt nagyhatalom egyikévé vált – így is, a „nagy ugrással" és a „kulturális forradalommal". De most már senki sem tagadja, hogy mindezek ellenére. Mert a bajok már az 1957-es „jobboldalellenes kampány" túlhajtásával kezdődtek, tudjuk meg most, s a „nagy ugrással" folytatódtak.

Az utóbbi annyiban helyes volt, amennyiben tükrözte a tömegek „sürgető követelését" (emlékezzünk vissza a VIII. kongresszus határozatára!) az ország gazdasági és kulturális elmaradottságának megszüntetésére. „Fogyatékossága az volt, hogy figyelmen kívül hagyta a gazdaság objektív törvényeit" – hangzik az 1981-es állásfoglalás. A vezetők és a tömegek lelkesek voltak, ám országszerte balos hibák jelentkeztek, túlzott célokat tűztek ki, önkényes utasításokat adtak, elterjedt a kérkedés és „a kommunizmus szelének" szítása. Ez a szocialista építésben való gyakorlat hiányának, a gazdasági fejlődés törvényei nem kielégítő megértésének tulajdonítható.

Ám ennél fontosabb, jegyzi meg a határozat, hogy „Mao Ce-tung elvtársnak és számos más vezetőnek – a központban és vidéken egyaránt – fejébe szállt a siker, türelmetlenül gyors eredményeket sürgettek és túlértékelték az ember szubjektív akaratának és erőfeszítéseinek szerepét", az általános irányvonal kialakítása után „gondos vizsgálat és előzetes kísérletek nélkül" indították el a „nagy ugrást" és a falusi „népi kommunák" mozgalmát. A továbbiakban szó van azokról az erőfeszítésekről, amelyeket Mao és a központi bizottság a hibák kijavítására tett, majd arról is, hogy a balos hibákat nem számolták fel következetesen, Mao hibás döntést ösztönzött Peng Tö-huaj ügyében, s 1962-től ismét „abszolutizálta az osztályharcot". A konklúzió: ebben a tíz évben minden sikert a párt Mao Ce-tung vezette központi bizottságának „kollektív vezetésével" értek el, s hasonlóképpen, az ebben az időszakban elkövetett hibákért is ugyanezt a kollektív vezetést terheli a felelősség.

Ezt a fogalmazást nyilván az a törekvés szülte, hogy visszautasítsák Mao Ce-tung tételét, miszerint a pártban „két vezérkar" alakult ki, nevezetesen a Mao vezette „proletár", illetve a Liu és Teng vezette „burzsoá vezérkar". Ez persze annyiban igaz is, hogy mint arról már szó volt, egészen 1966-ig a vezetőség Mao köré csoportosuló „radikális", balos csoportja, illetve pragmatikus magja között a küzdelem burkolt volt, a párt belső demokráciájának szabályait többé-kevésbé betartották, s az irányvonallal kapcsolatos küzdelem kimenetele magának az irányvonalnak a hullámzásában, „cikcakkjaiban" fejeződött ki. Korábban már idéztem Teng megjegyzését arról, hogy Mao elgondolásainak annak idején Liu, ő és más vezetők is tapsoltak. Teng e fontos, önkritikus megállapítását a határozat következő tézise adja vissza: „Noha Mao Ce-tung elvtársat kell a fő felelősnek tekinteni, nem okolhatjuk egyedül őt. Ebben az időszakban elméleti és gyakorlati hibái a szocialista társadalomban folyó osztályharcot illetően mind súlyosabbá váltak, egyéni önkényeskedése fokozatosan aláaknázta a demokratikus centralizmust a pártéletben, és a személyi kultusz mind súlyosabbá és súlyosabbá vált. A párt központi bizottsága elmulasztotta e hibák időben való orvoslását. Az olyan karrieristák, mint Lin Piao, Csiang Cšing és Kang Seng, hátsó szándékoktól vezettetve, kihasználták és fokozták ezeket a hibákat. Ez vezetett a »kulturális forradalom« kirobbanásához."

(DON QUIJOTE) Kétszer ugyanaz lehet egészen más is. Így van ez azzal a megállapítással is, hogy Mao elnök a „nagy proletár kulturális forradalmat" – hogy akkori teljes nevén említsem – személyesen kezdeményezte és vezette. Csakhogy annak idején ez a sztereotip formula azt volt hivatott igazolni, hogy a mozgalom helyes, éppen mert ő indította el. Most viszont azt bizonyította, hogy Mao a felelős, s hogy az ő tézise volt helytelen, sőt „összeegyeztethetetlen Mao Ce-tung eszméinek rendszerével", amelytől éppen ezért „világosan el kell különíteni". Párthatározattá emelkedett Teng Hsziao-pingnek az a megállapítása, miszerint nem igaz, hogy a burzsoázia és az ellenforradalmi revizionisták számos képviselője beférkőzött a pártba, a kormányba, a hadseregbe, a kulturális körökbe stb. Nem igaz, hogy „a pártban hatalmon levő kapitalista úton járó személyek olyan burzsoá vezérkart" hoztak létre a központi bizottságon belül, amely revizionista politikai és szervezeti vonalat követett, és hogy ezért az általuk bitorolt hatalmat csak a széles tömegek mozgósításával lehetett visszaszerezni. Ennek megfelelően nem helytálló „a forradalomnak a proletárdiktatúrában való folytatásáról" szóló elmélet sem.

Sőt a „kulturális forradalom" története éppen azt bizonyította be, hogy Mao fő tézisei a „kulturális forradalom" kirobbantására nem feleltek meg sem a marxizmus–leninizmusnak, sem a kínai valóságnak. Számos olyan elv, amelyet akkoriban „revizionistának" vagy „kapitalistának" minősítettek, valójában marxista és szocialista elv volt, sokat maga Mao Ce-tung dolgozott ki. A „kulturális forradalomban" megdöntött „kapitalista úton járók" valójában a párt- és állami szervek vezető káderei voltak. Mintha egy lappangó párhuzam Maót Don Quijotéhoz hasonlítaná, aki a szélmalmot vélte gonosz ellenségnek. „A Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping által vezetett úgynevezett burzsoá vezérkar a párton belül egyszerűen nem létezett" – szögezi le a határozat, amely szerint Lin Piao, Csiang Csing és követőik koholták a Liu Sao-csi elleni vádakat. (Hogy Mao ösztönzésére vagy éppen Mao megtévesztése céljából, erre nem tér ki a dokumentum.) Bár a „tömegekre" hivatkozva folyt a mozgalom, valójában mind a pártszervezetektől, mind a tömegektől elszakadt. Kezdetben a résztvevők nagy része Mao elnök és a párt iránti odaadásból cselekedett, de a határozat szerint egy maroknyi szélsőséges kivételével senki sem akart „könyörtelen harcot indítani" a vezető káderek ellen. „A gya-

korlat megmutatta, hogy a »kulturális forradalom« valójában semmiféle értelemben nem volt forradalom vagy társadalmi haladás, és nem is lehetett az" – hangzik az 1981-es hivatalos értékelés egyik legmegsemmisítőbb mondata. Még ha szükség volt is bizonyos nemkívánatos jelenségek megszüntetésére a párt- és állami szervekben, semmiféleképpen sem lett volna szabad erre a „kulturális forradalom" elveit és gyakorlatát alkalmazni. A szocialista társadalomban nincs gazdasági vagy politikai alap olyan nagy politikai forradalom végrehajtására, amelyben „az egyik osztály megdönti a másikat".

A határozat, végigtekintve a „kulturális forradalom" tíz évének történetén, néhány jó pontot is ad Mao Ce-tungnak. Jó pont jár azért, hogy – Csou En-lajjal együttműködve – meghiúsította „Lin Piao összeesküvését" vagy bizonyos mértékig bírálta Csiang Csinget és a „négyek bandáját", illetve támogatta Teng Hsziao-pinget 1975-ben. „Mindazonáltal Mao Ce-tung nem tudta elfogadni a »kulturális forradalom« hibáinak szisztematikus kijavítását Teng Hsziao-ping elvtárs által, és elindította a »bíráljuk Tenget, és szálljunk szembe a helyes döntések felülvizsgálatára indított jobboldali elhajló irányzattal« mozgalmat, ismét zűrzavarba taszítva a nemzetet." Hasonlóképpen helytelenül értékelte a politikai bizottság és Mao Ce-tung a Tienanmen téri incidens természetét. Mao halála után az ellenforradalmi Csiang Csing-klikk fokozta összeesküvését a legfőbb párt- és állami tisztségek megszerzésére, ámde október elején a KB politikai bizottsága, „végrehajtva a párt és a nép akaratát, eltökélten szétzúzta a klikket, és véget vetett a katasztrofális »kulturális forradalomnak«". A határozatban három személy nyer említést, mint aki kulcsszerepet játszott ebben a dicséretes akcióban: Hua Kuo-feng, Je Csien-jing és Li Hszien-nien.

Így hangzik a szomorú évtized 1981-es pekingi ismertetése. 1981-es – hiszen ki merte volna már 1976 októberében „katasztrofálisnak" nevezni a tíz éve tartó felfordulást? Mao ebben az elemzésben egyszerre „fő felelős" és tragikus hős. A Teng által inspirált határozat szerint „a nagyarányú, hosszú időn át tartó hiba . . . végül is egy nagy proletár forradalmár hibája volt". Miközben Mao súlyos hibákat követett el, ő maga „azt képzelte, hogy elmélete és gyakorlata marxista, és szükség van rá a proletariátus diktatúrájának megszilárdításához". „Ebben rejlik az ő tragédiája." Egyébként pedig a pártokmány

szerint egyes vezetőket megvédett, „helyes külpolitikát folytatott", a párt nem pusztult el, a kormány és a hadsereg lényeges feladatainak nagy részét betöltötte, Kína szocialista rendszerének alapja érintetlen, az ország egységes maradt – mindez elválaszthatatlan Mao szerepétől.

(AZ ELZÁRKÓZÁS ÁRA) Mao vezetésének hibáin túl az elemzés társadalmi és történelmi okokat is megemlít a „kulturális forradalom" tényezői között. A párt, hangoztatja, a háború és az éles osztályharc körülményei között fejlődött, sem ideológiailag, sem tudományos szempontból nem volt felkészülve az újszülött szocialista társadalom gyors eljövetelére és a szocialista társadalom országos építésére. Ezért nem az osztályharchoz tartozó jelenségeket is az osztályharc megnyilvánulásának tekintett, amikor új ellentmondások merültek fel. „Amikor tényleges osztályharccal találkoztunk az új körülmények között, rendszerint visszatértünk a múlt nagyszabású, viharos tömegharcának megszokott módszereihez és gyakorlatához, amit nem lett volna szabad gépiesen követni." Marx, Engels, Lenin és Sztálin műveiben bizonyos tételeket „félreértettünk és dogmatikusan értékeltünk".

Az SZKP és a kínai párt közötti vitát „a szovjet vezetők" „a két nemzet közötti konfliktussá változtatták", nagy nyomást gyakoroltak Kínára – fejti ki a továbbiakban az 1981-es pekingi értékelés. A két ország közti konfliktusért a felelősséget tehát továbbra is a Szovjetunióra hárítja, viszont figyelemre méltó, amit a polémia belső következményeiről mond. „Ilyen körülmények között kampány indult a revizionizmus (revizionizmussal a kínai vezetés a szovjet gyakorlatot vádolta – *A szerző*) megelőzésére és az ellene való küzdelemre az országon belül, ami hibásan kiszélesítette az osztályharc körét a párton belül, úgy, hogy az elvtársak közötti normális nézeteltéréseket . . . úgy tekintették, mint a revizionista vonal vagy a két vonal közötti harc megnyilvánulását. Ez növekvő feszültségre vezetett a párton belüli viszonyokban. Így a párt számára nehéz volt ellenállni egyes, Mao Ce-tung elvtárs és mások által kifejtett balos nézeteknek, és e nézetek fejlődése vezetett az elhúzódó »kulturális forradalom« kitöréséhez."

Ehhez legfeljebb azt lehet hozzáfűzni, hogy a szocialista építés gyakorlatára a Szovjetunió és más szocialista országok tapasztalata volt addig az egyedüli példa – így azok, akik nem

adtak hitelt az „ugrás", az egyenlősdi maói tételeinek, szinte automatikusan minősültek „revizionistának", ami viszont tovább élezte az államközi viszályokat is. Így lett Liu Sao-csi „Kína Hruscsovja" a „kulturális forradalom" zsargonjában. 1980 áprilisában a *Zsenmin Zsipao* elismerte, tévesen minősítették a Szovjetunióval folytatott vitában revizionistának a hatalmon levő proletárpártnak a termelőerők fejlesztésére összpontosuló erőfeszítéseit.

(A „FEUDÁLIS" ÖRÖKSÉG) A magyarázatok másik vonulata ahhoz kapcsolódik, amit Teng Hsziao-ping Oriana Fallacinak adott interjújában „feudális hatásnak" nevez. „A mi államunk több évezredes feudális múltra tekint vissza, híjával van a szocialista demokráciának, a szocialista törvényességnek", ezt most kell megteremteni. Mindez a határozat fogalmazásában: „Nehéz felszámolni a feudális autokrácia századainak rossz ideológiai és politikai befolyását. Különböző történelmi okokból nem tudtuk intézményesíteni és törvényesíteni a párton belüli demokráciát." Így „megvoltak a feltételek ahhoz, hogy a hatalom túlkoncentrálódjon egyének kezében, hogy a pártban önkényes egyéni vezetés és személyi kultusz alakuljon ki".

Csoda-e, hogy az idős Mao ledöntött kolosszusa maga alá temeti Hua Kuo-fenget, aki ugyan hozzájárult a Csiang Csing-klikk bukásához, és azután is végzett „hasznos munkát", ám a Teng bírálatára indított kampány idején került kulcspozícióba, s később „balos ideológiai hibákat" követett el. Hua a „két bármit" tézisét hirdette, megkísérelte „elfojtani az igazság kritériumának megvitatására 1978-ban kibontakozott mozgalmat", fékezte a veterán káderek rehabilitálását és a Tienanmen téri események értékelésének felülvizsgálatát, továbbá „elfogadta és előmozdította" saját személyének kultuszát, és folytatta a múlt (azaz Mao) személyi kultuszát. A XI. kongresszus ugyan pozitív szerepet töltött be a „négyek" bírálatával, de többek között Hua hibái miatt hangoztatta továbbra is a „kulturális forradalom" hibás elméleteit ahelyett, hogy kijavította volna őket. Végül Hua a felelős azért is, hogy – megalapozatlanul – gyors gazdasági eredményeket hajszolt. A következtetés: az ő vezetése alatt „nyilvánvalóan" lehetetlen kijavítani a balos hibákat és „még inkább lehetetlen" visszatérni a párt jó hagyományaihoz.

A határozatot elfogadó központi bizottsági ülésen Teng

Hsziao-ping külön is megindokolta Hua Kuo-feng név szerinti bírálatát. Erre „szükség van, mert így felel meg a valóságnak. Ha nem nevezzük a nevén, akkor nincs alap arra, hogy megváltozzék a beosztása." Ráadásul, mondja Teng, azok, akik korábban a „négyek" zászlaját lobogtatták, most Hua Kuo-fenget támogatják. Ezért őt ugyan nem terheli személyes felelősség, de ezek a társadalmi fejlemények „figyelemre méltók". Hua megnevezése tehát hasznos a pártnak, az egész népnek és „rendkívül hasznos magának Hua Kuo-feng elvtársnak".

Csakhogy ezzel az 1981-es határozat funkciója még nem ér véget. Nem csak ledöntenie kell a „kulturális forradalom" bálványát. A cél nagyobb: abból a márványtömbből, amelyet Mao teljes munkássága jelent, még ki kell faragni azt a szobrot, amely megfelel a Mao utáni időszak szükségleteinek. Ehhez volt szükséges annak ismételt megerősítése, hogy Mao „nagy marxista és nagy proletár forradalmár, stratéga és teoretikus volt". Igaz, hogy nagy hibákat követett el, de összességében hozzájárulása a kínai forradalomhoz „messze meghaladja hibáinak súlyát", „érdemei elsődlegesek, hibái másodlagosak".

Ennyi az emberről. Ami Mao Ce-tung eszméit (Mao Ce-tung sze-hsziang) illeti, ezen a marxizmus–leninizmusnak a kínai forradalom konkrét tapasztalatával való ötvözete értendő a dokumentum szerint. Az 1981-es szöveg figyelemre méltó módon érzékelteti, hogy mindez a Kommunista Internacionáléval való polémiában alakult ki. „Az a hibás tendencia, hogy a marxizmust dogmává tegyék, és istenítsék a Komintern határozatát, valamint a Szovjetunió tapasztalatát, különösen a húszas évek végén és a harmincas évek elején uralkodott a nemzetközi kommunista mozgalomban és pártunkban, és ez a tendencia a kínai forradalmat a teljes bukás peremére taszította. Mao Ce-tung eszméi az e hibás irányzat elleni harcban és történelmi tapasztalatunk mélyreható összefoglalásában öltöttek formát." Vagyis ha visszatekintünk a cunji értekezletre, Otto Braun memoárjaira, a történelmi polémia azóta is tart: de abban egybevágnak az értékelések, hogy a kínai pártot irányító ideológia, illetve vezető csoport a III. Internacionáléval való vitában alakult ki (bár a vita akkor nem a forradalmi harc céljára, hanem a módszereire vonatkozott). Az, hogy később évekre szoros együttműködés alakult ki a szovjet és a kínai kommunisták között, feledtette ezt a vitát, de az azóta történtek job-

ban érthetők, ha ezt a körülményt szem előtt tartjuk – nemhiába emlékeztet erre még 1981-ben is a kínai pártokmány.

A továbbiakban témakörökre osztva körvonalazza a Teng vezetésével kidolgozott elemzés azt, amit Mao munkáiban és eszméiben a legfontosabbnak – és érvényesnek! – tekint az „újdemokratikus" és a szocialista forradalomra és építésre, a forradalmi hadsereg stratégiájára, a politikára és a taktikára, az ideológiai és a kulturális munkára, végül pedig a pártépítésre vonatkozólag, a történelmi múltra, illetve a jelenre egyaránt. Gondosan felsorolja azoknak a műveknek a címét is, amelyekben a szóban forgó tézisek megtalálhatók, már csak azért is, mivel Lin Piao ellen az egyik fő vád éppen az, hogy összefüggéseikből kiragadott Mao-idézeteivel meghamisította a maói eszméket. Végül a történelmi határozat így foglalja össze „Mao Ce-tung eszméinek élő lelkét", a tanítás három fő pontját: „az igazságot a tényekben kell keresni, tömegvonal, függetlenség". Az elsőt Mao filozófiai és gyakorlati munkásságával támasztja alá, a másodikról kifejti, hogy mindent a tömegekért kell tenni, mindenben rájuk kell támaszkodni (ahogy ezt Teng Maót idézve már az 1956-os, VIII. pártkongresszuson is hangsúlyozta). A harmadikról a következő fejezetben részletesebben lesz szó.

Mindehhez még egyfajta „használati utasítás" is jár: hogy tudniillik egyaránt helytelen lenne az „eszmék" tudományos értékét és vezető szerepét tagadni pusztán azért, mert Mao idős korában hibákat követett el, illetve dogmatikusan Mao minden mondását változtathatatlan igazságnak tekinteni, tagadni, hogy hibákat követett el, s főleg ragaszkodni azokhoz.

Ez hát a Teng Hsziao-ping – illetve a kínai vezetés kollektívája – által kidolgozott megoldás a „Mao-kérdésre", vagyis Kína múltjára, Kína jövője érdekében. Bár a történelemről szól, nem történelmi, hanem bevallottan politikai dokumentum. Történész aligha teheti meg, hogy egy politikus tevékenységének és az általa kidolgozott elméleteknek csak egy részét foglalja rendszerbe. A szemtanú – e sorok írója – a hetvenes évek elején annak lehetett tanúja, hogy Mao nézeteinek ma elutasított utópista-egalitárius, a szüntelen harcot hirdető összetevője az egész nemzet életét meghatározta. A határozat azonban mindenképpen megállapítja Maó személyes felelősségét „a hosszan tartó hibáért". Azt pedig az idő mondja majd meg, hogy az eszmei-történelmi örökség kezelésére választott módszer

– ez a politikai döntés – miként válik be, és meddig lesz szükség rá. Az azóta eltelt jó fél évtized mindenesetre azt mutatja, hogy ez az állásfoglalás mégiscsak lezárt egy történelmi szakaszt, lehetővé tette, hogy a múlt helyett a párt a megoldandó problémákra összpontosíthassa erőit.

Hadd jegyezzem még itt meg, hogy az, amit ez a történelmi határozat Mao „időskori hibáinak" minősített, magában foglal számos olyan tételt, amelyet a nemzetközi munkásmozgalomban a „maoizmus" jellemzőjének tekintettek és bíráltak. A szocialista építést illetően ez a bírálat lényegében a mai Kínában is elvetett utópista-egalitárius, voluntarista elveket illette. Az 1981-es kínai dokumentum viszont nem határolta el a Mao utáni kínai vezetést a párt néhai elnökének külpolitikai irányvonalától, sőt annak folyamatosságát hangsúlyozta – ezen a téren nem teremtett alapot a vita lezárására.

(A MAUZÓLEUM) E fejezet végére kívánkozik még egy részlet. Oriana Fallacival folytatott beszélgetésében Teng Hsziao-ping kitért arra, hogy Mao Ce-tung emlékcsarnokának felépítése, amelyre a „négyek bandájának" szétzúzása után került sor, ellentétes volt magának Maónak az akaratával is. Az ötvenes években éppen Mao javasolta (nyilván az SZKP XX. kongresszusa után), hogy „az elhunytakat hamvasszák el, csak hamvaikat őrizzék meg, tetemüket ne, és ne építsenek nekik síremléket. Ezt elsőként Mao elnök írta alá, utána mi is, valamennyien . . . Az aláírásokkal teli füzetet még ma is őrizzük." Ám ha már a mauzóleum ennek ellenére felépült, helytelen lenne lebontani. „Helytelen volt ugyan felépíteni is, de ha lebontanánk, mindenféle szóbeszéd kelne szárnyra" – mondta.

A nagy emlékcsarnok ma nem csupán Mao, hanem a forradalom többi vezetőjének emlékét is őrzi. Ez látszott a leggyakorlatiasabb megoldásnak.

A NYITÁS

(KÖZÉPPONTBAN KÍNA) „Teng elnök, úgy tűnik, hogy Kína kapcsolatai a tőkés Amerikával jobbak, mint a szovjet kommunistákkal. Miként lehetséges ez?" A kérdező Mike Wallace, az amerikai CBS tévétársaság riportere, a színhely Peking, az időpont 1986. szeptember 2. És a válasz: „Kína nem tekinti kritériumnak a társadalmi rendszereket a problémák megközelítésében. A Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok állapotát specifikus feltételeik határozzák meg, és ez így van Kína és a Szovjetunió között is."

Említésre méltó még a citátum forrása: a külföldnek szóló hivatalos közlöny szerepét betöltő *Beijing Review* publikálta az interjú szó szerinti szövegét. Vagyis az első számú kínai vezető („Ön az első ember" – olvasható Mike Wallace-tól a szóban forgó lap hasábjain is) mértékadó és hivatalos állásfoglalásáról van szó, amelyet érdemes szem előtt tartani, amikor a „nyitás" politikáját, illetve Teng Hsziao-ping nemzetközi diplomáciáját vizsgáljuk.

Ez az életrajz Tengnek a kínai párton belül vívott harcára koncentrált, mert ez határozta meg politikai pályafutását, továbbá a kínai párt belső viszonylatrendszerében kristályosodott ki a hatvanas évektől egy olyan irányvonal Teng Hsziao-ping személye körül, amely végül alternatívát adott. Az előző fejezetből kitűnt, hogyan értelmezi Teng a múltat, arról pedig még szó lesz, miként tervezi a jövőt. Amíg azonban a belső építés kérdései, mint láttuk, már az ötvenes évektől megosztották a kínai vezetést, a világpolitikai stratégiát illetően ilyen alapvető konfliktus nem mutatható ki. Bár taktikai kérdésekben bizonyos időszakokban kialakultak súlyos következményekkel is járó ellentétek – például több jel utal arra, hogy Lin Piao ellenezte Nixon amerikai elnök meghívását, és ez bukásának egyik oka volt – , a vezetés lényegében egységes maradt mind a Szovjetunió iránt tanúsítandó magatartás, mind a Nyugat felé való nyitás tekintetében. Teng Hsziao-ping az öt-

venes évektől játszott szerepet e közös nemzetközi irányvonal megvalósításában, illetve a hetvenes évek végétől a korábban útnak indított politika kibontakoztatásában. (Azt, hogy a népi Kína elszigetelődése, pontosabban a hatvanas évektől konfrontálódása addigi fő szövetségesével, a Szovjetunióval, miként hatott a belpolitikára, előmozdítva a „kulturális forradalom" irracionalizmusának elmélyülését, már érintettük. Ebből a helyzetből azonban az új pekingi vezetés nem a korábbi szövetségi kapcsolat helyreállításával keresett kiutat, hanem a Nyugat felé történő nyitás meggyorsításával. A Szovjetunióval való kapcsolatok bizonyos fokú javítására csak akkor talált lehetőséget, amikor az előbbi folyamat már előrehaladt.)

Ha a kínai forradalommal kapcsolatban annyi illúzió és tévhit élt mind külső szövetségesei, mind ellenfelei körében, az alkalmasint éppen abból adódott, hogy elsősorban társadalmi tartalmából indultak ki, és ez elfedte nemzeti, hatalmi aspirációit. Márpedig mindkét elem kezdettől fogva jelen volt: a kínai kommunisták nemcsak azért folytattak majd három évtizedes küzdelmet a régi rend ellen, mert elnyomta és kizsákmányolta a kínai nép tömegeit, hanem azért is, mert kiszolgáltatta az országot a nemzetközi imperializmusnak, mert megtestesítette Kína nemzeti megaláztatását is. Amikor Mao Ce-tung arról beszélt, hogy „Marxot Csin Si Huang-tival kell párosítani", abban természetesen benne foglaltatott a „régi nagyság" helyreállításának igénye is, éppen ez indokolhatta a birodalomalapító kemény módszereire való ismételt hivatkozást. A kínai párt létrejötténél a Komintern bábáskodott, de Mao vezető szerepének kialakulásától, a harmincas évek második felétől fogva az általa meghatározott specifikus érdekekből indult ki, azokat helyezte előtérbe.

Az előző fejezetben már idéztük a párt történetének néhány kérdésével foglalkozó határozat erre – a Kommunista Internacionáléval, illetve a szovjet vezetéssel folytatott vitára – utaló passzusát. Hozzátehetjük, hogy a KKP önállóságára, Kína független külpolitikájára való utalások végigvonulnak a Teng Hsziao-ping vezetésével kidolgozott dokumentum egészén. A Mao eszméiről szóló rész összefoglalásában például ez olvasható: „Mao elvtárs mindig hangsúlyozta, hogy politikánknak saját erőnkre kell támaszkodnia, és meg kell találnunk saját utunkat a mi saját feltételeinknek megfelelően." Ami a nemzetközi kapcsolatokat illeti, abban az összefüggésben merül-

nek fel, hogy milyen szerepet játszhatnak a kínai forradalomban. „Kína forradalma és országépítése természetesen nem valósul és nem valósulhat meg a világtól elszigetelve. Mindig szükséges számunkra megkísérelni külföldi segítség elnyerését, és különösen az, hogy elsajátítsuk a többi országtól mindazt, ami fejlett és hasznos. A zárt ajtók politikája, minden külföldi dolog vak ellenzése és a nagyhatalmi sovinizmus bárminő elmélete vagy gyakorlata mind tökéletesen helytelen. Ugyanakkor, noha Kína még viszonylag elmaradott gazdasági és kulturális téren, meg kell őriznünk saját nemzeti méltóságunkat és önbizalmunkat, semmiféle formában sem szabad szolgalelkűséget tanúsítanunk, alárendelt szerepet játszanunk a nagy, erős vagy gazdag országokkal való kapcsolatainkban. A párt és Mao Ce-tung elvtárs vezérlete alatt, bármiféle nehézséggel találtuk is szembe magunkat, sohasem inogtunk meg – sem az új Kína megalapítása előtt, sem pedig utána – abban az eltökéltségünkben, hogy függetlenek maradjunk és saját erőnkre támaszkodjunk, és sohasem engedtünk semmiféle külső nyomásnak."

Ez tehát egy 1981-es kiegyensúlyozottabb fogalmazás, amelynek középpontjában már a külvilág felé való (méghozzá egyetlen térséget sem kizáró) nyitás áll: ám még itt is több utalást találunk arra, hogy a külvilággal való kapcsolat legfontosabb eleme a függetlenség, a döntési szabadság megőrzése mások „nyomásával" szemben – Kína viszonylagos gazdasági és kulturális elmaradottsága ellenére vagy éppen azért. Mindebben sok elemző szerint szerepet játszik a Középső Birodalom évezredes hagyománya, beidegződése, az, hogy mint arra az első fejezetben utaltam, a császári hatalom zenitjein Kína a világ közepének tekintve magát elvárta – és megkapta – a környező hatalmak hódolatát és néha jelképes, de legtöbbször reális adóját. Nem kevésbé fontos tényező, hogy Kína a világ legnépesebb országa: ebből következett a kínai forradalom számos résztvevője szemében az az igény, hogy a többi forradalmi erő a kínai forradalom követelményeihez igazodjék.

(A KONFLIKTUS ÚTJA) Ha Teng Hsziao-ping 1986-os megjegyzésének fényében tekintünk vissza a népköztársaság kikiáltása utáni időszak szovjet–kínai együttműködésére, akkor a felépíteni kívánt társadalmi rend terén való egyezés csupán az

egyik és nem a meghatározó tényező volt a pekingi politikusok szemében, s akkor ma másként értékelhetjük a hajdani kooperáció tényezőit is. Akkoriban barát és ellenség számára egyaránt természetesnek tűnt, hogy e szövetség alapja a társadalmi rendszer, az, hogy mindkét ország vezető pártja a kommunista társadalom megteremtését tekinti végcélnak, a szocialista építés feladatait hajtja végre.

Ma viszont ennek az időszaknak az elemzésében legalább ilyen súllyal kell figyelembe vennünk olyan politikai tényezőket, amelyek azt mutatják, hogy az amerikaiak magatartása – Csang Kaj-seknek nyújtott támogatásuk a polgárháborúban, majd a tajvani rezsim segítése és a KNK elismerésének megtagadása, az amerikai csapatok behatolása Észak-Koreába a koreai háború idején, illetve hosszú időn át Washington indokínai agressziója – a külpolitikában nem is hagyott más választást Mao Ce-tung számára, mint a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szövetséget. (A fenti lépésekben kifejeződő amerikai politika nem utolsósorban ugyanabból a félreértésből táplálkozott – fordított előjellel –, mint az ötvenes évek „béketáborának" tökéletes egységére vonatkozó illúzió a nemzetközi munkásmozgalomban: abból, hogy figyelmen kívül hagyta a kínai párt és politika autonómiáját.)

Az ellentétek viszont akkor bontakoztak ki és éleződtek, amikor egyfelől nyilvánvalóvá vált, hogy az évszázados elmaradottság felszámolása és így Kína világhatalmi státusának helyreállítása nem megy egyik napról a másikra, hanem egész történelmi időszakot igényel, másfelől pedig az, hogy egy szövetségi rendszerben szükség van az érdekek egyeztetésére, a prioritások meghatározására. Ami az első pontot illeti, Mao Ce-tung válasza már 1953-tól a szocialista átalakítás erőltetett gyorsítása, majd 1958-ban a „nagy ugrás" elindítása, a gazdasági fejlődés voluntarista felpörgetésének kísérlete volt, hogy Kínát felzárkóztassa a Szovjetunióhoz, sőt hogy vezető szerepet biztosítson számára. A második vonatkozásban ugyanebből az időszakból datálhatjuk a szocialista világrendszerben a specifikus maói ultraforradalmi, a békés egymás mellett élést elutasító vonal csíráit, majd a polémia kibontakoztatását, az ideológiai vezető szerep megszerzésére való törekvést.

Ebben az időben hangzanak el Mao Ce-tung (a „vörösgárdisták" által később, a „kulturális forradalom" idején nyilvánosságra hozott) kijelentései arról, hogy egy új világháborútól

„nem kell félni". „Az atomháborúról még nincs tapasztalatunk, nem tudjuk, mennyi áldozata lenne. Legjobb esetben az emberiség fele maradna meg, vagy harmada? Vagyis 2 milliárd 900 millióból 900 millió. Néhány ötéves terv, és a lakosság újból megnövekszik. Ha valóban kitör az atomháború, eredményeként elpusztul a kapitalizmus, és a földön örök béke fog uralkodni, ami nem is olyan rossz dolog!" A KKP elnöke 1958. május 20-án, egy Nehruval folytatott beszélgetést felelevenítve szól erről, a KKP VIII. kongresszusának 2. ülésszakán – azon a fórumon, amely meghirdette a „nagy ugrást".

Amikor a háború elkerülhetetlenségének kalandor politikáját nem sikerült elfogadtatni a Szovjetunióval, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalommal, Peking a maoista pártok és csoportok létrehozásával egyfajta új internacionálé kialakítására tett (különben végig nem vitt) kísérletet. Aztán a „harmadik világ" országai közé sorolva magát azok zászlóvivőjeként lépett fel. Majd a „három világ" teóriája szolgált előbb a „két szuperhatalom" elleni mozgósításra, sőt egy szakaszban arra is, hogy a Szovjetunió elleni világméretű összefogásra szólítsák az Egyesült Államokat és Japánt is. (Vagyis úgy tűnik, hogy míg az ötvenes–hatvanas évek fordulóján Peking a Szovjetuniót próbálta konfliktusba vinni az Egyesült Államokkal, a hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján a Nyugatot igyekezett mozgósítani a Szovjetunió ellen – mindkét esetben Kína viszonylagos súlyának növelésére törekedve. Az utóbbi években viszont a jelek szerint az egyenlő távolságtartás tézisei nyernek nagyobb teret, és Kína immár hivatalosan elkerülhetőnek tekinti az új világháború kitörését; békés törekvéseit, a nemzetközi rendszerbe való beilleszkedést hirdeti.

Mint már említettem, Teng Hsziao-ping egyik résztvevője volt a hatvanas évek elején a szovjet–kínai tárgyalásoknak abban az időben, amikor Kína következetesen a nézeteltérések élezésére törekedett. Több ízben volt tagja Moszkvába látogató kínai küldöttségeknek, s ő volt a kínai küldöttség vezetője akkor, amikor a KKP külön platformját magában foglaló 25 pont és a szovjet válasz publikálása után utoljára tárgyalt a két párt magas szintű küldöttsége, és a megbeszélések eredménytelenül értek véget. A tárgyalások – valójában a pártkapcsolatok – megszakadásáról szóló jelentést ő terjesztette a központi bizottság elé.

A „kulturális forradalom" kezdete a szovjetellenesség új

hullámát hozta, 1968–1969-ben pedig határincidenseket a két ország között. Szinte teljessé tette Kína elszigetelődését is – kivéve a maoista mozgalmakkal és Albániával fenntartott szívélyes viszonyt. Kína ekkor nyílt területi követelésekkel állt elő a Szovjetunióval szemben. Ebben az időben, mint tudjuk, Teng a belpolitikai roham egyik fő célpontja és áldozata volt, s egészen 1973-ig nem vehetett részt sem a belső, sem a diplomáciai irányvonal formálásában. 1973-as visszatérésére viszont az Egyesült Államok, Japán és általában a Nyugat felé történt „nyitás" kezdete, Nixon amerikai elnök és Tanaka japán miniszterelnök pekingi látogatása után került sor. Ekkor Teng Hsziao-ping kapta azt a feladatot, hogy ismét a vezetés – és személyesen Mao – által kidolgozott külpolitikai platform szóvivője legyen. 1974. április 10-én ő fejtette ki az ENSZ-közgyűlés rendkívüli ülésszakán a „három világ" elméletét, amelynek az a feladata, hogy igazolja a Kína diplomáciájában végbement fordulatot. Érdekes körülmény, hogy bár később is többször utalt e teóriára, 1983-ban Teng ezt a beszédet nem vette fel beszédeinek gyűjteményébe – mintegy ezzel is érzékeltetve, hogy csak 1975-től (amikor ő intézte az ügyeket Csou betegsége idején) keltezi saját önálló szerepét, állásfoglalásait: ezek között egyetlen olyan beszéd sem szerepel, amelynek kizárólagos vagy fő témája a kínai külpolitika lenne.

(A „HÁROM VILÁG") A Teng által előadott 1974-es megfogalmazás szerint „az Egyesült Államok és a Szovjetunió az első világ, Ázsia, Afrika, Latin-Amerika és más térségek fejlődő országai képezik a harmadik világot. A második világot azok a fejlett országok alkotják, amelyek a két említett világ között vannak." Az első világ minden rossz és baj forrása, a két szuperhatalom a legnagyobb kizsákmányoló, elnyomó és egy új világháború tűzfészke is, mert „élethalálharcot vív egymással a hegemóniáért", a világ fölötti uralomért. A „harmadik világot" alkotó számos fejlődő ország olyan forradalmi hajtóerő, amely „előrelendíti a világtörténelem kerekét, továbbá a fő erő a kolonializmus, az imperializmus és különösen a szuperhatalmak ellen vívott harcban". A „második világ" országai alapjában véve ellenfelei a két szuperhatalomnak, noha vannak „bizonyos ellentéteik" a fejlődő országokkal is, sőt egyesek közülük gyarmatosító viszonyban is állnak velük. Ami Kínát illeti, „szo-

cialista, egyszersmind fejlődő ország, amely a harmadik világba tartozik".

Ez a sajátos teória, amely az osztályszempontot lényegében mellőzi, a hatvanas évek kezdetétől kifejtett többi pekingi külpolitikai elmélethez hasonlóan magában foglalja azt a nyíltan persze ki nem mondott konklúziót, hogy Kínának valamilyen értelemben vezető szerepet kell játszania: ezúttal mint a „harmadik világ" legnépesebb és legerősebb hatalma. Ez az elmélet már indokolhatta, hogy miért épít ki Kína intenzív kapcsolatokat például Japánnal vagy Nagy-Britanniával – hiszen ezek a „második világ" országai e besorolás szerint. Az Egyesült Államokkal épülő kapcsolatrendszerre azonban nem adhatott magyarázatot. Ezért kiegészítették még egy „finomítással": a két szuperhatalom közül a Szovjetunió „hegemonizmusa" a veszélyesebb, az Egyesült Államok hatalma ugyanis hanyatlik, és maga is a szovjet terjeszkedés tárgyává válik. Azt természetesen csak gondolatolvasó géppel lehetne megállapítani, hogy a kínai vezetés maga is komolyan vette-e azt, amit propagandájában a hatvanas évek végétől hirdetett, hogy tudniillik a „hegemonista" Szovjetunió részéről támadás fenyegeti az országot. Mindenesetre úgy járt el, mintha ezt a fixa ideát komolyan venné: 1969-től éveken át folyt a föld alatti óvóhelyrendszer kiépítése Kína nagyvárosaiban. (Jómagam éppen ebben az esztendőben érkeztem először Pekingbe, ahol akkoriban mindenki megszállottan ásott. 1983-as látogatásom idején aztán már idegenforgalmi látványossággá szelídítve – az óvóhelyeket raktárnak, szállóhelynek stb. használták akkortól – mutatták be a kiépített rendszer egy részét.)

Már említettem, hogy Teng Hsziao-ping, aki az 1976-os válság után 1978 végén lett a kínai politika első számú egyénisége, 1979 elején – azt követően, hogy a vietnami önkéntesek segítségével a kambodzsai hazafiak felszámolták Pol Pot népirtó rezsimét – látogatást tett az Egyesült Államokban, Carter elnök meghívására. Ezt megelőzően az Egyesült Államok és Kína 1979. január elsejei hatállyal felvette a diplomáciai kapcsolatokat, Washington „nemhivatalos" jellegűvé alakította át Tajvannal való kapcsolatait. (Addig – 1973-tól – „képviseleti irodák" működtek Pekingben, illetve Washingtonban.) Mint később kitűnt, a diplomáciai kapcsolatok felvétele elsősorban a cégtáblák átfestését jelentette: Tajvan továbbra is jelentős amerikai katonai támogatást élvez. 1979. január–februári ame-

rikai látogatása idején azonban Teng Hsziao-ping világméretű szövetség kialakítását hirdette az Egyesült Államok, Japán, Nyugat-Európa részvételével a Szovjetunió – ahogy a *Time*-nak adott interjúban fogalmazott: „a jegesmedve" – megfékezésére. (Kína 1979-ben bejelentette: az 1950-ben harminc évre kötött kínai–szovjet barátsági szerződést nem hosszabbítja meg.)

Peking „névjegyét" ebben a szövetségben Vietnam „megleckéztetése" jelentette volna. A szocialista Vietnam, az egykori szövetséges ellen indított egy hónapos „korlátozott háború" – amelyet „önvédelmi ellencsapásnak" kereszteltek el – azonban nem érte el sem azt a célját, hogy a VSZK visszahívja önkénteseit Kambodzsából, és ezzel lehetővé váljon a polpotisták visszatérése, sem azt, hogy a világ elfogadja Kína ilyesfajta regionális fellépését. A kínai erők emellett óriási veszteséget szenvedtek, mielőtt visszavonták volna őket. Mindazonáltal Peking továbbra is fenntartja nyomását a VSZK északi határaira.

A Vietnam elleni „büntető hadjárat" negatív nemzetközi visszhangja (Kína az ENSZ-ben is magára maradt), még inkább pedig az a tény, hogy Washington nem volt hajlandó a Peking által javasolt stratégiai szövetség fejében feláldozni tajvani érdekeltségét, akadályozta az 1979-es koncepció további építését. Mint arról még szó lesz, a „nyugatı nagy ugrásra" sem került sor.) Sőt miután Washington korszerű fegyvereket, vadászbombázókat szállított a tajvani légierőnek, a kínai–amerikai kapcsolatok időről időre újra kiéleződtek. Ez ugyan nem szüntette meg a két ország együttműködését (ez 1986-ban kínai fegyvervásárlásokban is megnyilvánult), de világossá tette Peking számára az egyoldalúság hátrányait. Annak is vannak jelei, hogy a VSZK elleni kockázatos akció a kínai vezetésben sem talált egyöntetű támogatásra.

Mindez feltehetőleg hozzájárult ahhoz, hogy a nyolcvanas évek közepére megélénküljön a kínai–szovjet párbeszéd is. A barátsági szerződés felmondásakor Peking egyben új tárgyalásokat kezdeményezett, újra lendületet kaptak a gazdasági kapcsolatok (amelyek fejlesztését elősegíti a közös határ, a két ország gazdaságának kiegészítő jellege s a szovjet készség az ötvenes években szállított üzemek felújítására, korszerűsítésére), felújult a kulturális, sport- stb. csere. Mint ismeretes, szovjet részről ennek érdekében számos kezdeménye-

zést tettek. Mihail Gorbacsov 1986. júliusi vlagyivosztoki beszédében különösen messzemenő indítványokat ismertetett. Vagyis, igaz ugyan, hogy a két ország viszonyában az egyik mélypont 1979-ben alakult ki, de az is tény, hogy a reformpolitika megizmosodásával párhuzamosan bontakozott ki és ment a legtovább a fokozatos normalizálódás folyamata is.

Abban az időszakban, amikor ez az életrajz nyomdába kerül, Teng Hsziao-ping lényegében azonos módon veti fel a kínai–szovjet, illetve a kínai–amerikai viszony fejlesztésének problematikáját. „Három akadály van a kínai–szovjet kapcsolatokban, és van egy akadály a kínai–amerikai kapcsolatokban is" – mondta már idézett interjújában Mike Wallace-nak. Vagyis az ideológiai vita már nem foglalkoztatja Pekinget. Az említett három akadály kizárólag arra vonatkozik, amit Kína a maga regionális biztonsági érdekének minősít: a szovjet csapatok jelenlétére a szovjet–kínai, illetve a mongol–kínai határ közelében, a szovjet csapatok jelenlétére Afganisztánban, valamint a vietnami csapatok kambodzsai jelenlétéhez nyújtott szovjet támogatásra. Ezek közül Teng az utóbbit minősítette a „fő akadálynak" és azt mondotta: ha ez megoldódik, akkor ő a maga részéről magas kora ellenére kész bárhova elmenni a Szovjetunióban, hogy találkozzék Gorbacsovval. „Úgy gondolom, hogy egy ilyen találkozás nagy jelentőségű lenne a kínai–szovjet viszony javítása és a kínai–szovjet államközi kapcsolatok normalizálása szempontjából." Mindazonáltal Teng, bár elismerte, hogy Gorbacsov vlagyivosztoki javaslatában van új elem, úgy vélekedett, az „nem nagy lépés", és arra buzdította a szovjet vezetőt, hogy szólítsa fel Vietnamot csapatainak Kambodzsából való visszavonására. Gorbacsov, mint ismeretes, a két szomszédot, vagyis Kínát és Vietnamot sürgette: tárgyaljanak, mivel a kérdés rendezése rájuk tartozik. A szovjet álláspont: a pártkapcsolatok helyreállítása a KKP és az SZKP között a „három akadály" elhárítását is elősegíthetné.

Ami a kínai–amerikai viszonyt illeti, Teng a tajvani kérdést nevezte a kapcsolatok „óriási akadályának". És amiként Mihail Gorbacsovot arra szólította fel, hogy hasson Vietnamra, úgy Ronald Reagantől azt sürgette, hogy hasson Tajvanra, először legalább annak érdekében, hogy a sziget hatóságai újítsák fel Kínával a postai, kereskedelmi, légi és hajózási kapcsolatokat. Mindazonáltal maga az a tény, hogy a tajvani kérdés megoldatlansága ellenére Kína és az Egyesült Államok között már

több csúcstalálkozó zajlott le, a kínai–amerikai kereskedelem pedig még mindig többszöröse a különben gyors ütemben bővülő szovjet–kínai árucserének, mutatja, hogy ténylegesen nincs szó egyenlő távolságról. Aminthogy azt is demonstrálja, hogy megfelelő politikai akarat esetén mindig lehet megfelelő formulát találni.

(EGY ORSZÁG – KÉT TÁRSADALMI RENDSZER) Erre vonatkozólag jó példa a hongkongi kérdés rendezése 1984-ben, majd a Makaóról Portugáliával kötött megállapodás 1987-ben. A tárgyalásokat Teng Hsziao-ping irányította, s ő fejtette ki a megoldás alapjául szolgáló „egy ország – két társadalmi rendszer" formulát is. A szerződés, amelynek alapján a Hongkongot kiegészítő úgynevezett Új Területeket bérli Anglia Kínától, 1997-ben lejár – s e területek nélkül maga Hongkong sem életképes. Ámde Kína számára egyszerűen visszavenni Hongkongot annyit jelentene, hogy elveszti egyik legfőbb devizabevételi forrását, mivel exportjának jó része számára ez az ötmilliós kikötőváros az első állomás – nem beszélve arról a problémáról, amelyet Hongkong beillesztése jelentene. Ebből kiindulva járult hozzá Teng Hsziao-ping meg a kínai vezetés, hogy Hongkongban a Kínához való visszatérés után is még fél évszázadig fennmaradjon a tőkés rendszer, s a város önállóan léphessen fel a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban, polgárai szabadon utazhassanak. Az alkotmányos lehetőséget a KNK 1982-ben elfogadott új alaptörvényének az a passzusa nyitotta meg, amelynek értelmében Kínában különleges övezeteket lehet létrehozni. 1980-tól már létre is jött több ilyen zóna, elsősorban Hongkong környékén, továbbá Tajvannal átellenben. Ezekben eltérő törvények vannak érvényben, és más gazdasági szabályozás érvényesül, elősegítendő a külföldi tőke beruházásait.

„Két módszer van a tajvani és a hongkongi kérdések rendezésére – fejtette ki ezzel kapcsolatban 1984 októberében Teng –: a békés és a nem békés módszer. Az utóbbiról, avagy a kérdések erővel való megoldásáról kitűnt, hogy nem megfelelő. Hogyan lehet ezeket a kérdéseket békésen megoldani? Ez megköveteli, hogy teljes mértékben figyelembe vegyük Hongkong és Tajvan történelmét és jelenlegi viszonyait." „Kína jelenlegi szocialista társadalmi rendszerét nem lehet megváltoztatni, az a jövőben is megmarad. Amennyiben azonban a

tőkés rendszert Hongkongban és Tajvanban nem garantáljuk, nem lehet ott fenntartani a stabilitást és a prosperitást, és a békés megoldás lehetetlen lesz." Ami az időtartamot illeti, Teng formulája, mint azt a *Beijing Review* 1984. október 29-i száma idézte, a „hongkongi barátokkal" való egyik előkészítő megbeszélésen így hangzott: „Tizenöt év túl kevés. Legyen ötven!" Szerinte ezt az indokolja, hogy addigra Kína is modernizálódik, tehát eltűnik vagy legalábbis csökken a jelenlegi különbség a város és az ország többi része között. A megoldás feltétele persze az, hogy Kína egymilliárd lakosa szocialista rendszerben él, ezt csak kiegészíti, és a termelőerők fejlesztését segíti, hogy egyes olyan körzetekben, mint Hongkong (és Peking szándékai szerint az egyesítés után Tajvan) engedélyezik a tőkés rendszer létezését. Vagyis a hongkongi formula jelentősége többek között az, hogy a tajvani kérdésre, Kína kínzó nemzeti problémájára is megoldási módot kínál. A jelenlegi ajánlatok szerint Tajvan nemcsak tőkés rendjét tarthatná meg, hanem még fegyveres erőit is, ha egyszer elfogadná az újraegyesítést az „egy ország – két társadalmi rendszer" formula alapján. A hongkongi paktumot 1984. december 19-én, kétévi tárgyalás után írta alá az Országos Népi Gyűlésben Margaret Thatcher brit és Csao Ce-jang kínai miniszterelnök. Az eseményt megörökítő fénykép centrumában Teng Hsziao-ping áll. A Makaó jövőjéről 1987 márciusában parafált megállapodás szinte pontról pontra követte a Hongkongról szóló okmányt – a volt portugál gyarmaton 1999. december 20-án vonják fel a kínai lobogót, de 2050-ig itt is fennmarad a tőkés rend.

Kína és Japán békeszerződését 1978. augusztus 12-én írták alá – ezzel befejeződött a két ország kapcsolatainak 1972-ben kezdődött normalizálása. Teng Hsziao-ping kétszer is járt Japánban, mivel a szigetország különleges helyet tölt be Kína külkapcsolataiban mint a legnagyobb külkereskedelmi partner, a legfontosabb szállító. Mindazonáltal Kína nem rejtette véka alá véleményét, amikor Japánban megpróbáltak fátyolt borítani a múltra, bagatellizálni például a Kína elleni agresszió idején elkövetett iszonyatos nankingi vérengzést. Peking erélyesen tiltakozott akkor is, amikor a japán áruk minősége nem volt megfelelő, s erőteljes nyomást fejt ki a kereskedelmi mérleg egyensúlyának helyreállítása, a Japán javára kialakult többlet csökkentése érdekében.

(A VILÁGKÉP VÁLTOZÁSA) A külvilág felé történő nyitással párhuzamos folyamat a kínai diplomácia lehiggadása, növekvő realizmusa. Ez nem pusztán a kétoldalú kapcsolatokban figyelhető meg, hanem általános helyzetértékelésében és számos nemzetközi problémával, elsősorban a háború és béke, a leszerelés kérdésével kapcsolatban kifejtett álláspontjában is. Amíg a hetvenes évek végén még csak az elkerülhetetlen háború „késleltetéséről" volt szó a hivatalos állásfoglalásokban, a nyolcvanas években ezt a fatalizmust derűsebb szemlélet váltja fel.

Ezen a téren a KKP 1982 szeptemberében megtartott XII. kongresszusát tekinthetjük mérföldkőnek – azt a tanácskozást, amelyet megnyitó beszédében Teng Hsziao-ping az 1945-ös VII. kongresszus óta eltelt időszak legfontosabb összejövetelének minősített a párt történetében. Ezen a tanácskozáson ugyan fenntartották a „szuperhatalmak" – az Egyesült Államok és a Szovjetunió – közös megítélését, őket minősítették a „világ bizonytalanságára és zavarára vezető" alapvető oknak, de egyrészt eltűnt a Szovjetunió mint fő veszély negatív kiemelése, másrészt óvatos formában megjelent az az elem, hogy a Kína által mindaddig elkerülhetetlennek tartott világháború nem következik be fatális bizonyossággal. „A szuperhatalmak rivalizálásának következtében egyre nő egy új világháború veszélye – mondta ugyan Hu Jao-pang beszámolójában, de rögtön hozzáfűzte: – A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a világ lakossága állhatatos harcában felboríthatja a szuperhatalmak stratégiai terveit. A világbéke megvédhető . . ." Ezen a kongresszuson szögezik le azokat az elveket is, amelyek alapján Kína újjáépíti kapcsolatait a kommunista és munkáspártokkal.

Az általános helyzetértékelés változását tükrözi a több mint négymilliósra becsült Népi Felszabadító Hadsereg létszámának egymillió fővel való csökkentéséről szóló 1985-ös döntés. Külföldi vendégekkel beszélgetve 1986-ban maga Teng is jelzi, hogy módosult a világhelyzet pekingi elemzése. Korábban, ismeri el, a kínai vezetők azt vallották, hogy a világháború elkerülhetetlen, s hogy erre fel kell készülni (Mao a hatvanas évek végétől az egész országot erre szólította fel). Kína azonban átértékelte korábbi politikáját, és immár azt hirdeti és vallja – mondja Teng vendégeinek –, hogy Kínának (és minden más országnak) békére és stabilitásra, békés nemzetközi környe-

zetre van szüksége a fejlődéshez és korszerűsítési programjának megvalósításához. A gazdasági fejlődés biztosítása Kínában és a fejlődő országokban, meg a béke megőrzése szorosan összefügg a kínai vezető szemében – tűnik ki a *Liaovang* című folyóirat 1987. januári összefoglalójából.

A kínai világkép e változása viszont a maga részéről új kapukat nyitott a kapcsolatok építése számára mind az északi szomszéddal (bár a „hegemonizmus" vádját Teng Hsziao-ping időnként még mindig emlegeti a „szuperhatalmakkal" szemben), mind (és főleg) a többi szocialista országgal, az ezeket az országokat vezető kommunista és munkáspártokkal. A béke általános problémája, a leszerelés, valamint egyes regionális problémák terén újra olyan egyetértés mutatkozik, amely a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére irányuló kölcsönös óhaj mellett szélesebb alapot is teremthet a nemzetközi életben való együttműködés különböző területein. Ez nyitotta meg az utat a pártkapcsolatok számára a Német Szocialista Egységpárt és a KKP, illetve a Lengyel Egyesült Munkáspárt és a KKP között Erich Honecker, illetve Wojciech Jaruzelski 1986. őszi pekingi látogatása idején. Teng Hsziao-ping gyakorlatiasságára utal ismét az az egyszerű formula, amellyel az NSZEP és a kínai párt közötti kapcsolatok kérdését kezelte: nincs szükség, mondotta, felújításukra, mivel soha nem is szakadtak meg. Azaz, mivel nem valamiféle hivatalos határozat mondta ki szüneteltetésüket, nem igényeltetik új aktus felelevenítésükhöz sem. Hasonló elv érvényesült a magyar–kínai pártkapcsolatokban, amelyek felújításáról 1987 januárjában nyilatkozott a két fél.

Nem vitás, hogy ezután is maradnak nézeteltérések, vitás kérdések a KKP és más kommunista pártok között. De érdemes felidézni, amit a XII. kongresszuson Hu Jao-pang mondott: „Azt tartjuk, hogy az összes kommunista pártoknak tisztelniük kell egymást. Mindegyik pártnak megvannak a maga erős és gyenge pontjai. A különböző körülmények között működő pártoktól nem lehet elvárni, hogy teljesen azonos nézeteket valljanak a helyzet értékeléséről és saját feladataikról. Véleménykülönbségeiket csak fokozatosan, baráti konzultációkon és egymásnak türelmesen időt adva lehet megoldani. Amellett vagyunk, hogy az összes kommunista pártok tanuljanak egymás sikereiből és hibáiból, mert úgy véljük, hogy ez

elő fogja segíteni a nemzetközi kommunista mozgalom növekedését és virágzását."

Maradnak persze nézeteltérések Kína és más szocialista országok, illetve Kína és más országok között is. Ami azonban Teng évei során – és mint jeleztem, magának Tengnek a szemléletében is – megváltozott, az a problémák, a nézeteltérések megközelítésének módja. A végzetszerűen közelítő háború fatalisztikus – és fatális hibákat szülő – szemlélete helyébe egy kiegyensúlyozottabb, optimistább világkép lépett. Az önbizalom hiánya vagy a kapcsolatok egyoldalúsága könnyen meggondolatlanságot szül, türelmetlen előreszaladást vagy felelőtlen provokációt, ideológiai konokságot.

Mára azonban Kína kiegyensúlyozottabb belső helyzetet teremtett, s ezzel függ össze, hogy befejeződéséhez közeledik az a folyamat, amelynek során kapcsolatrendszere a külvilággal teljessé válik – lényegében először hosszú históriája során. A fejlettebb társadalmakkal való ütközés 1840-ben drámaivá vált történelmi sokkját nagyjából most hagyja maga mögött az ország, és erőit a külvilág felé történő nyitást és a belső modernizálást vállaló japán Mejdzsi-reform (erre gyakran hivatkozik Teng) mintájára a korszerűsítésre koncentrálja. Immár nem utasítja el a külvilágot vagy annak esetenként változó szegmentumait: egyre jobban ráébred korunk realitásaira. Nem elzárkózni – felzárkózni akar.

KORSZERŰSÍTÉS ÉS REFORM

(A „NÉGY ALAPELV") A múlt tehát már nem áll a jövő útjában, s immár a külvilág nem tűnik kizárólag a forradalomra leselkedő sokfejű szörnynek. 1978 decemberétől „a gyakorlat az igazság egyedüli kritériuma", és a lomtárba kerülnek azok a jelszavak, amelyek szerint „az osztályharcot kell a döntő láncszemnek tekinteni", és „folytatni kell a forradalmat a proletariátus diktatúrájában" is. A 3. plénum után – mert ezentúl csak így említik a fordulópontot – a párt úgy határoz, hogy a gazdaság korszerűsítésére kell összpontosítani az erőfeszítéseket, meg kell reformálni a túlcentralizált gazdasági rendszert, ki kell igazítani a népgazdaságban az előző két-három évben kialakult új aránytalanságokat, fejleszteni kell a mezőgazdaságot, rendezni kell a pártot, javítani kell a demokratikus centralizmust, és fejleszteni kell a szocialista demokráciát, a törvényességet.

Közben, igaz, folytatódott a küzdelem egyfelől a Hua Kuo-feng, másfelől a Teng Hsziao-ping mögé felsorakozó erők között, de már láttuk, mint sodorta el az új vonalból következő politikai következtetések és személyi-szervezeti változások logikája az előbbieket. A „múlttal", Mao szerepével, a Maóra épített immár kétes legitimitással összefüggő témák mellett ebben szerepet játszott az az egyszerű tény is, hogy Teng és a mögötte csoportosuló erők tudtak olyan elvi-politikai és gazdasági módszert kidolgozni, amely a fejlődés gyorsításának hatásos eszközévé vált. Hua Kuo-feng sorra magáévá tette Teng pragmatikus kezdeményezéseit – ezzel ugyan késleltette távozását, ámde még világosabbá vált, ki az, milyen erők azok, aki, illetve amelyek az új helyzetben ténylegesen meghatározzák Kína politikáját. Mi szükség hát akkor Huára?

A vezetés egységes a feladatot illetően, de még nyitott a kérdés: hogyan? Ezt eldönteni mindig a nehezebb: ki ne akarna gyors modernizálást minden téren – de miként lehet ezt elérni? A Hszitanon, Peking nyugati piaca körül a „demokrácia-

falon" 1978 őszétől sokan azt hirdetik, hogy a „kulturális forradalom" katasztrófája után a párt lejáratta magát, nincs szükség többé rá, a korszerűsítés útja a „társadalmi reform". A nyugati tudósítók szorgalmasan másolják a kiábrándulást és a nyugtalanságokat tükröző nagybetűs faliújságokat, lapozgatják az 1978 őszétől kibontakozó „demokráciamozgalom" gomba mód szaporodó újságait. Az inga most „jobbra" lengene ki?

1979. március 30-án Teng Hsziao-ping ismét a maga jellegzetes szókimondásával reagál: a párt elméleti konferenciáján kifejti azt a „négy alapelvet", amely a továbbiakban is meghatározza a korszerűsítés mikéntjét, s amely bekerül az 1982-es kínai alkotmányba. Ez a négy alapelv: ragaszkodni a szocialista úthoz, a proletárdiktatúrához, a párt vezető szerepéhez, valamint a marxizmus–leninizmushoz, a Mao Ce-tung-i eszmékhez. Vagyis nincs szó arról, hogy Mao, illetve a „két bármit" tézisének bírálata mögött valamiféle „polgári demokrácia" rajzolódna ki. A „demokráciamozgalom" szemére veti, hogy jelszavaik („Le az éhezéssel!", „Szólásszabadságot!", „Emberi jogokat akarunk!", „Bíráljuk meg, ítéljük el a Kínai Kommunista Pártot!" stb.) demagóg jellegűek, figyelmen kívül hagyják az ország tényleges gazdasági helyzetét és törvényeit, sőt a mozgalom egyes csoportjai törvényellenes szervezkedésbe kezdtek. A kínai népnek, fejti ki Teng, szocialista – és nem burzsoá, individualista – demokráciára van szüksége. „Ha valamiféle absztrakt demokráciáról kezdenénk fecsegni, akkor megnyitnánk az utat a szélsőséges demokratizálás, az anarchia elburjánzása előtt, teljesen tönkretennénk a nyugalom és az egység politikai légkörét, kudarcra kárhoztatnánk a négy korszerűsítést. Ebben az esetben viszont értelmetlenné válna az az évtizedes harc, amit Lin Piao és a négyek bandája ellen vívtunk, Kína visszazuhanna a zűrzavarba, a megosztottságba, a hanyatlásba és a sötétségbe."

A „demokráciamozgalom" szélsőségesei ellen ezután adminisztratív eszközzel is fellépnek, néhány képviselője bíróság elé kerül. De az 1979. márciusi állásfoglalás jelentősége nem korlátozódik erre. Válasz azoknak is, akik a vezetésen belül próbálják megkérdőjelezni a 3. plénum vonalát – akár „balról" vádolják a decemberben kialakult többséget a marxizmus–leninizmus és Mao eszméinek megsértésével, akár ellenkező-

leg. „jobbról" elnézik, illetve közvetve, sőt közvetlenül támogatják a veszélyes „demokráciamozgalmat".

Ezért fejti ki részletesen Teng a maga nézeteit a „négy alapelv" feltétlen elsőbbségéről, azt, hogy ragaszkodni kell a szocialista úthoz, maradéktalanul meg kell cáfolni azokat a nézeteket, hogy „a szocializmus rosszabb, mint a kapitalizmus". Történelmi tapasztalat, hogy Kínát csak a szocializmus mentheti meg, mondja. „Ha Kína letérne a szocializmus útjáról, akkor menthetetlenül ismét félfeudális, gyarmati sorba süllyedne." Ha még elmarad a fejlett tőkés országoktól, ez az imperializmus és a feudalizmus műve; lemaradásából a hibák ellenére is sokat behozott, s olyan haladást produkált, aminőre a régi Kína nem volt képes. Bizonyos helyzetben a szocialista állam is követ el súlyos hibákat. Kína azonban éppen a szocialista rendszer jóvoltából, saját erőből vereséget tudott mérni Lin Piaóra és a „négyek bandájára", vissza tudott térni az egészséges fejlődés útjára. A szocializmusban a gazdaság alapja a köztulajdon, a termelés célja pedig nem a kizsákmányolás, hanem a nép anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése. „Ez teszi lehetővé, hogy népünk közös politikai, gazdasági és társadalmi ideálokkal, közös erkölcsi értékekkel rendelkezzék. Ez a kapitalizmusban lehetetlen." A tőkés rendszerből át kell venni a technikát és mindazt a hasznos tudást és tapasztalatot, amelyet a népek ebben a rendszerben fejlesztettek ki, „de nem vehetjük át magát a tőkés rendszert s annak dekadens jelenségeit".

A proletárdiktatúra (az 1982-es alkotmányban és azóta is a „népi demokratikus diktatúra" kifejezést használják, mivel az nem kötődik úgy a „kulturális forradalom" zsargonjához) Teng szemeben a nép szocialista demokráciája. „A múltban elégtelenül gyakoroltuk a demokráciát, sőt hibákat követtünk el e területen." Lin Piaóék és a „négyek" „totális diktatúrát" hirdettek, ez a nép számára „feudálfasiszta diktatúra" volt. Azóta a hibákat kijavították. Demokrácia nélkül nincs szocializmus, és nincs szocialista korszerűsítés sem – vallja Teng Hsziao-ping, hozzáfűzve, hogy a szocialista demokrácia fejlesztése nem azt jelenti, hogy a szocializmussal ellenséges erőkkel szemben sem alkalmazzák a diktatúrát. A szocializmusban még vannak ellenforradalmárok, ellenséges ügynökök, köztörvényes bűnözők, spekulánsok stb. – az ellenük vívott csata azonban nem azonos azzal a harccal, amelyet a történelemben az osztályok

vívnak egymással (minthogy ezek az elemek nem képezhetnek kialakult osztályt). Ez a küzdelem Teng formulája szerint „a történelmi osztályharc sajátos maradványa a szocializmus körülményei között", de a párt az osztályharc kiszélesítése ellen van, és főleg nem gondolja azt (mint Mao gondolta), hogy a pártban „burzsoá osztály van". A diktatúra gyakorlása országon belüli harcot jelent, de néha nemzetközit is, a kettő elválaszthatatlan – szükség van az állandó hadseregre, a közbiztonsági szervekre, bíróságokra, börtönökre. Ezek normális és hatékony tevékenysége nem gátolja, ellenkezőleg, garantálja a szocialista állam demokratizmusát.

Ami a kommunista párt vezető szerepét illeti: az októberi forradalom óta világos, hogy a kommunista párt vezető szerepe nélkül nem kerülhet sor a szocialista forradalomra, nem valósulhat meg a proletárdiktatúra, nem folyhat szocialista építés. A Kínai Kommunista Párt nélkül nem lenne szocialista új Kína. A párt vezető szerepe nem valósulhat meg hibátlanul, de ez nem szolgálhat alapul olyan követeléshez, hogy fel kell számolni a pártot. „A mi pártunk története során sokszor hibázott, ám saját hibáit minden alkalommal magára a pártra támaszkodva, nem pedig attól függetlenül javította ki. Lin Piao a pártbizottságokat félreállítva csinált forradalmat, s mindenki jól tudja, miféle »forradalom« volt az." Hasonlóképpen világos Teng számára az, hogy ha a pártbizottságok félreállításával folyna a demokratizálás, az miféle „demokratizálás" lenne, s mi maradna a „négy modernizálásból".

A marxizmus–leninizmus, Mao Ce-tung eszméi – mint az előző fejezetben láttuk – az eszmei örökségnek a mai vezetés által vállalt anyagát jelentik. Teng a Lin Piao és a „négyek bandája" elleni küzdelem egyik központi motívumának minősíti, hogy ezt az örökséget meghamisították és megcsonkították. Az ideológia megközelítésének alapelve mostantól a maói örökségből a jelen szükségleteinek megfelelően mindannak alkalmazása, amit „a gyakorlat igazolt", s ami megfelel az új gyakorlatnak, illetve „a gondolkodás felszabadítása", az új problémák új megközelítése.

A „négy alapelv" leszögezése biztosíték – egyben jelzi azt a politikai határt, amelyen belül a reform megvalósulhat. Amikor 1986–1987 fordulóján a „szabadság és demokrácia" jelszavával bontakozik ki a kínai egyetemeken olyan mozgalom, amely érezhetően a nyugati társadalom modelljeiből nyer ihletést,

Teng Hsziao-ping ezekre az elvekre utalva utasítja vissza a követeléseket: Kínát csak a szocializmus mentheti meg, annak építését csak a párt vezetheti, Kína „teljes elnyugatiasítását", a „burzsoá liberalizmust" vissza kell utasítani. A diákmozgalom emberei hiába hivatkoznak arra, hogy Teng is a politikai intézmények reformját sürgeti: a vezetés világosan leszögezi, hogy ez és minden más reform csak a párt irányításával valósulhat meg, tehát a diákok mozgalma, amely éppen ezt tenné kétségessé, a legjobb esetben is naivitás. Az egyetemisták úgy segítik hathatósan a korszerűsítés meggyorsítását, ha tanulnak, s az alkotmányos formák között fejezik ki véleményüket. A diákfelvonulásokat betiltották . . .

Az ügynek más következményei is lettek: Hu Jao-pang, akit Teng Hsziao-ping juttatott a párt élére, kénytelen önkritikát gyakorolni, mert nem szállt szembe elég erélyesen a „burzsoá liberalizmussal", és átadni helyét Csao Ce-jangnak. Aki pedig bírálja, az nem más, mint Teng Hsziao-ping . . .

De térjünk vissza 1979-be.

(A FALU ÉBREDÉSE) A „négy alapelvvel" tehát Teng iránytűt ad a kibontakozó gazdasági és politikai reformhoz – a „négy modernizálás" ennek megfelelően kaphat új lendületet. A folyamat a kínai társadalom óriási elfojtott energiáit szabadítja fel. A szecsuani politikus nem vindikálja magának sem a vezető közgazdász, sem a politikai rendszert kidolgozó jogász, sem a termelést irányító vezető szerepkörét. Azt vallja, hirdeti, hogy minden területen biztosítani kell az alkotás lehetőségét az adott kérdés szakembereinek, a hozzáértő embereket olyan helyre kell állítani, ahol a leghatékonyabban fejthetik ki képességeiket, mindent meg kell tenni a tehetségek felkutatásáért és kibontakoztatásáért. A tehetség – ez a Mao idején szinte tiltott szó – visszatérő motívum beszédeiben, gondolataiban, akárcsak az értelmiségi munka, illetve az értelmiség megbecsülése, a szakmai munka előtérbe helyezése. Mindaz, amit ezekről a kérdésekről mond, végső soron a józan észnek felel meg, az adott kínai viszonyok, a „kulturális forradalom" évtizedes traumája után azonban valóságos forradalomnak számít.

Ezzel a megközelítéssel, továbbá a felső vezetésben még a 3. plénum után is folyó küzdelemmel magyarázható, hogy az első és mindmáig legsikeresebb nagy reform, a mezőgazdasá-

gé, nem egy csapásra, egyetlen központi határozatra bontakozik ki, egy eleve meghatározott központi elképzelés alapján. 1978 decemberében csupán az alapgondolat van meg: ahogy Teng fogalmazza december 13-i beszédében, „a gazdaságot gazdasági módszerekkel kell irányítani", és az egységes országos tervezet kidolgozásáig e módszerek bevezetését egy-egy részterületen lehet elkezdeni, majd fokozatosan terjeszthetők el. De „ha most sem látunk hozzá a reformokhoz, akkor a modernizálásra és a szocializmus építésére keresztet vethetünk".

Így az, ami „felelősségi rendszer" címén terjedt el, előbb csak lassan-óvatosan, nagy ellenállás közepette indult el a kínai mezőgazdaságban, majd – a központi bizottság 1979. szeptemberi ülése után, amely utat nyitott a falusi kísérleteknek – felgyorsulva, futótűzszerűen fejlődött tovább. Ha ragaszkodnék Teng híres hasonlatához, akkor azt mondanám, hogy a legkülönbözőbb színű macskákat engedték szabadon, hogy megnézzék, melyek fogják meg a legügyesebben az egeret. S mivel a különböző tartományokban, járásokban, sőt „népi kommunákban" a gazdasági, sőt a politikai feltételek különbözők voltak, a „felelősségi" vagy „termésvállalási", illetve „szerződéses" rendszer legkülönbözőbb változatai alakultak ki. A legmerészebb kísérletek Szecsuan tartományban folytak, ahol Csao Ce-jang volt az első titkár.

Amikor újra Kínában jártam, többféle metódussal találkozhattam egyetlen rövidebb utazás alatt. Közös csak az volt bennük, hogy központi szerephez jutott az anyagi érdekeltség, a teljesítmény szerinti jövedelem biztosítása, és minden módszer valamilyen formában a parasztportához közelítette a termelési feladatot. A legelterjedtebb metódus a hatvanas évek „három szabadságára és egy kötelezettségére" emlékeztet, vagyis a munkacsapat felosztja földjét a parasztporták között, amelyek a szerződésben rögzített kötelező mennyiségen felül szabadon rendelkeznek a terméssel, azt termelnek, amit jónak látnak, és úgy értékesítik, ahogy akarják. Ezzel lényegében értelmét veszti a „népi kommuna", s 1983 októberétől hivatalosan is elválasztják a közigazgatási feladatokat a termelési funkciótól: a „kommunizmusba vezető rövidített út" 1958-as csodaszekeréből negyedszázaddal később csak egyfajta gazdasági társulás marad a legtöbb helyen – vagy még az sem.

A sokarcú mezőgazdasági reformot az agrárolló szűkebbre vételével ösztönözte az állam: 1979 nyarán felemelték 18 mezőgazdasági termék, köztük a búza és a gyapot állami felvásárlási árát. A termelési kedv így két oldalról kapott erőteljes ösztönzést, Teng pedig kimondta a bűvös mondatot: „Gazdagodni nem bűn". (Később hozzáfűzi: Kínában ettől még nem lesznek milliomosok.) A falusi osztályharcot erőltető politika végét jelzi az, hogy 1979 januárjában a központi bizottság határozatot hoz a „földesúr" és a „gazdagparaszt" minősítések (a kuláklista kínai megfelelője) megszüntetéséről azoknál, akik 1956-tól saját munkájukból élnek. A mezőgazdaság termelése és a parasztporták átlagjövedelme gyors növekedésnek indul, mindkettő lényegében megkétszereződik 1984–1985-re. Megjelennek a „tízezer jüanos parasztcsaládok", a termelési eszközt vásárló gazdák, a motorkerékpáros parasztfiatalok. 1984-ben Kína több mint 400 millió tonnás összesített gabonatermést takarít be – kétszer annyit, mint 1958-ban, majdnem 50 százalékkal többet, mint 1975-ben.

(A VÁROSI REFORM) A falusi reform hallatlan dinamizmusát az is magyarázza, hogy az ötvenes években kialakított szocialista szervezési formákkal nem járt együtt a megfelelő gépesítés, s amikor a parasztok a kis családi parcellákon ismét „maguknak" dolgoznak, hatékonyabban termelnek, mint a közösben. A föld továbbra is kollektív tulajdonban maradt, s emellett a munkacsapat, a termelőbrigád és a kommuna szervezetéből is megmaradtak a termelést segítő közösségi struktúrák, ezáltal biztosítva a kollektív jelleget. Ez nagy termelési tartalék volt, azonban továbblépni már csak a mezőgazdaság gépesítésének, kemizálásának fokozásával, azaz az ipar segítségével lehet.

Mindez természetesen elválaszthatatlan attól, hogy milyen fontossági sorrendet állapítanak meg a feladatok – a nehézipar, a könnyűipar, a mezőgazdaság fejlesztése – között, s ezzel szoros összefüggésben, miként osztják el a rendelkezésre álló erőforrásokat. Továbbá: milyen általános ütemet szabnak a fejlődésnek. 1958–1959 „nagy ugrása" idején a „hároméves kemény munka – tízezer év boldogság" jelszavával próbálták felpörgetni a gazdaság motorját, figyelmen kívül hagyva annak működési szabályait. A felelőtlen kísérlet katasztrófába torkollott. Az 1978 februárjában elfogadott tízéves terv, amelyről

már szó volt korábban, másféle módon – jórészt nyugati hitelekből finanszírozott nagyberuházások révén – kísérelte volna meg a fejlődés nagyarányú gyorsítását. Ez a „nyugati nagy ugrás" azonban, mint tudjuk, végül is megtorpant. Már az 1978. decemberi plénum lefaragott néhány milliárd jüant a beruházási tervekből, 1979 tavaszán a Vietnam elleni támadás csapolta meg az államkasszát, s ugyanebben az esztendőben a vezetés – a mezőgazdasági felvásárlási árak növelésével – úgy döntött, hogy abba az ágazatba fektet be elsősorban, amely a leghamarabb és a legkisebb beruházással képes növelni teljesítményét.

Így 1980–1981-re – ahogy a gazdasági tervezés egyre inkább Csen Jün befolyását tükrözte – feladták a nagy hitelekre és nagy projektumokra épített ambiciózus gyorsítási programokat. Teng Hsziao-ping 1980 decemberében – azon a központi bizottsági ülésen, amelyen megszületett a döntés, hogy Hua Kuo-feng hamarosan átadja pártelnöki tisztségét – nyíltan elismerte, hogy a kiigazítás politikáját Csen Jün javasolta azt követően, hogy két évvel korábban átvette a pénzügyi és a gazdasági munka irányítását. Ezt az irányvonalat az 1979. áprilisi plénum (amelynek körülményeire már utaltam) elfogadta, ámde az akkori határozatokat nem hajtották végre következetesen. Ezért vált szükségessé 1980 végére számos nagyberuházás visszafogása, köztük több, külföldi cégekkel kötött szerződés felmondása. „Ha ezt nem tennénk meg, nem lennénk képesek biztosítani a gazdaság tartós növekedését." A korábbi évtizedek gazdaságpolitikai hibái komoly aránytalanságokra vezettek, és 1978 decemberére ez érződött a pénzügyi helyzetben, a beruházási mérlegben. A helyzet kiigazítása megfelel az akkor meghatározott, a balos gyakorlattal szakító, a tényekre alapozó politikának. Mivel azonban e döntéseket nem valósították meg, szükségessé váltak a keményebb intézkedések, éppen annak érdekében, hogy a korszerűsítési program megfelelően haladhasson – fejtette ki Teng.

A beruházások visszafogása, a szerződések jó részének felmondása – ami egyébként nagy visszhangot váltott ki Nyugaton, és bizonyos illúziókat el is oszlatott a kínai piacot illetően – a maga módján bizonyította, hogy pusztán nyugati segítséggel, hitelekkel, technológiával Kína nem hozhatja be lemaradását. A „nagy ugrás", majd a hatvanas évek bezárkózása viszont azt mutatta, hogy csak önerőre támaszkodva, belső

mozgósítással még kevésbé érhető el ez a cél. A fejlődésben természetesen támaszkodni kell a tömegek mozgósítására – Kína a világ legnépesebb országa – és a külvilággal való cserére is. De új erőforrásokat is fel kell szabadítani. Hogyan? Erre a válasz: a falusi után most a városi reform.

Az ipari – vagy pekingi fogalmazásban: a városi – reform előkészítése többéves munka volt, 1984 októberében fogadott el erről átfogó határozatot a párt központi bizottsága. Igaz, a különböző részterületeken addig is számos lépés történt. Így például már 1979-ben törvényekben szabályozták – ezeket később többször módosították – a vegyes vállalatok alakítását külföldi cégekkel, illetve a Kínában eszközölhető külföldi tőkeberuházásokat, majd ennek további előmozdítására, mint arról már szó volt, négy különleges gazdasági övezet létrehozását határozták el. A korszerűsítés elválaszthatatlan a külvilág felé való nyitástól: ez volt Teng Hsziao-ping egyik vezérgondolata az elkövetkező években. A négy övezet Hongkong közelében, illetve a Tajvannal szemben levő fucsieni tengerparton létre is jött – ezekben enyhítették a külföldi tőke mozgását korlátozó intézkedéseket, lehetővé tették a tőkés munkaügyi szabályok érvényesítését, a profit akadálytalan kivitelét, ezzel együtt a kínai átlagnál jóval magasabb fizetéseket is. Mintegy óriási kísérleti műhelyként kezelik ezeket a körzeteket, ugyanakkor gondosan elszigetelik őket a kínai szárazföld többi részétől. A legjelentősebb különleges övezet, Sencsen esetében például szigorúbb határzárat létesítettek a belső területek, mint a „külföldet” jelentő Hongkong irányában. A cél a külföldi tőke és a technológia becsábítása az országba. Részben az e körzetekben szerzett tapasztalatok alapján nyitották meg 1984-ben Kína 14 kikötővárosát is a külfölddel való együttműködés előtt.

A rendkívül merev foglalkoztatási rendszer rugalmassá tétele felé az első lépés az 1981-es szabályzat. Ez az ifjúsági munkanélküliség enyhítésére lehetővé teszi az „egyéni szektorban való munkavállalást”, mert ugyan az előző három esztendőben 26 millió munkaalkalmat teremtettek a városokban, a „munkára várók” száma így is nagy maradt. Ugyanebben az évben lépés történt az önigazgatás irányában is: ezt a célt szolgálta a „munkáskongresszusok” létrehozása a vállalatoknál azzal a céllal, hogy biztosítsák a dolgozók jogait a döntéshozatalban és a káderek kiválasztásában. Fokozatosan halad előre a

pénzügyi reform: 1983 végére a jövedelmező iparvállalatok csaknem 90 százaléka a nyereségbefizetés rendszeréről áttért a nyereségadózásra, így a tervgazdálkodás merevsége enyhült. Az 1981–1985-ös ötéves tervet csak 1982 végén fogadták el: ezt egyebek között az magyarázza, hogy időközben módosították a korábban, 1978 elején megszabott erőltetett ütemű fejlesztési elképzeléseket.

Az 1984. októberi határozatot követően már működésbe jöttek a fejlődés új hajtóerői, sőt bizonyos „túlhevülés" is tapasztalható volt. 1983-ban Kína bruttó termelési értéke 920 milliárd jüanra rúgott, ami 10 százalékos összesített növekedésnek felelt meg az előző évihez képest. Nagyjából azonos a mezőgazdaság (33,9 százalék), a könnyűipar (32,1 százalék) és a nehézipar (34 százalék) részaránya a népgazdaságban. Bár a határozat csak a „városi" gazdaságra vonatkozott, lényegében az egész országra kiterjesztette a reform igényét. (Itt talán érdemes megemlíteni, hogy a reform kidolgozására alakult bizottság élén Csao Ce-jang miniszterelnök állt, s a kidolgozásában figyelembe vett külföldi tapasztalatok között szerepelt a magyar gazdasági reform is, amelyet számos kínai küldöttség tanulmányozott a helyszínen.)

A „városi reform" alapja persze a falusi változások sikere volt, az a tény, hogy falun a gazdaság kezdett a szakosodás, a korszerű árutermelés irányában változni, ami megkövetelte a város és a falu közötti forgalmi csatornák sürgős megtisztítását, a mezőgazdasági termékek piacának bővítését, a 800 milliós parasztság által az iparcikkek, a tudomány, a technika és az oktatás iránt támasztott növekvő igény kielégítését. Csakhogy a városban, az iparban nem olyan könnyű „széttépni a balos ideológia béklyóit" – így fogalmaz a határozat –, mint falun.

Az 1984-es határozat, annak megfelelően, hogy „a tényekből kell kiindulni", megállapítja, hogy a városi vállalatok hatékonysága még „nagyon alacsony", a városi gazdaság hatalmas potenciálja „még távolról sem kihasznált", sok a veszteség és a pazarlás a termelésben, az építésben és a forgalmazásban. Annak, hogy a város betöltse a rá háruló központi szerepet a szocialista korszerűsítésben, az egyetlen módja „a szigorú, következetes reform". Ennek elő kell segítenie a társadalmi stabilitást, a termelés fejlődését, a nép életkörülményeinek javítását és az ország pénzügyi erejének növelését.

„Nem szabad, hogy a szocializmus szegénységet jelentsen, mert éppen a szocializmusnak kell a szegénységet megszüntetnie" – áll Teng formulájának megfelelően a határozatban. S ha ennek az ára a differenciálás, mondja Teng Hsziao-ping és nyomában az 1984-es határozat, akkor legyen differenciálás, ha pedig az ár bizonyos mértékű infláció, ami persze új társadalmi feszültségekkel is jár, akkor azt is vállalni kell.

(A GAZDAGODÁS DILEMMÁJA) „Ha az általános jóléten teljes egyenlőséget és egyidejű gazdagodást értenénk, akkor a gazdagodás nemcsak hogy lehetetlenné válna, de ez a fajta gondolkodás általános szegénységhez is vezetne. A nép többsége számára csak akkor lehet nagyon vonzóvá tenni a szorgalmas munkát, ha hagyjuk és ösztönözzük, hogy előbb egyes körzetek, vállalatok és egyének boldoguljanak jobban szorgalmas munkájuk jóvoltából. Ezzel egyre több embert fogunk arra késztetni, hogy a gazdagodás útjára lépjen, az egyik csoportot a másik után." (Ugyanakkor szociális kedvezményben kell részesíteni az időseket, betegeket, özvegyeket, árvákat stb.) „Az a politika, hogy az emberek egy részét arra ösztönözzük, hogy másoknál gyorsabban váljanak jómódúvá, összhangban áll a szocialista fejlődés törvényével, s az egyetlen út, amelyen haladva lehetővé válik az egész társadalom gazdagodása."

Ennek a gondolatnak felelnek meg a reform konkrét céljai: a vállalati önállóság növelése, az értéktörvény tudatos alkalmazására épülő tervezés kialakítása, amely a gazdasági szabályozók s a piac révén fejti ki elsősorban a hatását, az állami szubvenciók leépítése, ésszerű árrendszer létrehozása, a munka szerinti elosztás következetes érvényesítése, a gazdasági-műszaki kapcsolatok bővítése belföldön és a külfölddel is, a külkereskedelem reformja, a szocialista gazdaságirányítási szakemberek – a kínai menedzserek – új nemzedékének kinevelése, mindehhez pedig a megfelelő pártirányításnak a biztosítása.

A reformhatározat végrehajtására 1985–1986-ban számos további intézkedés történik. Átszervezik az oktatási rendszert, a tudományos életet, ígéretet tesznek a szabadabb munkavállalási rendszer bevezetésére, bérreformot hajtanak végre, a mezőgazdaságban új, piaci szabályozók lépnek életbe; mindez azoknak az elveknek alapján történik, amelyeket Teng fej-

tett ki a hatalomba való visszatérésekor. A fejlődésnek természetesen az is feltétele, hogy a rendkívül szigorú népességpolitikai elvet (egy család – egy gyerek) is tartani tudja a milliárdos lakosságú ország, és a népesség az ezredfordulón ne haladja meg a kínai tervezők által előírt 1,2 milliárd főt. (Hol vagyunk 1958-tól, amikor Mao másfél milliárdos népességet is kívánatosnak tartott!)

(A TIGRISEK) Mint minden sikernek, ennek is megvan az ára. Nemcsak a nyugati technológia és tőke érkezik meg Kínába, de a „szellemi szennyeződés", többek között a gazdasági bűnözés is gyors ütemben terjed. Teng Hsziao-ping már 1982 áprilisában határozott fellépést sürget, mert az érintett káderek száma „nem kicsi, ellenkezőleg, igen nagy". Az ötvenes években az, aki ezer jüan fölötti ügybe keveredett, „kis tigrisnek", aki tízezer jüan fölöttibe, az „nagy tigrisnek" minősült, de azok, akik ma lakat alá kerülnek, többnyire „óriás tigrisek" – állapítja meg április 10-én mondott beszédében, s arra figyelmeztet, hogy szembe kell nézni a kérdéssel: nem vezet-e mindez „arculatunk megváltozásához"? „... Néhány olyan személlyel szemben, akik különösen súlyos bűnöket követtek el, a törvény teljes szigorával kell fellépni" – mondja Teng, de nem táplál illúziókat: ez hosszú ideig tartó küzdelem. A szocialista korszerűsítés egész időszakában szükség lesz a mechanizmus reformjára, a szocialista szellemi civilizáció építésére, arra, hogy csapást mérjenek a gazdasági bűnözésre, és szükség lesz végül a párt munkastílusának megjavítására, ami magában foglalja a párt szervezetének tökéletesítését is.

Vagyis Teng szerint elengedhetetlen a törvény szigora – a bíróságok munkája felgyorsul, számos nyilvános kivégzésre kerül sor, néhány nagy visszhangot kiváltó esetben korrupt pártfunkcionáriusokkal végez az ítélet-végrehajtó pisztolya –, de még ennél is fontosabb a „szocialista szellemi civilizáció" terjesztése. Az ő szemében nem vitás: olyan etikai értékeket kell a társadalomnak elterjesztenie, amelyek biztosítják az építőmunka feltételeit. Erre szolgál a párt központi bizottságának 1986 szeptemberében elfogadott határozata, amely lefekteti a „fejlett szellemi civilizációval rendelkező szocialista társadalom" építésére vonatkozó elveket. Vagyis a negatív jelenségek nem késztetik visszalépésre az országot, ellenkezőleg, alkal-

mat nyújtanak a reform elveinek a szellemi, ideológiai szférára való kiterjesztésére.

(ETIKA ÉS KULTÚRA) A szocializmusban az anyagi haladás teremti meg az alapot a kulturális és az ideológiai haladáshoz, ez viszont intellektuális ösztönzést ad az anyagi fejlődésnek, és erőteljes biztosítéka is helyes irányának; körülbelül ez az 1986-os állásfoglalás kulcsmondata. Vagyis a kettő nem állhat szemben egymással: éppen ellenkezőleg, a párt egyik hosszú éveken át tartó tévedése volt az, hogy a magántulajdon szocialista átalakításának lényegi megvalósítása után nem helyezte át munkája súlypontját a gazdasági építésre, hanem továbbra is az osztályharcot erőltette, lebecsülte az oktatási, tudományos és kulturális szférát. Viszont az építőmunkában is meg kell őrizni egy közös ideált: ez pedig a kínai arcú szocializmus felépítése és Kínának olyan modern szocialista országgá való fejlesztése, amely magas fokú demokráciával és fejlett kultúrával, ideológiával rendelkezik. A szocialista etika magában foglalja a munka szerinti elosztás elvét, és elutasítja az egalitarizmust, amit így határoz meg: egyenlő bér nem egyenlő munkáért. Megköveteli ez az etika azt is, hogy a tisztségviselők legyenek becsületesek és lelkesek. Részét képezi a szocialista humanizmus, s az is, hogy a múltból örökölt feudális szokások és gondolkodás befolyását fel kell számolni – magukra a tömegekre támaszkodva, önkéntesen. El kell mélyíteni a szocialista demokráciára, törvényességre és fegyelemre való oktatást, növelni kell az általános és a tudományos ismereteket, emelni kell a nép kulturális színvonalát (ne felejtsük: az analfabéták száma még mindig vagy 200 millió), biztosítani kell az egész folyamatban a marxizmus vezető szerepét, a tudományos és a művészeti szférában a szabad vita lehetőségét.

Teng Hsziao-ping Kínájának ezt az etikai-ideológiai-kulturális programját több mint tízezer írásjel fejti ki részletesen – itt csak a lényegét jelezhetem. Vagyis azt, hogy az anyagi reform nem szakadhat el az ország erkölcsi-szellemi arculatának megváltoztatásától, egyik sem lehet meg a másik nélkül.

A követelmény jelzi különben a kockázatot is, amelyet egyébként Teng Hsziao-ping szükségszerűnek tart. Ő tudja, hogy a reform kidolgozása, végrehajtása nem könnyű, hibákkal is járhat. Erről 1986-ban külföldi látogatókat fogadva több ízben is szól. Hibák elkerülhetetlenül történni fognak – a fon-

tos az, hogy elemezzék őket és levonják a tanulságot. A gondolkodásban, vallja, merészségre van szükség, a kivitelezésben óvatosságra. Az okfejtés különben logikusan következik Teng egész szemléletéből: nem lehet kísérletezni, ha nem ismerik el a tévedésre való jogot.

S talán még egy részlet: akárcsak a gazdasági reformról szóló 1984-es határozatban, az 1986-os állásfoglalásban is csak egyszer történik egyenes utalás Mao Ce-tung eszméire – épp hogy a folytonosság biztosított legyen. Annál többször szerepel a marxizmus kifejezés. Az 1978-as fordulat óta eltelt esztendők immár megalapozták az új kínai vezetés saját politikáját, nincs szükség többé az állandó viszonyításra – sem a néhai vezető tévesnek bizonyult téziseinek ismételt elutasítására, sem annak hangsúlyozott és ismételt bizonygatására, hogy ugyanazt az eszmerendszert valósítja meg az új politika. Immár nem a múltról van szó, hanem a jövőről.

Arra pedig, mint ebben a határozatban is olvasható, „nincsenek előre gyártott formulák". Még a jelenre sincsenek. Ráadásul a biztosítékot amúgy sem néhány mágikus mondat vagy az örökös kijelölése adja. Ki tudná ezt jobban, mint Teng Hsziao-ping?

AZ UTÓDOK ÚTJA

(BUKOTT JELÖLTEK) Ki ne emlékezne: először Liu Sao-csi volt a nyilvánvaló utódjelölt – aztán jött a „kulturális forradalom", és Liu a kajfengi börtönben végezte életét.

Lin Piao helyét, mint Mao Ce-tung ügyének kijelölt folytatójáét, a „kulturális forradalom" akkori győztesei a IX. kongresszuson határozták meg. Nem egészen két és fél év múlva Lin Piao halott volt, s Mao elleni összeesküvéssel vádolták.

Amikor a beteg Csou En-lajtól először vette át Teng Hsziao-ping az ügyek intézését, ő tűnt a nyilvánvaló utódnak a párt és az állam élén – 1976 áprilisában azonban megfosztották minden posztjától.

Hua Kuo-fengnek maga Mao mondta: „Ha te intézed az ügyeket, nyugodt vagyok." Ám az ország nem lett nyugodt, az a politikus, aki egy elhunyt vezető bukott politikáját kívánta érvényesíteni, maga sem tarthatta sokáig magát.

Teng Hsziao-ping úgy vált Kína első emberévé, hogy a formális hierarchiában sohasem töltötte be a legmagasabb tisztséget – egyszerűen a vezetés egyetértése emelte a legfőbb politikaformáló helyére. Ez azt is kifejezte különben, hogy Teng az 1978 utáni vezetésnek mintegy a centrumát képviselte. Azt, hogy tőle „balra" és „jobbra" is helyezkednek el vezetők, még bizonyítani fogják az események. Ez a reformvonal összetettségét jelzi, hiszen – mint ez természetes – volt, aki lassabban és fokozatosabban kívánt haladni, mint ő, volt aki gyorsabban és tovább, a „burzsoá liberalizmus" felé. De alapjában ekkor mégis egyetértés jellemezte ezt a kort, így Teng ezt a konszenzust rögtön arra használta fel, hogy legalább az őrségváltás formai kérdésére megoldást próbáljon keresni. Hu Jao-pang és Csao Ce-jang személyében két fiatalabb szövetségesét állította a hierarchia kulcspozícióira, az előbbit a párt főtitkári tisztségére, az utóbbit az államtanács élére választották meg 1980-ban az ő elgondolása alapján az illetékes testületek.

(ÉLETFOGYTIGLAN?) Ez azonban nem változtatott a probléma lényegén: valahányszor Teng kifejezésre juttatta azt a szándékát, hogy visszavonul az irányító munkától, nyugtalanság töltötte el az országot. Pedig aligha lehet kétségbe vonni őszinteségét. 1980 augusztusában szinte szenvedélyes hangon nyilatkozott erről Oriana Fallacinak. (Az interjú Fallaci által közzétett szövegét idézem – a Teng műveiben 1983-ban közzétett átirat már higgadtabb, fésültebb; a bevezető szerint a szerző maga is változtatásokat hajtott végre a különböző megnyilatkozásokon a publikálás előtt.)

„Hamarosan lemondok a miniszterelnök-helyettesi tisztségről. (Az interjúra a kormány átalakítása előtt került sor – *A szerző.*) 1985-ben, úgy gondolom, csak tanácsadó leszek; figyeljen ide, 76 éves vagyok, 85-ben 81 leszek, és amikor egy ember meghaladja a nyolcvanat, az agya nem működik többé úgy, mint korábban. Ezenkívül az öregekben hajlam van arra, hogy konzervatívabbak legyenek, úgyhogy jobb, ha szerepünket a tanácsadóéra korlátozzuk."

„Úgy tűnik, ez szép kis oldalvágás Mao Ce-tung felé – válaszolt Oriana Fallaci –, azt akarom mondani, hogy Mao másként gondolta."

„Néhány kortársam is – felelte Teng mosolyogva –, mivel nem akarja lemondásomat." „Azt mondtam, rendben van, nézzük meg, mi lesz akkor, amikor 81 éves leszek. De hozzáfűztem, továbbra is induljunk ki abból, hogy jó lenne lemondanom még e kor elérése előtt: már csak azért is, hogy példát adjak. Elég volt ezekből az öregekből, akik haláluk napjáig kormányoznak, elég volt az életfogytiglani vezetőkből! Semmiféle könyvben sincs megírva, hogy az öregeknek kell uralkodniuk, hogy a vezetőknek életfogytiglani vezetőknek kell lenniük." Aztán eltelt öt év, sőt hét is, és a reformpolitika hívei továbbra is úgy érezték, szükségük van Tengre, a párt legtekintélyesebb és legtapasztaltabb vezetőjére. Hat évvel később a Mike Wallace-nak, a CBS munkatársának adott tévéinterjúban ismét terítékre került a kérdés, és az ország első embere, utalva arra, hogy a Fallacinak megjelölt határidő már egy évvel elmúlt, így nyilatkozott:

„Személy szerint szeretnék hamar visszavonulni. Mindazonáltal nagyon nehéz a párttagságot és népünket rávenni ennek elfogadására. Úgy gondolom, ha akkor vonulok vissza, amikor még itt vagyok, az jó a fennálló politika folytatása szempontjá-

ból Mındıg ıs ez volt a meggyőződésem Mındazonáltal keményebben kell dolgoznom, hogy meggyőzzem a kornyezetemet Végső soron, mıvel a kommunısta párt tagja vagyok, engedelmeskednem kell a párt dontésének Mıvel a Kínai Népkoztársaság polgára vagyok, engedelmeskednem kell a nép akaratának De még remélem, hogy meggyőzhetem népunket hagyjanak vısszavonulnı ⁻ártunk 1987 évı, kovetkező kongresszusán Mındazonáltal eddıg csak eltérő nézeteket hallottam koros-korul "

Ám az 1986-os beszélgetés már nem ugyanabban a helyzetben hangzott el, mınt az 1980 évı Időkozben alaposan átalakult a párt vezetése Nemcsak Hua Kuo-feng ment, nemcsak a reformvonal számos híve kerult a legfelsőbb ırányításba a változások mélyebbek ennél

Talán érdemes vısszautalnı amıkor 1973–1974-ben tért vıssza a hatalomba, Teng Hszıao-pıng azonnal a vezetés átalak´tásával, a „kulturális forradalomban" eltávolított számos ká- r, pártmunkás vısszahelyezésével kezdte Ezek tapasztalt, c nem fıatal vezetők voltak A hetvenes évek végén, a nyolcva.ıas évek elején, újabb vısszatérése után ezért vetı fel fokozódó erővel a fıatalítás szukségét Fıatalítást akar, de persze nem a „kulturális forradalom" módján, amıkor a káderek, mınt mondotta, „rakéta- vagy helıkoptersebességgel emelkedtek a magasba" Vıtathatatlan vıszont, hogy egy ıfjabb nemzedéket kell bevonnı az ırányításba, s hogy ehhez lehetőséget kell nyújtanı az idősebbeknek ıs, hogy tısztességgel távozzanak a polıtıkaı élet első vonalából

(A KIVÁLTSAGOK ELLEN) Teng Hszıao-pıng a vezetés e belső mozgását a tomegekkel való kapcsolat ápolásában ıs alapvetőnek tekıntı A vezetőknek élen kell járnıuk a párt jó hagyományaınak ápolásában – ez 1979 novemberében egyık beszédének címe ıs Meg kell szuntetnı a káderek túlzott kıváltságaıt, „az utobbı ıdőben legınkább ezek váltották kı a néptomegek elégedetlenségét" – mondja ekkor Szabályozzák a vezető káderek javadalmazását – például csak egy lakásuk lehet („Jelenleg egy maroknyı vezetőnek két-három lakása ıs van ám!" – olvasható a Teng válogatott műveıben kozreadott felszólalásban), díjat kell fızetnı a magáncélra való gépkocsıhasználatnál stb „Vezető kádereınknek ma nem a fızetése magas, hanem a kulonböző javadalmazásaık kore túl széles Igy azután elsza-

kadnak a tömegektől, a többi kádertől, sőt romlásba viszik saját gyermekeiket, családjukat is . . .". Mivel e beszéd hallgatói éppen a vezető káderek, így Teng nem tagadja: amikor az intézkedések egyeseket konkrétan érintenek majd, „lesznek sértődések". De hozzáfűzi: nemcsak maguknak a vezetőknek kell öntudatosan tiszteletben tartaniuk a rendelkezéseket, hanem rokonságukat, beosztottaikat is meg kell győzniük ennek szükségességéről. „Gondoljunk csak a múltra, ma azért mégiscsak sokkal jobban élünk!"

A vezetők kiváltságai közül azonban a legveszedelmesebbnek Teng Hsziao-ping éppen az „életfogytiglan tartó hivatalviselést" tekinti. Az idős kádereknek az a küldetése, figyelmeztet már ekkor, hogy kiválasszák utódaikat. Tekintettel az adott politikai helyzetre, először a „második vonal" megfiatalítását javasolja, az „első vonal" dolgait még egy darabig az idősek intézik. Az ország problémája az, hogy szűkében van szakmai képzettséggel rendelkező, életerős középkorú kádereknek – nélkülük viszont a „négy modernizálás" nem fog menni. Ezért száll síkra Teng a szakmai-tudományos hierarchia, a tudományos fokozatok stb. helyreállítása mellett. A káderek előléptetése, mondja 1980 augusztusában, nem korlátozódhat a párt- és közigazgatási szférákra; a különböző szakterületeknek is megvannak a maguk lépcsőfokai, különböző tisztségei és címei. „A jövőben számos tisztséget és címet csak azok kaphatnak meg, akik vizsgákon bizonyítják be alkalmasságukat."

Az új vezetőktől Teng megköveteli a párt politikai és eszmei irányvonalának támogatását, az önzetlenséget, a törvények szigorú megtartását, a pártosság megőrzését, a frakciózástól való tartózkodást (a „kulturális forradalom" anarchiája még nincs olyan messze), a forradalmi ügybuzgalmat, a politikai felelősségérzetet. Nem tartozhat a „négy modernizálás" vezérkarához az, akiből hiányzik a szakmai tudás, a buzgalom és az energia. Elsősorban a harminc-negyven évesek közül sürget előléptetéseket. „Az itt jelen levő elvtársak annak idején meglehetősen fiatalon kaptak fontos tisztséget, lettek ezred- és hadosztályparancsnokok, sőt voltak, akik hadtestparancsnoki beosztásba kerültek alig húsz-egynéhány éves fejjel. Vajon a mai fiatalok butábbak lennének az akkoriaknál? Dehogy! Arról van szó, hogy rájuk telepszünk, egyfajta protokolláris sorrendiséghez való ragaszkodásunkkal erősen gátoljuk a felemelkedésüket."

Ismét egy tipikus formula: „Túl sok a templom, s bennük a Buddha-szobrok száma is túl nagy, az idős káderek rátelepednek a dolgokra, a fiatalok nem tudnak érvényesülni." Aztán a gondolatsor befejezése: „Az, amit ma itt elmondtam, a vezető káderek fülének nem valami vidám dolog... Hát nem arról van itt szó, hogy az öreg legényekre csőstül jön a baj? Azt hiszem, nem szabad így látnunk a dolgokat... Ügyünk sok-sok nemzedék ügye... Húsz év múlva a jelenlevők közül életben lesz-e még valaki? Persze mindenkinek hosszú életet kívánok, de hát a természet törvényeit nem lehet feltartóztatni. Amennyiben most nem gondolkodunk egy kicsit hosszabb távlatban, nem pártunk és államunk alapvető érdekeiből kiindulva fontoljuk meg a kérdést, akkor hibás következtetésre jutunk, akkor sok kérdésben nem jutunk elhatározásra, s nem tudjuk őket megoldani sem."

(TANÁCSADÓK) Teng Hsziao-pingnek két receptje van az őrségváltás gyorsítására. Az egyik a vezető káderek nyugdíjazási rendszerének kidolgozása és következetes érvényesítése. Ez értelemszerűen magában foglalja bizonyos anyagi előnyök megőrzését, hogy ne ragaszkodjanak pusztán ezek miatt a hivatalukhoz. A másik a „tanácsadói" rendszer létrehozása – vagyis egy olyan testületé, amelyben a legfőbb vezetőknek továbbra is kiemelt presztízsük és címük van, tapasztalataik használhatók, anélkül, hogy ők töltenék be a párt- és államvezetés operatív posztjait. Talán nem meglepő: mindkettő meglehetős ellenállásba ütközik, ezért a Központi Tanácsadói Testület végül csak 1982-ben, a KKP XII. kongresszusán születik meg: elnöke maga Teng Hsziao-ping lesz. (Igaz, Teng is megtartja emellett a KKP alelnökének, a politikai bizottság állandó bizottsága tagjának, a KKP Katonai Bizottsága elnökének tisztségét, majd amikor 1983-ban létrejön az Állami Katonai Bizottság, annak is az elnöke lesz – ha a párt és az állam jó kezekben van fiatalabb vezetők révén is, a fegyveres erő fölötti közvetlen ellenőrzést magának tartja fenn.)

Egyébként a Központi Tanácsadói Testület megszületése sem hoz automatikus megoldást: például Je Csien-jing, aki oly nagy érdemeket szerzett a „négyek bandájának" szétzúzásában, s 1982-ben az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságának elnökeként az államfő protokolláris szerepét tölti be, nem kívánja feladni posztjait – csak egy évvel később, 1983 tava-

szán, 84 éves korában szánja rá magát erre a lépésre. Talán azért is, mert nem ért egyet a reformpolitika minden vonatkozásával, például a hadsereg szerepének, létszámának tervezett csökkentésével. És nem ő az egyedüli ... A XII. kongresszuson a politikai helyzet megköveteli még több rehabilitált veterán beválasztását a politikai bizottságba és a többi vezető testületbe, de bekerül néhány fiatal vezető is, s az azt követő időszakban ez utóbbi folyamat felgyorsul. Nem kétséges, hogy az 1987 őszére összehívott XIII. kongresszus már a nemzedékváltásé: az irányítás a „hosszú menetelés" utáni generáció kezébe megy át. Azok veszik át a kormányrudat, akik alapvetően a szocialista építés pozitív – és negatív – tapasztalataiból vonják le a maguk tanulságait.

(AZ INTÉZMÉNYRENDSZER) A dolog azonban természetesen nem csak a személyeken múlik. Teng Hsziao-ping egyik vezérgondolata az, hogy még ennél is fontosabb a rendszer, amelyben a vezetők kifejtik tevékenységüket: 1980 augusztusában veti fel a párt- és államvezetés, a politikai rendszer reformjának kérdését. Ekkor fejti ki, hogy a régi Kína „a feudális abszolutizmus hagyományaiból többet, a demokratikus jogrendszer hagyományaiból jóval kevesebbet hagyott ránk". „Jóllehet a múltban elkövetett különböző hibáink egyes vezetőink gondolkodásbeli és magatartásbeli problémáival függtek össze, a szervezeti renddel, a munkarenddel való kapcsolatuk még fontosabb. Ha ez a mechanizmus jól működik, akkor még a rossz szándékúakat is meg tudja akadályozni abban, hogy kényük-kedvük szerint randalírozzanak, ha viszont a mechanizmus rossz, még a jó szándékúak sem lesznek képesek arra, hogy csak jót cselekedjenek, sőt saját ellentétükbe is átcsaphatnak." A példa erre maga Mao Ce-tung, s a következtetés így hangzik: „Ha még most sem erősítjük meg szocializmusunk intézményrendszerét, akkor az emberek megkérdezhetik: hogyan lehetséges, hogy a szocialista rendszer képtelen megoldani olyan problémákat, amelyeket a tőkés rendszer meg tud oldani?" „Ha nem reformáljuk meg határozottan jelenlegi mechanizmusunkat, akkor azok a komoly problémák, amelyekkel a múltban találkoztunk, a jövőben is jelentkezhetnek."

Mi az, amit fel kell számolni Teng szerint? Íme: a bürokrácia, a hatalom túlzott összpontosulása egyesek kezében, a pater-

nalizmus, az életfogytiglan birtokolt vezető posztok, a különféle privilégiumok. Bürokrácia: „Különböző szintű vezető testületeinkben rendkívül sok olyan dolog irányításával foglalkoztunk, amelyeket nem szükséges irányítani, nem lehet jól vagy egyáltalán nem is lehet irányítani." Ezek intézését a demokratikus centralizmus alapján az alsóbb szervekre, vállalatokra, intézményekre, társadalmi szervekre kell bízni. Ugyanakkor nincsenek pontosan meghatározva a jogkörök és a felelősségek, nincs meghatározott, felülről lefelé haladó szigorú adminisztratív rend. Nincs érdekeltség: „Akár jól dolgoznak, akár rosszul, mindenkinek biztosítva van az összetörhetetlen rizsescsészéje."

A hatalom túlzott koncentrálása: „A párt monolitikus vezető szerepe . . . többnyire egyes személyek vezető szerepévé válik." Ez egyrészt túlterheléshez és így bürokratizmushoz vezet ismét, másrészt sérti a demokráciát, a kollektív vezetést, a demokratikus centralizmust, a munkamegosztás és az egyéni felelősség rendszerét. Nemcsak a központi és a helyi szervek közötti munkamegosztást kell rendezni, hanem azzal is foglalkozni kell, hogyan kellene elhatárolni a párt és a kormány, a gazdasági szervek, a társadalmi szervek illetékességi körét. „A szocializmus építése olyan összetett és bonyolult feladat, amelynek kibontakozása egyre nehezebben képzelhető el a hatalom túlzott koncentrációja mellett."

Paternalizmus: a forradalom csapatában meghonosodott paternalista stílus „nemcsak ahhoz vezetett, hogy túlságosan nagy hatalom összpontosult egyesek kezében, hanem azzal is járt, hogy e személyek a szervezet fölé emelhették magukat, s a szervezet eszközzé válhatott a kezükben". „. . .A fontos kérdések pártbeli vitái során gyakran nem jártunk el elég demokratikusan, nem érleltük ki eléggé a döntést, amelyet egyetlen vagy kisszámú ember elkapkodva hozott meg. Nagyon ritkán fordult elő, hogy ilyen esetekben olyan szavazást alkalmaztunk volna, amelyben a kisebbségnek a többség döntéséhez kellett volna tartania magát." 1958–1959 után fokozatosan az antidemokratikus tendenciák uralkodtak el a párt és az állam életében, személyi kultusz alakult ki, egyetlen ember véleménye számított. „Azt is meg kell említeni, mennyire rossz visszhangot váltott ki, s milyen nagy pazarlással járt az a gyakorlat, hogy 1958 után szerte az országban villákat építettek Mao Cetung elvtársnak és más vezetőknek, és még a »négyek bandá-

jának« bukását követően is látványos építkezések folytak a Csungnanhajban" (a vezetők lakónegyedében). Teng normája: „A magasabb beosztásúak nem utasítgathatják kényükkedvük szerint az alacsonyabb beosztásúakat, különösen nem kényszeríthetik őket olyan cselekedetekre, amelyek ellentétben állnak a párt szervezeti szabályzatával; az alacsonyabb beosztásúaknak sem kell szolgain lesniük a magasabb beosztásúak minden óhaját, elvtelenül alkalmazkodniuk hozzájuk, »teljes hűségükről« biztosítani őket." Vagyis: „Nem szabad ezt a viszonyt olyanná tenni, mint amilyen a régi társadalomban az uralkodó és az alattvalók, az atya és a fiú között, illetve az egyes klikkeken belül állt fenn."

(TÖRVÉNYESSÉG, JOGREND) Ezért sürgeti Teng Hsziao-ping a párt belső törvényének helyreállítását, szélesebb értelemben pedig a törvényesség, a jogrendszer, a jogszolgáltatási mechanizmus becsületének visszaállítását, illetve továbbfejlesztését az országban. Ezt szolgálja a XII. kongresszuson elfogadott új szervezeti szabályzat, majd a kínai büntető törvénykönyv, családjogi törvény és egy sor más alapvető jogi szabályozás, amely már a nyolcvanas évek vívmánya. A jogegyenlőség elve: senki, aki megsértette a törvényt, nem helyezheti magát a törvényen kívül.

Ezt szolgálja Teng Hsziao-ping szemében a „kulturális forradalom" és az azt megelőző időszak módszereinek, tömegmozgalmainak felszámolása. „Nem helyezkedhetünk arra az álláspontra, hogy a rombolásnak kell élen járnia, s az építés majd a rombolás folyamatában valósul meg" (amint azt a „kulturális forradalom" prófétái hirdették). „. . . Nincs szükség semmiféle feudalizmusellenes politikai mozgalomra vagy propagandakampányra, senki ellen sem kell olyasfajta politikai bírálatot szervezni, mint amilyenekre a múltban sor került, még kevésbé kell a harc élét a káderek és a tömegek ellen irányítani." A múlt bebizonyította, hogy mindig kudarcba fulladt, ha a problémákat nem türelmes érveléssel és nyugodt vitákkal próbálták orvosolni, ha a meglevő rendszer reformját és az új rendszer megteremtését nem a realitások alapján, kiegyensúlyozott lépésekkel akarták megoldani, hanem „tömegmozgalmakkal". Ennek a szemléletnek az alapján fogadják el az új kínai alkotmányt is 1982-ben, törölve belőle a „nagybetűs plakátokra" és a „nagy vitákra" stb. vonatkozó jogokat, mivel azok-

kal vagy a balosok, vagy (a hszitani falon) a polgári demokrácia hívei próbáltak élni.

A Teng 1980-as javaslataiban foglalt olyasfajta szervezeti intézkedések, mint az alkotmány módosítása, a Központi Tanácsadói Testület létrehozása, az államtanács megerősítése, a munkások és alkalmazottak kongresszusainak, küldöttközgyűléseinek bevezetése a vállalatoknál és intézményeknél, a pártbizottságok működési módjának pontosabb meghatározása, azóta megvalósultak. Mindazonáltal az intézmények politikai reformja továbbra is napirenden van, mert a gazdasági reform lendületét azóta is fékezi a korábbi intézményrendszer. Nem sikerült még kialakítani a kellő dialektikus viszonyt a pártvezetőség továbbra is szükséges irányadó szerepe és az intézmények, kormányszervek minden eddiginél fontosabb önállósága, a decentralizálás követelményei között. Alighanem ezzel függ össze, hogy a politikai reform alapdokumentumaként 1986-ban ismét publikálták Teng . . . 1980 augusztusában elmondott beszédét.

Vagyis ez a reform még tart – és tartani fog a jövőben is. A hatalom egész rendszerének strukturális megújítása, beleértve a párt vezető szerepének megreformálását, új értelmezését – ez még a gazdasági reformnál is bonyolultabb, nehezebb feladat, de egyben az utóbbi sikerének is nélkülözhetetlen feltétele. Fordítva is érvényes: a folytatást az eredmények teszik lehetővé, a reform a szocializmus önjavító folyamata.

(MI LESZ TENG UTÁN?) Teng Hsziao-ping éppen ezzel érvel, amikor vendégei arról kérdik, mi lesz Kínában „Teng után"? A *Liaovang* című hetilap 1986 novemberében összegezte ezeket a megjegyzéseket. Teng szerint a kínai fejlődés utóbbi évtizedének haladványa a jövő évezred közepéig kivetíthető – főleg, ha a „városi reformot" fő vonalaiban sikerül már 1990-ig megvalósítani, s az egy főre jutó nemzeti jövedelem a terveknek megfelelően 2000-re 800–1000 dollárra emelkedik, majd az ezt követő 30–50 év alatt újból megnégyszereződik, és eléri a 4000 dollárt. Mire megvalósul a „négy modernizálás", az akkorra másfél milliárd lakosú Kína e számítás szerint megközelíti a fejlett tőkés országok (jelenlegi) színvonalát.

Ami a krónikást illeti, természetesen azt kívánja, hogy a mai kínaiak unokái és dédunokái megérjék a derűlátó jóslat valóra válását. Egy harmonikusan fejlődő, önmagával és a külvilággal

elégedett Kína a béke fontos tényezője lenne nemcsak ebben, de a jövő században is. Mai világunkban persze sokkal rövidebb távra is nehéz megjósolni a gazdasági-politikai trendeket. Ami biztos, az a már megtett út, az 1978 óta eltelt években megvalósított helyreállítás, a „kulturális forradalom" kiáltó következményeinek felszámolása, a felgyorsult gazdasági növekedés (amely nem mentes az új feszültségektől sem), egy új helyzet kialakulása, amelyben nagyobb a belső differenciálódás, és sok területen a várakozásokat is meghaladta a fejlődés, de sok tekintetben a várakozások haladták meg azt, ami ténylegesen történt. És immár egy új helyzetben új csalódásokra, kiábrándulásokra is gyógyírt kell találni. Ez már a következő nemzedék feladata is lesz. De visszafelé aligha vezet út – sem a „kulturális forradalom" egyenlősdije, sem a kizsákmányoló tőkés rend felé, sem Kína hajdani megaláztatása, sem a hatvanas évek gyűlölködő elzárkózása felé.

Ebben a perspektívában kell értékelnünk a kínai vezetésben 1987. január 16-án bekövetkezett váratlan változást, Hu Jao-pang önkritikáját és lemondását a párt főtitkári tisztségéről, illetve azt, hogy tisztét Csao Ce-jang miniszterelnök vette át. Ez a váltás azt mutatta, hogy az 1980–1981-re kialakult vezetőcsoport egysége nem volt olyan tökéletes, mint addig tűnt, ám lebonyolításának módja jelezte, hogy a reformpolitika fő irányát és a külvilág felé történő nyitást mindenképpen tartani akarja a kínai párt, s a „kulturális forradalom" módszereit, tömegmozgalmait senki sem kívánja visszahozni.

Hu Jao-pang az előzetesen kiszivárgott hírek szerint az 1987 őszére tervezett XIII. pártkongresszuson adta volna át posztját valamelyik fiatalabb vezetőnek, hiszen már elmúlt 71 éves, és Teng Hsziao-ping hosszabb távra kívánja megteremteni az új kurzus személyi biztosítékait is. A váltás előrehozatala, mint már jeleztem, az 1986 végén és 1987 első napjaiban Kína-szerte lezajlott diáktüntetésekkel volt közvetlen összefüggésben, de a pártvezetőségen belül hosszabb belső vita előzte meg. Hu Jao-pang a Teng által is fontosnak tartott politikai reform útján a jelek szerint gyorsabban és tovább – s nem egészen arra – kívánt haladni, mint azt a vezetés többsége kívánatosnak tartotta. Úgy tűnik, a diáktüntetések és az azokat megelőző szellemi mozgalmak ellen nem akart erélyesebben fellépni, úgy értékelte, hogy azok elősegíthetik a pártvezetőség óvatosabb többségének meggyőzését, nem látott

bennük olyan veszélyt, mint például Csen Jün, a veterán forradalmár – vagy mint végső soron maga Teng Hsziao-ping.

A viták a vezetés belső köreiben folytak. Csak nyugati forrásokból került nyilvánosságra, hogy a „burzsoá liberalizmussal" szemben tanúsított elnéző magatartása miatt 1986 végén Teng Hsziao-ping több ízben is bírálta Hu Jao-pangot, s a vitában azt hangsúlyozta, hogy akárcsak 1979-ben a „demokráciamozgalom" idején, ha szükséges, a diáktüntetések esetében is erővel kell fellépni. A „négy alapelv" érvényesítése Teng szemében nem ellentétes a reformmal, hanem éppen ellenkezőleg, annak feltétele. Csao Ce-jang főtitkári megbízatása s a kínai vezetők ezt követő kiállása a reform, a nyitás mellett éppen ezt kívánta bizonyítani.

Természetesen a váratlan válság mindenképpen új elem a kínai helyzetben: jelzi, hogy az irányvonal megvalósítása során jelentkező problémák vitákat váltanak ki a vezetésben. A fiatalítás menetrendje – amely lehetővé tette volna Teng Hsziao-ping számára régi vágyának megvalósítását, az „első vonalból" való „visszavonulást" – így felborult. Nem kétséges, hogy az új helyzetben nagyobb közvetlen szerepet kellett vállalnia a váltás előkészítésében, mint az korábban szükségesnek látszott. Ugyanakkor a megoldás módja azt mutatja, hogy a célokat és az azok elérését szolgáló politika fő irányát illetően a vezetés megőrizte egységét. Csao Ce-jang a gazdasági reformpolitika fő irányítója volt 1980 óta, s a Teng utáni nemzedékből talán a legnagyobb tekintélyt élvezi az országban.

A politikai rendszer reformja és a „burzsoá liberalizmus" közötti határt mindenesetre pontosabban kell majd megvonni, s ez kényes feladatnak ígérkezik. A vezetés deklarált szándéka az, hogy e politikai feladatot a higgadt viták s a pozitív példák eszközével oldja meg, az ideológiai csatát ne terjessze ki sem az utcára, sem különböző társadalmi rétegekre, például az értelmiségre a maga egészében. (Azt, hogy ezt a célt mennyiben sikerül megvalósítani, még nem lehetett pontosan felmérni akkor, amikor ez az írás nyomdába került.)

Maga Teng Hsziao-ping 1987 februárjában így foglalta össze a lényeget: „Kína szocialista korszerűsítésre törekszik, s a korszerűsítés szocializmus nélkül egyet jelentene azzal, hogy az ország elszakadna saját fejlődési útjának leglényegesebb elemétől. Ez alapvető kérdés. Kína látványos fejlődést ért el az utóbbi években, és emelkedett a lakosság életszínvonala is.

Mi a legteljesebb mértékben bízunk saját fejlődésünkben, de úgy véljük, hogy munkánkban körültekintőbbnek kell lennünk. Időről időre összegeznünk kell tapasztalatainkat, és le kell vonnunk a szükséges tanulságokat." Márciusban pedig bejelentette, hogy az őszre kitűzött XIII. pártkongresszuson előterjesztik a politikai reformok tervezetét, amelyről a januári változások után egy ideig nem sok szó esett. Júniusban Teng kilátásba helyezte, hogy a kongresszuson lemond PB-tagságáról, és csak egy tisztségét tartja meg a többiek közül.

Vagyis a politika sohasem lezárt dolog, mindig folyamat, s 1978 óta ez a folyamat Kínában elképzelhetetlen Teng Hsziao-ping irányító szerepe nélkül, amely viszont nem okvetlenül az éppen betöltött poszt függvénye.

De mi lesz Teng után? Ezt a kérdést Mike Wallace is feltette már idézett tévéinterjúja során. Nem térnek vissza a régi rossz idők? Nem, biztosan nem, válaszolta Teng. A biztosíték, az első számú biztosíték az, hogy a nép élete fokozatosan javul, a politika helyesnek bizonyult. „Amíg a nép úgy gondolja, hogy a fennálló politika helyes, mindazokat, akik meg akarják változtatni, meg fogja dönteni."

Ami persze rövid távon korántsem érvényesül mindig automatikusan, bár történelmi léptékkel mérve igaz lehet – elvégre Teng Hsziao-ping harmadjára is „feltámadt", elképzelései végül érvényesültek. De a jövőre vonatkozólag sikere éppen az lesz, ha utódainak nem lesz szüksége sem három, sem kevesebb „visszatérésre", hiszen azt mindig megelőzi a „távozás", a kudarc; vagyis ha a politika, a mechanizmus s a kulcspozícióba állított emberek egyaránt beváltják a szecsuani államférfinak Kína holnapjára vonatkozó álmát.

Azazhogy mi nem jut eszembe: álomról beszélni pont Kína első számú reálpolitikusa kapcsán! A siker az lesz, ha majd a tények – a mindent eldöntő tények – igazolják a jövőben a jelen várakozásait.

A FONTOSABB FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

Balázs, Étienne: Gazdaság és társadalom a régi Kínában. Európa Könyvkiadó, 1976.

Braun, Otto: Menetelés Kínában 1932–1939. Kossuth Könyvkiadó 1975.

Domes, Jürgen: The Internal Politics of China 1949–1972. Praeger Publishers, New York 1973.

Fang, Percy and Lucy: Zhou Enlai – a profile. Foreign Languages Press, Peking 1986.

Fitzgerald, C. P.: The Birth of Communist China. Penguin Books 1964.

Garaudy, Roger: A kínai kérdés. Kossuth Könyvkiadó 1968.

Gardner, John: Chinese Politics and the Succession to Mao. The Macmillan Press Ltd., London 1982.

Gömöri Endre: A sas és a sárkány. Kossuth Könyvkiadó 1983.

Guillermaz, Jacques: Histoire du Parti Communiste Chinois (1921–1949). Payot, Párizs 1968.

Guillermaz, Jacques: Le Parti Communiste Chinois au pouvoir. Payot, Párizs 1972.

Hidasi Gábor: Gazdaság és politika a Kínai Népköztársaságban. Kossuth Könyvkiadó 1979.

Hu Csiao-mu: A Kínai Kommunista Párt harminc éve. Szikra 1952.

Jermasov, I.: Szun Jat-szen. Kossuth Könyvkiadó 1969.

Kapica, M. Sz.: Kína – három évtized, három politika. Kossuth Könyvkiadó 1982.

Karol, K. S.: La Chine de Mao. Robert Laffont, Párizs 1966.

Kuo Mo-zso: Ifjúkor. Európa Könyvkiadó 1961.

Magyar Lajos: A kínai mezőgazdaság hagyományos szerkezete. Kossuth Könyvkiadó 1981.

Roux, Alain: Le casse-tête chinois. Éditions Sociales 1980.

Salisbury, Harrison E.: The Long March. Harper and Row 1985.

Schram, Stuart: Mao Tse-tung. Penguin Books 1967.

Terril, Ross: L'avenir de la Chine. Flammarion 1979.

Vlagyimirov, P. P.: Kína különleges körzete 1942–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1976.; Kárpáti Kiadó, Uzsgorod 1976.

Whitson, William W.: The Chinese High Command. Praeger Publishers, New York 1973.

Witke, Roxana: Comrade Chiang Ching. Little, Brown and Company. Boston 1977.

China and the Three Worlds. King C. Chen, New York 1979.

Communist China. Penguin Books 1967.

Deng Xiaoping: Build Socialism with Chinese Characteristics. Foreign Languages Press, Peking 1975.

Deng Xiaoping Speeches and Writings Pergamon Press, London 1984
Deng Xiaoping Wenxuan Népi Kiadó, Peking 1983
Kína Kommunista Pártjának VIII kongresszusa Kossuth Konyvkiadó 1957
A Kommunista Internacionálé torténete Kossuth Konyvkiadó 1971
The Lin Piao Affair International Arts and Sciences Press, New York 1973
Mao Ce-tung Válogatott Múvei 1–4 kot Szikra 1952–1954
Mao Zedong Foreign Languages Press, Peking 1986
Resolution on CPC History (1949–1981) Foreign Languages Press, Peking 1981
Who's Who in Communist China Union Research Institute, Hongkong 1970
Who's Who in the People's Republic of China M E Sharpe Inc , New York 1981

Folyoiratok, cikkek

China News Analysis, 1969–1986 évfolyamok
China Quarterly, 1964–1986 évfolyamok Kulonosen H L Boorman, Nora Wang, Diana Lary életrajzi cikkei
Corriere della Sera, 1980 augusztus 29 Oriana Fallaci interjúja Teng Hsziao-pinggel
Liaovang, 1986 november Deng Xiaoping talks
Peking (Beijing) Review, 1958–1986 evfolyamok
Time, 1986 január 6 Man of the Year

A KÖNYVBEN SZEREPLŐ SZEMÉLYISÉGEKRŐL RÖVIDEN

Az itt következő listával segítséget szeretnék nyújtani az olvasónak a többször előforduló, illetve a jelentősebb személyiségek azonosításában és így a történet követésében. Általában nem szerepelnek benne azok a nevek, amelyek csak egyszer bukkannak fel, és rögtön azonosítást is nyernek a szövegben. Néhány név azért található meg itt, mert a szövegben többször utalok rá, például forrásként, bár a történet szempontjából nincs jelentősége. A könyvben szereplő valamennyi név valamennyi előfordulását oldalszám szerint rögzíti a névmutató.

Rövidítések:

ÁB – állandó bizottság
KB – központi bizottság
KKP – Kínai Kommunista Párt
KNK – Kínai Népköztársaság
PB – politikai bizottság

Ce Hszi (1835–1908) – anyacsászárnő, 1898-tól 1908-ig uralkodott. Palotaforradalommal ragadta magához a hatalmat unokaöccsétől, a reformista szándékú Kuang Hszü császártól.

Csang Co-lin (1873–1928) – mandzsúriai hadúr, hatalmát Pekingre is kiterjesztette a húszas években. A japánok merényletet szerveztek vonata ellen, ennek során vesztette életét.

Csang Csun-csiao (1915?) – a „kulturális forradalom" előtt a sanghaji pártbizottság egyik titkára, a „kulturális forradalom" egyik legfőbb ideológusa, a „sanghaji csoport" egyik vezéralakja. A „négyek bandája" tagjaként 1976 októberében letartóztatták, 1981 januárjában halálra ítélték. Büntetését 1983-ban életfogytiglani börtönre enyhítették.

Csang Hszüe-liang – Csang Co-lin fia, apja halála után 1928-tól 1931-ig Mandzsúria hadura. 1936 decemberében Hszianban letartóztatta Csang Kaj-sek generalisszimuszt, a Kuomintang-kormány vezetőjét, hogy követelje a kommunistákkal vívott polgárháború befejezését és a japánellenes összefogást. Célja megvalósult, azonban élete végéig Csang Kaj-sek személyes foglya maradt.

Csang Kaj-sek (1887–1975) – a Kuomintang tábornoka, később vezetője; generalisszimusz címmel ruházta fel magát. 1927-ig együttműködött a kommunistákkal a hadurak ellen, majd a vezetésével jobbra tolódott Kuomintang élén tízéves polgárháborúban próbálta megsemmisíteni a KKP erőit. 1937 és 1945 között egységfrontban küzdött velük az ország nagy részét elfoglaló ja-

pán agresszorok ellen, majd a kiújuló polgárháborúban vereséget szenvedett, és Tajvan szigetére menekült. Az általa vezetett tajvani rezsim élére halála után fia, Csang Csing-kuo került.

Csang Kuo-tao (1897–1979) – a KKP egyik vezetője a húszas évektől. 1935-ben, a „hosszú menetelés" idején külön központi bizottságot hozott létre, majd ismét csatlakozott a párt főerőihez, de 1938-tól végleg szakított velük, és belépett a Kuomintangba.

Csao Ce-jang (1919) – 1980 szeptembere óta a KNK miniszterelnöke, 1987 elejétől a KKP KB megbízott főtitkára. Tizenkilenc éves kora óta tagja a pártnak, a „kulturális forradalom" idején őt is meghurcolták. 1975 és 1980 között a Szecsuan tartományi pártbizottság első titkára volt, itt bevezetett sikeres gazdasági reformjai nyomán választották miniszterelnökké.

Csen Ji (1901–1975) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője, az 1955-ben kinevezett tíz marsall egyike, 1956-tól a KKP KB Politikai Bizottságának tagja, 1958-tól külügyminiszter. A „kulturális forradalom" idején őt is meghurcolták.

Csen Jün (1905) – a kínai forradalom egyik veterán vezetője, a „hosszú menetelés" résztvevője, tervgazdasági szakértő, 1956–1969-ben a KKP KB PB Állandó Bizottságának tagja. A „kulturális forradalomban" megfosztották PB-tagságától. 1978 decemberétől ismét a PB ÁB tagja.

Csen Po-ta (1904) – Mao Ce-tung titkára, a kínai párt egyik balos ideológusa, 1966-tól a KKP KB Kulturális Forradalmi Csoportjának vezetője. 1970-ben kegyvesztett lett, eltűnt a nyilvánosság elől. 1981-ben a „négyek bandája" ellen indított per egyik vádlottjaként 18 évi börtönre ítélték.

Csen Tu-hsziu (1879–1942) a *Hszin Csingnien* című folyóirat szerkesztője, a KKP egyik alapító tagja, 1927-ig főtitkára – ekkor „jobboldali opportunizmus" miatt leváltották.

Csiang Csing (1914) – Mao Ce-tung özvegye, a „kulturális forradalom" egyik vezéralakja. Sanghajban volt színésznő, Jenanban ismerkedett meg 1939-ben Mao Ce-tunggal, aki rövidesen feleségül vette. 1964-től a „pekingi opera" reformját irányította, 1966-tól a KKP KB Kulturális Forradalmi Csoportjának egyik hangadója, 1969-től a KKP KB Politikai Bizottságának tagja. 1976. október 6-án a „négyek bandájának" tagjaként letartóztatták, 1981 januárjában halálra ítélték, majd az ítéletet életfogytiglani börtönre változtatták.

Csin Si Huang-ti – kínai császár, i. e. 246-ban került Csin állam trónjára. I. e. 221-ben egyesítette egész Kínát, megkezdte a Nagy Fal építését, egységesítette a pénz- és mértékrendszert, keményen fellépett uralmának konfuciánus ellenfeleivel szemben. I. e. 210-ben bekövetkezett halála után négy évvel a Csin-dinasztia megszűnt.

Csou En-laj (1898–1976) – a kínai forradalom egyik legfőbb vezetője, 1927-től a KKP KB Politikai Bizottságának tagja, 1949-től 1976 januárjában bekövetkezett haláláig az államtanács elnöke (miniszterelnök). A kínai vezetés pragmatikus, az ország modernizálását legfőbb feladatnak tekintő szárnyának vezéralakja volt.

Csou Zsung-hszin – a „kulturális forradalom" előtt oktatási miniszterhelyettes, 1966-ban a „kulturális forradalom" egyik célpontja. 1975 januárjától oktatási miniszter, ugyanazon év őszén a balosok rohamának első áldozata. Hivatalából elűzték, 1976 májusában meghalt – egyes hírek szerint öngyilkos lett.

Csu Te (1886–1976) – 1927-től a kínai forradalom egyik fő katonai vezetője,

az 1955-ben kinevezett tíz marsall egyike. 1945-től a KKP KB Politikai Bizottságának és a titkárságnak a tagja, 1956-tól a PB ÁB tagja.

Csü Csiu-paj – Csen Tu-hsziu 1927. évi leváltása után rövid ideig a KKP vezetője. Nevéhez fűződik a városokban kirobbantott felkelések nyomán „kalandor puccsizmusnak" nevezett gyakorlat.

Feng Hszüe-feng (1906) – költő és esszéíró. A felszabadulás után egy ideig a *Venji Pao*nak, a párt irodalmi lapjának főszerkesztője. 1954-ben, 1957-ben hevesen bírálták.

Feng Jü-hsziang – a „keresztény tábornok": egyike a kínai haduraknak, a húszas években egy ideig együttműködést keresett a Szovjetunióval és a Kuomintanggal. 1927-ben szakított a kommunistákkal.

Fu Co-ji (1893–1974) – a Kuomintang egyik hadvezére. 1948-ban Peking katonai parancsnokaként harc nélkül adta át a várost az ostromló kommunista erőknek. A felszabadulás után különböző tisztségeket töltött be a KNK-ban, többek között vízgazdálkodási miniszter volt.

Fu Csung (1897?) – a KKP francia szekciójának egyik alapító tagja 1922-ben, majd a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkari tisztje.

Haj Zsuj (1517–1587) – közhivatalnok a Ming-dinasztia idején, aki emlékiratot intézett a császárhoz, és bírálta a kormányzásban elkövetett hibáiért. Vu Han 1961-ben Haj Zsujról írt darabja 1965-től a „kulturális forradalomba" torkolló támadások célpontjává vált.

Ho Lung (1896–1969) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője, az 1955-ben kinevezett tíz marsall egyike, 1956-tól a KKP KB Politikai Bizottságának tagja. A „kulturális forradalomban" támadták, meghurcolták, 1979-ben rehabilitálták.

Hu Feng (Csang Kuang-zsen; 1903–1985) – költő és irodalomesztéta. 1933-tól részt vett a forradalmi mozgalomban, 1955-ben esztétikai nézetei és a kiadói rendszer megreformálásával kapcsolatos elképzelései miatt ellenforradalmi tevékenységgel vádolták meg és letartóztatták. A „Hu Feng ellenforradalmi összeesküvése" elleni harc címén országos kampány indult az értelmiség soraiban.

Hu Jao-pang (1915) – a Mao halála utáni korszak egyik vezető politikusa, 1981 júniusa és 1987 januárja között a párt hivatalos hierarchiájának első embere mint a KKP KB elnöke, illetve főtitkára. Részt vett a „hosszú menetelésben", a felszabadulás után a KKP ifjúsági szövetségének főtitkára volt. A „kulturális forradalom" idején meghurcolták, 1973-ban rehabilitálták. 1977-től Teng Hsziao-ping régi szövetségeseként gyorsan nőtt a szerepe. 1987 januárjában a „burzsoá liberalizmus" elleni harc elmulasztása miatt Teng Hsziao-ping is bírálta. Hu önbírálatot gyakorolt, és lemondott a főtitkári tisztségről.

Hua Kuo-feng (1920) – a KKP elnöke 1976 októbere és 1981 júniusa között. Tizenhét éves korában csatlakozott a japánellenes kommunista partizáncsoportokhoz, a felszabadulás után a hunani pártapparátusban dolgozott. Pekingben 1971-től játszott nagyobb szerepet. 1975-ben miniszterelnök-helyettes és közbiztonsági miniszter, 1976-ban miniszterelnök és – Mao halála után – a KKP elnöke lett. Ő rendelte el a „négyek bandájának" letartóztatását. A „két bármit" címen ismert tétele és más hibái miatt 1981 júniusában – miután a miniszterelnökséget már 1980-ban átadta – a pártelnökségről is lemondani kényszerült.

Jang Hu-cseng – Kuomintang-tiszt, aki 1936-ban Csang Hszüe-lianggal

együtt a „hsziani incidens" során letartóztatta Csang Kaj-seket. 1949-ben Csang Kaj-sek kivégeztette.

Jang Kaj-huj – Mao Ce-tung első felesége. 1930-ban Hunan kormányzója kivégeztette.

Jao Ven-jüan (1931) – irodalomkritikus, politikus, nem hivatalos források szerint Mao Ce-tung veje. 1965-ben egy Mao Ce-tung ösztönzésére írott cikkével, amely Vu Han Haj Zsuj elbocsátása hivatalából című drámáját bírálta, ő indította el a „kulturális forradalmat". 1966-tól a KKP KB Kulturális Forradalmi Csoportjának, 1969-től a KKP KB Politikai Bizottságának tagja. 1976. október 6-án a „négyek bandája" tagjaként letartóztatták, 1981 januárjában 20 évi börtönre ítélték.

Je Csien-jing (1899–1986) – a kínai forradalom egyik vezetője, az 1955-ben kinevezett tíz marsall egyike. 1966-tól a KKP KB Politikai Bizottságának tagja, 1973-tól 1982-ig a PB ÁB tagja, 1975. január és 1978. február között honvédelmi miniszter. 1976-ban kulcsszerepe volt a „négyek bandájának" letartóztatásában.

Je Csün – Lin Piao felesége. A KKP IX. kongresszusán a KB PB tagjává választották. A későbbi hivatalos pekingi közlés szerint 1971 szeptemberében, a honvédelmi miniszter által szőtt összeesküvés kudarcakor, férjével együtt meghalt, amikor menekülés közben Trident gépük Mongóliában lezuhant.

Jüan Si-kaj (1859–1916) – a mandzsu Csing-dinasztia tábornoka. 1898-ban közreműködött Ce Hszi anyacsászárnő palotaforradalmában, majd 1911-ben a dinasztia megdöntésében. Ezt követően köztársasági elnökként új dinasztiát próbált alakítani, sikertelenül.

Jüe Seng – a moszkvai Szun Jat-szen Egyetem hallgatója, a „28 bolsevik" néven ismert csoport tagja, amely a harmincas évek elején vezető szerepet játszott a KKP-ban. Később szakított a KKP-val, és megírta emlékiratait.

Kang Seng (1903–1975) – a KKP egyik vezetője, 1945-től a KKP KB PB tagja, a „kulturális forradalom" egyik szervezője. 1980-ban a KKP KB visszamenőleges hatállyal kizárta a pártból.

Kao Kang – a KKP egyik vezetője, 1935-ben ő építette ki Senhszi tartomány északi részén azt a támaszpontot, amely a „hosszú menetelés" végpontja lett. A felszabadulás után a különleges kormányzati státussal felruházott Mandzsúria élén állt. 1954-ben kampány indult ellene a pártegység megbontása címén, ezért öngyilkos lett.

Konfuciusz (Kung Fu-ce; i. e. 551–479) – az ókori Kína legismertebb filozófusa, tanításainak középpontjában a hierarchikus rend tisztelete áll.

Li Jüan-hung – katonatiszt, akit katonái az 1911-es felkelés során arra kényszerítettek, hogy mondja ki a Csing-dinasztia trónfosztását.

Li Li-szan (1899–1967) – a KKP egyik vezetője. 1928-tól meghatározó szerepet játszott a politikai bizottságban, balos kalandor irányvonalat valósított meg a párt élén. 1930 szeptemberében leváltották. Moszkvába ment, ahol 1936-ban mint trockistát letartóztatták, majd szabadon engedték. 1945-ben visszatért Kínába, munkaügyi kérdésekkel foglalkozott a párt- és állami apparátusban. Az 1956. évi VIII. kongresszuson önkritikát gyakorolt az 1930-ban és a felszabadulás után elkövetett hibáiért. A „kulturális forradalom" egyik célpontja volt; 1980-ban rehabilitálták..

Li Ta-csao – a Pekingi Egyetem tanára, 1921-ben a KKP egyik alapító tagja. 1927-ben a hadurak kivégeztették.

Li Tö (Hua Fu – alias Otto Braun; 1900) – német internacionalista, 1932 és 1939 között a Kommunista Internacionálé katonai tanácsadója a KKP mellett, s ebben a minőségben a „hosszú menetelés" egyetlen külföldi résztvevője.

Liao Mo-sa (1907) – újságíró, a hatvanas években egyik szerzője a Mao Ce-tungot burkoltan bíráló újságcikkeknek. 1965-től a „kulturális forradalom" egyik célpontja. 1980-ban drámai tanúvallomást tett Csiang Csing ellen a „négyek bandájának" perében.

Lin Li-kuo – Lin Piao fia, a légierő tisztjeként a Mao elleni összeesküvés gyakorlati irányítója volt 1971-ben.

Lin Piao (1907–1971) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője, az 1955-ben kinevezett tíz marsall egyike. 1959-től honvédelmi miniszter, a „kulturális forradalom" egyik előkészítője és vezéralakja. A hivatalos vádak szerint 1970-től összeesküvést szervezett Mao Ce-tung ellen, és annak összeomlásakor, 1971. szeptember 11-én halt meg, amikor kíséretével menekült, s Trident gépe Mongólia területe fölött lezuhant.

Liu Po Cseng (1892–1986) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője. 1955-ben marsallá nevezték ki, 1956-ban a KKP KB Politikai Bizottságának tagjává választották. 1982-ben visszavonult.

Liu Sao-csi (1898–1969) – a KKP egyik legfőbb vezetője, 1932-től a KKP KB PB tagja, 1959-től 1968-ig a KNK elnöke. A „kulturális forradalom" idején a „pártban hatalmon levő első számú kapitalista úton járó személyként" bélyegezték meg. 1969 novemberében a kajfengi börtönben halt meg. 1980 februárjában a KKP KB határozatával rehabilitálták.

Lo Fu (Csang Ven-tien; 1900–1972) – a KKP egyik vezetője a harmincas évektől, a „28 bolsevik" néven ismert csoport egyik tagja. 1956-ban a KKP KB Politikai Bizottságának póttagjává választották, 1959-ben eltávolították onnan. A „kulturális forradalom" egyik célpontja volt; 1979-ben rehabilitálták.

Lo Zsuj-csing (1904–1978) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője, 1959-től a Népi Felszabadító Hadsereg vezérkari főnöke. A „kulturális forradalom" első áldozatai közé tartozott. 1973 után ismét szerepelt a közéletben.

Lu Ting-ji (1904) – a KKP egyik vezetője, a KKP KB propagandaosztályának vezetője 1949-től 1966-ig. A „kulturális forradalom" egyik első célpontja volt; 1978-ban rehabilitálták.

Mao Ce-tung (1893–1976) – a KKP elnöke 1945-től haláláig. 1921-ben részt vett a párt alapító kongresszusán, a „hosszú menetelés" idején, 1935-ben Cunji városában tartott értekezlettől a párt tényleges vezetője. Az 1945. évi VII. kongresszus választotta a KKP elnökévé. 1949-ben ő kiáltotta ki a Kínai Népköztársaságot. 1966-ban az ő kezdeményezésére indult meg a „kulturális forradalom".

Menciusz (Meng Ce; i. e. 372–289) – kínai filozófus, a konfucianista iskola kiemelkedő bölcselője. Az emberi természet foglalkoztatta.

Nie Zsung-csen (1899) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője, az 1955-ben kinevezett tíz marsall egyike. 1967 óta a KKP KB PB tagja.

Peng Csen (1902) – a KKP egyik vezetője, 1951-től Peking polgármestere, később a pekingi pártbizottság első titkára. 1956-tól a KKP KB Politikai Bizottságának tagja; a „kulturális forradalom" egyik első áldozata. 1979-től ismét a KKP KB PB tagja.

Peng Tö-huaj (1899–1974) – a kínai forradalom egyik katonai vezetője. A koreai háborúban a kínai népi önkéntesek parancsnoka. 1954-től 1959-ig honvé-

delmi miniszter. Miután a „nagy ugrás" kapcsán bírálta Mao Ce-tungot, leváltották, és belső határozatban bélyegezték meg „pártellenes csoportját". A „kulturális forradalom" egyik célpontja volt; 1978-ban rehabilitálták.

Po Ku (Csin Pang-hszien) – a párt egyik vezetője a harmincas években, a „28 bolsevikként" ismert csoport tagja. 1932-től ideiglenes főtitkár; tisztségét az 1935-ös cunji értekezlet nyomán adta fel.

Szun Jat-szen (1866–1925) – kínai polgári forradalmár, az 1911-es polgári forradalom után rövid időre Kína első köztársasági elnöke. Élete végén a Szovjetunióval való szövetség mellett szállt síkra.

Tan Csen-lin (1903–1983) – a KKP egyik vezetője, 1945-től a KKP KB PB tagja. A „kulturális forradalom" idején felmentették tisztségéből; 1973-tól ismét KB-tag volt.

Teng Jing-csao (1903) – Csou En-laj felesége, aki részt vett a KKP harcaiban. 1978 decemberétől a KKP KB PB tagja.

Teng Pu-fang – Teng Hsziao-ping fia. A „kulturális forradalom" idején a „vörösgárdisták" kidobták a Pekingi Egyetem harmadik emeletéről, ezért megbénult. Ma a Mozgássérültek Alapjának főtitkára, irányítója.

Teng To (1911–1967) – a pekingi pártbizottság egyik titkáraként a hatvanas évek elején publikált írásai miatt a „kulturális forradalom" célpontjai közé tartozott. Egyes hírek szerint öngyilkos lett. 1979-ben rehabilitálták.

Teng Zsung (Mao Mao) – Teng Hsziao-ping lánya, 1980-ban a *Zsenmin Zsipao* tette közzé visszaemlékezéseit apjának csianghszibeli száműzetéséről.

Ting Ling (Csiang Ping-csi; 1907–1986) – írónő, 1948-ban Felkelt a nap a Szangkan-folyó felett című regényéért Sztálin-díjat kapott. 1942-ben a jenani munkastílus-javító kampány, majd 1958-ban a „jobboldalellenes" kampány során bírálták, az utóbbi után vidékre küldték. 1979-ben ismét megjelent a közéletben, és hivatalos funkciót kapott.

Tung Pi-vu (1886–1975) – a KKP egyik vezetője, a párt egyik alapító tagja, 1956-tól élete végéig a KKP KB PB tagja.

Vang Hung-ven (1937) – a „négyek bandájának" legfiatalabb tagja. A „kulturális forradalom" kezdetén egy sanghaji textilgyár rendésze, a KKP X. kongresszusán (1973) a párt alelnökévé választják. 1976. október 6-án letartóztatják, 1981 januárjában életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik.

Vang Kuang-mej – Liu Sao-csi felesége, a hatvanas években a központi bizottság által kiküldött több „munkacsoport" vezetője. A „kulturális forradalom" idején férjével együtt meghurcolták, 1979-ben rehabilitálták.

Vang Meng (1934) – író. 1958-ban megbírálták a „jobboldalellenes" kampány során, húsz évvel később publikálhatott csak ismét. 1982-től a KKP KB póttagja, 1986 júniusától kulturális miniszter.

Vang Ming (Csen Sao-jü; 1904–1974) – a KKP egyik legfőbb vezetője a harmincas években, 1931–1932-ben a párt ügyvezető főtitkára. Több ízben szembekerült Mao Ce-tunggal, baloldali elhajlásokkal vádolták. A hatvanas évektől Moszkvában élt.

Vang Tung-hszing – a negyvenes években Mao Ce-tung testőre. 1969-ben a KKP KB póttagjává, 1973-ban tagjává választották. 1976-ban közreműködött a „négyek bandájának" letartóztatásában, a KKP KB PB Állandó Bizottságának tagja lett. 1980 februárjában minden tisztségéből felmentették.

Vu Han (1909–1969) – történész, publicista, közéleti személyiség, 1949-től 1966-ig Peking alpolgármestere. Egyetlen ismert színműve, a Haj Zsuj elbocsátása hivatalából a „kulturális forradalom" támadásának első célpontja volt.

1966-ban eltűnt a nyilvánosság elől, meghurcolták, 1969-ben meghalt. 1978-ban rehabilitálták.

Vu Hszün – az iskolaügy reformátora a XIX. században. 1951-ben az életéről készített film kulturális-politikai vita kirobbantásának ürügyéül szolgált.

Vu Te (1914) – a „kulturális forradalomban" a pekingi forradalmi bizottság elnöke, majd a városi pártbizottság első titkára, 1973-tól a KKP KB PB tagja. 1976-ban részt vett a „Tienanmen téri incidens" elfojtásában. 1980-ban minden tisztségéből felmentették.

Zsao Su-si (1905) – 1951-ig a KKP kelet-kínai irodájának vezetője. 1954-ben azzal vádolták, hogy Kao Kanggal együtt pártellenes klikket alakított, és letartóztatták.

NÉVMUTATÓ

A Csin 65
Antonioni, Michelangelo 168, 169
Balázs, Étienne 15, 16
Boorman, Howard L. 85
Borogyin, M. M. 41, 44
Braun, Otto 68–72, 76, 78, 207
Buharin, Ny. I. 37
Caj Ho-seng 33
Carlson, Evans 84
Carter, Jimmy 216
Ce Hszi 13, 14, 19, 24
Co Lin 65, 146, 149, 151
Csang Co-lin 37, 78
Csang Csun-csiao 160, 169, 180, 195
Csang Hszüe-liang 78–80
Csang Jün-ji 53
Csang Kaj-sek 11, 40, 41, 46, 52, 59, 64, 68, 70–72, 77–80, 83, 93, 94, 96, 97, 99, 120, 157, 213
Csang Kuo-tao 43, 70, 74, 75, 81, 82, 95
Csang Ta-lej 38
Csang Ven-tien 43
Csao Ce-jang 194, 195, 220, 228, 229, 233, 238, 247, 248
Csen Hszi-lien 178
Csen Ji 27, 48, 88, 94, 96, 97
Csen Jün 106, 111, 119, 184, 192, 193, 231, 248
Csen Ping 139
Csen Po-ta 138, 152, 153, 195
Csen Sao-jü 43
Csen Seng 17
Csen Tu-hsziu 28, 33, 46, 48
Csi Csün 178
Csia Csing 131
Csiang Csing 10, 135–138, 147, 151, 159, 160, 162, 168, 170, 173, 177, 179, 180, 183, 191, 195, 202–204, 206
Csien Csen 139
Csin Pang-hszien 43
Csing Si Huang-ti 16, 75, 118, 153, 173, 211
Csou En-laj 27, 29–31, 33–36, 40, 46, 48, 61, 65, 71, 72, 79, 84, 107, 111, 119, 123, 125, 127, 147, 154, 155, 157–163, 168–173, 177, 178, 184, 204, 215, 238
Csou Jang 135
Csou Li-po 103
Csou Po 139
Csou Si-ti 81
Csou Zsung-hszin 169
Csu Te 34, 48, 53, 60, 61, 70, 74, 75, 79, 81, 88, 109, 111
Csuan Csu 139
Csü Csiu-paj 48, 50
Dzsingisz kán 76
Engels, Friedrich 58, 59, 140, 205
Fallaci, Oriana 66, 147, 150, 159, 161, 206, 209, 239
Fang, Lucy 158, 159
Fang, Percy 158, 159
Feng Hszüe-feng 115
Feng Jü-hsziang 37, 41, 43, 44, 47, 50
Fitzgerald, Charles P. 18, 26
Fu Co-ji 97
Fu Csung 36, 37
Gorbacsov, M. Sz. 218
Guillermaz, Jacques 38
Haj Zsuj 26, 131, 137
Ho Csien 58
Ho Csu-csen 136
Ho Lu-csi 37
Ho Lung 48, 53, 70, 81, 101
Honecker, Erich 222
Ho Si Minh 51
Hruscsov, Ny. Sz. 109, 127, 141, 160, 206

Hszü Hsziang-csien 81
Hsziao Ke 81
Hsziung Ko-vu 84
Hszü Si-ju 179
Hu Feng 105
Hu Jao-pang 189, 190, 194, 196, 221, 222, 228, 238, 247, 248
Hua Fu 72
Hua Kuo-feng 10, 31, 58, 170, 175–188, 190–197, 204, 206, 207, 224, 238, 240
Huang Csao 17
Huang Ke-cseng 200
Jang császár 139
Jang Csang-csi 58
Jang Hu-cseng 79
Jang Kaj-huj 58, 136, 173
Jang Ping-szun 36
Jao Ven-jüan 137, 160, 169, 178, 180, 181, 195
Jaruzelski, Wojciech 222
Je Csien-jing 43, 81, 175, 178–180, 184, 185, 188, 194, 204, 242
Je Csün 154
Jen Hszi-san 81
Joffe, Abramovics 40
Jüan Csi 139
Jüan Si-kaj 24, 25, 40
Jüe Seng 43
Kang Seng 138, 202
Kao Kang 75, 100, 102, 105–107
Kisch, Egon Erwin 50
Kissinger, Henry 158
Konfuciusz 16, 22, 168
Koszigin, A. Ny. 158
Kuan Hsziang-jing 81
Kuang Hszü 13, 14, 24
Kuo Mo-zso 22, 23
Lan Ping 135
Lary, Diana 53, 56
Lej Csing-tien 53
Lenin, V. I. 38, 59, 132, 140, 149, 198, 205
Li Csin 135
Li Hszien-nien 188, 204
Li Jüan-hung 23, 25
Li Li-szan 42, 50, 55, 61
Li Si-min 139
Li Ta-csao 27, 58
Li Tö 69, 70
Liao Mo-sa 130
Lin 19
Lin Li-kuo 153, 154
Lin Piao 81, 94, 95, 97, 100, 106, 107, 125, 132, 133, 137–140, 146, 147, 151–155, 158–162, 164, 168, 178, 195, 202–204, 208, 210, 225–227, 238
Lin Tou-tou 154
Liu Po-cseng 73, 75, 76, 81–89, 94–97, 100, 101
Liu Sao-csi 7, 59, 76, 90, 91, 105–108, 111, 112, 116, 119, 120, 122, 125, 127–133, 137, 140–145, 152, 160, 178, 192, 194, 197, 202, 203, 206, 238
Lo Fu 43, 65, 72
Lo Man 65
Lo Zsuj-csing 115, 137, 139, 188
Lu Jü 130
Lu Ting-ji 66, 67
Luo Ming 65, 66
Lü császárnő 139
Malraux, André 46
Mao Ce-tan 65
Mao Ce-tung 9–12, 16, 17, 22, 33, 42, 44, 48, 53, 57–67, 70–76, 79, 81, 82, 84, 88–100, 102, 105–113, 116–123, 125–133, 135–144, 146, 147, 151–155, 157–165, 167–170, 173–188, 190, 191, 194–209, 211–213, 215, 221, 224, 225, 227, 228, 235, 237–239, 243, 244
Mao Mao 144
Marx, Karl 43, 58, 59, 118, 132, 140, 149, 205, 211
Menciusz 16
Mif, Pavel 42, 72
Nagy Sándor 76
Nehru, Dzsavaharlal 158, 214
Nie Zsung-csen 81
Nixon, Richard 158, 160, 163, 210, 215
Okamura 87
Peng Csen 136–139, 192, 194
Peng Tö-huaj 81, 88, 97, 100, 122–125, 127, 130, 131, 138, 152, 175, 192, 200, 202
Pham Van Dong 158
Po Ku 43, 65, 71–73

Pol Pot 193, 216
Radek, Karl 42, 44
Reagan, Ronald 218
Roux, Alain 162, 179
Salisbury, Harrison E. 32, 61, 62, 65, 66
Sang Csen 139
Seeckt, von 68
Snow, Edgar 9, 30, 53, 60, 72
Szafarov 38, 39
Szihanuk, Norodom 7
Sztálin, J. V. 42, 43, 93, 109, 198, 205
Szung Csiang 169
Szun Jat-szen 23, 24, 26, 35, 37–41
Tan Csen-lin 192
Tan Si 21
Tanaka, Kakuei 163
Tang Ji-csen 66, 67
Teng Hi-hien 30, 36
Teng Hszi-hszien 15
Teng Hszien-csing 21
Teng Hszien-csün 21
Teng Hszien-fu 21
Teng Hszien-lie 21
Teng Jing-csao 27, 30
Teng Ken 21
Teng Pu-fang 144, 150, 155
Teng Si-sien 30
Teng Su-ping 21
Teng To 130, 131
Teng Ven-ming 20
Teng Ven-ping 15
Teng Zsung 144, 149, 150, 155
Thatcher, Margaret 220
Ting Ling 115
Tito, Josip Broz 158
Trockij, L. D. 42, 43, 46, 55
Vang Csing-csi 36, 37
Vang Feng-vu 144
Vang Hung-ven 160, 162, 167, 169, 174, 178, 180, 195
Vang Kuang-mej 133, 140
Vang Liao 139
Vang Meng 115
Vang Ming 43, 61, 66
Vang Tung-hszing 178–181, 188, 191, 192, 194
Vang Zsu-fej 33
Vang Zsuj-lin 155
Vej Pa-csün 45, 52, 53, 55
Ven császár 139
Vu herceg 139
Vu Han 26, 130, 131, 137
Vu Hszün 105
Vu Jü-csang 84
Vu Kuang 17
Vu Te 174, 175, 194
Wallace, Mike 9, 210, 218, 239, 249
Wang, Nora 30, 34
Whitson, William W. 85, 86, 95, 96
Witke, Roxana 10, 135, 136
Zsao Su-si 100, 102, 105–107
Zsen Csue-hszüang 35
Zsen Pi-si 81

TARTALOM

Előszó 7

A tovatűnő császárság 13

A zűrzavar kora 22

Párizsi évek 29

Moszkvától Sanghajig 38

A csuangok földjén 48

Tanácsköztársaság Dél-Csianghsziban 57

A „hosszú menetelés" katonája 68

Egységfrontban Japán ellen 78

A polgárháború csatáiban 89

Az államszervező 99

A „nagy ugrás" délibábja 112

Két vonal 122

A bukás 135

A száműzött 147

A második feltámadás 157

Koszorúk Csou emlékére 172

Az igazság kritériuma 182

A múlt – jelen időben 197

A nyitás 210

Korszerűsítés és reform 224

Az utódok útja 238

A fontosabb forrásmunkák jegyzéke 251

A könyvben szereplő személyiségekről röviden 253

Névmutató 261

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
87-844 Szikra Lapnyomda, Budapest
Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató
A kötetet Stecz Mária szerkesztette
Képszerkesztő Fábri Magda
A fedélterv és a tipográfia Kun Gábor munkája
Műszaki vezető Bereczki Gábor
Terjedelme 16,4 (A/5) ív + 1,5 ív képmelléklet

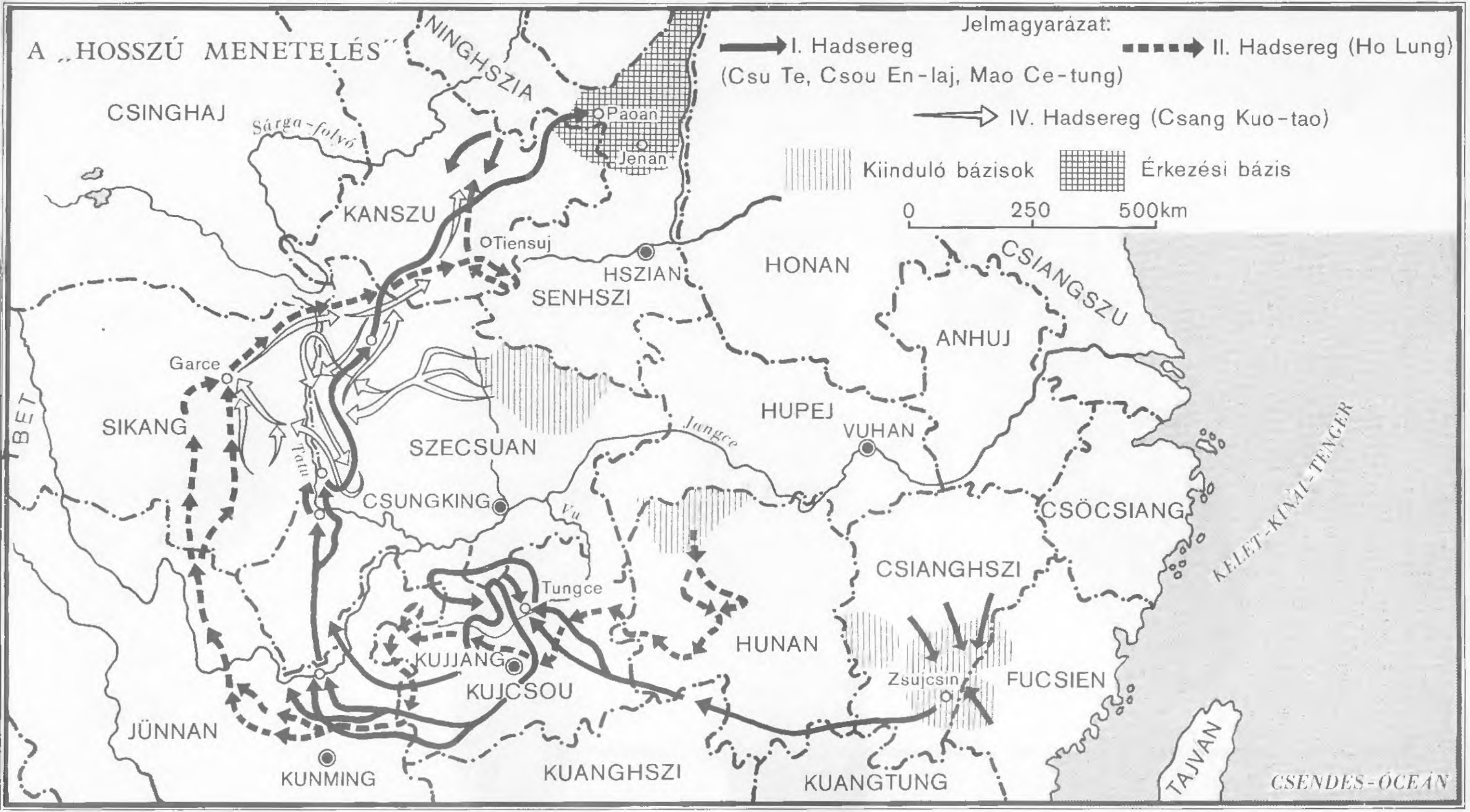

A „HOSSZÚ MENETELÉS"
Jelmagyarázat:
I. Hadsereg (Csu Te, Csou En-laj, Mao Ce-tung)
II. Hadsereg (Ho Lung)
IV. Hadsereg (Csang Kuo-tao)
Kiinduló bázisok
Érkezési bázis
0
250
500km
NINGHSZIA
CSINGHAJ
Sárga-folyó
Paoan
Jenan
KANSZU
Tiensuj
HSZIAN
HONAN
CSIANGSZU
SENHSZI
ANHUJ
Garce
SIKANG
HUPEJ
Jangce
VUHAN
SZECSUAN
Tatu
CSUNGKING
Vu
CSÖCSIANG
KELET-KÍNAI-TENGER
CSIANGHSZI
Tungce
HUNAN
KUJJANG
KUJCSOU
Zsujcsin
FUCSIEN
JÜNNAN
KUNMING
KUANGHSZI
KUANGTUNG
TAJVAN
CSENDES-ÓCEÁN
BET

Életrajz? Történelem? Korrajz? Politikai esszé?
Teng Hsziao-ping életének e krónikája kibújik a szigorú műfaji meghatározások alól — ahogy a kínai forradalmár élete is rácáfolt mindenfajta sablonra. Az egyéni sorsot magával sodorja a történelem, s abban a korban, amikor sok más politikus már memoárjait írja, Teng Kína históriájának kulcsszemélyiségévé emelkedett.
„Három halálom volt" — mondotta egyszer az egyéni sorsát firtató újságírónak. Mindhárom „halála" politikai volt — és mindhárom „feltámadása" is. Harmadik visszatérése óta Teng Hsziao-pingnek döntő szerepe van az új politika, a reformkurzus, a külvilágra való nyitás kimunkálásában, abban a programban, amely ma több mint egymilliárd kínai létét határozza meg, s a világhelyzetnek is fontos tényezője.
Nem mindennapi élet, nem mindennapi politikuspálya. Érdekes olvasmány.

60,— Ft

TENG HSZIAO-PING